

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KATE FLEET

ÇEVİREN: ÖZKAN AKPINAR

Erken Osmanlı Döneminde TÜRK-CENEVİZ TİCARETİ

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

TARİH

KATE FLEET
ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRK-CENEVİZ TİCARETİ

ÖZGÜN ADI
EUROPEAN AND ISLAMIC TRADE IN THE EARLY OTTOMAN STATE
THE MERCHANTS OF GENOA AND TURKEY

COPYRIGHT © KATE FLEET 1999
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
ÖZKAN AKPINAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DİZİN
ERKAN IRMAK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASKI: 1000 ADET, EKİM 2009

ISBN 978-9944-88-753-3

BASKI
ŞEFİK MATBAASI SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

TURGUT ÖZAL CAD. NO: 137

İKİTELLİ İSTANBUL

(0212) 549 62 62

Sertifika No: 0307-34-008250

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Kate Fleet

erken osmanlı döneminde
Türk-Ceneviz Ticareti

Çeviren: Özkan Akpınar

İÇİNDEKİLER

Tablo Listesi

Teşekkür

Kısaltmalar Listesi ..

Giriş

I

Tarihsel Çerçeve ..

II

Para

III

Mallar

IV

Köleler

V

Tahıl

VI

Şarap ..

VII

Şap

VIII

Kumaş

IX

Metaller ..

X

Konstantinopolis'in Düşüşü ve 1453'ten Sonra

Osmanlı-Ceneviz İlişkileri ..

Sonuç: Latinlerin Erken Dönem Osmanlı

Ekonomisine Katkısı ...

Ekler

1. Kambiyo Kurları ..	141
2. 1430'ların Sonlarında Konstantinopolis'teki Köle Fiyatları ..	147
3. Şap Fiyatları ..	153
4. İthal Kumaş Fiyatları ..	157
5. Belgeler ..	161

Notlar ..	187
Sözlük ..	241
Yer İsimleri ..	245
Seçme Kaynakça ..	247
Dizin ..	263

Tablolar

4.1 Girit'te satılan Türk kölelerin fiyatları, 1301 ..	46
4.2 Türklerden alınan ve Girit'te satılan kölelerin fiyatları, 1301 ve 1304 ..	46
Ek 1.1 Türk akçesinin hiperpirona oranı ..	141
Ek 1.2 Samsun akçesinin 1 hiperpirona oranı ..	144
Ek 1.3 Trabzon akçesinin hiperpirona oranı ..	144
Ek 1.4 Hiperpiranın bir Türk dükasına oranı ..	145
Ek 2.1 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'teki köle fiyatları ..	153
Ek 3.1 Şap fiyatları ..	157
Ek 4.1 İthal kumaş fiyatları ..	157

Teşekkür

Araştırmama titizlikle ve her zaman müteşekkîr olacağım süreklî bir destekle rehberlik eden Bayan Julian Chrysostomides'e derin bir minnet borcum var. Bana paleografi ve araştırma için gereken yöntemleri öğretmekle kalmadı, aynı zamanda gerçek bir bilimsel çalışmanın nasıl olması gerektiğini de gösterdi.

Dr. David Morgan ve Dr. Colin Imber'e, Dr. Margaret Bainbridge, Dr. Simonetta Calderini, Dr. Delia Cortese, Dr. Bülent Gökay, Dr. Aslı Göksel, Dr. Colin Heywood, Dr. Uygur Kocabaşoğlu ve Dr. Catherine Otten'e teşekkür etmeliyim. Cambridge University Press'ten editör Marigold Acland'a ve redaktör Mary Starkey'e de müteşekkirim.

Ayrıca, Archivio di Stato di Genova'nın, Cenova'daki Società Ligure di Storia della Patria'nın, University of London Şark ve Afrika Araştırmaları Okulu'nun, Cambridge, Üniversite Kütüphanesi'nin ve Cambridge Şark Araştırmaları Fakültesi kütüphanesinin çalışanlarına teşekkür etmeliyim. Cambridge University Newnham College'ın başkanı, öğretim üyeleri ve mensuplarına ve Skilliter Osmanlı Araştırmaları Merkezi'ne de teşekkür etmek istiyorum.

Kısaltmalar

ASG	Archivio di Stato di Genova
ASLSP	<i>Atti della Società Ligure di Storia della Patria</i>
AST	Archivio di Stato di Torino
ASV	Archivio di Stato di Venezia
Belleten	Türk Tarih Kurumu, Belleten
BSOAS	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CSFS	Collana Storica di Fonti e Studi
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
EI2	<i>Encyclopaedia of Islam</i> (Leiden ve Paris, 1960 sq.)
İA	<i>İslam Ansiklopedisi, İslam Âlemi Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyoğrafya Lugatı</i> (İstanbul, 1940- .)
JEEH	<i>Journal of European Economic History</i>
JESHO	<i>Journal of Economic and Social History of the Orient</i>
RIS	<i>Rerum Italicarum Scriptores</i> , der. L. A. Muratori, cilt I-XXV (Milano, 1723-51)
ROL	<i>Revue de l'Orient Latin</i> (Paris, 1893-)
TOEM	<i>Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası</i>
WZKM	<i>Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes</i>
=	bir belgenin özetini gösteren referanslarda kullanılır bir belgenin tamamını gösteren referanslarda kullanılır

Giriş

Ortaçağın sonlarının ekonomik tarihini yazmaya yönelik her girişimin önünde, kaynakların niteliği ve azlığı ciddi bir engeldir. Bu sorun, 14. yüzyıl ve 15. yüzyılın ilk yarısında Turchia¹ söz konusu olduğunda, bu döneme ilişkin Türkçe kaynakların kıtlığı dolayısıyla daha da şiddetlenmektedir. Mevcut veriler, genelde ekonomik etkinlik yerine, çeşitli hükümdarların kana susamış faaliyetleriyle ilgilidir. Belki batılı kaynaklar olmadan, bu dönemde Turchia'nın ekonomik tarihinin yazılamayacağını söylemek fazla iddialı olur, fakat şu da bir gerçek ki, Cenova ve Venedik gibi şehir devletlerinin gibi batılı arşivler kullanılmadan, bu alana ilişkin dikkate değer bir araştırma yapılamaz.

Suraiya Faroqhi, 14. yüzyıl Batı Anadolu tarihinin, hem sınırlı sayıda birincil ve ikincil kaynak bulunması, hem de bizzat beyliklerin sınırlı boyutta olması nedeniyle, öğrencilerin tezlerinde çok sık kullandıkları bir konu olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu kaynak eksikliği bir meydan okumaya dönüşmüştür ve “araştırmacılar erken dönem Osmanlı veya Venedik belgelerindeki birkaç yazı, kronik ve tesadüfen bulunan referanslardaki bilgileri son damlasına dek kullanmışlardır.”² Aslında bu, mevcut materyal miktarına haksızlıktır.

Cenova devlet arşivleri, bu konu için zengin ve büyük oranda gün ışığına çıkarılmamış bir materyal kaynağıdır. Türk-Ceneviz ticareti konusundaki en değerli kaynaklardan biri olan noter kayıtları mallar, fiyatlar ve yerler hakkında bilgi verir ve anlaşmazlık durumunda, bu ilişkilerin nasıl işlediğine ilişkin daha genel bilgiler sunar. Ne var ki, bu materyalle ilgili birtakım sorunlar vardır; bu sorunların en önemlisi, noter kayıtlarının analitik kataloglarının bulunmamasıdır. Noter katalogları bir noter ve bir tarih verir; *cartulare*'lerin (ciltlenmiş belge koleksiyonları) kendileri ise farklı tarih ve yürürlük bölgelerinde pek çok farklı noter tarafından düzenlenen belgeleri içerebilir ve bunlar henüz kataloglanmamıştır. Bu nedenle hangi *cartulare*'nin Turchia'ya referans verdiğini saptarken katalog bilgilerine bel bağlamak imkânsızdır ve konuyla ilgili olmayan bu devasa belge yığnında debelenmek dışında bir alternatif de yoktur. Archivio Segreto'daki belgelerin yanı sıra, Antico Comune'nin ve Archivio di San Giorgio'daki Comune'nin mali kayıtları ve hesapları da, özellikle diplomatik ve siyasal ilişkiler konusunda oldukça değerlidir.

Venedik, Cenova ve Floransa arşivlerindeki batılı kaynak materyallerinin büyük bir bölümü yayımlanmıştır.³ Özellikle Venedik; Venedik hâkimiyetindeki Girit ile Menteşe ve Aydın beylikleri arasındaki anlaşmalar, Senato'nun elçilere talimatları, tüccar mektupları ve noter kayıtlarıyla, Osmanlı tarihinin bu erken dönemi için paha biçilmez bir bilgi kaynağıdır. Ciddi bir öneme sahip diğer yayımlanmış kaynaklar ise; ticareti yapılan mallar, kullanılan limanlar, fiyatlar, ağırlıklar ve ölçüler hakkında bilgi veren tüccar defterleri ve hesap kayıtlarıdır. Floransalı tüccar Francesco Balducci Pegolotti'nin defteri 14. yüzyılın başları için kayda değer bir kaynaktır; 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te faaliyet gösteren Giacomo Badoer'in hesap defteri ise, Osmanlı topraklarında mal alırken yaptığı harcamalar da dahil olmak üzere, bütün ticari faaliyetlerinin ayrıntılarını vermesi açısından özellikle önemlidir.

Ticaret için yararlı birtakım bilgiler veren diğer batılı kaynaklar, Timur'un sarayına gitmek için Anadolu'dan geçen Aragon elçisi Ruy Gonzales de Clavijo'nun, 1430'larda Osmanlı toprakla-

rında bulunan Bertrandon de la Broquière'in seyahatnameleri ve diğer benzer eserlerdir.

Bizans kaynaklarının, bu dönemde Turchia'nın ekonomik tarihi için oldukça sınırlı bir değeri vardır; çünkü örneğin Pahimeres, Gregoras, Dukas, Kantakuzenos ve Khalkokondiles tarafından kaleme alınan tarihler Türklerden bahsetseler de, imparatorluk içerisindeki ticari faaliyetler yerine, daha ziyade kendileri için önemli olan konulara, Türklerin coğrafi yayılışına ve Bizans siyasetine gittikçe egemen olmasına odaklanmışlardır. Her halükârda, ortaçağ tarihçileri ekonomik karmaşıklıklara çok az değinmişlerdir.

Batılı kaynaklar dışında, İbn Battuta ve el-Umari'nin eserleri gibi birtakım Arapça materyaller ve Osmanlı kaynakları da mevcuttur. 1453'ten önceki döneme, özellikle de 14. yüzyıla ilişkin Osmanlı materyalleri oldukça seyrek ve çoğunlukla, en eskisi 1421'den kalma birkaç tarihi takvim, Ahmedi'nin muhtemelen 1390'lardan kalan eseri *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*, 1430'lardan itibaren sayıları biraz artan birkaç belge ve 14. yüzyıldan kalma az sayıda yazıt ve sikkeyle sınırlıdır. Erken döneme ilişkin, 15. yüzyılın son bölümünden günümüze gelen vakayinameler de vardır; bunlar arasında Âşıkpaşazade, Oruç, Enveri, Şükrullah vakayinameleri ve Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı sayabiliriz. Âşıkpaşazade ve Oruç'un eserleri ile Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, 14. yüzyıldaki tarihi takvimlere ve bugün artık var olmayan vakayinamelere dayanır. Yaklaşık 1400'de doğan Âşıkpaşazade, 1484'e kadar gelen eseri *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı [*Âşıkpaşazade Tarihi*], Yahşi Fakih'in bugün kayıp olan tarihinden parçalarla birleştirdi ve bir taraftan da kendi belleğinden yararlandı. Ondan kısa bir süre sonra Neşri, tarihini, Âşıkpaşazade'nin eserinin büyük bir bölümünü kullanarak yazdı.⁴ Fakat yukarıda bahsedilen tarihlerin hiçbiri, ticaret söz konusu olduğunda özel bir fayda sağlamıyor. 15. yüzyılın sonlarına ait vakayinameler ve tarihi takvimler dışında, II. Mehmed döneminden kalan kanunnameler ve siciller gibi, ihtiyatı elden bırakmadan karşılaştırma amacıyla kullanılabilecek ve kısa bir süre önce durumun ne olduğu konusunda ipucu verebilecek belgeler de mevcuttur. Ne var ki,

önceki dönemi izah etmek için bütünüyle sonraki döneme ait bir materyale bel bağlamanın tehlikeye davetiye çıkardığını da sürekli akılda bulundurmak gerekir.

Genelde batılı kaynakları kullanan bu çalışma, Türk ekonomi hayatının bir yönünü, yani Osmanlıların da aralarında bulunduğu Türk beyliklerinin yükselişi ve Konstantinopolis'in 1453'te Osmanlı sultanı II. Mehmed'in eline geçmesi arasında geçen dönemde, Türkler ve Cenevizler arasındaki uluslararası ticareti inceliyor. Uluslararası ticaret Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren büyük bir önem taşımaktaydı ve Osmanlı hükümdarlarının uluslararası ticaret yollarını bir dereceye kadar denetleme arzusu imparatorluğun coğrafi yayılışını da etkilemekteydi.⁵ Bu kitap, Osmanlı-Ceneviz ticaretini oluşturan malları ve bu ticaretin önemini irdelerken, Cenevizlerin, sermayeleri ve uzmanlıklarıyla, Osmanlı devletinin kuruluşuna ve başarısına bir şekilde katkıda bulunup bulunmadıkları meselesini de ele alıyor.⁶

Tarihsel Çerçeve

14. yüzyıl başlarında Doğu Akdeniz dünyası, kuruluş aşamasındaki küçük ve gerileme sürecindeki büyük devletlerden oluşan bir siyasal iktidarlar örtüsüydü. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu'da egemen olan Anadolu Selçukluları, 1243 yılında Sivas'ın kuzeybatısındaki Köseadağ'da meydana gelen savaşta, daha sonra bölgede büyük bir güç haline gelen Moğollara yenilmişti. Fakat 1300 yılına gelindiğinde, Anadolu'daki Moğol gücü zayıflamıştı. Bizans devleti eski ihtişamından uzaktı ve hatta başkentini 1204 yılında yapılan Dördüncü Haçlı Seferi'nde Haçlılara kaptırmıştı. Her ne kadar İmparator VIII. Mihail Paleologos 1261'de şehri geri almayı başarsa da, imparatorluğun Asya'daki toprakları artık sadece Batı Anadolu'daki küçük bir arazi parçasıyla sınırlı hale gelmişti. Bu tarihten itibaren Bizans hükümdarları, devletlerinin devamını sağlayabilmek amacıyla, batıdan sürekli fakat faydasız bir yardım arayışına girdiler.

Anadolu kıyılarının ötesinde, Ege Denizi'ne dağılan küçük adalar Latinlerin veya Bizanslıların denetimindeydi. Cenevizler, önce 14. yüzyılın başlarından 1329 yılına kadar Zaccaria ailesinin ve daha sonra 1346'dan itibaren Maona'ların denetiminde olan Khios'a (Sakız Adası) yerleştiler. Ceneviz Gattilusio ailesi, 1354'ten itiba-

ren Lesbos'u (Midilli) denetim altına aldı. Cenevizler ayrıca, 13. yüzyılın sonlarında Khios Adası'nın tam karşısında, Anadolu kıyı şeridinde yer alan ve daha önce Zaccaria ailesinin denetiminde olan Phōkaea'ya (bugünkü Foça) ve 1267'de Konstantinopolis karşısında Altın Boynuz'un (Haliç) kuzey yakasında yer alan Pera'ya da yerleştiler. Venedik Girit ve Negroponte'yi (Eğriboz) denetim altına aldı; Venedikli idareciler Mykonos (Mikene), Karpatos (Kerpe) ve Santorini'nin (Santoron) yanı sıra, çevredeki diğer adalarla birlikte Nakşa Dukalığı'nı oluşturan Naksos (Nakşa) ve Andros (Andıra) gibi pek çok adayı yönetmekteydi. St. Jean Şövalyeleri, 14. yüzyılın başlarında Rodos'a yerleştiler ve Kos (İstanköy) ve Patmos (Batnaz) gibi çevre adaları yönettiler. Tıpkı Cenevizler gibi, Şövalyeler de daha sonra Anadolu kıyılarına yerleştiler ve 15. yüzyılın başlarında Bodrum'da bir kale inşa ettiler. 1344'te birleşik Hıristiyan güçleri İzmir limanını zapt ettiler ve Latinler, şehir 1402'de Timur'un eline geçene kadar burada kaldılar.

1300 yılına gelindiğinde, Türkler Ege kıyılarına ulaşmışlardı. Çeşitli küçük devletler kurulmuştu. Orta Anadolu'da, dönemin en önemli beyliği olan ve 15. yüzyıla kadar Osmanlılar için sorun olmaya devam eden Karamanlılar vardı. Merkezleri Konya'ydı. Kuzeybatıya doğru, Söğüt civarında, küçük ve bu aşamada önemsiz Osmanlı Beyliği yer almaktaydı. Ege kıyıları boyunca, kuzeyden güneye, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Teke beylikleri uzanmaktaydı. Teke Beyliği'nin iç kısmında Hamid Beyliği ve Karesi Beyliği'nin doğusunda, Kütahya civarında, Germiyan Beyliği yer alıyordu. İsfendiyaeroğulları, Kastamonu ve Sinop civarında Karadeniz'i idare etmekteydi.

Osmanlı Beyliği, Bizans'ın Anadolu'da geriye kalan topraklarının sınırındaydı. Beylik, ismini aldığı kurucusu Osman'ın yönetiminde, Bizans devletinin zararına, Sakarya Nehri boyunca ve batıya Marmara Denizi'ne doğru genişledi. Yaklaşık 1324'te onun yerini alan oğlu Orhan döneminde,¹ Osmanlı devleti oldukça gelişti ve Prusa (Bursa), Lopadion (Ulubat), Nikaea (İzmit) ve Nikomedia (İzmit) gibi Bizans şehirleri 1326 ve 1337 yılları arasında Osmanlı topraklarına katıldı. Bizans devleti, Osmanlıların ilerle-

mesinden mustarip olan tek güç değildi, çünkü Orhan 1330'ların ortalarında² Karesi Beyliği'ni de ilhak etmişti. Osmanlılar, yine Orhan döneminde, 1354 yılında Gallipoli'yi (Gelibolu) ele geçirerek Avrupa'ya ilk adımlarını attılar.

Bu ilerlemeyi, 1362 yılında babası Orhan'ın yerini alan Murad da sürdürdü. Murad, Anadolu'da 1370'lerde Germiyan ve Hamid beyliklerini,³ 1380'lerde ise Teke Beyliği'ni⁴ Osmanlı topraklarına kattı ve Karaman Beyliği'ne başarılı bir saldırı düzenledi. Murad döneminin sonlarında, Anadolu'daki Osmanlı yönetimi, kuzeyde Boğaz kıyılarından, güneyde Antalya ve Ege sahillerine kadar uzanmaktaydı.

Anadolu'daki fetihlere, Avrupa'dakiler de eşlik etmekteydi. Osmanlı güçleri muhtemelen 1369'da Adrianopolis'i (Edirne) aldılar,⁵ 1371'de Meriç Nehri üzerinde meydana gelen Çirmen (Maritsa) Savaşı'nda Makedonya'nın Sırp despotları Ugleša ve Vlkashin komutasındaki güçleri yendiler ve böylece, Bulgaristan ve Makedonya yolu kendilerine açılınca, Bulgaristan'a ilerlediler. Plovdiv (Philippopolis, Filibe) ve Zagora'yı aldılar ve büyük ihtimalle Bulgaristan'ın büyük bir bölümünü fethettiler. Bu dönemde Tarnovo Çarlığı da Osmanlı egemenliğini kabul ederken, Osmanlılar Bosna ve Sırbistan Krallığı'na da saldırdılar ve 1385'te Niş'i ele geçirdiler. Daha güneye ilerleyen Osmanlı güçleri Yunanistan'a girdiler ve 1387'de Selanik'i aldılar. Murad iki yıl sonra Sırbistan'a saldırdı. Kosova Ovası'nda Osmanlılar ve Sırp'lar arasında meydana gelen ünlü savaşta, hem Murad hem de Sırp prensi Lazar öldürüldü.

Bu savaşın ardından, Sırbistan bir iç çekişme dönemine girdi. Osmanlı devleti ise daha istikrarlı görünüyordu, çünkü her ne kadar Murad'ın ölümünün hemen ardından oğlu Bayezid ve kardeşi arasında bir iktidar mücadelesi yaşanma ihtimali ortaya çıksa da, bu anlaşmazlık, Pera'daki Ceneviz *podestà*'nın Cenova ve Bayezid arasında imzalanan barış anlaşmasını onayladığı Ekim 1389'da çözülmüştü.⁶

Osmanlı devleti, Bayezid döneminde de (1389-1402) genişlemeyi sürdürdü. Anadolu'da Menteşe ve Aydın beylikleri 1389-90 yıllarının kış mevsiminde Osmanlı topraklarına katıldı ve Kara-

man Beyliği'ne bir kez daha saldırı düzenlendi. Bizans imparatoru II. Manuel'in vasal olarak yanında yer aldığı Bayezid, Kastamonu civarındaki İsfendiyaroglu topraklarına sefer düzenledi ve Karadeniz'de Sinop'un batısından uzanan ve doğuda Sivas'a dönmeden önce Ankara'nın doğusundan geçen Kızılırmak'ın doğusundaki Kuzey Anadolu toprakları üzerinde denetim kurmayı başardı.

Avrupa'da ise Bayezid, Macaristan kralı Sigismund ile Sırbistan üzerinde bir iktidar mücadelesine girdi ve nihayetinde bu mücadeleyi kazandı. Osmanlı güçleri Bulgaristan ve Eflak'a hareket ettiriler. Osmanlı ilerlemesi tehlikesi, hem Sigismund'u, hem de başkenti Türk kuşatması altında olan ve 1402'ye kadar kuşatma altında kalan Bizans imparatoru Manuel'i, batıda müttefik bulmaya zorladı. Sonuçta, Macaristan'ın yanı sıra, Fransa, Almanya ve İngiltere'den gelen birliklerin oluşturduğu büyük bir Haçlı gücü toplandı. Bu ordu 1396 yılında, bugünkü Bulgaristan'da Rusçuk'un batısında, Tuna Nehri üzerindeki Niğbolu'da (Nikopolis) yapılan savaşta Osmanlı güçleriyle karşı karşıya geldi ve ciddi bir yenilgi aldı; böylece, doğuya düzenlenen Hristiyan Haçlı Seferleri dönemi fiilen sona erdi.

Haçlıların yenilmesiyle birlikte, Konstantinopolis'in durumu daha vahim bir hal aldı ve Manuel, acil yardım bulabilmek için bir kez daha batıya yöneldi; fakat 1399'da Fransa kralı VI. Charles tarafından gönderilen Mareşal Boucicault'nun şehre gelmesinin dışında ufukta hiçbir yardım görünmüyordu. Bayezid, Macaristan üzerine yürüdü ve Vidin'i aldı. Artık Tuna'nın güneyi boyunca uzanan toprakların efendisiydi.

Osmanlılar hem fetih hem de evlilik yoluyla, güney bölgelerinde, Arnavutluk, Epiros ve Güney Yunanistan'da da ilerliyorlardı. Mora Yarımadası'nda birbiriyle savaşan farklı Latin ve Rum derebeylerin varlığından önemli ölçüde yararlandılar; bunlardan kâh biriyle kâh diğeriyle ittifaklar kurarak, böl ve yönet ilkesini kolayca uygulayabildiler.* Osmanlılar sadece karadan ilerlemiyorlardı, çünkü Türk gemileri Ege Denizi'nde gittikçe daha fazla saldırı düzenlemekte ve hem burada hem de Boğazlar boyunca Latin denizciliğini taciz etmekteydi.

Osmanlıların Avrupa'daki başarısına, Anadolu'daki sürekli başarılar da eşlik etmekteydi. Bayezid 1397'de Karaman'a bir sefer düzenledi ve Karaman beyi Alaeddin'in hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan bu seferle birlikte beylik bağımsızlığını yitirdi. Bayezid kuzeyde, İsfendiyaroğulları'ndan Samsun ve Amasya'yı aldı. Doğuda Sivas beyi [Kadı] Burhaneddin öldürüldü, Akkoyunlular yenilgiye uğratıldı ve Sivas alındı. Bayezid güneyde, Memlûklerden Malatya'yı aldı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, Bayezid'in denetimindeki topraklar doğuda Sivas ve Malatya'dan, Orta Anadolu'ya ve Batı Anadolu'nun tamamına uzanıyordu. Ne var ki bu denetim, sürekli değil geçiciydi ve iki yıl içerisinde, bütün yapı, doğudan gelen bir düşman tarafından parçalara ayrıldı.

Muhtemelen 1320'ler veya 1330'larda Maverâünnehir'de doğan Timur,⁷ ordusunun başında Orta Asya'nın dışına çıktı ve 15. yüzyıla girerken Anadolu'ya yöneldi. Timur, 1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı ve Bayezid'i esir aldı. Osmanlı otoritesi, Bayezid'in oğulları arasında yaşanan kardeş kavgasıyla kırıldı ve bağımsız beylikler Timur tarafından yeniden kuruldu. Osmanlı ülkesi artık sadece, Marmara Denizi'nden doğuda Bursa, Ankara ve Sivas'a ve kuzeyde Amasya'ya uzanan Kuzey Anadolu topraklarıyla sınırlıydı. Babalarının yenilmesinin ardından, Bayezid'in oğulları dağıldı. Süleyman Rumeli'ye, Mehmed Amasya, Tokat ve Sivas bölgesine, İsa ise görünüşe göre Bursa'ya kaçtı; Musa, babasıyla birlikte esir alınmış gözüküyor. Mustafa'ya ne olduğu açık değildir.⁸ Bu süreci, Bayezid'in oğulları arasında yaşanan ölümcül bir mücadele dönemi izledi ve nihayetinde bu mücadeleyi kazanan Mehmed oldu.

I. Mehmed döneminde (1413-21) Osmanlı devleti yeniden inşa edildi. Mehmed, hem 1416'da Anadolu'da Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa tarafından başlatılan iç isyanları bastırmayı, hem de Anadolu ve Avrupa'daki topraklarını genişletmeyi başardı. Timur tarafından yeniden kurulan Aydın ve Menteşe beylikleri bağımsızlıklarını kaybettiler ve daimi olarak Osmanlı denetimine girdiler. İsfendiyaroğulları ve Karamanlılar da yeni Osmanlı sultanına yenildiler; Cenevizler ise Samsun'daki kolonilerini 1420'de

ona kaptırdılar. Mehmed'in birlikleri Avrupa'da ise Arnavutluk'a ilerlediler ve Eflak'ı vasal durumuna getirdiler, Bosna'ya akın düzenlediler ve Eğriboz'a saldırdılar. Böylece, Mehmed'in öldüğü 1421 yılına gelindiğinde, Osmanlı devleti, Ankara Savaşı felaketi ve bunun ardından yaşanan ölümcül kardeş kavgasından sonra yeniden kurulmuştu.

Her ne kadar devlet artık on yıl öncesinden çok daha güçlü bir durumdaysa da, Mehmed'in oğlu ve halefi II. Murad'ın (1421-51) hükümdarlığının ilk dönemi pek kolay geçmedi, çünkü başlıca hedefi iç savaştan sağ çıkmaktı. Önce amcası Düzmece Mustafa'nın ve daha sonra kardeşi Mustafa'nın muhalefetiyle karşılaşan Murad, kendisini tahttan indirmeye yönelik her iki girişimi de bertaraf etti. Artık ilk amacı, imparatorluğun Avrupa topraklarında ve Anadolu'da sağlam bir Osmanlı yönetimi kurmaktır; bunun için, Osmanlı'nın daimi düşmanı Karamanlılara karşı bir sefer düzenledi ve kuzeydoğu ve batıdaki Osmanlı iktidarını sağlamlaştırdı. Osmanlıların Avrupa'daki durumu ise, başarılı bir komutan olan Erdel voyvodası Hunyadi Yanoş'un varlığı nedeniyle daha zordu. Hunyadi, Osmanlı güçlerini hem 1441'de hem de 1442'de yenilgiye uğrattı.

Murad'ın bu noktadaki amacı, çevredeki güçlerle barışçı ilişkiler kurmaktır. Zaten hükümdarlığının ilk yıllarında gerçekleştirdiği başarısız Konstantinopolis kuşatmasının ardından, 1424'te Bizanslılarla bir anlaşma yapmıştı. Şimdi de, 1443'teki Macaristan seferinden sonra, 1444 yılında Sırbistan ve Macaristan ile Edirne Antlaşması'nı imzaladı; aynı yıl, Karamanlılarla da bir anlaşma yaptı. Komşularıyla görünüşte istikrarlı ilişkiler kuran Murad, bu noktada oğlu Mehmed'in lehine tahttan çekildi.

II. Mehmed'in ilk saltanat dönemi hem kısa hem de zor oldu. Edirne Antlaşması'nın pek güvenilir olmadığı ortaya çıktı, çünkü Hunyadi Yanoş ve Macaristan kralı I. Vladislav Eylül ayında Osmanlılara saldırmak için Tuna'yı geçtiler. Seferi yönetmek için tahta geri dönen Murad, Osmanlı birliklerine komuta etmekteydi. İki ordu Varna yakınlarında savaştı. Macar güçleri yenildi, Vladislav öldürüldü, Hunyadi ise savaş alanından kaçtı.

Murad siyaset sahnesine geçici bir süre için dönmüştü ve bu Osmanlı zaferinden sonra, bir kez daha tahttan çekilip sorumluluğu zayıf bir konumdaki Mehmed'e bıraktı. Ne var ki Mehmed'in hükümdarlığı uzun sürmedi ve iki yıl sonra Edirne'de bir yeniçeri ayaklanması başladı. Tahta geri çağrılan Murad'ın ikinci saltanat dönemi başladı ve 1451'deki ölümüyle bu dönem son buldu. Bu dönemde, Avrupa'daki Osmanlı birlikleri, 1444'teki Varna Savaşı'nda Macar güçleriyle birlikte mağlup edilmesine karşın, 1448'deki İkinci Kosova Savaşı'na kadar ortadan kaldırılmayan Hunyadi Yanoş'u yendi. Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinin diğer bir muhalifi de Skanderbeg (Müslüman adı İskender Bey'in bozulmuş hali) olarak bilinen Gjergj [Yorgo] Kastrioti'ydı. Arnavutluk'u merkez edinen İskender Bey, her çarpışmanın ardından menzil dışına çekilerek Murad'a direnmeyi başardı. Güneye ilerleyen Osmanlı güçleri Mora'ya girdiler ve 1440'ların sonlarında Eğriboz'a ve 1450'de Tinos (İstendil) ve Mikene adalarına saldırarak Venedik topraklarına saldırmış oldular.

II. Murad dönemi, sultanın Şubat 1451'deki ölümüyle son buldu. II. Mehmed (1451-1481) bir kez daha tahta çıktı ve iki yıl sonra, Konstantinopolis şehrini ve onunla birlikte, Cenevizlere ait Pera bölgesini ele geçirdi.

Cenova ise, 14. yüzyılın başı ve Konstantinopolis'in fethi arasında geçen 150 yılın büyük bölümünde bir karışıklık sürecinden geçmişti.⁹ Ciddi bir siyasal istikrarsızlık, iç savaş ve dış tahakküm vardı. 1353'ten 1356'ya kadar Giovanni Visconti'nin egemenliğinde olan şehir, 1396'da Fransa'nın ve 1409'da Teodoro di Monteferrati'nin eline geçti; birkaç yıl sonra, 1421'de ise yeniden, Filippo Maria Visconti yönetiminde Milano hâkimiyetine girdi. Yönetim diğer zamanlar, zayıf bir iktidara sahip olan dukaların elindeydi. Temmuz ve Eylül 1393 arasında, birbiri peşi sıra beş duka yönetime geldi. Ne var ki, Cenova aynı zamanda, Akdeniz'de oldukça önemli bir ticari aktör olmayı başardı ve 16. yüzyılın başlarında, Banco di San Giorgio müthiş bir mali güce erişti. İçerideki siyasal istikrarsızlık, Ceneviz kolonilerini Türklerle olan alışveriş ve pazarlıklarında başka türlü olamayacak kadar serbest bırakmıştı.

Bu dönem boyunca, Cenova'nın Levant'taki başlıca rakibi, siyasal açıdan çok daha istikrarlı bir devlet olan ve Levant kolonileri üzerinde daha sıkı bir denetim kuran Venedik'ti. Bu rekabet sonucunda, Cenova ve Venedik arasında çeşitli savaşlar yaşandı; çoğunlukla da Karadeniz'in denetimi meselesinden kaynaklanan bu savaşlar, Doğu Akdeniz'de iki devlet arasındaki güç dengesini ciddi ölçüde değiştirmede ve mevcut durum aynen korundu; iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamadı. 1294 ve 1299 yılları arasında meydana gelen Curzola Savaşı'nda, Venedikliler Temmuz 1296'da, Cenevizlere ait Pera'daki ticari alanı ateşe verdiler, Caffa'ya (Kefe) saldırdılar ve Foça'yı yerle bir ettiler; Pera'nın ateşe verilmesine öfkelenen Cenevizler ise Venedik *bailo*'sunu [balyos] ve Venedikli tüccarları öldürdüler. Cenevizlere göre, 25 Eylül 1299'da imzalanan Milano Antlaşması'yla son bulan bu savaş sonucunda, Cenova Karadeniz'deki hâkimiyetini sürdürmüş, fakat Pera ve Kefe'de ciddi bir kayıp yaşamıştı.¹⁰

Cenova ve Venedik 1351 ve 1355 yılları arasında meydana gelen Boğazlar Savaşı'nda bir kez daha karşı karşıya geldiler; iki taraf yine Karadeniz'in denetimi konusunda anlaşmazlığa düşmüştü ve sonuçta, bölgede aralarındaki güç dengesinde kayda değer bir değişiklik ortaya çıkmadı.¹¹ Bu durum, Ağustos 1381'de imzalanan Torino Barış Antlaşması'yla son bulan Tenedos (Bozcaada) Savaşı –ya da Chioggia Savaşı– için de aynı derece geçerlidir. Bir kez daha, ne Cenova ne de Venedik birbirlerine üstünlük sağlamayı başardı ve mevcut durum aynen korundu.¹²

Osmanlılar ve Cenevizler, Osmanlı devletinin kuruluşundan 1453'te Konstantinopolis'in fethine kadar, yakın ilişkilerini sürdürdüler. Cenevizler Latin güçler tarafından kurulan Türk karşıtı çeşitli birliklere kimi zaman katılsalar da, bu konuda denizlerdeki başlıca rakipleri Venedikliler kadar etkin olmadılar ve örneğin, 1344'te İzmir'e düzenlenen Haçlı Seferi'ne katılmayı reddettiler.¹³ Cenevizlerin bu tavrı, 1362-3'te Papa VI. Innocentius tarafından teşvik edilen, Cenova, Venedik ve Bizans arasındaki Türk karşıtı birliğin hayata geçmemesinde kısmen etkili oldu.¹⁴ Cenova'nın Türk karşıtı birliklere zaman zaman katılması bile, Türklerle iliş-

ki kurmasını engellememiş gibi görünüyor; çünkü Ceneviz kaynaklarına bakılırsa, bir taraftan 1380'lerde iki devlet arasında sık sık elçiler gidip gelmekteyken,¹⁵ diğer taraftan da Cenova 1388'de Venedik'e Türk karşısı bir birlik kurmayı ve Akdeniz'i kendi aralarında nüfuz alanlarına bölmeyi önermekteydi;¹⁶ ayrıca aynı yıl, Pera'daki Cenevizler Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri ile, Khios'da Maona ile ve Mytilene'deki (Midilli) Francesco Gattilusio ile anlaşmalar yapmaktaydı.¹⁷ Yine de sıklaşan Türk-Ceneviz ilişkileri; her ne kadar 1392'de Khios'daki Maona, Mytilene'deki Gattilusio'lar ve Rodos'taki Şövalyeler Türklere karşı ortak bir hareketi tartışırsalar da,¹⁸ 1390'larda¹⁹ ve 15. yüzyılın başlarında²⁰ da sürdü. Bu durumun, geri kalan dönemin büyük bir bölümü için de geçerli olduğu tahmin edilebilir, fakat bu konuya ilişkin kaynaklar günümüze ulaşmamıştır.²¹ Prof. Balard'ın belirttiği gibi, Cenevizler için, "Türklere karşı kurulacak bir Hristiyan ittifakına katılmaktansa, Venediklilerin hak iddialarına karşı Doğu'daki Ceneviz kolonilerini ve ticari ağları korumak daha önemliydi."²²

Cenevizler elbette Türklerle yakın ilişkiler kurmuşlardı; bu ilişkiler önce, 1311'de Rodos'a ve çevre adalara karşı ortak bir saldırı düzenlemek için ittifak yaptıkları Menteşe Beyliği ile²³ ve Yeni Foçalı Cenevizlerin, yeni şehrin inşasının hemen ardından ticaret özgürlüğü karşılığında haraç ödedikleri Saruhan Beyliği ile başladı.²⁴ Cenevizler muhtemelen 1340'ların sonlarında Saruhan Beyliği ile²⁵ ve 1351'de Aydınoglu Hızır Bey'le anlaşma yaptılar.²⁶ Cenevizler o yılın sonunda, filoları için Aydınogulları'ndan erzak istediler.²⁷ Cenevizler ve Sultan I. Murad arasında 1387'de imzalanan antlaşma ise hâlâ mevcuttur; görünüşte 14. yüzyıldan, başka herhangi bir Osmanlı-Ceneviz antlaşması günümüze kalmasa da, Cenevizlerin 1351-2'nin kış mevsiminde²⁸ ve 1389'da²⁹ Osmanlılarla antlaşma imzaladıkları bilinmektedir. Ayrıca, 1403'te Bizanslılar, Venedikliler ve Rodos Şövalyeleri'yle birlikte, Bayezid'in oğlu Süleyman'la antlaşma yapmışlardır.³⁰

Ceneviz-Osmanlı ilişkileri tam anlamıyla karşılıklı çıkara dayanmaktaydı. Cenevizler Türklerle ilişkilerinde esas itibariyle pragmatikti; şüphesiz bu durum, Cenevizlerin Türk politikasının,

bizzat Cenova tarafından yönetilmekten ziyade, Pera ve Khios gibi kolonilerdeki Cenevizlerce dayatılmasından güç almaktaydı. Pera'daki Cenevizler, Konstantinopolis kuşatması sırasında bile Türklerle ilişkilerini sürdürmeyi başardılar, fakat aynı zamanda, şehri savunanların yanında yer alıyor, Cenova'ya acil yardım isteyen mektuplar, Edirne'deki sultana ise anlaşmalarını yenilemek ve ebedi dostluklarını ifade etmek için elçi gönderiyorlar; Konstantinopolis'e asker verirken, Türk topları için sultanın ordugâhına yağ gönderiyor ve Longo Guistiniano'nun Türk gemilerini ateşe verme planını haber veriyorlardı.³¹ İlişkiler öyle yakındı ki Türk topları Pera'daki Cenevizlere ait, malla yüklü ve İtalya'ya gitmeye hazırlanan bir gemiyi batırdığında Peralılar şikâyetle bulundular. Geminin Peralı Cenevizlere ait olduğunu fark etmediklerini ve düşmana ait olduğunu zannettiklerini açıklayan Türkler, onlara, şehrin ele geçirilmesinin ardından tüccarların zararının tamamıyla karşılanacağı sözünü verdiler.³² Konstantinopolis düşünce, Cenevizlerin asıl istediği Pera'yı geri almak ve eskisi gibi ticarete devam etmekte; bunun için vergi ödemeye hazırlardı. İlgilendikleri tek şey hareket özgürlüğünü ve özellikle de, Karadeniz'e erişimi güvenceye almaktı.³³

Sonuç olarak, Türkler ve Cenevizler arasındaki ilişkiler o denli gelişmişti ki, iki taraf arasında sürekli elçiler gidip gelmekte ve bunun neticesinde, çeşitli anlaşmalar ve ittifaklar yapılmaktaydı. Bu ilişkilerin ardındaki başlıca itici güç, canlı ve kârlı bir ticaretin yarattığı paraydı.

II

Para

Türk ekonomisinde paranın durumu, oldukça karmaşık ve kaynakların niteliği dolayısıyla güçleşen bir konudur.¹ Bu meseleyi etraflıca ele almak bu kitabın kapsamı dışında olsa da, bu dönemde para birimleri söz konusu olduğunda ortaya çıkan sorunları göstermek ve kullanılan kambiyo yöntemlerine kısaca göz atmak gerekir.

Bu dönemde Doğu Akdeniz’de bazı para birimleri ağır basmaktaydı. Önceleri, 24 *karatî*’ye bölünen Bizans altın sikkesi *hiperpiron* bölgedeki başlıca para birimiydi. Fakat hiperpiron 14. yüzyıl boyunca egemenliğini yitirdi, bir hesap parası halini aldı ve yüzyılın ortalarına gelindiğinde dolaşımdaki hiperpiron gümüştü.² Hiperpironun yerini, Doğu Akdeniz’in “dolar”ı olan *florin* aldı. İlk kez 1252’de Floransa’da çıkarılan florin, Batı Avrupa ticaretine büyük ölçüde egemen oldu, fakat daha sonra yerini, 1284’te basılan ve 15. yüzyılda altın parayla eşanlamli hale gelecek kadar hâkim olan altın Venedik *düka*’sına bıraktı. Florin gibi, ilk kez 1252’de basılan Ceneviz *genovino*’su ise, genelde Akdeniz’de büyük bir öneme sahip olduysa da, Levant’ta hiçbir zaman egemen bir para olmadı. Hiperpiron-düka (florin) kambiyo

kuru 14. yüzyılın büyük bir bölümünde 2:1 iken, takriben 1389'dan sonra yaklaşık 3:1'e düştü.³

Turchia'daki başlıca para ise, Trabzon ve Kefe'de de darp edilen gümüş *akçe*'ydi (Yunancada *aspron*, Latince *asper*).⁴ Akçenin ağırlığı ve buna göre diğer paralar karşısındaki değeri darp edildiği yere göre değişmekteydi. Menteşe ve Aydın gibi çeşitli beylikler de; tıpkı önce Bursa, sonra Edirne ve son olarak Konstantinopolis gibi ana ticaret merkezlerini ele geçirdikten sonra paraları egemen hale gelen Osmanlılar gibi, kendi akçelerini⁵ bastılar. Osmanlılarda tarihi ve basım yeri yazılarak çıkarılan ilk sikkeler, tarzı Osmanlı akçesini etkileyen İlhanlı sikkelerine benzemekteydi.⁶ Ne yazık ki, veri yetersizliği dolayısıyla, farklı akçelerin belirli bir dönemdeki değerlerine ilişkin net bir fikir ortaya koymak çok güçtür. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te faaliyet gösteren Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in hesaplarına bakılırsa, bu dönemde Konstantinopolis'in para piyasalarında, akçe-hiperpiron kurunun her gün değiştiği,⁷ fakat bölgede bir hiperpironun yaklaşık 10,5 ile 11 akçe arasında kaldığı görülür. Aynı dönemde Samsun akçesi ve bir hiperpironun kuru 19:1 civarındayken, Kefe akçesininki 20:1'di. Bu bağlamda, bir Osmanlı akçesi ve bir Samsun akçesi arasındaki kur 1:1,73'tü. Aynı dönemde akçe-düka oranı ise yaklaşık 33:1'di.⁸

Türk beyleri, gümüş sikke dışında, Venedik dükasını taklit ederek, altın düka da bastırdılar.⁹ 1430'larda bölgede 80 Osmanlı akçesi bir Türk *dükası* ve bir Türk dükası yaklaşık 2,05 hiperpira değerindeydi.¹⁰ Senatoya göre, Aydın'da taklit dükaların¹¹ basılması Venedik'in çıkarlarına ciddi bir zarar vermektedir; bu nedenle, Venedik, beyin bu tür sikkeler basmaya son vermesini sağlaması için 1368'de Theologos'a (Ayasuluk/Selçuk) bir elçi gönderdi.¹² Bu elçi başarılı oldu ve bey anlaşmaya imza atarak, baskı kalıbını imha etmeyi ve kendi topraklarında Venedik'inkine benzer dükaların basılmasını durdurmayı kabul etti.¹³ Menteşe Beyliği de, Venedik'le bir çatışmaya girmeyi göze alarak, taklit düka bastı.¹⁴ Türkler tarafından taklit edilen diğer bir batılı para ise, II. Charles d'Anjou'nun 14. yüzyılın başlarında Napoli'de çıkardığı gümüş

sikke *gigliato*'ydu.¹⁵ Taklit edilen batılı sikkelerin yanı sıra, kalp akçeler de mevcuttu.¹⁶

Ortaçağ sonlarında Avrupa ekonomisindeki bir mesele de batıdan doğuya gümüş külçe akışıydı. Memlûk İmparatorluğu'na çok miktarda gümüş akmaktaydı ve nakit Avrupa parasının başlıca varış noktası, lüks mallar için büyük bir pazar olan İskenderiye'ydi.¹⁷ Gümüş külçe, Venedik'ten buraya gelen gemilerin kargolarının bir bölümünü oluşturmaktaydı.¹⁸ Nakit para Turchia içerisinde de ticari ilişkilerde önemli bir rol oynamaktaydı ve görünüşe göre, gümüş ve altına talep vardı.

Aslında, iki Osmanlı vakanüvisine, yani eserini 1484'te tamamlayan Âşıkpaşazade'ye ve büyük oranda Âşıkpaşazade'ye dayanarak 15. yüzyılın sonlarında yazan Neşri'ye göre, 1380'lerde Anadolu'da altın ve gümüş sıkıntısı yaşanmaktaydı.¹⁹ Dr. Zhukov'a göre, bu kısmen, Osmanlıların 1381'de Kütahya'yı ele geçirerek beyleri sağlam paradan yoksun bırakmasından sonra, Menteşe ve Aydın'daki transit şap ticaretinin kesintiye uğramasının sonucuydu.²⁰ Dahası, Dr. Zhukov, değerli metal sıkıntısının büyük üretim hacmiyle birlikte, İbn Battuta'nın bahsettiği fiyatların düşmesine yol açtığını savunur. Fakat İbn Battuta 1330'lardan söz eder, ki bu da 1380'lerden oldukça farklı bir dönemdir. Dahası, bu dönemde ticari faaliyette herhangi bir kesinti söz konusu değildi ve her ne olursa olsun, Osmanlılar Menteşe ve Aydın yoluyla gerçekleştiren şap ticaretindeki bir kesintiden hemen hiç etkilenmemiş ve aslında Kütahya'yı ele geçirerek bundan yararlanmışlardı.

Âşıkpaşazade ve Neşri'nin görüşlerini açıklamak aslında oldukça güç. Murad dönemi, hem ticaret hem de coğrafi yayılma bağlamında, bolluğun arttığı bir dönemdi. Bir taraftan altın ve gümüş kıtlığından bahsedip, bir taraftan da Bayezid'in Germiyan beyinin kızıyla yaptığı evlilik için Evrenos'un hediye olarak gönderdiği, altın florinlerle dolu altın ve gümüş tepsileri betimleyen bu iki vakanüviste, bu dönemde altın ve gümüşün mevcut olduğu açıkça görülür.²¹

Bu vakayinamelerde, altın ve gümüş sıkıntısına ilişkin ifadeler, Germiyan beyinin, beyliğini koruyabilmek için kızını Murad'ın

oğlu Bayezid’le evlendirme kararına ilişkin bölümde karşımıza çıkar. Bu bölüm, Âşıkpaşazade’nin eserinin Giese baskısında şöyle geçer: “Murad Han’a geldi. İyi atlar peşkeş getirdi. Ol zamanda altın gümüş azdı. Denizli’de ‘alemlî ak bezler olurdu. Hil’at anı giydirirler. Sırtak tekele dikerlerdi. Alaşehir’in kızıl ivladısını sancak ederlerdi. Hil’at anı giydirdilerdi.”²² İstanbul baskısı da, “Alaşehir’in kızıl ifladısını” ve “ol zamanda altın, gümüş, kumaş az olurdu” ifadeleri dışında, hemen hemen aynıydı.²³ Neşri’nin metinleri de Âşıkpaşazade’ninkilere yakındır. Menzel yazması “ol zamanda Anadolu’da altın ve gümüş az olurdu”, Manisa yazması “ol zamanda Anadolu’da altın gümüş az oldu” ve İstanbul baskısı “ol zamanda Anadolu’da altın gümüş az olurdu” diye yazar.²⁴ Sonuçta, Âşıkpaşazade metinleri “altın gümüş”ten ya da “altın, gümüş, kumaş”tan bahsederken, Neşri metinlerinde “altın ve gümüş” veya “altın gümüş” ifadeleri kullanılır. Ne var ki, burada altın ve gümüşün az bulunduğuyla ilişkin gönderme yersiz görünmektedir. Aslında bu bağlamda daha anlamlı olan, kumaşa yapılan göndermedir. Fakat bu, kumaşın (كماش), (قومش) olarak yazılmasını gerektirirdi. Bu da nihayetinde altınlı kumaş anlamına gelirdi ve böylece, hem bölümün doğrudan bağlamında, hem de bu tür bir kıtlığın [altın, gümüş] beklenmeyeceği tarihsel bağlamda anlam kazanırdı. Âşıkpaşazade’nin, altın gümüş yerine, altınlı gümüş ifadesinin kullanıldığı Upsaliensis yazmasındaki bölüm de bu yorumun doğruluğunu desteklemektedir.²⁵

Batılı tüccarlar, alışverişlerinde çeşitli ödeme yöntemlerine başvurlardı. Bunlardan biri, tüccarların ticaret için Turchia’ya yollarında getirdikleri nakit paraydı.²⁶ Para, Konstantinopolis’te Türk akçesiyle değiştirilirdi; buradaki bankerler, 1430’larda, yaptıkları işlemler üzerinden yüzde 1 alırlardı.²⁷ Burada, akçenin yanı sıra, Türk dükasının da ticareti yapıldı.²⁸ Ayrıca yalnızca batılı tüccarlar bankerlik yapmazdı; Türkler de parayı kullanıp asper ve hiperpira ile değiştirirlerdi.²⁹

Ragusa yönetiminin 1441’de gümüş ihtiyacı içine girmesi, Osmanlı İmparatorluğu geliştikçe nakit ödemenin de önem kazandığını gösterir, çünkü Türkler her şey için parayla ödeme istiyorlar-

dı.³⁰ Bu muhtemelen, erken Osmanlı padişahları döneminde imparatorluğun ekonomik gücündeki gelişmeyi ortaya koyar. 14. yüzyılın ilk yarısında Türkler, yani Batı Anadolu'daki çeşitli beyliklerin beyleri ve Osmanlılar, bir ödeme yönteminde ısrar edebilecek durumda değillerdi, fakat sonraki yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlılar ekonomik şartları dayatabilecek kadar güçlenmişlerdi. Osmanlıların zamanla sağlam para ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaları anlaşılır bir durumdur, çünkü devlet geliştikçe, ihtiyaçlar artık sadece ganimetle karşılanamıyor ve yeni idari yapılar nakit ödeme ihtiyacını artırıyordu.

Ne var ki, nakit ödeme ticari işlemlerde kullanılan tek yöntem değildi ve alışverişin büyük bir bölümü takas usulüyle yürütülüyordu.³¹ Takasın Turchia'daki batılı tüccarlarca da kullanıldığını varsaymak mantıklı görünüyor, çünkü bu oldukça pratik bir alışveriş yöntemi haline gelmişti; böylece, daha fazla nakit taşımaya ya da diğer para birimlerini Turchia'da kullanılan çeşitli asper/akçe türleriyle değiştirmeye gerek kalmıyordu.

Fakat tüccarlar artık ticari işlemlerini bütünüyle takas ya da nakitle sınırlamıyorlardı, çünkü bir de kredi mektubu vardı. 14. yüzyılda, özellikle şehir devletlerinde, ciddi ekonomik gelişmeler yaşandı ve bu gelişmeler yayılarak Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünü birbirine bağladı.³² Elbette bunlar içerisinde en önemlisi, önce İtalya'da başlayan bankacılığın gelişimiydi; bu alana Cenova öncülük etmekteydi, diğer şehirlerin ise havale bankacılığını daha yavaş yerleştirdikleri görülüyor.³³

Bankacılık sisteminin gelişmesinden önce, sarraflar parayı basılmamış altın tozu ağırlıkları haline getirir veya gümüş külçe dökerlerdi; bu, tüccarların, sahip oldukları para biriminin geçerli olduğu bölgenin dışında satın aldıkları malların ödemesini yapabilmeleri için gerekliydi. Sarraflar en gelişmiş Cenova olan kimi büyük ticaret merkezlerinde mevduat açıp daha sonra mevduat sahiplerinin talimatıyla bir hesaptan diğerine havale yapmaya başlayınca, bu sistem zamanla dönüşüme uğradı. Sonraki gelişme ise aynı kentteki bir bankadan diğerine, daha sonra ise bir kentteki bir banka hesabından başka bir kentteki bankaya havale yap-

maktı.³⁴ Bu bankacılar hem faiz ödenmeyen cari hesapları, hem de faiz ödenen ve bunun için paranın belirli bir süre hesaba yatırılmasını gerektiren mevduat hesaplarını yönetirlerdi; bu ikinci hesap türü, bankacıya, mevduat sahibinin parasını günün birinde aniden çekmesi tehlikesiyle karşılaşmadan, parayı kullanma imkânı veriyordu. Böylece, bankacılar uzun vadeli ticari teşebbüslerle yatırım yapabiliyorlardı. Bankacılık sistemiyle birlikte, çek kullanımı da gelişti.

Bankacılık sistemi İtalya dışında daha yavaş gelişmekle birlikte, 14. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünde açık işlemekteydi; yine de, 14. ve 15. yüzyıl boyunca belirli ticari merkezlerle sınırlı kaldı ve nüfusun küçük bir bölümü tarafından kullanıldı. Sikke hâlâ ekonomik mübadeledeki başlıca unsurdu.

Yerel bankacılık sisteminin yanı sıra, aynı süreçte paralel olarak, uluslararası ticaretin işleyişi üzerinde dikkate değer etkiler yaratan uluslararası bankacılık sistemi de gelişti. Kambiyo senedinin gelişimi 13. yüzyılda uluslararası ticareti “kökten dönüştürdü”; bu sistem 14. yüzyılın ilk yarısında Batı Avrupa'daki pek çok kent arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı.³⁵ Yerel ve uluslararası bankacılığı birleştiren bir tüccar, bir ülkede bir banka hesabı açarak ve farklı bir ülkede başka bir hesaba yatırarak kambiyo senedi alabiliyordu.

Kambiyo senedi sistemi sayesinde, örneğin Cenova'daki bir tüccar, gerekli olan miktarı Cenova'da, senedi imzalayan keşideci veya alıcıya ödeyerek, Avignon'daki malların parasını havale edebilirdi; tüccar daha sonra Avignon'daki meslektaşına senedi gönderirdi. Avignon'daki tüccar da, senedi, Cenova'daki keşidecinin aracılığını yapan borçluya verirdi. Senet, *usance* adı verilen önceden belirlenmiş bir süre içerisinde ödenmeliydi ve bu süre alışverişe göre değişirdi. Kambiyo senedinden alınan masraf da değişiklik gösterirdi ve bu miktar genellikle %5'e kadar çıkardı.

Bu sistem Kuzey İtalya'da yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte, Güney İtalya, Fransa, İspanya, İngiltere, Hollanda ve Güney Almanya'da da işlemekteydi. 15. yüzyılda Prag, Krakov ve Budin'de de kambiyo senedi kullanmak mümkündü.

Doğuya gittikçe kambiyo senetlerinin daha az kullanışlı olduğunu söylemek doğruysa da, sistem hâlâ işlemekteydi ve İtalya ve Konstantinopolis arasında kambiyo senetleri kullanılmaktaydı.³⁶ Kambiyo senedi sistemi her zaman sorunsuz işlemiyordu, çünkü alıcılar kimi zaman senetleri ödemeyi reddediyordu.³⁷ Kambiyo senedi Venedik gibi şehir devletleri ve Konstantinopolis'teki tüccarlar arasında daha fazla kullanıldıkça, kredi mektubu sistemine alışık olan batılı tüccarların, Turchia'da Bursa ve Edirne gibi şehirlerdeki aracılılarıyla olan alışverişlerinde en azından bazen bu sistemi uygulamamaları beklenemezdi. Gerçekten de durum böyle görünüyordu. 1437'de Kandiyeli (Girit) Dimitri Argiti, Gelibolu'da ticaret yapan Agustin di Franchi adlı bir tüccara verilmek üzere 1177 asperlik "un scritto" [senet] ile birlikte Gelibolu'ya yolculuk yaptı.³⁸ Dimitri Argiti, Gelibolu'ya ayrıca 3000 asper de getirdi.³⁹ Her ne kadar bunun bir kredi mektubu olduğu belirtilmese de, aslında böyle olması mümkün görünüyor, çünkü 1177 aspere ilişkin iki kayıttan biri sadece "per asp.1177 che Mandi" diye ifade edilirken, 3000 asperle ilgili kayıt "per l'amontar de asp.3000 che i Mandi" diye geçiyor. Aynı yıl Gelibolu'daki Bortolamio de Modena'ya 1200 Türk akçesi değerinde bir kredi mektubu gönderildi⁴⁰ ve Agustin di Franchi, Aluvixe di Franchi'nin Giacomo Badoer adına Yahudi Süleyman'a ("Sulaiman zudio") ödemiş olduğu bir kambiyo senedi için Aluvixe ile uzlaşmak üzere Gelibolu'ya 1593 asper götürdü.⁴¹ 1438'de Edirne'de Bortolamio di Franchi'ye yazılan bir kredi mektubu için Zuan Andrea ve Jachomo de Chanpi'ye ödeme yapıldı.⁴²

Sonuç olarak Cenevizler ve diğer batılı tüccarlar, Türklerle olan ticari işlemlerinde çeşitli ödeme yöntemleri kullandılar. Nakit ve takas dışında, kredi ve kambiyo senetleri de gittikçe önem kazandı; 1460'lara gelindiğinde, kredi Bursa ticaretinde önemli bir rol oynamaya başlamıştı.⁴³

III

Mallar

Osmanlı devletinin kuruluş döneminden Konstantinopolis'in 1453'te ele geçirilmesine kadar, Turchia yoğun bir ticaret bölgesiydi ve bu ticaretin bir yönünü, aralarında Cenevizler ve Venedikli-lerin egemen bir konumda oldukları batılı tüccarların ticari faaliyetleri oluşturmaktaydı. Mal alışverişi genelde, hammaddelerin Turchia'dan ihracını ve lüks malların bölgeye ithalini içeriyordu, fakat Turchia, işlenmiş kumaş gibi kendine ait kaliteli ürünleri de üretmekte ve ihraç etmekteydi. Turchia aynı zamanda, doğudan gelen ipek ve baharat gibi lüks ürünler için bir transit pazar işlevi görüyordu.

Cenevizler Turchia'daki ticarete son derece faaldi; sadece malların ihraç edildiği Theologos (Ayasuluk/Selçuk) ve Palatia (Balat/Miletos) gibi limanlara gelmekle kalmıyor, aynı zamanda Bursa, Edirne, Gelibolu ve Samsun gibi ticaret merkezlerinde kendi araçlarını bulunduruyorlardı.¹

Her ne kadar kaynaklarda çok daha az zikredilseler de, Türkler de bu alanda faaliyet gösteriyordu. 14. yüzyılın sonunda İsfendiyar beyi Süleyman Paşa, Cenevizlerle bakır ticareti yapıyordu.² Aynı dönemde bir Türk tüccar, Khios'da bir Ceneviz devlet görevlisine şap sattı.³ Sonraki yüzyılın başında, Hacı Mustafa Khios'da

bakır ticareti yaparken,⁴ Kâtib Paşa buradaki Ceneviz tüccarlara pamuk sattı.⁵ 1430'larda Licomedialı (?Nikomedia, İzmit) Ahmed kumaşı üzümle takas ederken,⁶ Samsunlu Ramadan, Ali Basa (Paşa), Chazi Rastan (Kadı), Choza İse (Hoca İsa)⁷ ve Mustafa bal mumu satmaktaydı.⁸ Aynı dönemde Saliet adlı bir Türk, İsmail ve ismi bilinmeyen bir Türk krep ("*veli crespı*"), Kadı Musa ise muslin ("*veli*") ticareti yapmaktaydı.⁹

Türkler, mal satmanın yanı sıra, batılılardan mal da satın alırlardı. 1436'da (Choza Muxalach) Hoca Mu'ala'nın komisyoncusu Jael, 1625 hiperpira 23 karati gibi oldukça yüksek bir meblağ ödeyerek büyük miktarda Floransa kumaşı satın aldı.¹⁰ Kumaşı, baharat ve tütsü takasıyla almıştı.¹¹ Ertesi yıl ismi bilinmeyen bir Türk zücaciye ("*bochaleti*") aldı.¹² Türkler, ticaret dışında, batılı tüccarlardan başka şekillerde de para kazanırlardı. Jacsia (?Yahya) adlı bir Türk 1437 yılında, Edirne'de satın alınan postlar için hammallık ("*charatier*") yapardı.¹³

Turchia, batılı tüccarların sadece mallarını satmaya ve aldıklarını evlerine götürmeye geldikleri bir pazar değildi; aynı zamanda, batıdan gelen ithal malları alıp bölgedeki diğer yerlerde satıyorlardı; örneğin, 1437'de Samsun'da aldıkları malları Trabzon'a götürüp burada sattılar.¹⁴

Cenevizler ve Türkler arasındaki ticarete bazı mallar ön plana çıkmış görünüyor. Özellikle şap, kumaş, üzüm ve köleler Turchia ve batılı devletler arasındaki ticarete büyük öneme sahip mallardı. Diğer mallar da bu ticaretin bir parçasını oluşturmakla birlikte, mevcut belgelerde pek fazla iz bırakmamışlardır. Bunlar arasında, Batı Akdeniz ve Levant arasındaki ticarete lüks bir mal olan sabun vardı. Sabun imalatının kökeni, üretim sürecinin Yaşlı Plinius tarafından tarif edildiği Roma zamanına kadar gider.¹⁵ 14. yüzyılda Levant'a ticareti yapılan iyi sabunun yumuşak olması ve küçük parçalardan oluşması gerekirdi; sabunun bulunduğu kutular da, üçü bir *migliaro*'ya denk gelecek kadar küçük olmalıydı.¹⁶ Yaklaşık 200 yıl sonra, Venedik sabunu hâlâ, içyağından (*sego*) yapılan ve pek de iyi olmayan Anadolu yapımı sabuna tercih edilmekteydi. Bu nedenle, Türk kadınları kumaşlarını Venedik sabunuyla yıkardı.¹⁷

Sabun, Levant'a,¹⁸ malı Venedik, Ancona, Gaeta, Messina ve Apulia, Kıbrıs ve Rodos'tan alan batılı tüccarlar tarafından getirilir ve Konstantinopolis ile Pera,¹⁹ Khios,²⁰ Lesbos²¹ ve Aşağı Ermenistan²² pazarlarında satılırdı. Memlûkler de sabuna rağbet ederdi ve bu sabun İskenderiye pazarlarında satılırdı.²³ Anadolu'da Cenevizler Napoli,²⁴ Gaeta²⁵ ve Khios'dan²⁶ Ayasuluk'a²⁷ ve Balat'a²⁸ sabun ithal ederlerdi. Venedikliler de Aydın'a²⁹ sabun ticareti yaparlardı ve sabun Antalya³⁰ ve Samsun'da satılırdı; sabun burada 1437'de kantar başına 205 akçe ederdi.³¹ 1 hiperpiron 19 Samsun akçesi olarak hesaplandığında,³² sabun Samsun'da kantar başına 10,79 hiperpiraya satılırdı; aynı dönemde Konstantinopolis'te ise, Ancona'dan gelen sabun 10 hiperpira 6 karatiye,³³ Messina'dan gelen sabun kantar başına 9,5 hiperpiraya³⁴ ve kökeni belli olmayan bir sabun ise kantar başına 10,5 hiperpiraya satılırdı.³⁵ Osmanlı İmparatorluğu'na sabun ithali 16. yüzyıla kadar sürdü.³⁶

Sabun oldukça kazançlı bir ticaret kalemiydi; bu nedenle 1344'te tüccar Francesco Bartolomei Khios'dan, Venedik'teki Pignol Zucchello'ya kendisine sabun göndermesini yazdı, çünkü bu malın iyi bir yatırım olduğunu ve iyi kalitedeki bir maldan diğerlerinc nazaran daha iyi kazanabileceğini düşünüyordu.³⁷

Kazançlı bir mal olan sabun, başka herhangi bir mal gibi, yağmaya maruz kalıyordu; bunu, günümüze ulaşan bir noter belgesinden görmek de mümkün. 1413 yılında, Nani(?) de Paci'nin aracıları Vicencio Rubeo ile Masimo Formica ve Lillio de Blaxio'nun vekili Petro de Alticio arasında bir anlaşma yapıldı; bu anlaşma Petro de Larranda'nın Johannes Alfirius(?) de Ancona'nın gemisinden yağmaladığı 45 *cassa* [kasa, kutu] sabun ve Petro'nun bu kez Lillio'nun Gelibolu'daki deposundan yağmaladığı 40 kutuyla ilgiliydi.³⁸

Sabun Aydın Beyliği'nde gümrük vergisine tâbi tutulurdu; 14. yüzyılın ilk yarısında tarh edilen vergi, sabun çuvaldaysa 23,5 batman³⁹ veya Kıbrıs kantarı başına 2 altın florindi ya da kasa başına 1 altın florin oranındaydı.⁴⁰ Aydın 1337'de⁴¹ kasa veya 2 *stavrate*⁴² başına 2 parça sabun oranında vergi uygulardı, 1353'te ise bu miktar kasa başına 5 *çiliatos*'tu (*gigliato*).⁴³ İlginçtir ki, sabun sadece Aydın'da özel bir gümrük vergisine tâbi tutulmuş görünüyor; Vene-

dik ve Menteşe arasındaki anlaşmalarda ya da II. Mehmed döneminden kalan belgelerde ise bu tür özel bir vergiye rastlamıyoruz.

Menteşe ve Aydın beyliklerinde sabuna uygulanan vergiyi mültezimler toplardı. Menteşe ve Girit arasında Mart 1337'de yapılan anlaşmanın bir maddesine göre, Aydın beyi Venedik'le barış halindeyken şarap, şap ve sabunu *apalto*'ya tâbi tuttuysa, Menteşe beyi İbrahim de şapı sadece Balat'ta *apalto*'ya tâbi kılabilirdi.⁴⁴ Fakat Venedikliler için sabunda *apalto* uygulaması çok geçmeden kaldırıldı.⁴⁵ Bu da muhtemelen sabunun; çoğunlukla şap ve şarapla birlikte, Menteşe, Aydın ve Girit arasındaki anlaşmalarda özellikle adı geçen ithal bir ürün olarak öneminin göstergesidir.

Batıdan Turchia'ya ithal edilen diğer lüks mallar arasında, çiğnemek için ve esans özü⁴⁶ olarak kullanılan ve sadece Khios'da üretilen⁴⁷ aromalı mastika da (sakız) vardı. Mastika Khios'dan, hem 14. yüzyılın başlarında Pisa'da satılmak üzere⁴⁸ batıya, hem de Şam ve İskenderiye gibi Doğu Akdeniz'deki diğer kentlere ihraç edilirdi.⁴⁹ 14. yüzyılın sonlarında Turchia'daki mastika satışları Khios'daki Maona'ya mensup *apaltatore*'ler tarafından yönetilmekteydi; bu grup, 1394'te Turchia ve Romania'daki* satışların denetimini 8 yıllığına satın almıştı ve kantar başına 25 altın düka ödeyerek yılda 200 kantar satmaktaydı. *Apaltatore*'ler aynı şekilde Mısır ve Suriye'deki mastika satışlarını da Ocak 1396'dan itibaren 10 yıllığına denetim altına almışlardı ve kantar başına 190 altın florin fiyatla, yılda 114 kantar satıyorlardı. Bu da, Turchia ve Romania'nın Mısır ve Suriye'den çok daha fazla mastika ithal ettiğini gösterir ve bu dönemde Türk pazarlarında mastika fiyatı hakkında fikir verir, çünkü mastika en azından normal şartlarda kantar başına 25 dükadan ucuza satılmazdı ve aslında, anlaşmayı *apaltatore*'ler için cazip kılmak açısından bundan çok daha yukarıda bir fiyata satılmalıydı.⁵⁰ Mastika Türkler tarafından da ithal edilirdi. 1404'te Cagi Mostaffa (Hacı Mustafa), Elias Sacerdotus'tan, Bergama veya Jasmati'de (?Çeşme) teslim edilmek üzere 13 kutu mastika aldı.⁵¹

* Bizans toprakları. Türklerin eline geçmiş toprakları da kapsamaktadır. (ç.n.)

Değerli taşlar gibi diğer lüks mallar da Doğu Akdeniz’de alınıp satılmakta ve Turchia’ya batılı tüccarlar tarafından getirilmekteydi. 1439 yılında Edirne’ye yaklaşık 15 karati ağırlığında ve 100 hiperpira değerinde bir yakut gönderildi.⁵² Bu ticaretin bir bölümü Khios aracılığıyla yürütülmekteydi ve adadan gönderilen değerli taşlar *gabella* kapsamındaydı.⁵³ Cam da ithal edilmekteydi.⁵⁴

Turchia sadece ithal lüks mallar için bir pazar olmakla kalmıyor, aynı zamanda baharat gibi malları da ihraç ediyordu. Antalya *peso sotile*’yle satılan çivit, *calbano* (kantar terazi) ile satılan kına,⁵⁵ safran ve susam⁵⁶ pazarıydı. Bu son iki baharat, Cenevizlerin bu malların ihracında etkin olduğu Balat, Alanya ve Gelibolu gibi, Turchia’nın diğer bölgelerinden ihraç edilmekteydi.⁵⁷ Kitre de Antalya’dan ihraç edilmekteydi; “*draganti di Turchia*” Floransalı tüccar Francesco Balducci Pegolotti’nin el kitabında kayıtlıdır.⁵⁸ Kitre İskenderiye, Mallorca ve Venedik’te satılırdı.⁵⁹

Antalya Ceneviz ve diğer batılı tüccarlar tarafından Turchia’nın çeşitli bölgelerinde satın alınan ve Batı Avrupa’daki kentlere ihraç edilen karabiber için de bir pazardı.⁶⁰ Ayasuluk’tan gelen karabiber, 1377’de gümrükte vergiye tâbi tutulduğu Cenova’ya ithal edilirdi.⁶¹ Karabiber ticareti, kimi zaman takasla alındığı Bursa’da⁶² da yapılırdı. 1439’da Damian Spinola, Giacomo Badoer için buradan karabiber aldı ve bunun karşılığında, bu iş için kendisine gönderilen yirmi dört çuval kanaviçeyi ve beş çuval yünü verdi.⁶³ Bazen bir Sarazen (“*sarain*”)⁶⁴ ve bazen de bir Mağribi (“*more*”)⁶⁵ olarak betimlenen Azi Baba 1437 yılında, 717 hiperpira 14 karati değerindeki kumaş için beş kantar karabiber ve miski takas etti.⁶⁶ Karabiber diğer zamanlarda ise nakit olarak satın alınırdı. 1437 yılında Yahudi Elia Dedimari, Antonio Contarini’ye kantarı 60 hiperpiradan (5,45 asper) 20-25 kantar biber sattı ve bu satışın bir bölümü için kendisine 5.100 asper (463 hiperpira 15 karati) ödendi.⁶⁷ Bu asperler, Konstantinopolis’teki Giacomo Badoer tarafından, karabiber satın alması için Bursa’daki Antonio Contarini’ye gönderildi.⁶⁸ Bu asperler Konstantinopolis’ten alınırken % 1 masraf düşüldü.⁶⁹

1430'ların sonlarında Bursa'daki karabiber fiyatlarına ve karabiber alımı sırasında yapılan harcamalara ilişkin bazı bilgiler mevcuttur. Badoer 1436 ve 1437 yılları için üç fiyat verir; bu fiyatlar kantar başına 60, 63,3 ve 69,5 hiperpiradır. Bu fiyatlar da, bu dönemdeki karabiber fiyatları için yaklaşık bir kılavuz olarak tahminen kullanılabilecek ortalama 64,3 hiperpira rakamını verir. Aynı dönem için verilen harcamalar ise alım fiyatının % 4,5-5'idir; bu rakamlar da, batılı tüccarların Turchia'da biber satın alırken yaptıkları muhtemel masraflara ilişkin yaklaşık bir rehberdir.

1436 yılında Christofal Bonifazio, Bursa'dan Konstantinopolis'e 10 libre (*pondi*) karabiber gönderdi ve bunun için kantar başına 785 asper (69,5 hiperpira) ödedi. Bu çuvalların toplam ağırlığı 25 kantar 79 rotoliydi; bunun içinde, boş çuvalların ağırlığı 82 rotoli, karabibere karışan % 1'lik toz ise 26 rotoliydi; buna göre, geriye net 24 kantar 71 rotoli kalıyordu. Bu alımda yapılan harcamalar ise şöyleydi: Eve taşıma için 16 asper, depolama için 10 asper, 10 çuval için 100 asper, 15 halat için 30 asper, bağlama için 20 asper, sigorta ("*siagardana*") için 20 asper, tartma ("*pexador*") için 40 asper, kurye için 8 asper, denize taşıma için 75 asper, gümrük vergisi için 150 asper, depolama için 50 asper ve % 2 tedarik için 388 asper. Böylece, 19.397 asper'e alınan karabiber için yapılan toplam harcama 907 asperdi –yani yaklaşık % 4,5.⁷⁰ Ertesi yıl Christofal Bonifazio Bursa'dan Konstantinopolis'e bir libre (*pondi*) karabiber gönderdi; karabiber Konstantinopolis'te 2 kantar 86 rotoli ağırlığındayken, Bursa'da net 259 rotoli ağırlığındaydı ve kantar başına 665 aspere (toplam 1.722 asper) mal oldu. Yapılan harcamalar şöyleydi: biberi Bonifazio'nun evinden tartıya götürüp getirmek için 2 karati, Konstantinopolis'e göndermek için 64 asper (6 hiperpira) ve tedarik için 34 asper (3,2 hiperpira). Buna göre, 1.722 aspere (164 hiperpira) alınan karabiber için yapılan toplam harcama 98 asper (173 hiperpira 7 karati), yani yaklaşık % 5'ti.⁷¹

Turchia at yetiştiriciliği yapılan bir bölgeydi ve ihraç edilen mallar arasında çiftlik hayvanları vardı. Marco Polo, Turki adı verilen göz alıcı at cinsinden ve Turkomania'da (Anadolu) bulunan

ve yüksek fiyatlara satılan mükemmel katırlardan bahsetmiştir.⁷² Oldukça önemli bir askeri varlık olan atlara Turchia'da çok değer verilir ve atlar hediye olarak sunulurdu. Aydınöglü Mehmed, İbn Battuta'ya hediye olarak muhteşem bir at göndermiş, Aydınöglü Umur ise Şeyh İzzeddin'e, hepsi de koşumlu, üç at hediye etmişti.⁷³ I. Murad'ın huzuruna çıkan Germiyan elçisi *peşkeş* olarak güzel atlar vermiş ve bu atlar, katır ve develerle birlikte sancakbeyinden ona gönderilmişti.⁷⁴

Hem Menteşe hem de Aydın beylikleri, kendi topraklarından götürülen çiftlik hayvanları için ihracat vergisi alırdı. Venediklilerin ve muhtemelen diğer batılı tüccarların Menteşe'den ihraç ettiği atlar için hayvan başına 3 asper; yük beygirleri, eşekler veya katırlar için ise hayvan başına 2 asper oranında vergi uygulanırdı; aynı oran büyükbaş hayvanlar için de geçerliydi.⁷⁵ Aydın'da da, batılı tüccarların ihraç ettiği çiftlik hayvanları için ihracat vergisi alınırdı.⁷⁶

Hem Kıbrıs'taki Cenevizler hem de Girit'teki Venedikliler, Turchia'yı bir at kaynağı olarak görürdü. At tedariki, 1356'da Venedik senatosunun at ve hayvan ithalini vergiden tamamen muaf tuttuğu Girit için önemliydi.⁷⁷ Venedik, at alımı için adadaki yöneticilere para tahsis etmekteydi ve bunun için ayrılan para miktarı 1333 yılında, Girit'e at ve mısır ithali konusunda Osmanlı hükümdarı Orhan ile yapılan anlaşmanın Giritli yöneticiler tarafından yürütülmesi talimatıyla birlikte, 2.000 hiperpiradan 4.000 hiperpiraya yükseltildi.⁷⁸ 1363'te Giritli yöneticiler, Turchia'dan at alımı için ayrılan 500 hiperpirayı 1.000 hiperpiraya yükseltmeye çalıştılar, çünkü 500 hiperpira yetersiz bulunuyordu.⁷⁹ Satın alınan at sayısı oldukça yüksek olabiliyordu. 1383'te Kıbrıs'ta, Anadolu'dan (muhtemelen Karaman'dan) 200 at alınması önerildi;⁸⁰ 1360'ların başlarında ise Girit'teki yöneticiler, Turchia'dan 500 at satın aldılar.⁸¹

Türkler at ihraç etmeye her zaman istekli değillerdi. 1365'te Hospitalier Şövalyeleri, Türkler İskenderiye'nin aynı yıl Kıbrıs kralı Peter tarafından ele geçirilmesine kızdıkları için, Turchia yerine, Apulia'dan at almak zorunda kaldılar.⁸² Birkaç yıl sonra Venedik-

liler, Ayasuluk beyine, bu hayvanların ticaretine koyduğu sınırlamayı yeniden düşünmeye ikna etmesi için bir elçi gönderdiler.⁸³

Turchia, çiftlik hayvanları dışında, Venedikliler için Menteşe ve Aydın'da *apalto* kapsamında ele alınmayan deri ve post da ihraç etmekteydi.⁸⁴ Görünen o ki, Menteşe'de tabaklanmış post (*pellamen*) ve kösele (*corame*) satışlarında birtakım sınırlamalar vardı, çünkü burada ticaret yapan Venediklilere, Menteşe topraklarında ve pazarlarında bu malları satın alma –ve sadece kasaplardan değil– izni verilmişti.⁸⁵ Balat'tan tabaklanmış kösele ihraç eden Cenevizler de post ticareti yaparlardı.⁸⁶ Tabaklanmış kösele ve keçi postu (*pele de chastron*) Gelibolu'dan,⁸⁷ koyun postu (*montonine*) ve kösele (*chordoani*) ise Bursa ve Edirne'den ihraç edilirdi.⁸⁸ Keçi postu Anadolu'da üretilmekteydi; Türkler, Turchia'da satılan kaliteli keçi kılını, sahip oldukları Arap atları için kement ve kumaş yapmak için kullanırlardı.⁸⁹ Kaynaklarda, Batılı tüccarlarla post ticareti yapan bazı Türk tüccarların adı da zaman zaman geçer. 1438'de Azi (?Aziz) adlı bir Türk, Jeronimo Badoer'e, kantarı 16 hiperpiradan 800 "*pele de chastron de Mar Mazor crude*" sattı.⁹⁰

Türkler, post ticaretinde başka işlerle de uğraşüyor, örneğin hamallık yapıyorlardı. 1437'de Jascia (?Yahya) adlı Türk bir hamal, yine bir hamal olan Sulia dal Mistrini ile birlikte, Badoer'in bir aracısının satın aldığı ve toplam 1000 posttan oluşan 20 balya keçi postunun ("*pele de chastron*") taşınması işinde çalıştı; Sulia kantarı 5 asperden, 14 hiperpira 21 karati değerinde ve 33 kantar ağırlığında 700 postu el arabasıyla taşıırken,⁹¹ Jascia yine 5 asperden, 6 hiperpira 7 karati değerinde ve 14 kantar ağırlığında 300 postu taşıdı.⁹²

Badoer'in hesaplarına dayanarak, Turchia'da satılan postların fiyatlarına ilişkin bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Buna göre, koyun postunun (*montonine*) tanesi ortalama yaklaşık 3,5 asper, köselenin (*chordoani*) tanesi ise yaklaşık 10 asperdi. 1437'de koyun postunun tanesi 4 aspere (bu fiyata, postları Konstantinopolis'e götürmek için yapılan muhtelif harcamalar dahildi),⁹³ tanesi 4 aspere,⁹⁴ Bursa'da da aynı orana⁹⁵ ve tanesi 3 aspere⁹⁶ satıldı. Ertesi yıl Bursa'da koyun postunun tanesi 3,5, 3,25 ve 3 asperden

satıldı.⁹⁷ 1438'de Edirne'de, tanesi 3 asperden (2,85 hiperpira) 584 beyaz koyun postu satıldı.⁹⁸ Aynı yıl Pipo de Jachomo, Turchia'da (muhtemelen Edirne'de) farklı miktarlarda koyun postu aldı⁹⁹ ve kızıl koyun postunun tanesine 3,75 asper (bir hiperpironun 0,28'i), 100 beyaz koyun postunun tanesine ise 3 asper (2,85 hiperpira) ödedi.¹⁰¹ Edirne'de tanesi 9 aspere satılan kösele daha pahalıydı;¹⁰² kızıl köselenin tanesi ise 11,5 asper etmekteydi.¹⁰³ Keçi postu (*pelle de chastron*), koyun postundan (*montonine*) biraz daha ucuzdu ve 1437'de tanesi 2 asperden satılmaktaydı.¹⁰⁴

Badoer'in hesapları, batılı tüccarların Osmanlı topraklarında post satın alırken ve ihraç ederken yaptıkları harcamalar hakkında da fikir verir. Bu harcamalar bölgede, alım fiyatının ortalama % 13'ü kadardı. Christofal Bonifazio, 1438'de Bursa'da tanesi 3,5, 3,25 ve 3 aspere satılan 2.075 koyun postunu 6.571 aspere satın aldı ve bunları Konstantinopolis'e gönderdi.¹⁰⁵ Bonifazio'nun Bursa'da yaptığı harcamalar şöyleydi: Postları evine taşıma, bağlama ve halat için 103 asper, el arabası için *soma* başına 10 asperden 75 asper, tartma ("*peazo*") ve gümrük vergisi için *soma* başına 35 asperden 248 asper, depolama için *tango* başına 4 asperden 60 asper ve % 2 tedarik için 131 asper. Böylece toplam harcamalar, 6.571 asperlik alım fiyatı üzerinden 617 asper (652,8 hiperpira), yani % 9,4'tü.

Bu rakamın başına, postları Konstantinopolis'e nakletmek için yapılan diğer harcamalar da eklenmelidir. 450 posttan oluşan ve kayıkçı ("*barcharuol*") Statopira tarafından nakledilen 3 *tangi* koyun postu için ödenen nakliye ücreti 1 hiperpiron 18 karatıydı.¹⁰⁶ Daha sonra 639 koyun postundan oluşan 5 *tangi* için kayıkçı ("*barcharuol*") Vasiliko'ya ödenen nakliye ücreti 2 hiperpira 12 karati, hamaliye ("*chamali*") bedeli ise 8 karatıydı. Bursa'dan Manguzo'nun kayığıyla ("*barcha*") gönderilen 6 *tangi*'nin hamaliye bedeli 5 karati; Piero "varoter"ın kayığıyla ("*gripo*") gönderilen geriye kalan *tango* için ödenen nakliye ve hamaliye ("*chamalo*") ücreti ise 13 karatıydı.¹⁰⁷ Böylece, Bursa'dan Konstantinopolis'e nakledilen 2.075 postun toplam nakliye bedeli 5 hiperpira 8 karatıydı; bu rakam Bursa'da harcanan 617 aspere (58,76 hiper-

pira, yani yaklaşık 58 hiperpira 18 karati) eklendiğinde toplam masraf 64 hiperpirayı bulmaktadır; yani, baştaki alım fiyatı olan 6.571 asper üzerinden % 9,8 oranında bir toplam masraftan bahsedebiliriz.

Aynı dönemde Edirne'den alınan postlar için yapılan harcamaların oranı çok daha yüksektir. 1438'de Pipo de Jachomo, Edirne'de tanesi 3 asperden (2,85 hiperpira) 584 beyaz koyun postu aldı ve toplam 1.752 asper (166,86 hiperpira) ödedi.¹⁰⁸ Edirne'deki bu alım için yapılan harcamalar şöyleydi: 6 balyanın nakliyesi ve hamaliyesi için 4 hiperpira 6 karati, tedarik için 14 hiperpira ve 40 *pichi*'lik bez, halat ve bağlama ile, limana ve gemiye taşıma için 10 hiperpira; yani, 1.752 asperlik (166,86 hiperpira) alım fiyatı üzerinden toplam 28 hiperpira 6 karati¹⁰⁹ ya da yaklaşık % 17 gibi daha yüksek bir rakam ortaya çıkmaktadır.

1437 yılında, 1000 posttan oluşan 20 balya keçi postu tanesi 2 aspere satıldı ve toplam 2000 asper ödendi; bunun için yapılan harcamalar ise şöyleydi: Hamaliye, bağlama ve halatlar için 87 asper, %1 simsarlık (*sansaria*) ve % 1 tedarik için 40 asper, tartma için 24 asper ve depolama için 8 asper, yani toplam 159 asper (14,3 hiperpira). Bunun yanı sıra, depoyu boşaltmak ve postları kayığa ("*barcha*") yüklemek için 19 karati, limana giriş için ve Rumlara vergi olarak da 6 hiperpira 18 karati, yani toplam 7 hiperpira 13 karati harcandı.¹¹⁰ Böylece, toplam harcamalar, 2.000 asperlik toplam alım fiyatı üzerinden 21.8 hiperpirayı, yani % 12'yi bulmaktaydı; bu rakam, ertesi yıl Bursa'da yapılan harcama yüzdesiyle paraleldi.

Turchia'dan at ve büyükbaş hayvan postu ihraç edildiği de olurdu.¹¹¹ Antonio da Negroponte'nin 1437'de Samsun'da aldığı mallardan biri de, 714 akçeye (37,57 hiperpira) mal ettiği ve daha sonra Trabzon'da parçasını 65 ve 75 akçeden satarak 1.708 akçe (42,7 hiperpira) kazandığı 33 parça tabaklanmış öküz derisiydi.¹¹² Böylece, Antonio, masraflardan önce 5,13 hiperpira, yani yaklaşık % 13,5 kazandı. Pipo de Jachomo 1438'de, Turchia'dan Konstantinopolis'e 15 öküz derisi gönderdi ve bunları, alım ve nakliye harcamaları dahil olmak üzere 22 hiperpira 12 karatiye mal etti. Mas-

raflar için yaklaşık % 13 harcanıyorsa, demek ki postlar bölgede 19,6 hiperpiraya ya da tanesi 1,3 hiperpiraya mal ediliyor olmalıydı. Konstantinopolis'te tanesi 1,5 hiperpiraydı.¹¹³ Konstantinopolis'teki diğer tabaklanmış öküz derileri ise aynı dönemde 1 hiperpiron 18 karatiye satılmaktaydı.¹¹⁴

Bunun yanı sıra, Gelibolu'dan Konstantinopolis'e,¹¹⁵ Stalimini'den (Limni, Lemnos)¹¹⁶ ve Samsun'dan kürk de ihraç edilmekteydi; 1437'de Samsun'da 26 sansar kürkü ve 4 tabaklanmış "funie"(?) 445 akçeye (23 hiperpira 10 karati) satın alındı.¹¹⁷ Samsun kıl ve tüy de ihraç etmekteydi. 1437'de Antonio da Negroponte, burada *dexena* [onluk demet] başına 22 akçeden (1,15 hiperpira) 304 *dexena* kıl aldı ve bunlar için toplam 680 akçe (35,78 hiperpira) ödedi; daha sonra bunları Trabzon'da 2.038 Trabzon akçesine (50,95 hiperpira),¹¹⁸ yani Samsun'daki satış fiyatından yaklaşık % 42 daha pahalıya sattı. Post ticaretinde yapılan harcamalara ilişkin kabaca bir yargıda bulunulursa, bölgedeki masrafların alım fiyatının % 13'ünü oluşturduğu görülür; bu açıdan, kıl ticaretindeki fiyat farkı oldukça yüksektir ve orijinal alım fiyatının % 29'unu bulur. Buna göre, ya kıl *per se* (kendi başına) pahalı bir maldı, ki büyük miktarda çiftlik hayvanı üreten ve böylece, satışa hazır büyük bir kıl rezervine sahip olan bir ülkede bu pek muhtemel değildir; ya da kıl, küçük bir devlet olarak, arazisi çiftlik hayvanı yetiştirmeye Turchia toprakları kadar uygun olmayan Trabzon'da büyük rağbet görmekteydi. Türkler gibi, Trabzon halkı da kılı atlar için yular ve örtü yapmakta kullanabiliyordu.¹¹⁹

Anadolu'dan ihraç edilen diğer bir tarım ürünü ise, Antalya'da satılan¹²⁰ ve tahıl ile birlikte, Aydın'daki Venedikliler için % 4 ihracat vergisi uygulanan bakliyat gibi gıda maddeleriydi.¹²¹ Menteşe'deki Venedikliler, 14. ve 15. yüzyıllarda ihraç bakliyat ürünleri için *modium* başına 1 asper oranında vergi öderlerdi.¹²² Hospitaller Şövalyeleri de Anadolu'dan erzak satın alırlardı.¹²³

Turchia'dan ihraç edilen mallardan biri de keresteydi. Antalya'da bir gemi inşaat sanayii vardı ve kereste buradan, yine Antalya'da kantar teraziyle¹²⁴ satılan zift ("*pece*")¹²⁵ gibi Kahire'ye ih-

raç edilirdi.¹²⁶ Türk beyleri, kendi topraklarından batıya kereste ihracatını zaman zaman yasakladılar; Ayasuluk beyi de, 1400'de Venediklilere tanınan ticaret özgürlüğüne rağmen, bu özgürlüğü keresteyi de kapsayacak şekilde genişletmeyi reddetti.¹²⁷ 1379'da papa, Hospitalier Şövalyeleri'ne, karşılığında kereste vermemek şartıyla, Anadolu'dan mısır ve gıda maddesi ithal etme izni verdi.¹²⁸ Bu da Turchia'ya kimi zaman kereste ithal edildiğini gösterecektir. Ne var ki, Hospitalier Şövalyeleri düşmanlarıyla, gıda maddesi karşılığında bile, hiç kereste ticareti yapmadıkları için, bu pek mümkün görünmüyor; her halükârda Turchia kereste ihraç etmekteydi ve bu nedenle, dışarıdan kereste almaya ihtiyaç duyması pek muhtemel değildi. Bu ifadenin sadece bu tür papalık izinlerinde zikredilen bir kalıp olduğu, fakat bir önemi olmadığı söylenebilir.

Anadolu'dan balmumu da ihraç edilirdi; özellikle de % 2 çıkış vergisine tâbi tutulduğu Ayasuluk'tan¹²⁹ ve *peso sotile* ile satıldığı Antalya'dan.¹³⁰ Balmumu 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında, Anadolu'da Antalya, Alanya, Balat'tan ve imparatorluğun batı bölgelerinde Gelibolu'dan ve Arnavutluk, Yunanistan ve Selanik'ten ihraç edilirdi.¹³¹ Cenevizler de, balmumu Menteşe ve Aydın beyliklerinde *apalto* kapsamında olmadığı için,¹³² tıpkı Venedikliler gibi bu ürünü Balat'tan alırlardı.¹³³ Osmanlı topraklarından alınan balmumunun bir bölümü gemilerle Venedik'e götürülürdü.¹³⁴ 1381'de Ayasuluk'tan ve İskenderiye ile Beyrut'tan geçen bir Ceneviz gemisi, yükünün bir bölümü olarak balmumu taşımaktaydı.¹³⁵ 1402'de Lodisius için Conradus de Pestino'ya balmumu alındı.¹³⁶ 1437'de Samsunlu Ramadan, brüt 10 kantar 57 rotoli ağırlığında balmumu sattı; halat ve çuvalların darası 34 rotoli, kantar başına "tara de fondi" ise 4,5 rotoli, yani toplam 45 rotoliydi; bu durumda satılan balmumunun net ağırlığı, kantar başına 22,5 hiperpira fiyatla, 19 kantar 78 rotoliydi.¹³⁷ Batılı tüccarlar, Konstantinopolis düştükten sonra da balmumu ticareti yapmaya devam ettiler; örneğin, Floransalılar 1470'lerde Bursa'da balmumu satın alıyorlardı.¹³⁸

Post ve karabiberde olduğu gibi, Badoer'in 1430'ların sonlarına ilişkin hesapları, Osmanlı topraklarındaki balmumu ticaretin-

de yapılan harcamalar hakkında da kabaca bir fikir edinmemize yardımcı olur. Agustin di Franchi 1438'de Gelibolu'da 1.369 asper (124,45 hiperpira) 3 çuval balmumu satın aldı. Harcamalar ise şöyleydi: Taşıma ve tartma ("*chamali e pexador*") için 6 asper (0,5 hiperpiron), komisyon ("*sansaria*") olarak 5 asper (0,46 hiperpiron), çuvallar, halatlar ve paketleme için 23 asper (2 hiperpira), tartı memuruna ("*magnaria el pexador*") rüşvet olarak verilen 5 asper (0,46 hiperpiron), % 2 gümrük vergisi için 26 asper (2,36 hiperpira), depolama için 9 asper (0,8 hiperpiron) ve % 2'lik tedarik payı olarak 27 asper (2,45 hiperpira). Böylece, alım fiyatı olan 1.369 asper (124,45 hiperpira) üzerinden yapılan toplam harcama 101 asper (9,18 hiperpira), yani % 7,4'tü; bu oran, bu dönemde post için yapılan görünüşteki ortalama harcamadan az, karabiber için yapılan harcamadan ise biraz yüksekti.¹³⁹

Badoer'in hesapları 1430'ların sonları hakkında açık bilgi verse de, bir önceki döneme ilişkin benzer bilgiler mevcut değildir. Fakat Badoer, diğer kaynaklarda büyük miktarlarda görünmeyen malların bir önceki yüzyılda da ticarete konu olduğunu ve muhtemelen benzer miktarlarda alınıp satıldığını gösterir.

Türkler ve batılı tüccarlar arasındaki ticarete belirli mallar ön plana çıkmıştı. İhraç edilen mallar arasında en önemlileri tahıl, köleler ve şap; en çok ithal edilen mal ise kumaştı.

IV

Köleler

Anadolu'nun kıyı kentlerindeki, Pera'daki, Girit, Khios, Kıbrıs, Rodos ve Nakşa'daki başlıca pazarlarda yürütülen köle ticareti 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında Doğu Akdeniz'de oldukça önem taşımaktaydı. Özellikle Nakşa, Türklerin tüm Ege'ye kadar genişlettikleri akınlarda ele geçirdikleri köleleri sattıkları önemli bir köle pazarıydı.¹ Köle ticareti sadece Anadolu ve adalarla sınırlı değildi, Akdeniz boyunca Mısır'a ve Batı Avrupa'da Katalanya'ya kadar yayılmıştı; Doğu Akdeniz pazarlarında satılan köleler Cenova ve Venedik gibi şehirlerde de ortaya çıkmaktaydı. Bu ticaretle uğraşan Latin tüccarlar arasında, köleleri Karadeniz'den Memlûk Sultanlığı'na yönlendiren ve Doğu Akdeniz köle ticaretine büyük ölçüde egemen olan Cenevizler son derece etkin-
di.² Venedikliler de köle ticaretine, diğer İtalyan kentlerinden Latin tüccarlar, Hospitalier Şövalyeleri, Katalanlar, Anconalılar ve Marsilya ve Fransa'nın diğer kentlerinden tüccarlar kadar yoğun ilgi göstermekteydi. Türkler de köle ticaretiyle uğraşmaktaydı ve Turchia geliştirmekte olan köle pazarlarına sahipti. Fakat Türk tüccarların faaliyetleri, bu ticaretteki iki baş aktörün faaliyetleriyle karşılaştırılamazdı: Cenova ve Venedik.

Turchia 14. yüzyılın başlarından itibaren etkinleşen köle pazarlarına sahipti. Venediklilere ait çeşitli noter kayıtları, yüzyılın ilk yarısında Girit'te gerçekleştirilen köle satışlarına ilişkin belgeleri ortaya koyar; bu belgelere göre, satıcılar köleleri esasında Turchia'da almışlardır.³ Hem Menteşe hem de Aydın beyliklerinde köle pazarları vardı. 1330'ların başlarında Anadolu'yu gezen İbn Battuta, Ayasuluk'ta 40 dinara genç bir Hristiyan kız satın aldı;⁴ yaklaşık olarak 1322 ve 1400 yılları arasında yaşayan Bizanslı devlet adamı Demetrius Kydones de burada köle pazarları olduğuna işaret eder.⁵ Balat'ın iç kısımlarındaki Sultanhisar'da (Nyssa) bir köle pazarı vardı ya da en azından burada köle satılmaktaydı, çünkü 1303 yılında, hem Ayasuluk hem de Sultanhisar'a yakın bir yer olan Kadı Kalesi'nden (Ania) Rum bir kadın burada Türklerden satın alınmıştı.⁶ Köleler Foça'dan Sicilya'ya da ihraç edilmekteydi.⁷ Balat (Palatia), Osmanlılar döneminde de köle ihraç eden bir limandı.⁸ Antalya'da da pazarlar vardı ve hem buradan hem de Alanya'dan (Candelor) köle ihraç edilmekteydi. 1313'te Antalya'da bir Rodoslu tarafından satın alınan bir kadın köle Rodos'ta azat edildi.⁹ Görünüşe göre Fethiye'de (Meğri, Makri) de erken tarihlerde bir köle pazarı vardı, çünkü 1300 yılında iki Kandiyeli, Meğri'ye kumaş götürüp satmak için burada anlaşma yaptılar ve kumaştan kazandıkları parayla üç kadın köle alarak Girit'e döndüler.¹⁰ Kahire'deki Memlûk mahkemesinde görevli olan ve Anadolu hakkında da yazan el-Umari'ye (ö. 1349) göre, Saruhan ve Karesi'de¹¹ de çok miktarda köle satılırdı; el-Umari'ye göre, sürekli savaş esiri akışı sayesinde, Karesi Beyliği'nde çok sayıda köle vardı ve bu da, bölgeye her gün gelen ve bu köle trafiğiyle geçimini sağlayan tüccarlara cazip gelmekteydi.¹² Kydones, Magnesia'daki (Manisa) köle pazarlarına dikkat çeker.¹³ Bursa'da ve Karadeniz'in güney kıyılarında da pazarlar mevcuttu. Köleler Kırım'dan Sinop ile Samsun'a ve Bursa'ya götürülürdü.¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu büyüdükçe, Türklerin denetimindeki köle pazarlarının bulunduğu bölgeler de gelişti. Gelibolu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarından Hristiyan kölelerin getirildiği ve ihraç edildiği önemli bir pazardı.¹⁵ 1430'larda Üsküp ve Edirne ile Belgrad bölgesinde de köleler satılmaktaydı.¹⁶

14. yüzyılda Turchia pazarlarında ve Ege adalarında satılan kölelerin büyük bir bölümü, Türkler tarafından ele geçirilen ve sadece Türkler tarafından değil, aynı zamanda diğer Hristiyanlar tarafından alınıp satılan Hristiyan Rumlardı. Paganino Doria'nın 1351'de düzenlediği sefer sonunda Marmara Denizi'nde Silivri ve Tekirdağ arasında kalan Marmara Ereğlisi (Herakleia) ele geçirildi ve 766 Rum köleleştirildi; köleleştirilen Rumlar, daha sonra Pera'daki köle pazarında satıldı.¹⁷ İbn Battuta; Enveri'nin 15. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı ve Aydınoglu Umur'un Latinlere karşı kahramanlıklarını övdüğü eseri *Düsturname*'nin kahramanı Aydınoglu Umur'u, kâfirlere karşı sürekli savaşan, savaş gemileriyle Konstantinopolis'e akınlar düzenleyen ve köle ele geçiren biri olarak betimlemekteydi.¹⁸ Karesi'deki köle pazarları, sürekli bir savaş esiri akışı sayesinde dolup taşmaktaydı.¹⁹

Türkler tarafından ele geçirilenlerin sayısı oldukça fazlaydı ve Türk akınları Latinler için ciddi bir sorundu. *Liber Secretorum Fidelium Crucis*'in yaklaşık 1270 ve 1343 yılları arasında yaşayan Venedikli yazarı Marino Sanudo Torsello, 1331-2 yıllarında 25.000 kişinin Türkler tarafından esir edildiğini yazmıştır.²⁰ Büyük bir savaş, çok büyük bir esir kitlesinin ortaya çıkmasına yol açabiliyordu. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlılar 1396'daki Niğbolu Savaşı'nda büyük başarı elde ettiler; Âşıkpaşazade'ye göre, bu savaş sonunda, ne Anadolu'da ne de Rumeli'de kölesi olmayan kimse kalmamıştı.²¹ İsmi belirtilmeyen bir Türk, Memlûk sultanı Berkuk'a, ele geçirdiği esirler arasından 200 Hristiyanı hediye olarak gönderebiliyordu.²²

Hristiyanlar, Türklerin eline sadece büyük savaşlar sonunda geçmiyorlardı. Elbette çok daha küçük çaplı çarpışmalar da yaşanıyordu. 1331'de Menteşe ve Marino Morosini (Kandiye dükası) arasında yapılan anlaşmada, Menteşe beyi Orhan, Girit'ten alınan ve hem kendi hem de tebaası elinde bulunan bütün esirleri serbest bırakmayı kabul etti.²³ Kandiye dükası ve Menteşe arasında daha sonra yapılan bir anlaşmada ise, Menteşe topraklarındaki Giritli köleler sorununa ilişkin bir madde vardı. Bu kez Emir Musa, Menteşeli Türkler tarafından Setia'dan (Doğu Girit'te) ka-

çırılmış olan 24 köleden birkaçını dükânın elçisi Pietro Badoer'e teslim etmeyi kabul etti.²⁴ Sonraki bir tarihte, Ambrogio Bernichono di Arenzano, Osmanlıların İstanbul'un biraz güneyinde, Küçükçekmece (Rhegion) ve Silivri (Selembria) arasında kalan Büyükçekmece Körfezi'nde (Atira Körfezi) savaşıırken ele geçirdikleri, kendisine ait bir köle için dava açtı.²⁵ Anlaşılan o ki, Türk esaretinden kaçmış olanlar için hayat her zaman kolay değildi; en azından bazıları yardım aldı. Türklerin elinden kurtulan bir "*poveromo*"ya [yoksul], 1439'da Konstantinopolis'te para verildi, "*per amor de Dio*" [Tanrı aşkına].²⁶

Yakalayıp köleleştirme tek taraflı bir süreç değildi; Latinler de Türkler ve diğer Müslümanları yakalayıp esir olarak satıyorlardı. 15. yüzyılın başlarında, Kıbrıs kralı, Kıbrıs'taki şeker plantasyonlarındaki emek gücünü artırabilmek için, peş peşe düzenlediği saldırılarda Memlûk sultanının tebaasından 1.500 kişiyi yakaladı.²⁷ Aynı dönemde, Petro de Laranda adlı bir korsan, Antalya'da (Setalia) Memlûklere ait bir gemiyi ele geçirdi ve gemiyi, içindeki 150 Sarazenle birlikte Nakşa dükü Jacopo de Crispo'ya sattı.²⁸ 1402'de Pera'nın eski *podestà*'sı Lodisio Banoso'ya yöneltilen suçlamalardan biri, Bizans imparatorunun aracısı Leondario Greco'dan, Leondario tarafından Pera'nın duvarları dışında, "Yahudilerin defnedildiği yer"de yakalanan bazı Türkler için para almış olmasıydı.²⁹

Rum köleler yüzyılın başında çeşitli beyliklerin saraylarında yaygındı. 1330'larda Aydın beyi Mehmed'in Birgi'deki sarayında Rum içoğlanları vardı. Mehmed'in, seyyah İbn Battuta'ya, sarayından ayrılırken verdiği hediyeler arasında Mihail adlı Rum bir köle bulunmaktaydı. Mehmed'in oğlu Umur da, İzmir'de kendisini ziyaret ettiği sırada İbn Battuta'ya bir köle hediye etti. Köle, Nicola adında genç bir Hristiyandı.³⁰

Türkler de köle ticaretinde etkindi ve Türk köle tüccarları, Rum köleleri, Ortodoks Hristiyanları alıp satmakta tereddüt etmeyen Latin tüccarlara satarlardı. 1300'lerin başlarından günümüze kalan ve Kandiye'de kaydedilen köle satışlarına bakılırsa, Türklerden satın alınan Rum köleler Girit'te satılmaktaydı.³¹ Son-

raları, Osmanlılar ilerledikçe, Balkanlar'dan gelen esirlerin köle pazarlarındaki önemi de arttı. Latin tüccarlar 1380'lerin başlarında Osmanlılardan pek çok Bulgar köle aldılar ve bunları daha sonra Kandiye'de sattılar.³² Hem Menteşe hem de Aydın, Kandiye dükkası ile yapılan anlaşma gereğince, köle ihracatından vergi almaktaydı.³³ 1353'teki anlaşmaya bakılırsa, Aydın Türkleri, Venediklilerin yanı sıra, Cenevizlerle de köle ticareti yapıyorlardı; aynı şeyin Menteşe Türkleri için de geçerli olduğunu farz edebiliriz.

Osmanlılar da köle ticaretiyle uğraşüyor ve Mısır'la köle ticareti yapıyorlardı. Müslüman köle tüccarları Edirne'de Osmanlı hükümdarının sarayında ve Gelibolu'da etkinlerdi; buralarda kimi zaman sayıları 100 veya 200'ü bulan genç köleleri alır, Kahire'ye götürerek Memlûk sultanına satarlardı. Bu köleler Müslüman gemileriyle ya da bazen Hristiyan "*malvais et mal disposés*" [menfur ve kötü niyetli adamlar] tarafından taşınırdı.³⁴ Osmanlılar ve Cenevizler arasındaki ilişkiler iyileştikçe, bu yoldan çıkmış Hristiyanlar Cenevizler olmuştur.

Osmanlıların, Menteşe ve Aydın beylerine nazaran, daha aktif bir ticaret politikası izlemiş olmaları muhtemeldir. Bayezid'in 1393'te Hospitalier Şövalyeleri'ne sunduğu barış teklifindeki taleplerinden biri, Rodos'ta hiçbir sınırlamaya maruz kalmadan köle satabilmesiydi.³⁵ Bu da Osmanlıların, Menteşe ve Aydın Türklerinin tersine, sadece Turchia'da kendi pazarlarında Latinlere köle satmadıklarını, aynı zamanda satış için Ege adalarındaki pazarlara da gittiklerini ortaya koyar. Memlûk sultanı için Turchia'da köle satın alan Müslüman tüccarlar mallarıyla birlikte Kahire'ye gittikleri³⁶ ve bu tüccarların bazıları Osmanlı olduğu için, bir kez daha Osmanlıların beyliklere kıyasla daha gözüpek bir ticaret politikası izlediğini söylemek mümkündür.

Türkler, satmanın yanı sıra, görünüşe göre köle de satın alıyorlardı, fakat muhtemelen bu alanda, köle satışında olduğu kadar etkin değillerdi, çünkü coğrafi yayılmaları, onlara ganimet olarak sürekli bir köle kaynağı sağlamaktaydı. Khios'da düzenlenen 1413 yılına ait bir Ceneviz belgesi, Cenevizlerin Turchia'da Osmanlılarla köle ticareti yaptığını açıkça ortaya koyuyor. Simon de Serra, Gio-

vanni di Babaino'yu, Khios'dan Turchia'ya kaçan iki kölesini bulup getirmesi için vekil atadı. Giovanni bu köleleri geri getirmeyi başaramasa bile, kölelerin bedelini alacaktı; bu köleleri ellerinde tutanlar, yani Turchia'daki beylerin tebaası, bu şekilde ele geçirilen ya da Cenevizler tarafından buraya getirilen köleler için para ödemeye alışkındı.³⁷ 1410 ve 1411 arasında Kırım'dan Sinop, Samsun ve Bursa'ya, muhtemelen Osmanlılar tarafından satın alınan kölelerin getirildiğine ilişkin çeşitli referanslar veren Kefe Massaria'sı da, Cenevizlerin Turchia'ya köle taşıdığını gösterir. Aynı dönemde Kefe'den Karadeniz'in güney kıyılarına 1.080 köle getirildi.³⁸ 1431 yılına ait bir Ceneviz belgesinde, Batista Macio, Sivastopol yakınındaki Lo Vati'den Turchia'daki Liminia'ya 20 adam getirdiğini kabul etmekteydi.³⁹ Batista, bir yıl önce Kefe'de yayınlanan ve oradan Turchia'ya adam getirilmesini yasaklayan bir kararnameyi ihlal etmişti ve ihlali gerçekleştirdiği dönemde kararnameden haberdar olmadığı gerekçesiyle, bunun için bağışlanmasını talep ediyordu.⁴⁰

Türklerin kendileri de emtiaydı. Türkler özellikle Khios ve Cenna'daki köle pazarlarında, çoğunlukla da Ceneviz tüccarlar tarafından alınıp satılırdı;⁴¹ 1300 ve 1408 yılları arasında Ceneviz köle pazarında satıldığı bilinen kölelerin % 2,4'ü Türktü;⁴² aynı şey Girit,⁴³ Famagusta (Magosa)⁴⁴ ve Konstantinopolis'teki⁴⁵ pazarlar için de geçerliydi. Kandiye dükası Jacopo Barozzi'nin 1301'deki, Türk, Rum ve Sarazen kölelerin adadan kaçmasına yardım edenlerin köle başına 50 hiperpira ceza ödemesine ilişkin emri de, 14. yüzyılın başlarında Girit'te Türk kölelerin varlığını kanıtlamaktadır.⁴⁶

Türkler 14. yüzyıl boyunca Girit pazarlarında köle olarak satıldı.⁴⁷ Türk köleler 15. yüzyılda Venedik'te de görülmektedir.⁴⁸ 1400 yılında Venedikli Giovanni Obizio'nun Venedik'ten İbiza'ya giden gemisindeki mallar arasında dokuz Türk de kayıtlıydı. Bu Türkler satılmak üzere Valencia'ya gönderilmekteydi ve kölelerle birlikte gönderilen bir mektup, kölelerden birini "dikiş dikebilen ve her şeyi yapabilen..." bir kadın, "onunla iyi bir yatırım yapacaksınız" diye betimliyordu.⁴⁹ Türk köleler Pera'da da görülmektedir.⁵⁰

Ege adalarındaki Türk kölelerin sayısı kimi zaman bir güvenlik meselesi olarak görülmekteydi. Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri, kendilerine ait Türk kölelerin kent içerisindeki hareketlerini denetlerdi.⁵¹ 1357'de Rodos'ta, Türk kölelerin kent içinde tutulmasını ya da Brethren atlarıyla birlikte ot veya saman toplamaya gönderilmesini yasaklayan bir emir yayınlandı. Fakat bir Türk kölenin her hana girmesine izin verilirdi.⁵² Girit'te senato, adadaki Türklerle ilgili bir dizi talimat yayınladı. 1313'ten önce, Türkler ve Tatarlar haricindeki kölelerin ithali konusunda bir yasak vardı. Bu belki de bir Rum isyanı korkusuyla alınan ve Rum kölelere yönelik, savunma amaçlı bir önlemdi.⁵³ Ne var ki sonraları, Türk korkusu çeşitli denetimlerin ortaya çıkmasına yol açtı. 1341'de Venedikli yöneticiler, sadece saldırılarda yakalanan Türklerin Girit'e getirilebilmesini ve bu esirlerin de altı ay sonra ada dışına çıkarılması gerektiğini emretti. Bu şekilde yakalanmayan Türkleri getirenlere ve böyle bir Türkü satın alan birine çeşitli cezalar uygulandı.⁵⁴ Yüzyılın sonlarına doğru senato, yakalanan tüm Türklerin, sadece yönetim için çalışmak üzere Girit'e gönderilmesini belirten talimatlar gönderdi. Herhangi bir resmi görevli bu Türkleri kendi amaçları için kullanırsa, köle başına 5 hiperpira ceza ödeyecekti.⁵⁵ 1363'te Venedik senatosu, Türk kölelerin sayısının çok fazla arttığı düşünüldüğü için, Girit'te köle olarak satılan Türklere ilişkin yasanın ihlali için uygulanan cezayı iki katına çıkardı.⁵⁶ Hatta acilen köleye ihtiyaç duyulduğu zamanlarda bile, Giritli yöneticiler, adaya köle ithalini teşvik etmekle birlikte, Türk kölelerin ithalini yasakladılar.⁵⁷ Fakat Venedik senatosu birkaç yıl sonra, Eğriboz'daki yöneticilere Girit'te çalışmak üzere 25 Türk göndermelerini emretti.⁵⁸ 15. yüzyılın başlarında işgücü kıtlığı Kıbrıs için de bir sorundu.⁵⁹

Diğer pek çok Türk köleyle birlikte hapiste olan bir kadın Sarazenin mahkûmiyetine ilişkin 1403 tarihli bir duruşma, Türk kölelerin sayısının muhtemelen Pera'da da fazla olduğunu ortaya koyar.⁶⁰

Açıkçası köle ticareti hem Türkler hem de Latin tüccarlar için kârlı bir yatırımdı. Yine de Turchia'daki ve Doğu Akdeniz'in diğer

pazarlarındaki köle fiyatları hakkında kesin bir tablo oluşturmak oldukça zordur. Köle fiyatları genelde yaş, görünüş ve sağlık gibi çeşitli faktörlerden etkilenirdi. Bir kölenin satış sırasındaki durumu oldukça önemliydi ve kölelerin kusurları konusundaki suçlamalar mahkemeye sonuçlanabilirdi. Örneğin, 1423'te Cenova'da, Turchia'dan gelen bir Bulgar olduğu belirtilen bir kadın kölenin satışı hakkında dava görüldü. Davanın nedeni, kölenin, esir alındığı sırada başına aldığı bir darbe dolayısıyla "morbus caducus"a, yani muhtemelen epilepsiye yakalanmış olmasıydı. Kadın Turchia'da bulunmuş, Khios'da satılmış ve oradan gemiyle Cenova'ya götürülmüştü. Dava, kölenin satış sırasında zaten hasta olduğu iddiası nedeniyle, satışı geçersiz kılmaya yönelik bir çabaydı.⁶¹

Bu dönemde Anadolu'da fiyat oranlarını etkileyen çeşitli spesifik etkenler arasında, bölgede yaşanan ve sadece yerel pazarları değil, aynı zamanda çok daha uzakları da etkileyen siyasal gelişmeler vardı. Örneğin, Cenova'daki fiyatlar, Venedikliler ve Cenevizler arasında gerçekleşen ve İtalya ile Doğu Akdeniz'in pazarları arasındaki rahat iletişimi kesen Curzola Savaşı (1294-9) nedeniyle 14. yüzyılın başlarında 15 ve 16 *libri*⁶² arasına yükseldi. Yine Venedik ve Cenova arasında daha sonra gerçekleşen Chioggia Savaşı da, Kefe'de Kırım Tatarlarıyla yaşanan meselelerle birlikte, 1375 ve 1385 yılları arasında kadın kölelerin fiyatının 62 libriye, erkek kölelerin fiyatının ise 54 libriye yükselmesine neden oldu. Birkaç yıl sonra Osmanlıların ve Timur'un başarıları da ticareti kesintiye uğrattı ve fiyatların bir kez daha yükselmesine yol açtı.⁶³

Doğal afetler de köle ticaretini olumsuz etkilemekteydi. 1393 yılında tüccar Francesco Datini'ye Cenova'dan gönderilen bir mektup, ona, veba dolayısıyla Romania'dan çok az köle geldiğini belirtmekteydi.⁶⁴ Cenova'daki Türk kölelerin fiyatını etkileyen diğer bir etken de, Türk ve Sarazen kölelerin özellikle 14. yüzyılın başlarında Cenova pazarında Bulgarlar, Ruslar, Çerkezler ve Tatarlardan görünürde daha değersiz olmasıydı.⁶⁵

14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında fiyatların dalgalanmasına neden olan etkenlerden biri de pazardaki kölelerin miktarıydı. 13. yüzyılın sonlarında bir Türk kölenin fiyatı, Bizanslı general

Filantropenos'un askeri başarıları dolayısıyla, bir koyunun fiyatından düşüktü.⁶⁶ 842/1438-9'da bu kez Osmanlıların fetihleri köle fiyatlarının o kadar düşmesine yol açtı ki, genç kadın kölelerin üçü sadece 100 akçeye (yaklaşık 9,5 hiperpira) satılmaktaydı.⁶⁷ Osmanlıların 841/1437-8'de Macaristan'daki başarısı sonucunda o kadar çok ganimet alındı ki, 4 yaşında bir çocuk Üsküp'te 20 akçeye (yaklaşık 1,9 hiperpira) satılmaktaydı.⁶⁸ Aynı yıl Osmanlı vakanüvisi Âşıkpaşazade'nin kendisi beş köle yakaladı ve bu köleleri Üsküp'te 900 akçeye (yaklaşık 85,7 hiperpira) sattı;⁶⁹ ertesi yıl ise, Edirne'de iki köleyi 100 akçeye, üç köleyi de 100 akçeye (yaklaşık 9,5 hiperpira) sattı.⁷⁰ Belgrad pazarı esir sayısından daha az etkilenmiş görünüyor, çünkü Âşıkpaşazade burada 100 akçeye (yaklaşık 9,5 hiperpira) 6-7 yaşlarında bir çocuk aldı; kadın köleler ise burada 150 akçe (yaklaşık 14,3 hiperpira) etmekteydi.⁷¹ Bu rakamlar, özellikle de üç kadın köle için 100 akçe, oldukça düşüktür. Bu rakamların nominal değerinin doğruluğunu kabul etmeyip biraz abartıya kaçsak bile, rakamlar pazardaki bir bolluğun fiyatları ne kadar düşürdüğünü bize gösterir.

Açıkkası köleler, Turchia'da önemli bir gelir kaynağıydı ve hem Menteşe hem de Aydın, köle ticaretinde ihracat vergisi alırdı. Menteşe'den ihraç edilen köleler için 1331 yılında köle başına 10 akçe oranında vergi alınırdı⁷² ve aynı oran 1407 yılında da geçerliydi.⁷³ Aydın'dan ihraç edilen köleler için ise, Hızır Bey ve Kandiye dükası arasında 1353 yılında yapılan anlaşmaya göre vergi alınırdı; herhangi bir oran verilmemekle birlikte, anlaşma sadece, Venediklilerin köleler için Rodoslular ve Cenevizlerle aynı oranlarda vergi ödeyeceğini belirtiyordu.⁷⁴

Menteşe, Aydın ve Venedik arasında yapılan anlaşmalar temelinde, Menteşe'de kölelerin ortalama 24 hiperpiraya (12 düka) satıldığı savunulmuştur;⁷⁵ bu, bir köleyi kaçırın birine verilen ve kölenin sahibine ödenen para cezasıydı. Aydın'da ise ortalama fiyat 30 hiperpiraydı (15 düka); bu da, Hızır ile 1348'de yapılan anlaşma gereğince uygulanan para cezasının miktarıydı.⁷⁶ Ne var ki, 1330'ların başlarında Ayasuluk'ta genç bir Rum kadın 40 altın dinara (92 hiperpira, 46 düka) satıldı.⁷⁷ Muhtemelen oldukça çekici

Tablo 4.1. *Girit'te satılan Türk kölelerin fiyatları, 1301*

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1301.vi.10	1 erkek	27 <i>hiperpira</i> 2 <i>grossi</i>	Benvenuto de Brixano, <i>Notaio in Candia</i> , no.174, s. 65-6
1301.viii.5	1 kadın	22 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 263, s. 97

Tablo 4.2. *İlk olarak Türklerden alınan ve Girit'te satılan kölelerin fiyatları, 1301 ve 1304*

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1301.iv.8	1 erkek	14 <i>hiperpira</i>	Benvenuto de Brixano, <i>Notaio in Candia</i> , no. 1, s. 5
1301.iv.8	1 kadın	18 <i>hiperpira</i> , 1 <i>grosso</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 4, s. 6
1301.iv.9	1 kadın	25 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 10, s. 8
1301.iv.9	1 kadın	28 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 11, s. 8
1301.iv.9	1 kadın	27 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 46, s. 21
1301.iv.27	1 kadın	20 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 63, s. 27
1301.v.1	1 kadın	14 altın <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 68, s. 29
1301.v.15	1 kadın	18 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 119, s. 46
1301.v.15	1 kadın	18 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 120, s. 46-7
1301.vi.6	1 kadın	6 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 172, s. 65
1301.vii.9	1 kadın	15 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 222, s. 82
1301.viii.1	1 kadın	17 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , no. 256, s. 95
1304.x.7	1 kadın, Rum	9 <i>hiperpira</i>	Verlinden, "Recrutement", s. 86
1304.xi.8	1 kadın, Rum	15 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 86
1304.xii.12	1 kadın, Rum	11 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 87

bir kadındı, fakat öyle olsa bile, 1348'de Aydın için sunulan ortalama rakam ile İbn Battuta'nın alım fiyatı arasındaki fark hayli fazladır. Aynı fark, Menteşe'de satılan köleler için de karşımıza çıkar. 1355'te Balat'ta (Palatia) iki Rum 92 hiperpiraya (46 düka) satıldı; ki bu rakam da, anlaşmada belirlenen para cezasına dayanarak ortaya atılan ortalama fiyatla tam bir tezat oluşturur.⁷⁸ Genelde para cezalarının; özellikle de Kandiye dükası Jacopo Barozzi'nin 1301'de Türk, Rum ve Sarazen kölelerin adadan kaçmasına yardım edenler için uyguladığı, köle başına 50 hiperpira para cezası göz önünde bulundurulduğunda, köle fiyatları için güvenilir bir rehber olmadığı görülüyor.⁷⁹ Buna kıyasla, 14. yüzyılın başlarında Girit pazarındaki kölelerin ortalama fiyatı, erkekler için 8 hiperpira (4 düka), kadınlar içinse 17 hiperpiraydı (8,5 düka).⁸⁰ Açıktır ki, buradaki para cezaları, ortalama satış fiyatıyla çok az ilişkilidir.

Başlangıçta Türklerden satın alınan ve daha sonra Girit'te satılan köleler için ne kadar ödendiğine bakılarak, bir çeşit fiyat rehberi önerilebilir. (Bkz. Tablo 4.1 ve 4.2)

Türklerden köle satın alan Latin tüccarlar, bu köleleri Girit'te satarak kâr etmeyi ümit etmekteydi. Bu nedenle fiyatlar, hem kölelerin nakliye bedelini hem de tüccarlar tarafından belirlenen kâr oranını yansıtmalıdır. Başlangıçta Turchia'dan satın alınan ve daha sonra Girit'te satılan kölelerin ortalama fiyatı köle başına yaklaşık 17 hiperpiraydı (8,5 düka). Bu ortalama herhalde sadece kadın köleler için geçerlidir, çünkü Turchia'dan getirilip Girit'te satılanlar listesindeki kölelerin, biri dışında, hepsi kadındı; böylece, sonuçta ortaya çıkan ortalama rakam, Girit pazarında satılan kadın kölelerin ortalama fiyatını yansıtmaktadır. O halde, Turchia'da kadın kölelerin fiyatı muhtemelen 17 hiperpiradan (8,5 düka) az olmalıydı. 14. yüzyılın başlarında Girit pazarında bir erkek kölenin ortalama fiyatı 8 hiperpiraydı (4 düka).⁸¹ Buna göre, Turchia'daki erkek kölelerin ortalama fiyatı da bu rakamdan azdı.

1330'lara gelindiğinde Turchia'da köle fiyatları büyük olasılıkla yükselmişti, çünkü muhtemeldir ki, beyliklerin gittikçe artan gücü, sattıkları mallar için daha yüksek fiyatlar dayatabilmelerini

sağlamıştı. Bununla birlikte, Menteşe, Venedik Girit'i ile yaptığı anlaşma gereği, kendi topraklarından götürülen köleler için ihracat vergisi koymaktaydı. Orhan, beylikten çıkan her bir köle için 10 akçe (0,88 hiperpiron, 0,44 düka) vergi koydu; buna karşın atlar için hayvan başına 3 akçe (0,26 hiperpiron, 0,13 düka), büyükbaş hayvanlar içinse 2 akçe (0,16 hiperpiron, 0,08 düka) ihracat vergisi uygulanırdı.⁸² Menteşe beyi benzer bir vergiyi diğer batılı tüccarlara da tarh ettiyse, bu verginin batılı tüccarlar tarafından Turchia'da satın alınan ve başka yerlerde satılan kölelerin fiyatlarına da büyük olasılıkla yansıtacağını farz etmek makul görünüyor. Bu nedenle, 1330'lara gelindiğinde, Turchia'daki köleler için ödenen fiyatların, yüzyıl başında ödenenlerden yüksek olduğu varsayılabilir.

1330'larda ortalama köle fiyatının kadınlar için 31 ve 55 hiperpira (15,5 ve 27,5 düka), erkekler için ise 25 ve 36 hiperpira (12,5 ve 18 düka) arasında olduğu Girit'te köle oranlarındaki yükseliş, fiyatlarda bir artış olduğuna ilişkin fikri destekler.⁸³ Böylece, Girit'teki fiyatlar, yüzyılın başından itibaren 30 yıl içerisinde, kadın köleler için yaklaşık % 100-300 ve erkek köleler için % 300-450 artmıştır. Girit'te kısa bir süre içerisinde yaşanan böyle bir fiyat artışı hayli dikkat çekicidir. Bu, adada kölelere olan talebin artmasıyla ve Girit pazarının büyük bir örgütlenmeye sahip olmasıyla kısmen açıklanabilir,⁸⁴ fakat bu, böyle bir artışı açıklamak için muhtemelen yeterli değildir. Bu durum, o dönemde Turchia'daki siyasal gelişmeyle de kısmen açıklanabilir. Türk beylikleri uluslararası pazarda kendilerine bir yer edinmek için daha istikrarlı, becerikli ve daha güçlü siyasal birimler haline geliyorlardı; bununla birlikte, Turchia aynı zamanda, ardı arkası kesilmeyen Türk akınları ve fetihleri sayesinde getirilen kölelerle sürekli beslenen önemli bir köle pazarı olmaya devam etmekteydi. Belki de 1330'larda Girit'te köleler için ödenen yüksek fiyatlar, Türklerin artan bu gücünün bir yansımasıdır.

Girit'te fiyatlar yüzyılın ortalarında yükselmedi; 1360'larda bir kadın kölenin ortalama fiyatı 35 hiperpiraydı (17,5 düka).⁸⁵ Venedik senatosunun toprakta çalışacak köle ihraç etmeye ne kadar is-

tekli olduğunu, Girit'in bilinen bir insan gücü sıkıntısı yaşadığını ve Kara Ölüm'ün genelde köle pazarlarını etkilediğini göz önünde bulundurursak, bu şaşırtıcı bir durumdur.⁸⁶ Kara Ölüm'ün köleler kadar köle sahiplerini de yok ettiği ve böylece potansiyel alıcı sayısını azalttığı doğruysa da, veba, daha elverişli koşullarda yaşayan ve başka yerlere taşınarak yaklaşan salgından kaçabilen kişilerden ziyade, toplumun köleler gibi daha zayıf ve az beslenen üyelerinden oluşan büyük bir kesimi ortadan kaldırdı. Kara Ölüm'ün ortaya çıkmasının ardından, Cenova'daki köle fiyatları 1350 ve 1360 yılları arasında hızla, kadınlar için ortalama 55 libriye, erkekler içinse 35 libriye yükseldi. Girit'te köle fiyatlarındaki bu belirgin istikrar, yine Turchia'daki ya da daha ziyade Osmanlı devleti içerisindeki siyasal gelişmelerle ilişkili olabilir, çünkü 1360'lara gelindiğinde devlet hızla genişliyor ve bu durum muhtemelen Doğu Akdeniz'deki pazarlarda bir köle bolluğu yaratıyordu. 1360'lardan sonra, pazardaki köle sayısındaki büyük artış dolayısıyla Cenova'daki fiyatlar düştü ve 37 ile 40 libri arasında kaldı.

Ne var ki, yeni Osmanlı devletinin gücü, kendisinden daha kuvvetsiz beyliklere kıyasla, daha yüksek fiyatlar koymasını sağladı. 1380'lere gelindiğinde Girit'te kadın kölelerin ortalama fiyatı epeyce yükselerek 96 hiperpiraya (48 düka) çıkmıştı⁸⁷ ve bu rakam, 1360'lardaki ortalama fiyattan % 275 fazlaydı; erkek kölelerin ortalama fiyatı ise 64 hiperpiraydı (32 düka).

14. yüzyılda fiyatlarda yaşanan bu devasa oran artışları ele alındığında, bunların gerçek artışlar olmayabileceği, daha ziyade, en azından kısmen, para birimindeki devalüasyonun bir sonucu olabileceği akıldan tutulmalıdır. Örneğin, Ceneviz lirası, 14. yüzyıl boyunca gümüş karşısında % 50 ve altın karşısında % 33 değer kaybetti.⁸⁸ Aynı şekilde, dükanın hiperpiraya oranı 14. yüzyılın büyük bir bölümünde yaklaşık 1:2'ye, yüzyılın sonlarında ve sonraki yüzyılın başlarında 1:3 oldu.⁸⁹

Girit'te satılan kölelerin fiyatı, Turchia'daki köle fiyatları için de bir çeşit rehber olabilir. Fakat Khios'un köle pazarındaki fiyatlara bakılırsa, durumun şaşırtıcı şekilde farklı olduğu görülür. 1359 ve 1412 yılları arasında, çok fazla dalgalanmayan ve cinsi-

yetler arasında değişmeyen ortalama fiyat, dönemin ilk yarısı için 60-70 hiperpira (20-35 düka), yüzyılın sonu ve sonraki yüzyılın başları içinse 90-105 hiperpiraydı (30-35 düka).⁹⁰ Khios bu anlamda Girit ve Cenova'dan farklıdır. Aynı bölgede yer alan pazarlardaki fiyatları etkileyen çeşitli siyasal karışıklıklar göz önünde bulundurulduğunda; özellikle adanın Turchia'ya yakınlığı ve Türk topraklarıyla olan ticari ilişkilerinin gücü bağlamında, fiyatların Khios'da da yükselmemesi garip görünüyor. Sonuçta, Türk pazarındaki dalgalanmaların Khios'a da yansması gerekir. Türk köle fiyatlarında herhangi bir artışın yaşanmaması inanılır gibi değildir, fakat bu tür artışların Khios'daki fiyatlara neden yansmadığını açıklamak güçtür. Bu, o dönemdeki durumun gerçek bir yansımasından ziyade, eldeki kaynakların dağınıklığının bir sonucu da olabilir. Khios köle pazarı, Cenova ve Girit pazarlarından, erkek ve kadın köle fiyatları arasında belirgin bir farkın olmaması açısından da farklıdır. Cenova'da kadın köleler, erkek kölelerden her zaman daha pahalıydı.⁹¹ Bu, Girit'teki köleler için de doğrudur.⁹²

Bölgedeki diğer bir önemli pazar da Konstantinopolis'tir. Burada uygulanan fiyatlar, Türk kölelerin fiyatlarını saptamak için bir çeşit rehber olarak kullanılabilir, çünkü Konstantinopolis pazarı büyük ihtimalle Türk pazarlarından o kadar da farklı olmamalıydı ve bu nedenle köle fiyatları da, Turchia'da uygulanan fiyatlardan çok da farklı değildi. 1430'larda Konstantinopolis'teki ortalama köle fiyatı bütün köleler için 97 hiperpiraydı; yine kadın köleler erkek kölelerden daha değerliydi ve fiyatları ortalama 108 hiperpiraya 101 hiperpiraydı.⁹³ Bu rakamlar 14. yüzyılın sonlarında Khios'da geçerli olan 90-105 hiperpira rakamıyla ve aynı dönemde Girit'te, her ne kadar 64 hiperpira olan erkek köle fiyatından çok daha yüksekse de, kadın köleler için geçerli olan yaklaşık 96 hiperpira fiyatıyla aşağı yukarı aynı doğrultuydu. Bu rakamlar, 14. yüzyılın sonları ve 1430'lar arasında köle pazarında belirgin bir istikrarın bulunduğunu ve fiyatlarda ciddi dalgalanmaların yaşanmadığını, ya da bu dönemde kimi zaman ani bir fiyat artışı veya düşüşü görülse bile, bunun geçici olduğunu gösterir.

Kölelerin gerçek değerini biraz daha iyi anlayabilmek için, köle fiyatlarını pazardaki diğer malların fiyatlarıyla karşılaştırmak yararlı olabilir. Prof. Balard, tahılla karşılaştırıldığında, Ceno-va'daki kölelerin pahalı bir mal olduğunu hesaplamıştır.⁹⁴ Köleler, Menteşe Beyliği'nden ihraç edilen çiftlik hayvanlarından kesinlikle çok daha değerliydi, çünkü 1331'de köleler için belirlenen ihra-cat vergisi 10 akçeyken, atlar için belirlenen miktar hayvan başına 3 akçe (0,26 hiperpiron, 0,13 düka), büyükbaş hayvanlar içinse 2 akçeydi (0,16 hiperpiron, 0,08 düka).⁹⁵ Yine de vergi oranı bütü-nüyle güvenilir bir rehber olmayabilir, çünkü sonraki 70 yıl bo-yunca, ihraç edilen köleler için yine aynı oran uygulandı.⁹⁶

Bu açık alım ve satımların dışında, köleler başka bir gelir elde etme biçimini daha temsil etmekteydi: Fidyeye. Bu yöntem, sadece Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında değil, aynı zamanda Hiris-tiyanlar ve diğer Hristiyanlar arasında da kullanılırdı. 1301'de Paulus Notaropulus'un oğlu Notara Sevasto, kendisini Venedik dukası ve komününe karşı isyan ederken yakalayan Filipo Bicon-tolo, Nicolao de La Fasina, Marcelino de Ancona ve Andrea Çer-bino tarafından satıldı. Fidyesi geldiğinde, onun için 6050 hiperpi-ra verilecekti.⁹⁷ Fidyeye şüphesiz kâr demekti; öyle ki, aynı yılın Ağustos ayında Giovanni Maselo'nun oğlu Michaelle, Notara Se-vasto'nun fidyelerinden elde edilecek kârdan kendisine kalan payın tamamını Giovanni Bicontolo'ya sattı.⁹⁸ Aynı yıl (1301) Phylipac-his de Caristo, fidyelerini akrabalarının ödemesini istemeleri halin-de, buna izin verilmesi şartıyla, iki köleyi sattı.⁹⁹ Benzer bir koşul, yine Phylipachis'in, Samos'ta (Sisam) yakaladığı bir Rumu aynı ay sattığı sırada düzenlediği satış belgesinde de geçmekteydi. Kölenin babası ya da akrabalarından biri fidyeyle onu serbest bırakmak istediğinde, bu konuda mutabık kalındı.¹⁰⁰ Aynı koşul, Samos'tan gelen ve 1300'de Kandiye'de satılan bir Rum kadın kölenin satışı sırasında da uygulandı.¹⁰¹

Türkler ve Latinler arasında da fidye ödenirdi; yani, Latinler Türkler tarafından tutulan kişiler için fidye öderdi ya da bunun tersi olurdu. 1369'da üç Venedikli için Türklere 130 düka öden-di;¹⁰² birkaç yıl sonra ise Nicolao Maximo, 150 düka fidyeyle kur-

tarıldı ve bu, onun önemli biri olduğunu gösteren büyük bir miktardı.¹⁰³ Petro de Groto'nun Kefe'de kölelerinden birini Türklerden fidyeyle alırken yaptığı harcamalar, Cenova komününün 1392 yılı hesap defterlerinde geçmektedir.¹⁰⁴ 1408 yılında bir Rum kadın, fidye ödeyerek Türklerden kurtulmak için borçlandığı parayı Cenova'da toparlıyordu.¹⁰⁵ Fidyesi ödenenler kimi zaman efendilerini değiştiriyorlardı. 1304 yılında, Türkler tarafından köleleştirilen Leroslu iki Rum, fidyelerini ödeyen bir Kandiyelinin kölesi olmayı kabul ettiler;¹⁰⁶ aynı yıl bir başka Rum da, kendi fidyelerini ödeyen Filippo de Milano'nun kölesi olmaya razı oldu.¹⁰⁷

Bu fidye ödeme sistemi, Hristiyanlara fidye ödeyerek serbest kalabilmek için Türkler tarafından da kullanılırdı. 1403'te Giovanni Centuriono, Giuliano de Levanto'yu şikâyet etti ve onu, Guilielmo de Turino'dan satın aldığı iki Türk köleyi kendi bilgisi veya izni olmadan evinden götürmekle ve önce hapsedip, daha sonra kölelerden birini satmakla, diğerini ise Cenova'ya göndermekle suçladı. Giovanni, Giuliano'dan her bir köle için 2.000 asper ödemesini ve ayrıca, kölelerin fidyelerini alması için Turchia'ya gönderdiği bir kölesi için Leonardo Constantio'ya ödemiş olduğu 1.000 asperi istedi.¹⁰⁸ Buna göre, Giovanni, Türk kölelerini fidye karşılığında serbest bırakmak istiyordu ve bunun için, başka bir kölesini (muhtemelen ya bir Türk ya da Türkçe konuşan) ödeme işini ayarlaması için Turchia'ya göndermişti. Büyük olasılıkla bu kölenin yolculuğu için Leonardo Constantio'ya 1.000 asper ödedi.

Aynı yıl Giuliano di Palma, eski *podestà* Janoto Lomellino'yu şikâyet etti. Giuliano'ya göre, kendisinin, ortaklarıyla (*socii*) birlikte yakalamış ve daha sonra ortaklarından satın almış olduğu dokuz Türk kölesi vardı. Bu kölelerden ikisi kendi evindeydi; diğer yedi köle ise hapisten kaçmıştı. Giuliano, Janoto'yu, görevlilerini gönderip iki köleyi kendi arzusu dışında evinden aldirmekle suçladı. Bu nedenle Giuliano, kölelerin akrabalarından fidye olarak beklediği 3.000 gümüş Türk akçesi talep ediyordu.¹⁰⁹ Davaya ilişkin başka bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla, Giuliano'nun hapse dokuz kölesi vardı, fakat bunlar kaçmıştı. Giuliano üç köleyi yeniden yakalamayı başardı fakat bunlardan biri, kaçmaya ça-

lırırken Pera'nın duvarlarından düşerek bacağını kırmış ve Giuliano'nun evinde ölmüştü. Giuliano, evindeki diğer iki kölenin her biri için, akrabalarından 1.500 asper fidye almayı umuyordu. Fakat bu iki köle, sonraki *podestà*'nın emriyle Giuliano'nun evinden alındı ve hapse atıldı.¹¹⁰

O dönemde aslında Bartolomeo Rubeo'nun *podestà* olduğunu iddia eden Janoto Lomellino ise, bu suçlamalara karşı, Giuliano'nun Türklere karşı pek çok yasadışı faaliyet gerçekleştirdiğinin ve *podestà*'nın emirlerini hiçe saydığının bilindiğini söyledi. Janoto'ya göre, Giuliano, söz verildiği gibi, bahsi geçen Türkleri ve onların kendisine verdiği fidyeyi teslim almıştı. Bu fidyeden memnun olmayan Giuliano satmak için köleleri alıkoymuştu. Ardından Türklerle barış yapılmış¹¹¹ ve buna göre, tüm Türklerin ve özellikle de Giuliano tarafından alıkonulanların serbest bırakılması konusunda anlaşılmıştı. Janoto ve *podestà* Bartolomeo da, Giuliano tarafından tutulan köleleri alarak, barış anlaşmasını sonuçlandırmak için gelen Türk elçilerine teslim ettiler.¹¹² Kanıt olarak, Giuliano de Levanto, kölelerin, onları istemeye gelen bir Türke teslim edildiğini doğruladı. Giuliano, teslimatı aslında kendisinin görmediğini, fakat Janoto'nun emriyle köleleri serbest bırakmış olan ortağı (*socius*) Giovanni de Monte'nin bundan bahsettiğini anlattı.¹¹³

Türkler ve Latinler arasındaki fidye olaylarının iki taraflı bir süreç olduğu açıkça bilinmekle birlikte, fidyenin düzenlendiği mekanizma oldukça belirsizdir. Latinlerin Türklere fidye ödediği durumlarda muhtemelen, Turchia'ya giden ya da özel olarak gönderilen kişiler, fidyeyi ödemekle ve belki fidyesi ödenen kişiyi almakla yükümlüydü. 1327'de Turchia'ya gitmeye hazırlanan Andreas de Raynaldo, Turchia'da Murad isimli bir Türk paşanın kölesi olan kızının fidyesi için Girit'teki bir Rum'dan 55 hiperpira aldı.¹¹⁴ Türklerin Latinlere fidye ödediği durumlarda ise, büyük ihtimalle elçiler aracılık yapmaktaydı. Örneğin, Memlûk sultanı Barsbay (1422-37), Kıbrıs kralı tarafından yakalanan, tebaasından 1500 kişiyi fidyeyle kurtarmaya çalışması için bir elçi gönderdi.¹¹⁵ 1403'te Pera'da tutulan Türk köleler de yapılan barış nedeniyle Türk

elçilere teslim edilirken;¹¹⁶ Türk elçisi Petro Longo, Turchia'dan Khios'a kaçan ve sonra Michael Neamonitus'un mülkiyetine giren bir Türk veya Bulgar köle için, *podestà* Dexerino de Podio'dan para aldı.¹¹⁷

Bu resmi kanallar dışında, insanların kendi başlarına hareket edebildikleri de görülüyor. Giovanni Centuriono, elindeki Türk kölelerin fidyeye serbest bırakılması işini ayarlaması için bir kölesini Turchia'ya gönderdi.¹¹⁸ 1413'te Simon de Serra, Khios'dan Turchia'ya kaçan iki kölesini geri getirmesi için bir vekil atadı. Vekil Giovanni de Babaino, köleleri yakalayıp satmak ve parayı Simon'a göndermek için peşlerine düştü.¹¹⁹ Her ne kadar bu bir fidye olayı olmasa da, aynı yöntem muhtemelen kayıpların bulunmasında da kullanılıyordu. Kölenin, akrabalarıyla iletişim kurmak için gereken bilgiyi sağlaması sayesinde de fidye alınabilmekteydi. 1403'te Giuliano di Palma, iki Türk kölesi ve bu kölelerin akrabalarıyla anlaştığı fidye bedeli olan 3.000 asper için Janoto Lomellino'ya dava açtı.¹²⁰

Yanlarında paraları veya malları olan Türklerin kendi fidyelerini ödedikleri de görülmektedir. Janoto Lomellino, Giuliano di Palma'nın 1403'te kendisine karşı açtığı davada, Giuliano'nun elindeki Türk kölelerin ona fidyelerini ödediklerini fakat Giuliano'nun bu fidyeleri yetersiz bularak onları satmak için alıkoyduğunu iddia etti.¹²¹ Bu durum sadece Türkler için geçerli değildi. 1300'de Samoslu bir Rum kadın köle, Samos'a dönebilmek için kendi fidyesini ödemek istediğinde alıcının bunu kabul etmesi şartıyla, Girit'te satıldı.¹²² Kölelerin ödemek zorunda oldukları fidye miktarı oldukça yüksekti; örneğin, 14. yüzyılın başlarında Mallorca'da, kendi fidyelerini ödemek isteyen köleler gerçekten de çok yüksek rakamlar ödemek zorundaydı.¹²³

Sonuç olarak, fidye, doğrudan satış dışında, kölelerden para kazanmanın başka bir yoluydu. Büyük ihtimalle fidye kimi zaman daha kazançlı olabiliyordu, çünkü pazarda pek çok köle olduğu halde, kölenin akrabaları sadece belirli bir kişiyi almakla ilgilenirdi. Bu nedenle, talep edilen fidye, kölenin bir mal olarak fiyatından çok daha yüksek olabiliyordu. 13. yüzyılın sonlarında ve 14.

yüzyılın başlarında Katalanlar tarafından yakalanan Mağribiler ya da Mağribiler tarafından yakalanan Katalanlar örneği, bunu tam olarak ortaya koymaktadır.¹²⁴ Anlaşıldığı kadarıyla, Cenevizler ve büyük ihtimalle diğer Latinler de, düzenledikleri saldırılarda pek çok esir aldılar ve bu esirlerin akrabalarıyla iletişim kurup yeterli miktarda fidye alana kadar onları hapsettiler. Elbette 15. yüzyılın başlarında Pera'da hapiste Türk köleler de vardı. Guilliemo de Turino, Giuliano de Levanto'ya ait köleleri hapsetmekle ve daha sonra bu kölelerden birini satıp, diğerini Cenova'ya göndermekle suçlandı.¹²⁵ Giuliano di Palma ise, ortaklarıyla (*socii*) birlikte yakaladığı dokuz Türk köleyi hapsetti.¹²⁶ Aynı döneme ait başka bir belge de, Pera'daki hapishanede pek çok Türk kölenin bulunduğu- na işaret eder.¹²⁷ Köleler bu amaç için hapiste tutulmadıysa, neden orada olduklarını başka bir şekilde açıklamak oldukça güç.

Hapsedilmeyen köleler bile oldukça sefil bir durumda yaşıyorlardı; bu da, 14. ve 15. yüzyıllarda Türkler ve Cenevizler ile Venedikliler arasındaki ilişkilerde sürekli bir mesele olan kaçak kölelerin yaygınlığını büyük olasılıkla açıklar. Arap seyyah İbn Battuta da, 1330'larda Anadolu'da seyahat ederken kaçak köle sorunundan mustaripti. İbn Battuta, Saruhan Beyliği topraklarından Manisa'dayken, kölelerinden biri başka bir köleyle ve ona ait atlarla birlikte Foça'ya doğru kaçtı. Fakat köleler ertesi gün yakalandı ve İbn Battuta'ya iade edildi.¹²⁸

14. yüzyılın başlarında Türklerden Latinlere veya tam tersi yönde kaçan köleler meselesi karşımıza çıkmaktadır. 1301'de Kandiye dükası Jacopo Barozzi, Türk, Rum veya Sarazen kölelerin kaçmasına yardım edenlere köle başına 50 hiperpira ceza uyguladı.¹²⁹ Aynı dönem Girit pazarındaki kölelerin ortalama fiyatı erkek köleler için 8 hiperpira (4 düka) ve kadın köleler için 17 hiperpira (8,5 düka) olduğundan,¹³⁰ Giritli yöneticiler için sorunun boyutu apaçıktır. Bu meseleden 14. yüzyıldaki Venedik anlaşmalarında da bahsedilir. Kandiye dükası ve Menteşe beyi İbrahim arasında 1337'de imzalanan anlaşmanın bir maddesine göre, bir köle yanında mallarla kaçarsa, kendisi özgür kalsa bile mallar iade edilir; ve bir geminin sahibi ya da kaptanı bir köleyi bilerek gemisine alırsa, kölenin sahibi-

ne 12 florin öder.¹³¹ Bu madde Menteşe beyi Ahmed ve Kandiye dükası arasında 1375'te imzalanan anlaşmada tekrar edilir¹³² ve benzer maddeler, Menteşe beyi İlyas ve Kandiye dükası arasında 1403 ve 1407 yıllarında yapılan anlaşmalarda da geçer.¹³³ Menteşe beyi Musa 1358'de Kandiye dükası ile bir anlaşma yaparak, kendi topraklarında bulunan belirli köleleri dükânın elçisine teslim edeceğini, hâlâ kayıp olan diğer köleleri bulmak için çaba göstereceğini ve bulunanları geri vereceğini taahhüt etti.¹³⁴ 1348'de Sancta Unio ve Aydın beyi Hızır arasında imzalanan anlaşmada da kaçak kölelerle ilgili bir madde vardı ve bu madde, kaçak bir köleyi kabul eden tarafın, kölesi kaçan tarafa 15 florin ödeyeceğini belirtmekteydi. Kölenin efendisinden aldığı mallar da geri verilecekti.¹³⁵

Kaçak köle sorunu, 1387'de Osmanlı sultanı Murad ve Ceneviz komünü arasında imzalanan anlaşmanın bir maddesini de oluşturur. Bu maddenin, anlaşmadaki en kapsamlı ve ayrıntılı birkaç maddeden biri olması, sorunun ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Cenevizler, şayet bir köle Murad'dan Pera'ya kaçarsa, o kölenin *podestà*'ya teslim edilmesini ve *podestà*'nın bunun için kölenin efendisine 100 hiperpiranın yanı sıra kölenin fiyatını ödemesini kabul ettiler. Buna karşılık, Murad da, Ceneviz efendilerinden Turchia'ya ya da Grecia'ya, yani Osmanlı egemenliğindeki bölgelere kaçan köleleri iade etmeyi taahhüt etti; fakat kölenin Müslüman olduğu kabul edilirse, Murad bahsedilen köle için uygun bir fiyat ödeyecekti.¹³⁶ Anlaşma ile aynı yıl içinde yapılan Venedik senatosundaki tartışmaların kayıtlarından biri, Venediklilerin, her ne kadar Venedik masumluk taslamakla birlikte durumdan şüphesiz kazanç sağlıyor olsa da, Osmanlı topraklarındaki kaçak köleler meselesinin Venedik ve sultan arasında bir anlaşmazlık nedeni olmaması konusunda gayretli olduklarını gösterir. Venedik elçisine, şayet Murad, Venedik gemilerinin kendi kölelerini kabul ettiğinden ve bu köleleri kendi isteği dışında başka yerlere taşıdığından şikâyet ederse, ona Venedik gemileri ve vatandaşlarının kendisine ait köleleri taşımasının yasaklandığı ve Venedik'in kesinlikle böyle davranmak gibi bir niyetinin olmadığı konusunda güvence vermesi emredilmişti.¹³⁷

Sorun Bayezid döneminde ve sonrasında da sürdü. 1390'da bazı kölelerin Turchia'dan Foça'ya kaçması sonucunda, şap ödemesinde bir anlaşmazlık yaşandı;¹³⁸ 1403'te Khios *podestà*'sı Dexerino de Podio, kısa bir süre önce Turchia'dan kaçmış olan bir Türk veya Bulgar köle için "Türklerin elçisi" Petro Longo'ya 25 florin ödemeyi kabul etti.¹³⁹ Aynı yıl Ricardo de Vindobonis'in vekili Battista Spinolla, Ricardo'nun himaye etmesi için Giuliano de Levanto'ya bıraktığı ve daha sonra kaçan bir Türk köle için Giuliano'yu dava etti.¹⁴⁰ 1413'te Simon de Sera, Khios'dan Turchia'ya kaçan iki kölesini geri getirmesi için bir vekil atadı.¹⁴¹

Elbette bütün köleler sahiplerinden kaçmaya çalışmazdı. Bu açıdan özellikle, aslında efendisine geri dönmeye çalışan kaçak bir kölenin trajik öyküsünden bahsetmek gerek. 1401 yılında, Ambrogio Bernichono de Arenza; *Capitanei* Ettore de Flisco ve Ottobono Giustiniano tarafından, İstanbul'un güneyinde, Küçükçekmece (Rhegion) ve Silivri (Selebria) arasında kalan Büyükçekmece Körfezi'nde (Atira Körfezi) Türklere karşı savaşmak için gemisiyle birlikte Pera'dan denize açılmaya zorlandı. Ambrogio orada bulunduğu sırada, Asperto adlı 25 yaşındaki Tatar kölesi Türkler tarafından yakalandı. Yaklaşık bir yıl sonra, köle, Türk komutan Şerefeddin'den (Sarafadinus) kaçmayı başardı ve Galiçya'dan, yani İber Yarımadası'ndan gelen bir gemiye binerek Pera'ya ulaştı. Ne yazık ki Galiçyalılar da onu satmak istedi. Asperto kendisi adına *podestà* ile görüşmeleri için Ambrogio'nun üç arkadaşına başvurdu ve köle olarak satılamayacağını çünkü Galiçyalılar tarafından yakalanmadığını ve aslında Ambrogio'nun kölesi olduğunu belirtti. Ne var ki, *podestà* bunu dikkate almadı ve Asperto'yu hapsedti. Ambrogio'nun arkadaşlarının bütün muhalefetine karşın, Asperto'yu kendisini isteyen Galiçyalılara teslim etti. Ambrogio da Asperto'nun değeri olan 200 hiperpira için *podestà*'yı dava etti.¹⁴² Kanıt olarak, Ambrogio lehine tanıklık yapan Enrico Baldinelo, Pera ve Türkler arasındaki mevcut savaşla ilgili olarak Pera komünü için iş amacıyla, Türklerin sonradan Cotoło adını verdikleri bir kaleye gitmiş olduğunu söyledi.¹⁴³ Ambrogio daha sonra Pera'da, Enrico'dan orada Türkler tarafından yakalanan Tatar

bir köle olup olmadığını bulmasını istemişti. Enrico da oraya varınca bir araştırma yapmış ve bazı Türklerin yanında, Ambrogio'ya ait olduğunu söyleyen Tatar bir köle görmüştü. Köleye neden kaçmadığını sormuş ve köle de, fırsat bulduğunda kaçıp Pera'ya dönmek, Ambrogio'yu bulmak ve onunla kalmak istediğini söylemişti.¹⁴⁴

Kaçak kölelerin yakalanmasına gösterilen ilgi, kölelerin geç ortaçağ Akdeniz ekonomisindeki değerini ortaya koyar ve Türkler ile Cenevizler arasındaki, Türklerin hem tüccar hem de bir ticaret kalemi konumunda bulundukları bu ticarete, bir meta olarak ne denli önemli olduklarına dikkat çeker.

V

Tahıl

Tahıl, 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında Doğu Akdeniz ve batılı şehir devletler arasındaki ticarete en önemli mallardan biriydi; hatta 1212 ve 1354 yılları arasını içeren bir kronik yazan 14. yüzyıl yazarı Marcha di Marco Battagli da Rimini'ye göre, tahıl, batının 1344'te Aydın'a düzenlediği haçlı seferinin nedeniydi.¹ Ceneviz tüccarlar bu ticarete büyük bir rol oynamaktaydı. Prof. Balard'a göre, "Cenova açısından buğday ticareti, belki başka hiçbir ortaçağ Batı kenti için olmadığı kadar, büyük bir ticarettir."² Konstantinopolis'e tahıl tedarik eden Cenevizler, Bulgaristan ve Karadeniz bölgelerine egemendi³ ve Karadeniz'de, Peralı Cenevizlerin özellikle etkin olduğu, Varna'nın güneyindeki Mesembria ve Anchialos limanlarında yürütülen tahıl ticaretinde Bizanslıların yerini alan batılı tüccarlar arasındaydılar.⁴ Cenova sadece kentin kendisine değil, kimi zaman kolonilerine de tahıl tedarik ediyordu. Sürekli bir tahıl arzına ihtiyacı olan Pera, 15. yüzyılın başında olduğu gibi, kimi zaman kıtlık yaşar ve bu durum çoğunlukla vurgunculuğa yol açardı.⁵

Cenevizler ve Türkler arasındaki tahıl ticaretine bakmadan önce, tam olarak hangi tahılların alınıp satıldığını ele almak gerekir. Latin kaynaklarında en sık kullanılan terimler *frumentum*, *gra-*

num ve *bladum*'du. Genelde tahıl anlamına gelen bu terimler ilk bakışta aynı anlamda kullanılıyor gibi görünüyor.⁶ Jan Jacopo Caroldo'nun yazdığı kroniğin iki versiyonundan biri *biave*'den, diğeri ise *frumenti*'den bahseder.⁷ Ceneviz Jacopo de Orado, Eylül 1401'de, Romania'daki durum hakkında Venedik Dükaliği'na sunduğu bir raporda, Kefe'de “modium frumenti aspros centum” oranında satılan çok fazla “bladum” bulunduğunu belirtmekteydi.⁸ G. T. Dennis burada *bladum*'u “buğday,” *frumentum*'u ise “tahıl” olarak çevirmektedir. Ne var ki, Venedik ve Menteşe arasında 1331'de yapılan anlaşmanın bir maddesine bakılırsa, *bladum*'un anlam itibarıyla *frumentum*'dan daha genel bir terim olduğu düşünülebilir, çünkü bu maddedeki ilk ibare “bladi et leguminum, bobum, equorum et sclavorum” derken, aynı maddede ödenecek vergi oranlarını belirleyen cümle “frumento... ordeo... legumine” ifadelerini kullanır ve böylece, bir önceki ifadede muhtemelen *bladum* sözcüğü kapsamında ele alınan iki türü, yani tahıl/buğday/mısır ve arpayı birbirinden ayırır.⁹ Venediklilerin Bizanslılara yönelik şikâyetlerinin sıralandığı 1278 tarihli listedeki bir madde, *frumentum* ve *bladum* arasında bir ayrımın olabileceğini doğrular. Buna göre, Stefano Gonde, “frumento et ordeo” yüklü gemisiyle Konstantinopolis'e gitti, fakat satış yapması ya da “ipso blando”yla ilgili herhangi bir şey yapması engellendi. Bu nedenle zarar etti ve “frumentum et ordeum”un büyük bir bölümü mahvoldu. Stefano, gemisindeki ve “frumento et ordeo”daki zararları için tazminat talep etti.¹⁰ Buradan da anlaşıldığı kadarıyla, *bladum*, *frumentum*'dan daha genel bir terimdi ve hem tahıl/mısır hem de arpa anlamına gelebiliyordu. Hem VIII. Mihail'in 1277 tarihli *chrysobul*'unda hem de Venedik ve Bizans arasında 1285'te yapılan anlaşmada, Venediklilere Karadeniz'den imparatorluğa “cum frumento vel blado ... et frumento seu alio blado” sokma özgürlüğü tanındı.¹¹ Buna göre, *frumento* burada bir *blado* türüyken, *blado*'nun kendisinin daha genel bir anlamı vardı. Bizanslıların Turchia'dan ithal edilen tahıl için vergi koyma çabalarını tartışan Venedik senatosunun “frumentum et omni aliud bladum”dan bahsettiği, 1345 tarihine ait bir belge de bu durumu doğrulamak-

tadır.¹² Petro Castolum ve Andrea Vendelino'nun Bizanslılara yönelik şikâyetlerinde, gemilerinin “frumento et milio et fabis”le yüklü olduğu anlaşılır. Buna göre, gemi Ania'da (Kadı Kalesi) ele geçirilerek, Korfu'nun karşısında, Yunan kıyılarında bulunan Butrino'ya getirildi ve neredeyse bütün “blando” boşaltıldı. Tüccarlar “frumenti, milio et fabis”i kaybetti. Gemi daha sonra “cum aliqua parte dicti blandi” geri döndü ve tüccarlar, “dicta navi et blando illo pauco”yu kurtarıırken yaptıkları harcamalardan kaynaklanan zararlarının tazmin edilmesini istediler.¹³ Burada da, *bladum*'un, *frumentum*'a kıyasla daha genel bir anlama sahip olduğu ve bu olayda tahıl/mısır, darı (*milium*) ve fasulyeyi (*faba*) içerdiği görülür. Bu örneklerden, *bladum*'un tahıl için kullanılan genel bir terim olduğu, daha spesifik bir terim olan *frumentum*'un ise buğday anlamına geldiği anlaşılır.

Granum da sıkça kullanılırdı ve *frumentum*'la eşdeğerdi. Evans *granum*'u buğday olarak çevirir.¹⁴ Pegolotti'nin, iki farklı malı farklı değerlendirmesi, *granum*'un *bladum*'dan ayrı olduğunu gösterir. Pegolotti, *biado*'nun Ayasuluk'ta satıldığına ve buradan ihraç edildiğine dikkat çekerken, aynı bölgede *grano* satın alırken yapılan harcamalardan da bahseder.¹⁵

Her ne kadar kaynaklarda çoğunlukla bir arada zikredilseler de, *ordeum* ve *frumentum*'un farklı mallar olduğu çok açık. “Frumento et ordeo” ifadesi, “frumento et ordeo et aliis mercationibus” yüklü gemisiyle Eğriboz'a gittiğinde soyulan Giovanni Barocio'nun ve yine gemisi “frumento et ordeo” yüklü olan Giovanni de Pagano'nun şikâyetlerinde de karşımıza çıkar.¹⁶ Venedik ve Menteşe arasında 1331, 1337, 1375, 1403 ve 1407 yıllarında imzalanan anlaşmalarda, *frumentum* için *modio* başına 2 asper gümrük vergisi belirlenirken, *ordeum* için *modio* başına 1 asper oranında vergi kondu.¹⁷

Granum, *ordeum*'dan da açıkça farklıydı. I. Murad ve Cenevizler arasında 1387 yılında imzalanan anlaşmada, Cenevizlere “grani ordeï milli et alliorum leguminum” için düşük bir vergi oranı uygulandı.¹⁸ *Bladum* da *ordeum*'dan ayrıydı. Antonio Squaia'nın, Mesembria'daki gümrük memurlarına yönelik şikâyetinde, *bladum* ve *ordeum*'un iki ayrı kalem olduğu görülür.¹⁹

Latin kaynaklarında sıkça kullanılan üç terimden *frumentum* ile *granum*'un aynı anlama geldiği –buğday–, buna karşın *bladum*'un genelde tahıl için kullanılan daha kapsayıcı bir terim olduğu görülüyor. “Frumentum et alia semina” ifadesinde olduğu gibi, *bladum* veya kapsamı itibariyle benzer bir sözcük olan *semen* terimleri kullanıldığında tam olarak hangi tahıl ürününden bahsedildiğini kestirmek mümkün değil.²⁰ Fakat Latin kaynaklarında Turchia'dan ihraç edilen tahıl için sıkça kullanılan iki sözcük *granum* ve *frumentum*, Batı Anadolu'nun çoğunlukla ihraç ettiği ürünün, arpayla (*ordeum*) birlikte buğday olduğunu ileri sürmemize izin verir. Âşıkpaşazade'nin, Bayezid'in ordularının 797-8/1394-5 yıllarında Konya'da “buğday” ve “arpa” aldığından bahsetmesi, Batı Anadolu'nun ağırlıklı olarak buğday ve arpa üreten bir bölge olduğu fikrini kuvvetlendirir.²¹ Gregoras'ın Turchia'nın tahılından bahsederken οἶτος sözcüğünü kullanması da bunu destekler.²²

Belki de bu ikisi içerisinde buğday daha önemliydi.²³ II. Mehmed, hükümdarlığının ilk döneminde, Konstantinopolis ve Galata'nın hass köylerindeki gayrimüslimlere, bir *mudd* buğday, 0,5 *mudd* arpa ve 0,5 *mudd* yulaf ekmelerini emretti.²⁴ Bu emir, bu dönemde en çok yetiştirilen tahılların bunlar olduğunu göstermenin yanı sıra, buğdayın önemine ilişkin de fikir verir. 1345 yılına ait bir Venedik belgesi de, Batı Anadolu'nun bilhassa buğday ihraç ettiğini savunmamıza izin verir, çünkü Turchia'dan ihraç edilen tahıllar için kullanılan sözcük *frumentum*, Bizans İmparatorluğu söz konusu olduğunda kullanılan sözcük ise *bladum*'du. Venedik senatosu, Venedikli tüccarlara Foça'da “frumento nato in partibus Turchie” için haksız yere *comerchium* uygulanmasından endişeliydi.²⁵

Muhtemelen Aydın, ağırlıklı olarak buğday üreten bir bölge olmuştur. 14. yüzyılda Venedik ve Menteşe arasında yapılan anlaşmalarda buğday ve arpa karşımıza çıkmaktadır, fakat Aydın ve Venedik arasında 1337 yılında yapılan anlaşmada tahıldan bahsedilmez; sadece 1353'teki anlaşmada, tahıldan alınacak vergiye ilişkin madde, % 4 vergi uygulanacak “frumentum vel alia victualia vel legumina”ya işaret eder.²⁶ Bu; Menteşe buğday ve arpa üretilip ihraç ederken, Aydın'ın sadece buğday ürettiği anlamına mı gelirdi;

yoksa, Venediklilerin sadece buğday ihraç ettiği anlamına mı? Bu, tahıldan farklı bir anlamı olan *victualia* sözcüğüne bağlıdır. Ne var ki I. Murad ve Cenevizler arasında 1387'de imzalanan anlaşmadaki bir maddede, *victualia* açıkça tahıl anlamında kullanılır. Bu maddede Cenevizlere, buğday, arpa, darı ve diğer *victualia*'yı her Romania *modio*'su karşılığında Araplar, Yunanlar, Venedikliler ve diğer daha düşük oranda ödeme yapanlar oranında ödeme yaparak yükleme konusunda serbestlik tanındı.²⁷

Batı Anadolu, Doğu Akdeniz'de Cenevizlerin ve diğer batılı şehir devletlerinin sürekli kullandığı önemli bir tahıl kaynağıydı. Cenova'daki *Officium Victualium*, Turchia'da tahıl almaları için temsilciler gönderdi ve bu temsilcilerden biri olan Lanzarotto Cattaneo ile 4.000 *mine*'lik bir sözleşme yaparken, diğer bir temsilci Leonardo Tartaro'yu istediği fiyat ne olursa olsun Turchia'da arpa ve tahıl almakla görevlendirdi.²⁸ Cenevizler 1387'de Osmanlılardan kesinlikle buğday, arpa ve darı alıyorlardı.²⁹ Venedik ile Men-teşe ve Aydın beyleri arasında yapılan anlaşmalarla bir benzeşim kurarsak, tahılın, Cenevizler için de bu beyliklerle yaptıkları ticarette önemli bir kalem olduğunu varsaymak mantıklı olacaktır.

Ayasuluk'ta 14. yüzyılda buğday ve tahıl satılır ve ihraç edilirdi;³⁰ Ceneviz tüccarların, Batı Anadolu'da tahıl ihraç eden diğer bir önemli liman olan Foça'nın yanı sıra, buradan da tahıl ihraç ettikleri bilinmektedir.³¹ 1381, 1382, 1384, 1391 ve 1393'te hem Foça hem de Ayasuluk'tan Cenova'ya tahıl ithal edildi.³² Anadolu'daki tahıl buradan Doğu Akdeniz'deki diğer yerlere de ihraç edilirdi. 1381'de Rafaele de Castro adına hareket eden Steffano ve Carolo Cataneo Foça'dan 1.800 *modii* buğday aldı ve bu buğdayı Famagusta'ya nakledip, komün için Rafaele ile yapılan anlaşmaya uygun olarak, Kıbrıs devletinin *podestà*'sı ve konsülü Precivali Cibo'ya teslim etti.³³

Tahıl, örneğin 1389'da Cenova için Kefe, Karadeniz veya Foça'da 2.000 *mine* tahıl almak üzere Pera *podestà*'sı tarafından gönderilen Torpeto Malocello'nun yaptığı gibi Karadeniz'den³⁴ ve gemilerin Pannidos'ta (Tekirdağ'ın biraz güneyinde, bugünkü Barbaros) yüklendiği Trakya'dan da ihraç edilirdi.³⁵ Tarsus da erken bir

tarihte Cenovalılar için bir tahıl pazarıydı. 1300’de Musso’nun oğlu Antonio, 100 gümüş *bessant*’la Tarsus ve Ermenistan’a tahıl satın almaya gitti ve aldığı tahıllarla Kıbrıs’a döndü.³⁶ Antalya da 14. yüzyılın ilk yarısında buğday ve arpa için bir pazar ve ihracat limanıydı³⁷ ve Ceneviz tüccarların burada da tahıl ticareti yaptığını düşünmek mantıklı olacaktır.

Khios’daki Cenevizler Türklerden tahıl satın almaktaydı. 1414’te, unvanından önemli biri olduğu anlaşılan Sipahi Bayezid (“Sapihi Bayezit quondam Jhacsi, Turchus de Cazali isich obası”) adlı bir Türk, Domenico Giustiniano adına hareket eden noter Giovanni Balbi’ye, kendisinin (“Sapihi Bayaxit”) Domenico’ya herhangi bir zamanda sattığı tüm malların, metallerin ve buğdayın bütün parasını aldığını doğruladı. Belge Khios’da düzenlendi ve şahitler arasında bir Rum, Micalli Verioti de Fliis Veteribus Grecho ve iki Türk, yani Bayrambey Turcho de Smirris (İzmir) quondam Ezedim (İzzeddin), Elies (İlyas) Turcho de Smirris (İzmir) quondam Tagdira’nın (?) yanı sıra, Sipahi Bayezid’in isteğiyle Türkçe’den Latince’ye tercüme yapan tercüman Cristoforo Picenino (“interprete ci-ve Chii”) vardı.³⁸ Belgeye bakılırsa, Sipahi Bayezid Domenico’ya sürekli mal tedarik etmekteydi ve bu da, yapılan işler için artık hiçbir borcu olmadığını belirten genel bir ifadeydi. Çok sayıda şahidin (yedi) varlığı, bunun önemini muhtemelen pekiştirir.

Aynı dönemde, zamanın Aydın beyi Cüneyd Bey, Khios’a tahıl satıyordu; bunun, onun için yararlı bir gelir kaynağı olduğunu düşünmek akıllıca olacaktır. 1414’te Khios *podestà*’sı Paulo de Montaldo, Khios vatandaşı bir hekim (“fixitum”) olan Yahudi Magister Moyses de Meir’in vergi durumu hakkında bir araştırma yaptı. Moyses vergiden muaf olmasına rağmen, Cüneyd Bey’e (“Jonayt Bey Turchus”) yapmış olduğu ödeme ve Khios’un ikmal için memurlar tarafından dağıtılmış olan buğday için mükellef kılınmıştı. Sonuçta, Moyses, aldığı buğday ve para –para ister bir Türke verilsin, ister bir Türk tarafından alınsın– için bu vergilerden muaf tutuldu.³⁹

Cenevizlerin yanı sıra, diğer batılı tüccarlar da tahıl için sıkça Turchia’ya giderdi. 1270’lerde Venedikliler Fethiye’de (Makri,

Meğri) buğday yüklerlerdi; örneğin, deniz yoluyla Eğriboz'dan buğday ve şarap yüklediği Fethiye'ye giden Giovanni Bembo burada saldırıya uğradı ve yüküne el kondu.⁴⁰ Aynı dönemde İncir Liman'da da (Paralimne) tahıl satılmaktaydı. 1278'de gemilerini hazırlamak zorunda olan Nicolo Dente ve Filippo Bono, Kırım'dan getirdikleri ve Venedik'e nakletmeyi amaçladıkları buğdayı, Bizans imparatorunun topraklarında indirdiler. Fakat buğdayı tekrar yükleyip Venedik'e gitmek için yola çıkmak istediklerinde engellendiler ve buğday kilitlenip alıkonuldu. Nihayetinde satmak için izin alabildiler, fakat İncir Liman'da zararına sattılar.⁴¹

Venedikliler, Aydın ve Menteşe beyliklerinden de buğday ve arpa satın alıp ihraç etmekteydiler.⁴² 1376'da Venedik'in Bozcaada'yı (Tenedos) ele geçirmesine kızan Cenevizler, tahıl yüklemek için Girit'ten Ayasuluk'a giden Venedik gemilerine saldırdılar.⁴³ Venedikliler, erken bir tarihten itibaren Osmanlılarla tahıl ihracatı konusunda görüşme yapmaktaydılar. 1333'te Venedik, Giritli yöneticilerin, Girit'e at ve tahıl ithali için Orhan'la bizzat anlaşma yapmaları gerektiğine karar verdi.⁴⁴ Batı Anadolu bölgeleri dışında, Osmanlı denetimindeki diğer topraklar da batılı tüccarlar için tahıl pazarıydı. 1437'de Antonio de Negroponte, Samsun'da 85 Samsun akçesinden 26 *moza* tahıl ("fromenti") satın aldı; 19 Samsun akçesi 1 hiperpiron ettiği için, bu rakam 116,3 hiperpiraya denk gelmekteydi.⁴⁵

Venedikliler tarafından Turchia'dan ihraç edilen tahılın bir bölümü Konstantinopolis'e ithal edilmekteydi, 1342'de Venedikliler, Bizanslıların, Foça'dan ve daha önce Bizanslılara fakat artık Türklerle ait olan diğer yerlerden ithal ettikleri tahıl için kendilerinden vergi almaya çalıştıklarından şikâyet ediyorlardı.⁴⁶ Venedikliler üç yıl sonra da aynı konudan şikâyetçiydi.⁴⁷

Türk tahılının ticaretini yapan diğer batılılar arasında Hospitaller Şövalyeleri ve Ragusalılar da vardı. Şövalyeleri bir türlü rahat bırakmayan sorunlar –hastalık, nüfusun azalması ve Türk saldırıları– nedeniyle, Papa VII. Clementius 1379'da onlara Turchia'dan tahıl ve diğer gıda maddelerini ithal etme hakkı tanıdı.⁴⁸ Ragusalı tüccarlar 15. yüzyılın ortalarında Antalya'da faaliyet yürütmek-

teydi. 1451'de bir Ragusalı, Antalya'da tahıl satın alacak ve aldığı bu tahılı İskenderiye'ye götürecekti.⁴⁹ İki yıl sonra 1453'te, İskenderiye beyi, Ragusalı bir tüccarı, Kıbrıs ve Antalya'dan tahıl yükü alıp İskenderiye'ye nakletmek için 500 düka ödemeye zorladı. Tüccar varış noktasına ulaşamayınca, bey bu sefer, başka bir Ragusalı tüccarı, alması gereken 100 *ribebe* tahılın bedelinin yarısını ödemeye zorladı.⁵⁰ Bizanslılar da, artık nadiren de olsa, Turchia'dan imparatorluğa tahıl ithal ederlerdi.⁵¹

Turchia pazarı, tahıl ihtiyacını her zaman karşılayamıyordu. Cenevizler, Famagusta yerel pazarlara yeterince ürün sağlayamadığında ya da Turchia'dan yeteri kadar ithalat yapmadığında, kimi zaman Kıbrıs'a tahıl tedarik etmişlerdi. 1383, 1386, 1388, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394 ve 1397 tarihlerinde Kıbrıs'a Sicilya tahılı gönderildi.⁵² Diğer yandan, Girit'in kendisi tahıl üreten bir bölgeydi ve bu nedenle, batıdan nadiren tahıl ithal edilirdi.⁵³ 15. yüzyılın başında Romania ve Turchia'daki kötü hasat, Khios'lu tüccarları tahıl alabilmek için Apulia'ya gitmek zorunda bıraktı. Hatta 1404'te Katalanya'ya kadar gittiler.⁵⁴

Şurası açıktır ki, Turchia tahıl tedarik eden önemli bir bölge olmakla birlikte, Doğu Akdeniz'deki üç ana tahıl kaynağı Trakya, Karadeniz bölgesi ve Turchia- arasında belki de en az önemli olanıydı; Karadeniz ise bir toptancıdan daha büyüktü. Bu durum, tüccar Vannino Fecini'nin Mayıs 1347'de Girit'ten, Venedik'te faaliyet gösteren ve 14. yüzyılın ilk yarısında etkin olan tüccar Pignol Zucchello'ya gönderdiği mektuba da yansımıştır; Fecini mektubunda, Girit ve Balat'taki (Palatia) tahıl fiyatlarını aktardıktan sonra, tahıl ve diğer mallar için pazarın artık daha iyi olduğuna inandığını çünkü Tana'da (Azak) barış yapıldığını ve pek çok geminin oraya gittiğini belirtir.⁵⁵ Foça ve Ayasuluk 1384'te Cenova'ya 3.710 *mine* tahıl sağlarken; aynı yıl Romania 31.919 *mine*, Kefe ise 31.344 *mine* tahıl sağladı. Bu rakamlar birlikte, o yıl için bilinen tahıl ithalatının % 77'sini oluşturmaktaydı.⁵⁶ Prof. Ballard'ın verdiği rakamlara göre, 1391'de Foça'dan alınan tahıl, o yıl Cenova'ya ithal edilen tahılın % 0,5'i idi; 1392/3'te ise bu oran % 9'a çıktı. Foça tahılı 1390 yılında bu tabloda yer almaz.⁵⁷ So-

nuç olarak, 1390'da % 0 olan oranın 1392/3'te % 9'a çıktığı göz önünde bulundurulunca, ithalat miktarlarında ciddi bir dalgalanma olduğu görülüyor. Osmanlıların bu dönemdeki etkinliği tahıl ticaretini şüphesiz kesintiye uğratiyordu. Fakat bu dalgalanma, siyasal koşullardan ziyade kaynakların dağınıklığıyla açıklanabilir, çünkü dalgalanma Osmanlıların ilerlemesinden kaynaklansaydı, o zaman 1390 ve 1392/3 yılları arasında tahıl ihracatında artış değil düşüş beklenirdi.

Turchia'nın bir tahıl pazarı olarak önemi, tahıl üreten diğer bölgelere erişim gibi dış etkenlere veya saldırı ya da Osmanlıların etkinliği gibi içerideki siyasal olaylara göre değişmekteydi. Tahıl tedarik eden diğer bölgelerde karşılaşılan zorluklar ya da kıtlık zamanları, Turchia'dan ithal edilen tahıl miktarının artmasına neden olurdu. İtalya'da kıtlığın baş gösterdiği 1269 yılında, Ceneviz ve Venedikli tüccarlar İtalya'ya Turchia'dan tahıl ihraç ettiler.⁵⁸ 1343'te Kırım bölgesinde Tatar hanı ile yaşanan sorunlar, hanın kendi topraklarından ihracatı yasaklamasıyla birlikte, o bölgenin bir tahıl kaynağı olarak önemini azalttı ve bunun ardından, Turchia'nın bir pazar olarak önemi arttı. Ne var ki 1347'de Tana'nın (Azak) ihracata yeniden açılmasıyla birlikte, Turchia'nın önemi yeniden azaldı.⁵⁹ 1386'da Kırım Tatarlarıyla savaş halinde olan Ke- fe, diğer yerlerin yanı sıra, Turchia'dan da tahıl ithal etmek zorunda kaldı ve bu kez sadece Turchia ve Kıbrıs iyi tahıl pazarlarıydı.⁶⁰

Yerel siyasal olaylar da bir tahıl pazarı olarak Turchia'yı etkilemekteydi. 1344'te Turchia; Aydın'ın 1341'den itibaren artan askeri gücü ve Aydın ile batılı devletler arasındaki ilişkilerin bozulması nedeniyle batılı tüccarlara kapandı. Aydın'ın yarattığı bu tehlikeye karşı bir haçlı seferi hazırlandı ve 1344 yılının yaz mevsiminde beyliğe bir saldırı düzenlendi. İzmir limanı Ekim ayında işgal edildi. 5 Ekim 1344'te Kandiye'den gönderilen bir mektupta, tüccarlar Domino Pingniuolo, Giannino Pingniuolo ve Franciescho Bartolomei, Turchia'dan içeriye veya dışarıya hiçbir hareket olmadığını bildirdiler.⁶¹ Fakat ticari ilişkilerdeki topyekûn kırılma çok uzun sürmedi ve ertesi yıl Venedikli tüccarlar Batı Anadolu'da yine ticaret yapıyorlardı.⁶² Ne var ki, görünüşe göre, 1353'te Aydın

ve Venedik arasında bir anlaşma yapılanı kadar ilişkiler sağlam bir zemine dayanmadı.

Osmanlıların ilerlemesi ve bunun sonucunda 1390'larda ortaya çıkan siyasal karışıklık, Turchia'nın sağlam bir tahıl kaynağı olarak güvenilirliğini azalttı. Cenevizler 1394'ten itibaren artık doğudaki tahıl pazarlarına itimat edemiyorlardı ve ancak 1402 yılındadır ki, Khios'dan gelen Türk tahılı bir kez daha Cenova pazarlarında görüldü. Türk tahılındaki trafik birkaç yıl boyunca durgundu ve 1406 yılına kadar bu durumda ciddi bir düzelme görülmedi. O zamana kadar Cenevizler, yeni siyasal koşullar nedeniyle Karadeniz ve Batı Anadolu'daki pazarlara girmeleri engellendiğinden, tahıl tedariki için batıda arayışa girmişlerdi.⁶³ Prof. Balard'a göre, 14. yüzyılın sonlarında doğudaki tahıl ticaretinden daha düzensiz başka bir şey yoktu.⁶⁴

Osmanlılar, tahıl üreten beyliklere ait bölgeleri zapt edip, coğrafi olarak ilerlemelerinin pazarlarda neden olduğu istikrarsızlık bir yana, görünürde Menteşe ve Aydın beylerinin tersine, batılı devletlerle ilişkilerini pekiştirmek için ekonomik güçlerini etkin biçimde kullanmaya çalışarak, pazarları denetlediler ve idare ettiler. Bunu yapmanın bir yolu mal akışını denetlemektir. Bayezid, kendi topraklarından tahıl ihracatını kesinlikle denetledi. 1390'da Venedik vatandaşı Lodisio Bragadino, Pera *podestà*'sı Antonio Leardo'nun huzurunda Pera *burgensis*'i Jane de Draperis'i şikâyet etti. Lodisio, Jane'den tahıl satın almış, fakat şikâyete göre, Jane, tahılın bir bölümünü anlaşılan zaman ve yerde teslim edememişti. Lodisio da bunun üzerine, Jane'nin 1.000 *modio* tahılı Pannidos'ta (bugünkü Barbaros) ya da gemilerin alışıldığı üzere yükleme yaptığı Yunanistan limanlarından birinde ya da Turchia'da "Türk Çelebi"nin denetimi altındaki, *Buccha Avis* tarafındaki yerlerden ve iskelelerden birinde teslim etmesini istedi. Lodisio ayrıca, Jane'in Lo Porro, Pannidos ya da Yunanistan'da gemilerin alışıldığı üzere "videlicet a Bucha Avis citra" yükleme yaptığı başka bir yerde veya Turchia'nın yükleme bölgelerinde ("in locis Turchie carregatoriis") 2.000 *modio* tahılı teslim etmesini talep etti, fakat bu yerlerden sadece bir ikisi, yani Camalı

(Gelibolu'nun hemen güneyi) veya Scorpiata'nın bu tarafı ("Scorpiata citra") (Bozcaada'nın karşı kıyısında) üzerinde durdu, çünkü Lodisio'nun bu miktarda tahıl için bu yerlerden her zaman serbestçe geçtiği bilinmekteydi.⁶⁵ Bu da muhtemelen, bu iki Türk limanı Camalı ve Scorpiata'nın diğer Türk limanlarından farklı olarak her zaman açık olduğu ya da Lodisio'nun Bayezid'le veya yerel bir görevliyle özel bir anlaşma yaptığı anlamına gelir. Eğer bu ikincisi doğruysa, bu tür anlaşmaların nasıl gerçekleştirildiğini bilmek oldukça ilginç olacaktır; yani, bu anlaşmalar resmi miydi, yoksa Lodisio tek bir görevliye rüşvet mi vermişti?⁶⁶

Bayezid 1390'da, Menteşe ve Aydın'ı ele geçirdikten sonra tahıl ihracatını yasakladı.⁶⁷ Makedonya'dan tahıl ihracına da yasak koydu.⁶⁸ Bayezid'in oğlu Lord Zalapi (yani, Çelebi) olarak tarif edilen ve Prof. Thiriet'nin muhtemelen daha sonra Aydın valisi olan Süleyman olduğunu,⁶⁹ Prof. Zachariadou'nun ise büyük olasılıkla Ertuğrul olduğunu⁷⁰ belirttiği Aydın (Ayasuluk) beyi 1400 yılında Girit'e elçiler göndererek Venediklilere dostane dileklerini belirtti. Elçileri, Venediklilere, gemilerinin Aydın'da rahatça ticaret yapabilecekleri ve tahıl ürünleri, kereste ve atlar dışında istedikleri malları ihraç edebilecekleri konusunda güvence verdi. Bey buna karşılık, kardeşleri ile girdiği herhangi bir iktidar mücadelesinde Venediklilerden destek istedi. Beyin dostane tavrından hoşnut olan Venedik, Giritli yöneticilere, atlar ve tahıl için de ticaret serbestisi elde etmeye çalışması emredilen bir elçi göndermelerini tembih etti. Elçilerin yetkisi, kardeşleri ile gireceği bir mücadelede, beye Girit'te ya da başka bir Venedik toprağında sığınma önerisinde bulunmakla sınırlıydı.⁷¹

Osmanlıların politikası, Venediklilerle girdiği mücadele sırasında ülkesinden tahıl ihracatını yasaklayan Kırım hanının izlediği politikayla kıyaslanabilir.⁷² Han, batılı tüccarları Karadeniz'de kendi denetimindeki limanların dışına çıkmaya zorladı ve böylece, Venediklileri Tana'dan kovdu. Venedikliler de buna karşılık, kendi tüccarlarının hanın topraklarına girmesini yasakladı. Hanın tahıl ticaretine koyduğu yasak, sonrasında Konstantinopolis'te bir anda tahıl sıkıntısı yaşanmasına neden oldu. Cenevizler, Venedik-

lilerin Tatar topraklarına yönelik ticari boykot önerisini reddedince ve tahıl eksikliği Venediklileri teslim olmaya zorlayınca, bu durum iki yıl sürdü. Venedikliler 1347'de Tatar topraklarına yönelik ticaret yasağını kaldırdılar ve kısa bir süre sonra, hanla aralarında bir anlaşma yapıldı.⁷³

Menteşe ve Aydın beylerinin de Osmanlıların tahıl akışını denetlemesine benzer bir ekonomi politikası izleyip izlemedikleri ve ya iki beyliğin izlediği politikada herhangi bir farklılık olup olmadığı konusunda tahmin yürütmek ilginçtir. Bu bağlamda, Mentese'de tahıla uygulanan verginin 14. yüzyıl boyunca aynı kalması dikkate değer olabilir. Enflasyonun etkisinin yanı sıra, pazardaki dalgalanmalar ve batılı devletlerin kimi zaman Batı Anadolu'dan tahıl ihracına verdikleri önem göz önünde bulundurulduğunda, 1331'deki anlaşmadan 1407'dekine kadar vergi olarak aynı rakamın alınması çarpıcı görünüyor. Bu belki de, Mentese'nin sağlam bir ekonomik yönetimden yoksunluğunun ve kendi şartlarını dayatmak –bu mümkün olduğunda bile– yerine Venedik lehine bir durumu kabullenmeye istekli olduğunun göstergesi olabilir. Buna karşın, Aydın, tahıl ticaretinde muhtemelen daha baskın bir konumdaydı. Batılı devletlerin beyliğe karşı bir haçlı seferi düzenlediği 1344 yılında bölgede kesinlikle ticaret yapılmadı.⁷⁴ Belki de aynı dönemde Kırım hanının yaptığı gibi, Aydın beyi de kendi topraklarından tahıl ihracını yasaklamıştı. Marcha di Marco Battagli da Rimini de bu dönemde ticaret anlaşmalarında bir ihlalin olduğunu açıkça gösterir; muhtemelen anlaşmayı bozan taraf da Aydınlı Türklerdi, çünkü yine Marcha di Marco Battagli da Rimini'ye göre, batılılar buna İzmir'e bir haçlı seferi düzenleyerek tepki gösterdiler.⁷⁵ Bu tahıl kaynağını kaybetmek batılı devletlerin kesinlikle çıkarına olmayacaktı.

Turchia'dan gelen tahılın fiyatındaki dalgalanmalar büyük ölçüde, o dönemdeki siyasal duruma bağlı olarak, malın mevcut olup olmamasından kaynaklanmaktaydı. Kırım hanının 1343'te Venediklilere yönelik saldırıları tahıl kıtlığına neden oldu ve Venedikliler Anadolu'dan tahıl ithal ederek bunu telafi etmek zorunda kaldılar; bu da fiyatların artmasına yol açtı. Fakat 1347'de Ta-

na'da barış sağlanınca, gemiler bölgeye dönebildi ve fiyatlar Romania'da *mogio* başına 8 veya 9 hiperpiradan *mogio* başına 5-6 hiperpiraya düştü.⁷⁶ Girit ve Konstantinopolis'te tahıl fiyatları 1343-7'de yüksekti, sonra düştü ve ardından 1390'larda yeniden arttı. Prof. Zachariadou'ya göre, bu durum tahıl tedarik eden başlıca bölgelerden biri olan Batı Anadolu'daki siyasal durumdan kaynaklanmaktaydı.⁷⁷ 1386'da Kırım Tatarları ile yapılan savaşta işgal edilen Kefe, Cenova'ya artık tahıl tedarik edemiyordu ve bu nedenle, Sicilya'daki fiyatlar normal değer in % 50 üzerine çıktı.⁷⁸

Türklerin ne düzeyde etkin olduğu, tahıl fiyatları üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktaydı. 1391'den itibaren Bayezid'in kuşatması altında olan Konstantinopolis'in bu kötü durumu, 1390'lar da, Pera'da fiyatların yükselmesine yol açtı.⁷⁹ Türk saldırısı korkusu nedeniyle 1392'de Pera'da çok az gıda maddesi sağlanabildi, çünkü insanlar hasada ve ticarete yoğunlaşamadılar. Ticari etkinlikteki durgunluk malların mevcudiyetine ve fiyatlara yansdı.⁸⁰ Dukas'a göre, 1399-1400'de 20 hiperpiralık tahıl fiyatı, Türklerin Konstantinopolis'i kuşatmasından kaynaklanmaktaydı. 1402'de fiyatlar bir kez daha düştü; buna göre, tahıl artık Konstantinopolis'te 7 ve 8 hiperpira,⁸¹ Pera'da ise 8 hiperpira etmekteydi.⁸²

Batı Anadolu'da tahıla çeşitli vergiler uygulanmaktaydı ve bunlar içerisinde en önemlisi gümrük vergisiydi. 1320'lerde Aydın'dan ihraç edilen tahıl için muhtemelen Latinlerden % 4 oranında vergi alınmaktayken, aynı dönemde Antalya'da, yine muhtemelen Latinler için belirlenen oran *modio* başına 6 asperdi.⁸³ Büyük olasılıkla, Venediklilerin Aydın'da tahıl için ödediği oran % 6'ydı, çünkü bu, *seruch*'la ölçülen mallara uygulanan orandı.⁸⁴ Ne var ki o yıl yapılan anlaşmada, tahıl için alınacak vergiyi açıkça belirten herhangi bir madde yok. 1331 ve 1407 yılları arasında Menteşe'de Venediklilere uygulanan vergi oranı, buğday için *modio* başına 2 asper, arpa ve bakliyat içinse *modio* başına 1 asperdi.⁸⁵ Osmanlılar da tahıl için özel bir vergi oranı uygulardı. 1387'de I. Murad ve Cenevizler arasında yapılan anlaşmada, Cenevizlerin buğday, arpa ve darı için her Romania *modio*'su başına, kendilerine düşük bir vergi oranı konmuş olan Araplar (veya

Müslümanlar), Rumlar, Venedikliler ve diğerleriyle aynı oranda vergi vermesi taahhüt edildi.⁸⁶ Cenevizlerin I. Murad döneminde tahıl için ödediği oran muhtemelen *modio* başına yarım hiperpi-raydı, çünkü Venedik senatosu, 1384'te Murad'a gönderdiği elçi Marino Malipetro'yu, Venediklilerin limanlarından herhangi bir vergi ödemeden tahıl yüklemesi ve ihracat yapabilmelerini kabul etmesi için Murad'ı ikna etmekle görevlendirdi. Fakat Murad buna yanaşmayınca, Marino Malipetro'ya *modio* başına yarım hiperpiradan fazla olmayan bir oranı kabul etmesi emredildi.⁸⁷ 1387'deki anlaşma, Murad'ın aslında böyle bir muafiyeti kabul etmediğini açıkça gösterir.

1390'da Venedik elçisi Francesco Quirino, Murad'ın ölümü üzerine Venedik komününün taziyelerini bildirdikten ve saygılarını sunduktan sonra, Bayezid'i, limanlarından tahıl ihraç eden Venediklileri vergiden muaf tutması konusunda ikna etmekle görevlendirildi. Bayezid bunu kabul etmezse, Querini bu kez, *modio* başına 1 hiperpirona kadar olan vergiyi kabul etmekle birlikte, Osmanlı hükümdarından tahılı sadece Venedik'e veya Venedik topraklarına tahsis etmek konusunda güvence alacaktı.⁸⁸ Tahılın fiyatı artık oldukça yüksekti, çünkü yakın zamanda çok önemli iki tahıl kaynağını, yani Aydın ve Menteşe'yi ele geçirmiş olan Bayezid bu bölgelerden tahıl ihracatını yasaklamıştı.⁸⁹ 1403'te Süleyman, kendi topraklarından tahıl ihraç eden Latinler ve Rumlara, Konstantinopolis *mozo*'su başına 1 hiperpiron oranında vergi koydu.⁹⁰

II. Mehmed döneminde, İstanbul'daki satıcılara ithal tahıl için "Edrene adeti üzre" % 4 oranında vergi kondu.⁹¹ Bu da muhtemelen demek oluyor ki, % 4'lük vergi oranı, Konstantinopolis'in fethinden önce, yani imparatorluğun başkenti Edirne'yken uygulanan orandı. Ocak 1476'dan sonra, İstanbul'dan Aydın sınırlarına kadar çeşitli limanlara Müslümanlardan ve bağlı devletlerden ithal edilen tahıl için % 4, bağlı olmayan devletlerden ithal edilen tahıl içinse % 5 vergi uygulandı.⁹² Bu rakamlar karşılaştırıldığında, Aydın'da takriben 1320'lerde büyük ihtimalle Latinler için ihracatta % 4 vergi uygulanması ve Osmanlılar döneminde aynı oranın (% 4) 1476'dan önce bu kez ithal tahıl için geçerli olması

veya 1476'dan sonra bağılı olmayan devletler için % 5, Müslümanlar ve bağılı devletler içinse % 4 vergi alınması ilginçtir. Şayet *modio* başına belirlenen oranları asper veya hiperpiron cinsinden karşılaştıırırsak, yaklaşık 1320'lerde Antalya'da *modio* başına 6 asper (kabaca bir hiperpironun yarısına denk gelir) olan oranın,⁹³ 1331'den 1407'ye kadar tahıldan *modio* başına 2 asper, arpa ve bakliyattan ise *modio* başına 1 asper (yaklaşık bir hiperpironun 0,1'i) alan Menteşe'deki rakamların tersine, yüksek olduğunu görürüz. Buna karşılık, Osmanlılar büyük ihtimalle, I. Murad döneminde 0,5 hiperpiron ve 1 hiperpiron arasında, Süleyman döneminde ise 1 hiperpiron vergi aldılar. Bu, Antalya'da uygulanan ve her ne kadar o da Osmanlı'dakine nispeten düşük olsa da, yüksek sayılabilecek vergi oranıyla da çelişen Menteşe'deki oranla tam bir tezat oluşturur.

Tahıldan, gümrük vergisi dışında, başka vergiler de alınırđı ve bu vergilerden biri de simsarlık (*senseraggio*) vergisiydi. Pegolotti, Antalya'da her bir *moggio* buğday için 1 asper oranında *assaggio* alındığını,⁹⁴ buna karşılık, Konstantinopolis'te buğday ve tahıl için % 4 *senseraggio* ödendiğini belirtir.⁹⁵ Aynı dönemde, Antalya'da pazara ("*fonda*") sunulan her *moggio* buğday için 3 asper pazar payı da vardı.⁹⁶ Ayasuluk'ta ambardaki *loghiera* için, her 100 *moggia*'ya ayda bir altın florinin beşte biri oranında ambar kirası ödenirdi.⁹⁷ Antalya'da ambar kira bedeli her *moggio* buğday için 1 asperdi ve buna, tahılı karadan gemiye nakletmek için ayrılan bedel de dahildi.⁹⁸ Ayasuluk'ta ayrıca nakliye için de ücret ödenirdi; buğdayı şehirden denize 9 *miglia* götürmek üzere hayvan kiralamanın bedeli 100 *moggia* için 2,5 florindi.⁹⁹

Tahıl, batıdaki şehir devletlerinin devamlılığı için hayati önem taşımaktaydı ve bu nedenle bu devletlerin ticari faaliyetlerinde son derece önemli bir unsurdur. Her ne kadar Cenova ve Venedik gibi devletler için Turchia belki de en önemli tahıl kaynağı olmasa da, yine de büyük miktarda tahıl tedarik etmekte ve siyasal etkenler diğeri tedarikçileri etkilediğinde en önemli kaynak haline gelmekteydi.

VI

Şarap

Şarap, Turchia ile yapılan ticaretteki önemli mallardan biriydi ve anlaşılan o ki, dönemin Türk beyleri tarafından da bir hayli tüketilmekteydi; hatta sofı bir bey olan Aydınoğlu Umur bile şarap içmekteydi. Aydınoğlu Umur Saruhan Beyliği'ndeyken gazaya başlamadan önce, Saruhan'ın oğulları Atmaz ve Orhan'la şarap içti;¹ Eğriboz (Euboea, Negroponte) tekfurunun yenilmesini kutlamak için düzenlenen ziyafette de şarap içildi.² Kantakuzenos'un yardım isteğine karşılık veren Umur Didimotiho'ya (Dimetoka, Didymoteichon) gittiğinde, Kantakuzenos onun için şarabın bolca aktığı bir ziyafet hazırladı. Fakat Umur zamanını daha ziyade sofıca ibadetle geçirdi.³ Fakat Osmanlı sultanı II. Mehmed'e hiç şarap verilmezdi ve Nicola Sagundino'ya göre, o, kendi halkı gibi şaraba meyletmezdi.⁴

Güney İtalya, Provence, Girit ve ortaçağda şaraplarıyla ünlü Kıbrıs'tan ithal edilen şarap, Doğu Akdeniz ve Karadeniz ticaretinde oldukça önemli bir maldı. En fazla rağbet edilen şaraplardan biri, Girit'te ihracat için üretilen ve tatlı bir şarap olan *malvoisie*'ydi. İngilizce karşılığı *malmsey* olan *malvoisie* ismi, bu dönemde menşei, yani Monemvasia'yı (Malvasia) belirtmekten ziyade, bir şa-

rap türü anlamında kullanılırdı.⁵ Cenevizler için şarap, büyük kâr- lar elde ettikleri “Romania’daki Ceneviz ticaretinin temel ürünle- rinden biri”ydi.⁶ Şarap ticaretini Romania’nın ötesine, Moğolların topraklarına kadar yaydılar ve burada onu, batılılara ihraç ettik- leri baharat, ipek ve değerli taşlar gibi malları alabilmek için bir ödeme ve değiş tokuş aracı olarak kullandılar.⁷

Anadolu’da şarap ticareti iki yönlüydü, çünkü şarap ithal eden Turchia aynı zamanda üretim de yapıyordu. Anadolu’da asma ye- tiştirilirdi ve hem üzüm hem de şarap ihraç edilirdi. İbn Battuta, Ayasuluk’tan bahsederken, şehrin iki kıyısı boyunca uzanan üzüm bağlarından söz etmekteydi.⁸ Siyah kuru üzüm 14. yüzyılın sonun- da ve 15. yüzyılın başında Balat ve çevresindeki bölgeden ihraç edilirdi.⁹ Üzüm Gelibolu’dan da ihraç edilir ve Turchia’dan Kons- tantinopolis’e ithal edilirdi.¹⁰ 63 kantar ağırlığında yedi *botte* ku- ru üzüm (*zebibo*) Samsun’da kantarı 62 ve 72 akçeden toplam 4.210 akçeye (221,5 hiperpiraya denk gelir) satıldı.¹¹ Üzümler Ga- leoto Lumelin’in (Lomellini) gemisine yüklendi ve yükleme için ya- pılan harcamaların 137 hiperpira 17 karati olduğu kaydedildi.¹² Lichomidia’dan (?Nikomedia, İzmit) gelen bu üzümler, bunları ku- maşla takas eden Amet (Ahmed) adlı bir Türk tarafından satıldı.¹³ Üzümün değeri burada kantar başına 2 hiperpira ve toplam 127 hiperpira olarak verilmektedir. Bu, bir hiperpironun 19 Samsun akçesi ettiği hesaplanırsa, kantar başına 3,3 ve 3,8 hiperpira ara- sında olan Samsun’daki satış değerinden azdır. Sonuç olarak, üzü- mün pazar değeri, bu üzümün takas amacıyla kullanılırken hesap- lanan değerinden daha yüksektir.

Anadolu, üzüm ihraç etmenin yanı sıra, şarap da üretir ve ihraç ederdi. Şarap üretiminin büyük bir bölümü muhtemelen Hıristi- yanların elindeydi, çünkü Timurtaş, 1320’lerde Moğol valisiyken Hıristiyanların şarap satmasını engellemişti.¹⁴ Hem Fethiye (Mak- re, Meğri) hem de Ania (Kadı Kalesi, Ayasuluk’un güneyinde) 13. yüzyılda şarap üreten bölgelerdi ve Venedikliler Ania’dan şarap ih- raç ederken,¹⁵ Bizanslılar buradan ihraç edilen şarap için vergi alır- dı.¹⁶ Şarap Trilya, İncir Liman (Paralime, Liminia) ve Giresun’dan (Kerasunt) gelir ve Pera ile Kefe’de satılırdı.¹⁷ Trilya’dan gelen şa-

rap Tana'da da satılırdı.¹⁸ Kapadokya da 13. yüzyılda şarap üreten ünlü bir bölgeydi; Osmanlı sultanı II. Mehmed'in bu bölgeye sefer düzenlediği sırada Beyşehir şarabı içtiği söylenir.¹⁹ Muhtemelen Aydın'da Latinlere şarap satılırdı, çünkü Hızır ve Sancta Unio arasında 1348'de yapılan anlaşmanın bir maddesi, Latinlere ait kadırgaların beyliğe gelmesine ve herhangi bir *comerclum* ya da başka bir vergi ödemeden, erzak ikmali için gereken her şeyi (ekmek, şarap, et ve diğer bütün yiyecekler gibi) alıp satmasına izin vermektedir.²⁰ Bu madde erzak ikmali için gereken ve aralarında şarabın da bulunduğu malları açıkça belirttiği için, bu malların satılmaktan ziyade, kadırgalar tarafından satın alındığı görülüyor.

Anadolu, şarap üretip ihraç etmenin yanı sıra, ithalat da yapardı ve ithal ettiği şarap muhtemelen, içeride üretilenden daha kaliteliydi. Cenevizler bu ticaretle uğraşır ve Napoli'den Ayasuluk'a gemilerle şarap taşırlardı.²¹ Rumlar da şarap ticareti yapardı, zira Kandiye Dimitri Argiti 1437'de Gelibolu'ya şarap ithal etmekteydi.²²

14. yüzyılda Anadolu'ya ithal edilen şarap vergiye tâbiydi. Ayasuluk'a getirilen şarap için *botte di Napoli* başına 1 altın florin ödenirken,²³ Menteşe'de şarap için *vegete* başına 50 akçe oranında vergi alınırdı²⁴ ve bu oran 14. yüzyıl boyunca ve 15. yüzyılda değişmeden kaldı.²⁵ 1337'de Aydın beyi Hızır ve Kandiye dükası arasında yapılan anlaşmayla, Venedikliler sabun ve şarap dışındaki bütün mallar için ithalat vergisinden muaf tutuldu. Şarap için *vegeta de Neapoli* başına 1 florin oranında vergi alınırdı.²⁶ 1353'te Hızır ve Kandiye dükası Marino Morosini arasında yapılan anlaşmayla, şarap *buta de mena* başına 1 florin oranında vergilendirildi.²⁷ 1337'deki anlaşmayla, özel olarak ithalat vergisinden muaf tutulan malların, çok önemli bir batılı ithalat ürünü durumundaki kumaş değil de, sabun ve şarap olması dikkate değer olabilir. Bunun nedeni belki de, muhtemelen ne sabun ne de şarabın kumaş kadar büyük miktarda ithal edilmesi ve bu nedenle, bu mallar için ithalat vergisine boyun eğmeye hazır olan Venediklilerin, kumaşa uygulanacak benzer bir vergiyi kabullenmeye isteksiz olmalarıdır.

Şarap için Khios [Sakız] ve Yeni Foça'da da vergi alınır. Khios'da vergi oranı, 1351'den 15. yüzyılın başına kadar, *vegete* başına 0,5 florindi.²⁸ Yeni Foça'da ise 15. yüzyılın başında, *vegete* başına 4 florin *comerchium* alınır.²⁹ 1 dükânın 1330'larda yaklaşık 23 akçeye ve 14. yüzyılın sonunda yaklaşık 31 akçeye denk geldiği düşünülürse,³⁰ 14. yüzyılın ilk yarısında verginin Aydın'da yaklaşık 23 akçe ya da 1 düka, Menteşe'de 50 akçe ya da yaklaşık 2 düka ve Khios'da 11,5 asper veya 0,5 düka olduğu görülür. 14. yüzyılın sonunda ve 15. yüzyılın başında ise vergi oranı Menteşe'de 50 akçe ya da yaklaşık 1,5 düka, Khios'da yaklaşık 15,5 asper veya 0,5 düka ve Yeni Foça'da yaklaşık 124 asper ya da 4 dükaydı. Bu rakamlar, Menteşe'deki oranın Aydın'dakinden önemli ölçüde fazla olduğunu, buna karşın Yeni Foça'da uygulanan vergi oranının Khios ve beyliklerde geçerli oranlara kıyasla oldukça yüksek olduğunu gösterir. Diğer üç yere nazaran oldukça düşük bir vergi oranına sahip olan Khios ise bu açıdan en iyisiydi. Hem Menteşe hem de Khios'daki oranların 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın başlarında aynı kalması ilginçtir.

İthal şarap, Menteşe ve Aydın beyliklerinde mültezim elinden geçerdi. Pegolotti'ye göre, Ayasuluk'a getirilen şarap *appalto* ya da *gabella*'ya tâbiydi.³¹ Aydın'da şarap 1337'den önce *appalto*'ya bağlıydı. O yıl Menteşe ve Kandiye Dükalığı arasında yapılan anlaşmadaki bir madde; şayet Aydın beyi Hızır Venediklilerle bir anlaşma yapar ve bu anlaşmayla şarap, sabun ve şap *appalto*'ya tâbi kılınırsa, Menteşe beyi İbrahim'in de, şarap ve sabuna olmasa da, sadece Balat'ta şapa *appalto* uygulamakta serbest olduğunu belirtmekteydi. Hızır şap, şarap ve sabundaki *appalto*'yu kaldırır, İbrahim de şapta bunu uygulamayacaktı.³² Aydın gerçekten de 1337'de, 1358'deki anlaşmayla muaf tutulan şapta olmasa da,³³ şarap ve sabunda Venediklilere uygulanan *appalto*'yu kaldırdı.³⁴ Burada Menteşe'deki ticaret politikasının Aydın'daki politikayla olan bağlantısı, beyliklerin birbirlerine nazaran daha fazla imtiyaz vermemeleri gerektiğinin farkında olmakla birlikte, batılı tüccarları cezbetmek için bir dereceye kadar rekabet ettiklerini göstermesi açısından ilginçtir. Menteşe'nin, Aydın'ın ne yaptığını dikkate al-

madan, Venedik uyrukları için şarap ve sabunda uygulanan *appalto* muafiyetini sürdürmeye istekli olması, fakat şaptan *appalto* alma hakkını devam ettirmesi, şaptan elde edilen gelirin, şarap veya sabuna kıyasla, beklenenden daha önemli olduğunu ortaya koyar. Nitekim imtiyaz vermeye değerd, çünkü imtiyaz, devleti daha fazla gelirden mahrum etmedi.

Menteşe'deki Venedikli tüccarlar, 14. yüzyıl boyunca ve 15. yüzyılda *appalto* ödemedi, şarap ticareti yapmaya devam ettiler.³⁵ Khios ve Yeni Foça'da şarap *gabella*'ya tâbiydi. Gregorio di Marsupino'nun Khios'daki vergi ve Maona'nın Yeni Foça'daki hakları konusunda 1404'te Mareşal Boucicault'ya gönderdiği raporda, Khios'da, adaya gönderilen şarap için "*cabelle*" uygulandığından bahsedilir. Bu *gabella* 1351'de de vardı.³⁶ Mareşal Boucicault, Gregorio'nun raporuna verdiği cevapta, kendisinin emriyle her *vegete* şarap için 0,5 florin kadar "*cabelle seu Introytus*"tan [*gabella* veya *introytus*] bahseder.³⁷

Menteşe ve Aydın beylerinin şarap ticaretinde tekel oluşturdıkları iddia edilmiştir.³⁸ Fakat beyler, bu malı tekel altına almaktan ziyade, devlet müdahalesi hakkını kullanmış olabilirler. Şarap ticareti elbette sınırlamalara tâbiydi. 1331'de Mentşe beyi, beyliğe ithal edilen her şarabın ilk seçim hakkına sahipti. Tüccarların şaraplarını indirmelerine ve "*domum suam*"a [kendi yerlerine] götürmelerine izin verilirdi. Beyin *namatari*'si, şarabı almayı ister ve satıcıyla bir anlaşma yaparsa, 10 gün içinde şarabın ödemesini yapar ve sahibi olurdu. Bu dönemin sonuna gelindiğinde anlaşma sağlamamışsa, satıcı şarabını istediği gibi satmakta özgür olurdu.³⁹ *Namatari* unvanının anlamı bilinmiyor. Prof. Zachariadou sözcüğün Farsça *name* (mektup) ve *-dar*'dan (taşıyıcı) gelmiş olabileceğini ifade ederken;⁴⁰ Dr. Zhukov, Bizans'ta komünyon şarabı için kullanıldığını ve genelde gündelik dilde şarap anlamına geldiğini belirttiği Yunanca *nama* kelimesinden türetildiğini ileri sürmüştür.⁴¹ Fakat *nama* sözcüğü, dökülen ya da akan şey anlamına gelirdi. Porfirogenitos, komünyondan bahsettiğinde şarap için *nama* sözcüğünü kullanırdı, fakat bu bağlamdaki anlamı "saçı"dır (*libation*), şarap değil.⁴² Bu açıdan, *namatari* unvanına ilişkin bu açık-

lama inandırıcı değildir. Dr. Zhukov, alternatif bir açıklama olarak, kelimenin, *ameldar-ı emir* unvanının (ya da mültezimin) bozulmuş bir biçimi olabileceğini belirtmiştir.⁴³ Fakat burada da, *namatari* sözcüğündeki *n* harfini açıklamak güç olacağından, bu da muhtemel görünmüyor; özellikle de 1407 yılında Menteşe ve Girit arasında yapılan anlaşmada, Arapça ‘*amel*’in Latince biçimi olan *amalim* sözcüğünün kullanıldığına bakılırsa...

Her halükârda, *namatari*’nin bir devlet görevlisi olduğu ve Menteşe’de devletin, istediği zaman şarap ticaretindeki işlemlere müdahale edebildiği açıktır. Fakat bey satın almayacaksa, satış üzerindeki sınırlama kaldırılırdı. Bu, Menteşe beyinin kendi devlete ithal edilen diğer mallar için uyguladığı süreçle aynıdır. Şayet bey, Venedikli tüccarlar tarafından beyliğe getirilen herhangi bir malı satın almak isterse, tüccarla fiyat konusunda anlaşmak koşuluyla, üç gün içinde malı alabilirdi. Bu süre içerisinde herhangi bir anlaşma yapılmazsa, tüccar mallarını istediği kişiye satmakta serbest kalırdı.⁴⁴ Bu da devlet tekeline ziyade, pazara müdahale hakkı gibi görünüyor.

Fakat tekeller daha sonra, çeşitli mallar üzerinde tekeli kuran Osmanlılar tarafından kullanıldı; örneğin, Osmanlılar, 15. yüzyılın ikinci yarısında Antalya ve Mısır arasındaki kereste ticaretinin tekeli kişilere iltizam ettiler.⁴⁵ Şarap Aydın’da bir tekeli olmuş olabilir, çünkü Hızır, Ayasuluk’taki (Theologos) tüccarlara şarap satma tekeli, son Bizans valisinin kentin dış mahallelerinde bir meyhane işleten dul eşine vermişti.⁴⁶

VII

Şap

Ortaçağın sonlarına doğru Cenevizler ile Anadolu arasında ticareti yapılan önemli bir mal da, belirli kayalardan elde edilen renksiz, kristalimsi bir cevher olan şaptı; tıpta da yararlanılan şap, aynı zamanda çeşitli endüstrilerde, özellikle de Avrupa kumaş endüstrisinde oldukça önemli bir maddeydi; kumaş boyamada sabitleyici olarak kullanılır, ayrıca kumaş liflerinin temizlenmesinde de şaptan yararlanılırdı.¹ Tüccarlar için başka bir faydası da, gemilerde safra işlevi görmesiydi.²

Şapın üretim süreci epeyce uzundu ve bir dizi kaynatma, ısıtma ve kurutma işleminden oluşurdu.³ İki temel şap cinsi üretilmekteydi: kaya şapı ve toz şap. En iyi ve pahalı tür olan kaya şapı, üretim sürecinin son aşamasında kazanın kenarlarına sıkışan şaptı; kazanın dibindeki şap ise *allume corda* ya da *allume di fosso* diye adlandırılırdı ve düşük kaliteliydi.⁴ İşte bu toz şaptı (*allume minuto*) ve gündelik yaşamda kullanılırdı.⁵ *Allume di sorta della buona luminiera* ise, beşte ikisi kaya şapından ve beşte üçü toz şaptan oluşan ikinci kalite şaptı.⁶

Pegolotti'ye göre, daha büyük (*grosso*) ve daha az taneli (*minuto*), daha beyaz, parlak, pürüzsüz ve temiz kayalardan ve kumlu

topraktan yapılan şap daha iyi olurdu.⁷ Şapın kalitesi geldiği yere göre değişirdi.

Anadolu'da şap madenciliği, üretimi ve ihracatı büyük ölçüde, eskiden beri bu ticarete egemen olan Cenevizlerin elindeydi. 1255'te Konya'da bulunan Rubruck'lu William, burada Benafatio de Molendino adlı bir Venedikliyle birlikte Turchia'daki bütün şapın tekeli alan Ceneviz tüccar Nicolao de Santo-Siro ile karşılaştı; sultan, şapın tekeli sadece onlara satmıştı. Rubrucklu'ya göre, bu nedenle şapın fiyatı olması gerekenden % 22 yüksekti.⁸ 14. yüzyılın başlarında şap çıkarma işi, Zaccaria ailesinin denetimindeydi; daha sonra onların yerini Cattanea della Volta aldı. 1346'dan sonra, Khios'daki Maona, Foça ve komşu adaları kontrol ederek egemen hale geldi. On yıl sonra, 1356'da, Lesbos'a yerleşmiş olan Gattilusio ailesi, burada ve Kuzey Ege'deki diğer adalarda şap üretimini ele geçirdi. Böylece Cenevizler Turchia'da madden alanları elde ettiler.⁹ 15. yüzyılın ortalarına doğru, Ceneviz tüccar Francesco de Draperiis şap ticaretinde çok önemli bir konuma geldi¹⁰ ve Giustiniani ile birlikte Lomellini, Doria, Paterio, Adorno, Salvaigo ve Pallavicini gibi Ceneviz aileler batıya şap ihracına egemen oldular.¹¹

Şapın işletmesi ve ihracatı kimi zaman batılı tüccarların oluşturduğu ortaklıklar tarafından yürütülürdü; örneğin, 1416'da Foça'da böyle bir ortaklık vardı¹² ve yine 1437'de, II. Murad devrinde bir ortaklık şap iltizamını almıştı.¹³ Bu tür şirketlerin boyutu değişmekteydi; mesela, Domenico Doria, 1440'larda, Yunanistan ve Anadolu'dan yılda 8.000 kantar şap ticareti yapan küçük bir şirket kurdu;¹⁴ 1449 yılında ise, Francesco de Draperiis'in sermayenin yarısına sahip olduğu, 500.000 kantarlık şap ticareti yapan çok büyük bir şirket kuruldu. Anlaşılan o ki, bu döneme kadar aşırı üretim ve düşük fiyat sorunu vardı ve bu şirket de bu durumu kontrol altına almak için kuruldu. Şirket Lesbos derebeyiyle bir anlaşma yaptı ve Midilli'deki şapın işlenmesi için bir moratoryum karşılığında ona yılda 5.000 Khios dükası ödedi.¹⁵

Şap ticareti büyük ölçüde Cenevizlerin elinde olmakla birlikte, Türkler de şap ticaretiyle uğraşırdı. Francesco de Campis, Khios

yönetimi tarafından Foça'daki şap vergisini toplamak üzere Foça *appaltator*'u olarak atandığında, bir Türkten 50 dükaya 100 kantar şap satın aldı. Fakat görünen o ki, şap hiç teslim edilmedi ve Türk, Turchia'dan Foça'ya, muhtemelen kendisine ait köleler kaçtığı için, parayı geri ödemeyi de reddetti. Artık eski *appaltator* olan Francesco, Khios'daki tahkimin bir duruşmasında, Türke vermiş olduğu paranın kendisine ödenmesini talep etti ve Khios yönetimi, Francesco'nun Türke karşı haklarını kendisine devretmesi karşılığında, ona 40 altın düka ödenmesini kararlaştırdı. 40 düka, mevcut *appaltator*'lar tarafından, Khios hükümetine teslim edilmiş olan paradan ödenecek ve bu para, sonraki dört ayda karşılanacaktı.¹⁶

Şap üreten başlıca bölgelerden biri olan Anadolu, bu şapı doğuda Mısır ve Suriye'ye ve batıya ihraç ederdi.¹⁷ Kıbrıs'a şap ihraç edilirdi, çünkü Turchia'dan şap taşıyan gemiler burada *missa* vergisi öderdi.¹⁸ Türk şapı daha batıya ve Kuzey Avrupa'ya kadar gider, hatta İngiltere'ye ulaşırdı. 14. yüzyılın ilk yarısından kalan şap listelerinden, şapın Brugge'de de satıldığını görüyoruz.¹⁹ Antonio Cataneo, Turchia'dan Brugge'e şap götürmek üzere kiralanan bir geminin sahibi ve kaptanıydı.²⁰ Güneybatı Hollanda'da, Brugge'ün kuzeydoğusunda bulunan L'Ecluse de, Türk şapı için bir varış noktası ve pazardı; aynı şekilde, Hollanda'nın güneybatısında yer alan Middelburg, Sandwich ve Southampton da öyleydi. 1343'te L'Ecluse'e yollanmış bir miktar Kütahya şapıyla birlikte, 158 kantar "aluminis turcheschi" de Cenova'da verilen emanetin bir parçasını oluşturmaktaydı.²¹ 1371'de İngiliz gemilerinden alınan ya da Flandre'da ele geçirilen ve L'Ecluse'de satılan malların listesinde Turchia'dan gelen şap da vardı;²² 1388 ve 1398'de L'Ecluse veya Middelburg'a gitmek üzere Turchia'da şap yüklendi²³ ve 1393'te Turchia'dan Southampton, Sandwich veya L'Ecluse'a şap gönderildi.²⁴ Daha sonra, 1417'de, Eski ve Yeni Foça'da yüklenen şapı taşıyan bir gemi, L'Ecluse'e gidecek ve Cenevizler ile İngilizlerin barış halinde olması koşuluyla, yolu üzerinde Southampton'ın da dahil olduğu çeşitli limanlara uğrayacaktı.²⁵ İspanya da Türk şapı ithal ederdi. 1332'de Aragon kralı III. Alfonso'dan, Roses'da el konulan Turchia şapının iade edilmesi istendi.²⁶

Anadolu'daki başlıca şap üretim merkezlerinden biri Foça'ydı. Cenevizler buraya²⁷ 1275'ten itibaren²⁸ veya daha önce yerleştiler; bu tarihte, VIII. Mihail buradaki şap madenlerini Benedetto Zaccaria ve kardeşi Manuel'e devretti.²⁹ Zaccaria ailesinin denetimi 1314'te Nicolino'nun ölümüyle son buldu ve Foça'da onların yerini Cattanea della Volta ailesi aldı. Foça 1336'da tekrar Bizans denetimine girdi,³⁰ fakat Khios'daki Maona 1346'dan itibaren buranın yönetimini üstlendi ve bölge 1445'e kadar Cenevizlerin elinde kaldı. Maona döneminde Foça'daki şap madenleri, neredeyse her on yılda bir yapılan açık artırmayla iltizama verildi.³¹

Doğudaki Katalan seferi hakkında bir kronik yazan Ramon Muntaneer, 14. yüzyılın başlarındaki Foça'yı şap üretimiyle uğraşan 3.000 Rumdan oluşan bir kent olarak betimlemekteydi.³² Burada şüphesiz büyük miktarda üretim yapılmaktaydı ve Pegolotti'ye göre, bu miktar yılda 14.000 Ceneviz kantarını bulmaktaydı.³³ Burası, 15. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki başlıca şap madeniydi ve yılda toplam 750 ton şap üretirdi.³⁴ 1452 yılına ait bir Ceneviz noter kaydındaki rakamlara göre, bu dönemde Foça madenlerindeki üretim miktarı yılda yaklaşık 15.800 kantardı.³⁵

Beşte iki oranında kaya şapından ve beşte üç oranında *allume corda*'dan oluşan Foça şapı, ikinci kalite şapa (*allume di sorte della buona luminiera*) çok benzerdi.³⁶ Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, İspanyol, Arap, Mısırlı ve Suriyeli boya imalatçıları tarafından kullanılan³⁷ Foça şapının o bölgede ticareti yapıldı ve batıya ihraç edilerek Konstantinopolis, Pera,³⁸ Khios,³⁹ Brugge,⁴⁰ Middelburg⁴¹ ve L'Ecluse'de⁴² satılırdı. 15. yüzyılın başlarında batıya giden her geminin şap taşıdığını söyleyen Dukas'a bakılırsa, bunun önemi anlaşılır.

Foça'daki şap madenleri en azından kimi zaman, *appaltatore*'lerin mülkiyetindeydi ya da onlar tarafından kiraya verilirdi. Anlaşılan o ki, bu madenleri kiraya verme yetkileri Khios'daki yöneticiler tarafından denetlenirdi, çünkü Foça'nın eski *appaltatore*'si Francesco de Campis'e, 1394'te Foça'da sahip olduğu bir şap işletmesini, halihazırdaki *appaltatore*'lerden biri olan Nicolao Paterio'ya görevde olduğu süre boyunca kiralaması için Khios'dan

izin verilmişti. Şayet Francesco, Nicolao görevde olduğu sürenin sonunda şap işletmelerini kendisine geri devrettiğinde iade edilmek üzere teminat olarak düka veya şap tercih ederse, Nicolao 400 altın düka ya da 350 kantar kaya şapı verecekti. Muhtemelen Francesco, madenin kiraya verildiği süre boyunca, para veya şapı ticaret için kullanacaktı. Şap veya nakit para arasındaki tercihi de büyük olasılıkla, şapı en kolay nasıl elden çıkarabileceğine ve ondan ne kadar kazanabileceğine bağlıydı. Foça'da şap madenine sahip bir *appaltator* olduğu için, şap ticaretinde etkin bir kişi olduğu varsayılabilir.

Şap, bir şap madenini satın almak için nakit yerine de kullanılabilirdi; zira, Francesco şap işletmesini Nicolao'ya satmak istediğinde, Nicolao işletmeyi 300 kantar kaya şapına almak zorundaydı ve Francesco da, başlangıçta işletmeyi ona devrettiğinde kendisine verilen 400 dükayı iade edecekti.⁴³ Nicolao Paterio, aynı yıl Foça'da 400 altın dükaya başka bir şap madeni daha aldı.⁴⁴

Diğer şap kaynakları arasında Karadeniz bölgesinde, Karahisar'da (Koloneia, bugünkü Şebinkarahisar) bulunan kaynaklar vardı.⁴⁵ Yaklaşık 1275'ten önce buradan şap ihraç eden⁴⁶ Cenevizler muhtemelen, Karadeniz'de egemen güç haline geldikleri 14. yüzyıl boyunca Karahisar şapının Avrupa'ya ticaretini denetim altında tuttular.⁴⁷ Bu faaliyetler, şaptaki tekellerini koruyabilmek amacıyla, Karahisar şapının batıya ihracını engellemek için bunu yasaklatmaya çalışan Foça'daki Zaccaria ailesinin çıkarlarıyla çatışmaktaydı. Zaccaria ailesi, bu konuda Bizans imparatoru VIII. Mihail ile uzlaştı. Fakat Cenova yönetimi bu durumdan pek memnun değildi ve yasak kaldırıldı.⁴⁸

Karahisar şapı, Turchia'da üretilen en iyi şap türüydü. Bu şapın üç cinsi vardı: en değerli olan, kaya şapı; beşte iki kaya şapından ve beşte üç *allume corda*'dan, yani toz şaptan (*allume minuto*) oluşan ikinci kalite şap (*allume di sorta della buona luminiera*); ve en taneli şap türü olan *allume corda*.⁴⁹ Buradaki yıllık üretim miktarı 14.000 Ceneviz kantarıydı.⁵⁰ Bu şap daha sonra, Karadeniz kıyısında Trabzon'un batısında ve Karahisar'a yedi günlük mesafede bulunan Giresun'dan (Kerasunt, Chisenda) ihraç edilir⁵¹ ve hem

Konstantinopolis ve Pera'da⁵² hem de batıdaki pazarlarda satılırdı; öyle ki, Brugge kentinin 1312 yılına ait kayıtlarında, 40 *denari* değerinde Karahisar şapına rastlanmaktadır.⁵³

Diğer bir şap kaynağı da, Batı Anadolu'da, Bursa'nın güneydoğusunda yer alan Kütahya'ydı. Pegolotti, Kütahya şapının (*allume dal cotai e d'Altoluogo*) "grossetto" ve "minuto"nun karışımından oluştuğunu ve Ulubat (Ulek Abad) şapına benzediğini, fakat daha taneli (*minuto*) olduğunu ve kalite açısından Foça şapına yakın olduğunu belirtir. Burada yılda 12.000 Ceneviz kantarı şap üretilmekteydi ve bu şapın 4.000 kantarı Ayasuluk ve Balat yoluyla Antalya'ya gönderilerek ihraç edilir,⁵⁴ Konstantinopolis ve Pera'da satılırdı.⁵⁵ Prof. Balard'a göre,⁵⁶ Kristo şapı olarak adlandırılan şap Kütahya şapıyla aynıydı; Rubruck'lu William da bunun, 13. yüzyılın ortalarına doğru Konya (Iconium) sultanlığındaki madenlerden gelen şap olduğunu belirtir.⁵⁷ 1343'te Cenova'da 396 florin karşılığında, Kütahya şapı teminat olarak rehin verilmişti. Bu şap, Cenova'dan ayrıldıktan sonra, Mallorca, Cadiz ve Malaga'ya uğrayarak L'Ecluse'e gidecek olan bir *cocha*'daydı.⁵⁸

Ceneviz noter kayıtlarında Scorpiata şapından bahsedilmektedir. Uzmanlar bu durumun, şapın Scorpiata'da üretildiğinin mi, yoksa sadece buradan ihraç edildiğinin mi kanıtı olduğu konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Prof. Balard'a göre, Cenevizler 1380'den itibaren şap almak için Scorpiata'ya gitmeye başladılar.⁵⁹ O, bu şapın daha önce bilinmeyen yerel madenlerde mi üretildiğini, yoksa aslında Marmara Denizi'ne yakın, Ulubat (Ulek Abad, Lopadion) ve Kapıdağ'daki (Kyzikos) madenlere ait olup da, Boğazlardan geçmekten kaçınan Cenevizler tarafından karayoluyla buraya mı getirildiğini sorgular. Prof. Balard Cenevizlerin Boğazlardan geçmekten kaçınmak ve Scorpiata'yı sadece şapı toplamak için kullanmak gibi bir niyetleri olsaydı, bunun için muhtemelen Scorpiata'ya nazaran daha kolayca ulaşılabilen Edremit'i (Adramyttion) seçeceklerini belirtir ve böylece, şapın büyük olasılıkla yerel madenlerde üretildiği sonucuna varır.⁶⁰

Bu görüşe paralel olarak, bir limandan ziyade plaja benzeyen Scorpiata'nın yükleme sahası olarak açıkça sakıncalı olduğu⁶¹ ve

bu nedenle, konum ve hava şartları dolayısıyla yükleme ve boşaltmanın zorlaşacağı iddia edilebilir. Scorpiata 1393'te, şapın da dahil olduğu malların Turchia'daki bir limanda yüklenmesi konusunda yapılan bir anlaşmada özellikle dışarıda tutulur. Buna göre, Manuel Doria, gemisini kiralayan Michael Lomellino'nun söylediği gibi, gemisiyle Khios'a gitmeyi ve Turchia'daki bir limana (Mytilene de dahil) gitmek üzere orada iki gün beklemeyi taahhüt etti. Fakat Manuel, kendisine yapması söylene de, Scorpiata'ya gitmeyi kabul etmediğini belirtti. Belge, Manuel'in Scorpiata'ya gitmeye neden istekli olmadığına ilişkin herhangi bir işaret vermesede, bu durum muhtemelen bir biçimde oradaki yükleme veya karaya yanaşma zorluklarıyla ilişkiliydi.⁶² 1404 yılına ait bir noter kaydı, Scorpiata'nın bu açıdan ideal bir yer olmadığını doğrular; bu kayda göre, bir gemi kaptanı, Scorpiata'ya veya yakınlarda yükleme için daha uygun olan başka bir limana gitmeye karar verir.⁶³

Scorpiata'nın bir yükleme sahası olarak sakıncalı olduğu ikna edici bir şekilde savunulabilir, fakat bu, oradan ihraç edilen şapın illa ki, Prof. Balard'ın belirtmiş olduğu gibi, daha önce bilinmeyen bir kaynaktan üretildiği anlamına gelmez. Şap söz konusu olduğunda, Scorpiata adı, bu şapın üretildiği kaynak olarak değil de, ihracat limanı olarak Scorpiata'dan söz ediyor olabilir. Pegolotti'nin çeşitli vesilelerle Kütahya şapından "*allume dal Cotai e d'Altoluogo*," "*allume del Cotai, cioè d'Altoluogo*" ve "*allume di Coltai d'Altoluogo*" diye söz etmesi, bu tür bir yaklaşıma kanıt gösterilebilir.⁶⁴ Ne var ki, o, Kütahya şapının kimi zaman, Türklere ait diğer yerlerin ya da Ayasuluk'un (Altoluogo) şapıyla adlandırıldığını, fakat asıl isminin Kütahya (Coltai) olduğunu çünkü Kütahya bölgesinden geldiğini açıklar.⁶⁵ Belki de Ayasuluk, Kütahya şapının nakledildiği yerlerden biri olduğu için,⁶⁶ zaman zaman "*allume d'Altoluogo*" diye adlandırılır. Bu durum, Kütahya şapına neden "Kristo şapı" dendiğini de açıklayabilir;⁶⁷ yine burada da şapın üretildiği kaynağın değil, ihracat limanının adı kullanılır.

Sonuçta aynı şekilde, Scorpiata şapı, Kütahya gibi başka bir yerden gelmiş olabilir. Ne var ki, bu iddiaya karşı şapın, daha ya-

kın, daha kolay ulaşılabilir ve daha elverişli limanlar olan ve Kütahya şapının gerçekten de ihraç edildiği Balat ve Ayasuluk yerine Scorpiata'ya götürülmesi ilginç görünecektir. Daha makul bir açıklama yapmak gerekirse, Scorpiata şapı yakındaki şap üretim bölgeleri Ulubat veya Kapıdağ'da üretilmiş olabilir. Cenevizlere ait iki noter kaydı, belki de bu varsayıma güç katarak, Scorpiata şapının “kötü” kaya şapı (“*bruta*”) olduğundan söz eder,⁶⁸ çünkü Pegolotti de, Kapıdağ'dan gelen ve en kötü üç şap cinsinden biri olduğunu söylediği şapı “*poco e molto laida*” (küçük ve kötü) olarak betimler.⁶⁹

Prof. Balard daha da ileri giderek, 1384 ve 1409 yılları arasında Scorpiata şapından sıkça söz edildiği için, burada Foça madenleriyle rekabet eden şap üretim madenlerinin bulunması gerektiğini savunur.⁷⁰ Bu, mevcut kaynaklar ışığında bakıldığında ve özellikle de Scorpiata şapının, ismini üretim kaynağından değil de ihraç edildiği limandan almış olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, fazla iddialı bir sonuç gibi görünüyor. 1390'lara ait Ceneviz arşiv kayıtlarının önceki döneme ait olanlara nazaran daha fazla olduğu anlaşıyor; bu da tek başına, Scorpiata'ya ilişkin belgelerin sayısındaki bariz artışı açıklayabilir.

Scorpiata'da yeni bir şap kaynağı olsun ya da olmasın, burada şap satıldığı ve ihraç edildiği oldukça açık. 1384'te Pera veya Scorpiata'da 125 Ceneviz lirasına sigortalananarak yüklenen ve L'Ecluse, İngiltere ya da Middelburg'da boşaltılan bir şap yükünden bahsedilmektedir;⁷¹ dört yıl sonra ise L'Ecluse'e gönderilmek üzere Scorpiata'da şap yüklendi.⁷² 1404'te Southampton ve La Crussa'ya gönderilmek üzere, Scorpiata'da 10.000 kantar şap yüklendi.⁷³ 1408'de Scorpiata'da 4.999 kantar ve 50 *rotoli* şap –3.000 kantar toz şap ve 1.999 kantar ve 50 *rotoli* kaya şapı– satıldı ve gemi, şapı ve diğer malları yüklemek için burada 12 gün geçirdi.⁷⁴ Bu satış ve sonrasında yaşanan anlaşmazlığa ilişkin belgeler,⁷⁵ Floransalılarının da Scorpiata'dan şap alıp ihraç ettiklerini gösterir, çünkü bahsi geçen şap, Fillipo Lomellino adlı bir Ceneviz tarafından, şapın fiyatının yarısını Floransa kumaşıyla ödeyen Petro de Ticio ve Gieronimo Bartolo adlı iki Floransalı tüccara satılmıştı. Bu belge-

lere göre, Scorpiata'dan büyük miktarda şap alınması, özellikle de Pegolotti'nin Foça ve Karahisar için verdiği yıllık üretim miktarlarıyla –yılda 14.000 kantar– karşılaştırıldığında ilginçtir.⁷⁶

Anadolu'da başka yerlerde de şap üretilmekteydi. Ulubat şapı (*allume lupaio* veya *allume lupaio turchesco*) Konstantinopolis ve Pera'da satılırdı.⁷⁷ Bu, Kütahya şapından ağır olan “*allume grossetto*”ydu ve Trilya'dan (Triglia) ihraç edilirdi. Buradaki yıllık üretim miktarı 10.000 Ceneviz kantarıydı.⁷⁸ Brugge'deki şap değerleri listesine bakılırsa, burada da kesinlikle satılmaktaydı.⁷⁹ Gelibolu'nun hemen güneyindeki Camalı'da da kaliteli kaya şapı üreten madenler vardı ve Ceneviz tüccarlar burada faaliyet gösterirdi.⁸⁰ Kapıdağ'dan gelen şap; Diaschila şapı (*allume ghiaghillo*) ve *allume corda* ile birlikte, en kötü üç şap cinsinden biriydi.⁸¹ Postların tabaklanmasında kullanılırdı ve “küçük ve kötü”ydu (“*poco e molto laida*”).⁸² O da Brugge'e gönderilen şaplar arasında sayılmaktadır.⁸³

Anadolu'dan şap ihraç etmek için vergi ödenirdi. Pegolotti'den anlaşıldığı kadarıyla, Ayasuluk'tan ihraç edilen şap için % 4 vergi uygulanırdı ve onun belirttiği gibi, balmumu dışında, bütün mallar için bu oran ödenirdi.⁸⁴ Venediklilerle yapılan çeşitli anlaşmalardan, Menteşe ve Aydın beyliklerinde şapın *appalto* kapsamında olduğu, yani iltizam edildiği biliniyor. 1337'de Kandiye dükası Giovanni Sanudo ve Menteşe beyi İbrahim arasında ve yine aynı yıl Sanudo ve Aydın beyi Hızır arasında yapılan anlaşmalarda, şap, Venediklilerin *appalto* ödemek zorunda olmadığı mallardan biri olarak kaydedilir. Bu muhtemelen özellikle Venediklilere verilen bir imtiyazdı; buna dayanarak, şapa genelde *appalto* uygulandığı varsayılabilir. Anlaşmada İbrahim'in, şayet Aydın'ın Hızır Girit'le bir anlaşma yapar fakat Aydın'da şapa *appalto* uygulamaya devam ederse, Balat'ta şapa *appalto* uygulayacağını belirttiği 28. madde bu varsayımı daha da güçlendirir.⁸⁵

Menteşe'de 1337 ve 1358 arasında kimi zaman şapa *appalto* uygulandığı anlaşılabılır, çünkü Menteşe beyi Musa, Kandiye dükası Pietro Badoer ile 1358'de yaptığı anlaşmada, şaptaki *appalto*'yu kaldıracağını taahhüt etmekteydi.⁸⁶

Menteşe beyi Ahmed ve Kandiye dükası Giovanni Gradenigo arasında 1375'te yapılan anlaşmada, 1337'deki anlaşmanın şap için *appalto* ödenmeyeceğine ilişkin maddesi aynen tekrarlanır. Fakat 1375'te yapılan anlaşma, tekrar ettiği 1337'deki anlaşmayı büyük ölçüde kelime kelime kopya eder. Bazı maddelerde, örneğin İbrahim'in yeminlerinin aynen tekrar edildiği 26. ve 28. maddelerdeki içerik açıkçası bütünüyle anakroniktir ve bu durum, diğer maddelerin güvenilirliğine de şüphe düşürmektedir. Bu nedenle, anlaşmadaki maddelerin, basitçe ve mantıksızca kopya olup olmadığına ya da en azından bazı maddelerin 1375'teki koşullara uyup uymadığına dikkat etmek gerekir.⁸⁷ Mentese beyi İlyas ve Kandiye dükası Marco Falier arasında 1403'te yapılan anlaşmada, şapa *datium* uygulanmayacağı belirtilir.⁸⁸ 1407'de, bu kez Mentese beyi İlyas ve yeni Kandiye dükası Leonardo Bembo arasında yapılan anlaşma ise, şapa *amalim* uygulanmayacağından, yani Venedikliler için şapın *appalto*'ya tâbi olmadığından bahseder.⁸⁹

Foça'da şapa, *appaltatore*'ler tarafından toplanan *gabellas* ve *introitus* vergileri uygulanırdı. En azından 15. yüzyılın sonlarında, *appaltatore*'lere, görevde kaldıkları süre boyunca şap için birtakım vergi imtiyazları tanınmaktaydı ve bu imtiyazlar sayesinde, "yeni vergiler" ödemeden şap ihraç edebilmekteydiler.⁹⁰

Osmanlılar döneminde şap Cenevizlere iltizam edildi. Örneğin Dukas, yaklaşık 1415'te,⁹¹ "eski âdete göre" I. Mehmed'e kendini tanıtmaya giden ve "örfi saygısını" sunan Foça'nın yeni *podestà*'sı Giovanni Adorno'dan bahseder. Adorno, sultandan "nihayet" aldığı şap işleme haklarına karşılık, görevde kaldığı on yıl boyunca yılda 20.000 altın para ödemek zorundaydı. Mehmed'in ölümü üzerine para halefi II. Murad'a verildi ve Adorno ona da saygısını sundu. Fakat Adorno, batıya şap ihracını engelleyen Ceneviz-Katalan savaşı ve şap işlemenin yüksek maliyeti nedeniyle, ödemeleri yetiştirememişti. II. Murad da, tahtta hak iddia eden rakibi Mustafa ile mücadelesinde boğazlardan geçebilmek karşılığında şaptan doğan alacaklarından ferâgat etti.⁹²

Cenevizler, II. Mehmed döneminde de şap mültezimi konumundaydı. Francesco de Draperiis 1452'de Paris Giustiniano, Paulo

Bocardo ve Benedetto Salvagio ile bir anlaşma yaptı. Bu üç tüccar, Francesco'ya Edirne'ye götürebileceği, 5.000 altın Khios dükası (yaklaşık 7.000 Ceneviz dükası) değerinde 400 parça Ceneviz kumaş verdiler ve kendisine, II. Mehmed'den Grecia ve Turchia'daki madenlerin iltizamını aldığı takdirde, Edirne'de ödenmek üzere 45.000 akçe (7.000 altın Khios dükası, 9.800 Ceneviz dükası) daha vereceklerini taahhüt ettiler.⁹³ 1454 yılında, II. Mehmed'in, Khios'lu yöneticilerin şap için Francesco de Draperiis'e borçlu olduğu 40.000 altın paranın ödenmemesi halinde (Draperiis, bu miktarı artık sultana borçluydu), adaya saldırması emredilen donanması Khios'un dışında görüldü.⁹⁴

Bu dönemdeki şap fiyatlarına ilişkin kesin ve ayrıntılı bir resim sunmak oldukça güçtür.⁹⁵ Kambiyo oranlarından ve farklı ölçüler arasındaki uyumdan kaynaklanan genel sorunların dışında, hangi cins şap için fiyat verildiğinin her zaman bilinmemesi de ayrıca bir problemdir. Kimi zaman kaynaklar hangi cins şaptan bahsedildiğini belirtse de (örneğin, kaya şapı), çoğunlukla sadece belirlenmemiş bir şap için fiyat verirler. Farklı bölgelerden gelen şapların fiyatlarının çeşitlilik göstermesi de bu sorunu şiddetlendirir.⁹⁶

Prof. Zachariadou'nun belirttiği gibi, 14. yüzyıl boyunca Doğu Akdeniz'de şap fiyatlarında kayda değer bir artış yaşandı. 1336'da 5,5 kantar şap 1 dükaya satılırdı. 14. yüzyılın sonlarında ise bölgedeki şapın değeri kantar başına 0,5 dükaydı. Görünen o ki, aşamalı bir şekilde değil de yüzyıl sonunda birden ortaya çıkan bu artış, yüzyıl boyunca dalgalanmadan aynı oranda kalan ve sadece yüzyılın sonunda artan Ceneviz köle pazarını da etkiledi.⁹⁷ Hem Prof. Zachariadou hem de Prof. Balard, bu artışı Osmanlıların etkinliğine bağlamıştır; Prof. Zachariadou bu durumu Osmanlı politikasına atfederken, Prof. Balard Osmanlıların yüzyıl sonundaki ilerlemesine dikkat çeker.⁹⁸ Fakat Osmanlı ilerlemesinin şüphesiz engelleyici bir etken olduğu doğruysa da, fiyat artışını tek bir nedene bağlamak olası değildir, çünkü eğer öyle olsaydı, 1402'de Osmanlı devletinin çökmesiyle birlikte fiyatlarda bir azalmanın görülmesi beklenebilirdi.⁹⁹ Fakat gerçekte fiyatlar büyük ölçüde sabit kaldı, hatta biraz arttı.

Muhtemelen Osmanlı ilerlemesi, bunu izleyen süreçteki Osmanlı politikasıyla birlikte, 14. yüzyılın sonunda Anadolu'da şap fiyatlarında görülen artışı büyük ölçüde açıklar. Osmanlılar 1381'de şap üreten Kütahya bölgesini aldılar ve 1390'ların başında Menteşe ve Aydın beyliklerini egemenlik altına alarak ihracat limanı olan Ayasuluk ve Balat'ın denetimini ele geçirdiler. Böylece, Osmanlılar şap ihracatını ve fiyatlarını denetleyebilecek bir konuma geldiler. Fiyatların yüzyıl başında yükselmemesi; beyliklerin, batılıların kendi topraklarında şap alırken ödedikleri fiyatları kayda değer ölçüde artıracabilecek kadar güçlü olmadıklarını gösterir. Osmanlı denetiminden sonraki değişim ise, zorunlu olarak oldukça büyük bir askeri gücün desteğiyle, daha dinamik bir ekonomi politikası izlendiğini ortaya koyar.

Bu bölgelerdeki konumlarını sağlamlaştıran Osmanlılar, şap ticaretini denetlemeye çalıştılar. Murad, 1381'de Kütahya'yı ele geçirdikten sonra, şap ihracatına sınırlama getirdi; Venedik senatosunun, 1384 yılında Venedik elçisine, Venediklilerin Murad'ın topraklarında kaya şapı yükleyebilmelerini ve ihraç edebilmelerini sağlaması için talimat vermesi de buna işaret eder. Elçi ayrıca, sultanın sabitlediği şap fiyatının düşürülmesini de talep edecekti.¹⁰⁰ Bu döneme ait bir Ceneviz noter kaydı, bundan sonra Turchia'da şap ticareti yapmanın her zaman kolay olmadığını açıkça ortaya koyar.¹⁰¹ Belge, müteveffa Nicolao de Oliva'nın mallarından ve Nicolao'nun vasiyetini uygulamakla görevlendirdiği Giovanni de Bulgaro'nun, "yapılan ticaretin çeşitliliği ve çeşitli engeller" nedeniyle, *fideicommissor* olarak görevlerini yerine getirememesinden söz etmektedir. Giovanni, gidilecek mesafe, tehlikeler ve Nicolao'ya ait malların çokluğu nedeniyle özellikle Pera ve Turchia'da güçlük çekmişti. Netice itibarıyla, Giovanni, Nicolao'nun işleriyle ilgilenmeleri, Giovanni Demerode'nin Turchia'da tuttuğu ve merhum Nicolao'nun malları arasında bulunan bütün şapı geri getirip satmaları ve satıştan elde edilen parayı yatırıma dönüştürmeleri ya da faize koymaları için iki temsilci atadı.

Dr. Zhukov'a göre, Osmanlıların 1381'de Kütahya'yı alması, Menteşe ve Aydın'daki şap ticaretini neredeyse tamamen felç etti

ve Cenevizleri, Osmanlı denetimindeki topraklardan, özellikle de 1384-1409 arasında Scorpiata'dan şap almak zorunda bıraktı. Yine Dr. Zhukov'a göre, transit ticaretteki bu kesinti, Aydın ve Men-teşe beylerini önemli bir yabancı para kaynağından mahrum bıraktı ve böylece, Levant'taki Latin devletlerle olan eşitsiz ticaret dengesinin yoğunlaşmasına yol açtı.¹⁰² Ne var ki, 1381'den sonraki durumun bu şekilde değerlendirilmesiyle çelişen çeşitli etkenler mevcuttur. İlk olarak, bu değerlendirme kısmen, Scorpiata'nın 1384'ten sonra bir şap ticareti ya da üretim merkezi olduğu varsayımına dayanır; oysa ve yukarıda da belirtildiği gibi, bu o kadar kesin değildir. Dahası, 1380'ler ve 1390'larda beyliklerde batılı tüccarlarla, burada olduğu bilinen diğer malların yanı sıra, şap ticareti de hâlâ yapılmaktaydı. Osmanlı denetiminin daha çetin bir ticaret politikasına yol açtığı çok açıksa da, ticari ilişkiler Osmanlıların çıkarına olmak üzere oldukça yoğun ve onların denetiminde devam etmekteydi; Venedik senatosunun, Murad'dan şap fiyatlarının düşürülmesini talep etmesi ve vatandaşlarının bu malı yükleyip ihraç edebilmesiyle ilgilenmesi de bunu ortaya koyar. Bu bağlamda, transit ticaretin felce uğradığından bahsetmek ya da batılı devletler ve beylikler arasındaki ticaret dengesinin kötüleşmesini buna atfetmek olası görünmüyor.

15. yüzyılın başlarında şap fiyatları bir miktar yüksekti; kantar başına fiyatlar 1405'te 0,75 dükaydı, 1408'de kaya şapı yaklaşık 0,66 ve toz şap yaklaşık 0,33 düka, 1412'de ise 0,7 dükaydı. Fiyatlar 1430'ların sonlarında çok fazla olmasa da tekrar yükseldi; Konstantinopolis'te kantar başına fiyatlar yaklaşık 1,25 ve 1,7 düka arasında değişmekteydi. Fakat 1450'ye gelindiğinde fiyatlarda tekrar düşüş yaşandı ve fiyatlar 1390'lardakine benzer bir seviyeye geldi. 1 kantar 1448'de 0,375 dükaya ve 1449 ile 1450'de 0,5 dükanın biraz üstünde bir fiyata satılmaktaydı. 1453'ten sonra doğu şapı Avrupa pazarlarında nadiren görüldü ve buna bağlı olarak, fiyatlar beş kat arttı.¹⁰³ 1462'ye gelindiğinde ise, Osmanlı İmparatorluğu, batıya şap satışından yılda 300.000 altın düka gelir elde ediyordu.¹⁰⁴

Şap ticareti Osmanlı ticaret politikasına çeşitli şekillerde ışık tutar. Yüzyılın başında şap fiyatlarında yaşanan artış ve Murad'ın

Venedik şap ticaretine yönelik sınırlamaları; Osmanlıların, artan siyasal güçlerini daha büyük bir ekonomik hâkimiyet kurmanın temeli olarak kullanarak, zayıf beyliklere kıyasla çok daha katı bir ticaret politikası izlediklerini gösterir. Osmanlı sultanları batılı tüccarları kullanmaya ve şap kaynaklarını özellikle Cenevizlere kiralamaya istekliydiler; böylece, çok fazla çaba sarf etmeden sağlam bir gelir elde edebiliyorlardı. Osmanlılar, denetim kurmanın yanı sıra, ticareti güçlendirmek için imtiyazlar vermeye de eğilimliydiler. Açıktır ki, şap ticaretine genelde sınırlama koymadılar¹⁰⁵ ve bazı limanları serbest bıraktılar. 1408’de Scorpiata’nın serbest bir liman haline geldiği görülüyor, çünkü buradaki şap satışının, Scorpiata âdetine göre tüm masraflardan ve *anaris*’ten muaf olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁶

VIII

Kumaş

Kumaş ticarete ve diğer işlemlerde çokça yer alan önemli bir maldı. Lüks dokumalar oldukça değerliydi ve hediye, rüşvet ve bahşış olarak verilirdi. Cenevizler Osmanlı hükümdarına sıkça dokuma ürünler hediye ederlerdi; Avrupa kumaşı, Ceneviz komününün Osmanlılara gönderdiği veya Osmanlılardan gelen elçiler için yaptığı harcamalar listesinde yer alır. 1390'da "Jalabi"ye (Çelebi, I. Bayezid) 7 hiperpira değerinde kumaş;¹ 1391'de Bayezid'in elçisi Serefedinus'a (Şerefeddin) 19 hiperpira, 6 karatilik yedi parça Floransa kumaşı;² ve ertesı yıl, "Momico turco domini Jhalabi Capita-neo Grece"ye, yani son derece önemli bir devlet görevlisi olan Rumeli beylerbeyine 21 hiperpira tutarında yedi parça kırmızı kumaş verildi. Rumeli beylerbeyinin elçilikte yer alması, Osmanlıların Cenevizlerle ilişkilerine verdikleri önemi gösterir.³ 1392'de iki farklı örnekte, Bayezid'in temsilcilerine, bir kez Bagadus'a ve bir kez de Tangriberinis de Viso'ya 21 hiperpira tutarında yedi parça Floransa kumaşı verildi.⁴ Aynı yıl, Bayezid'in Macaristan kralının haberlerini getiren temsilcisine, komüne 17 hiperpira 12 karatiye mal olan yedi parça kumaş verildi.⁵ Osmanlı hükümdarının bir temsilcisine kumaş hediye edilen bu altı örnekten beşinde, verilen hediye-

nin yedi parça kumaştan oluşması, diğer örnekte ise belirli bir rakam verilmemesi ilginçtir. Şayet bu basit bir tesadüf değilse, ya bir nedenden dolayı bu tür durumlarda hediye olarak verilen kumaş için yedi parça uygun bir miktar olarak düşünülmekteydi ya da yedi parça, tıpkı bir paket gibi, belirli bir ölçüyü temsil etmekteydi.

Ceneviz komünü, kendilerini ziyaret eden Osmanlı elçilerine kumaş hediye etmenin yanı sıra, Osmanlı sarayına kendi gönderdiği elçilerin giysilerinde kullanılan kumaş için de para harcardı. Komün 1392 yılında, “bir giysi için” kullanılan altı parça “kırmızı kumaş” için 18 hiperpira 10 karati ödedi.⁶ Stephanus Rex’in Bayezid’e gönderdiği elçinin harcamalarından biri de kumaş bir giysiydi.⁷ Bayezid’e gönderilen bir elçinin iki giysisi için kullanılan on üç parça al Floransa kumaşının maliyeti 36 hiperpira 3 karatiydi.⁸ Aynı yıl yine Bayezid’e gönderilen bir elçinin giysisi için kullanılan altı parça kırmızı kumaş 16 hiperpira 9 karatiye mal oldu.⁹ Yine Bayezid’e gönderilen başka bir elçinin giysisi için altı parça kırmızı kumaş kullanıldı ve bu kumaş, komüne 32 hiperpira 12 karatiye mal oldu.¹⁰

Türkler de, kumaşı, kendilerini ziyarete gelen yüksek rütbeli kişilere ve elçilere verilecek uygun bir hediye olarak kullanırlardı. Germiyan elçisi İshak Fakih I. Murad’ı ziyaret ettiği sırada, yanında hediye (*peşkeş*) olarak Denizli kumaşı götürdü.¹¹ Bu önemli bir elçilik göreviydi, çünkü Germiyan beyinin kızı ve I. Murad’ın oğlu Bayezid arasında bir evlilik ittifakı öneriliyordu.¹² 1330’larda Aydınoğlu Umur, o yıllarda Anadolu’da seyahat eden ve kendi sarayını da ziyaret eden Arap seyyah İbn Battuta’ya sarayından ayrılırken, Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin’den gelen ipekten yapılan iki damasko giysiyle birlikte,¹³ “annah” adı verilen bir parça yaldızlı ipek hediye etti.¹⁴ Türk kumaşının atlar için de uygun olduğu görülüyor. Giacomo Badoer, Antonio Contarini’ye hediye ettiği atını bir “*coverta turchesca*” [Türk örtüsü] ile örtmekteydi.¹⁵

Kumaş, bu törensel sunumlar dışında, başka anlaşmalarda da kullanılabilirdi. Ayasuluk beyleri İzzeddin ve Rükneddin ile vezir Şemseddin Baba Tuğrai’nin İlhanlılardan aldığı borcun geri ödemelerinin bir bölümünü dokuma ürünleri oluşturmaktaydı.¹⁶

Kumaş, Ceneviz görevliler ile Pera komünü ve Bizans imparatoru arasındaki alışverişlerde de kullanılır ve sunulan hizmet karşılığında ödül olarak verilir. 1402’de Ettore de Flisco ve Ottobono Giustiniano’nun yönetimine ilişkin bir soruşturmada, ikisinin çeşitli kişilerden Bizans imparatoruna borç vermelerini istemeleri karşılığında, imparatorun birer giysi için Floransa kumaşı aldıkları belirtilmektedir.¹⁷ Benzer şekilde, Osmanlılar da kumaşı bir rüşvet biçimi olarak kullanırlardı. Bayezid’in oğulları arasındaki mücadele sırasında, Mustafa Bursa’ya saldırdı; bunun üzerine, Bursa’daki en rütbeli kişiler, para ve 100 parça kumaş toplayarak bunları, Mustafa’nın lalası Şarapdar İlyas’a sunmak üzere Ahi Yakub ve Ahi Kadem’le birlikte gönderdiler. Hediyeler kabul edildi ve anlaşma yapıldı.¹⁸

Kumaş, Turchia ve batılı şehir devletleri arasındaki ticarete önemli bir kalemdi. Hem hammadde hem de pahalı ve işlenmiş kumaş üreten ve ihraç eden Anadolu’ya pahalı dokuma ürünleri ithal edilirdi. Marco Polo, çeşitli renklerde değerli ve kaliteli ipekler ile güzel halılar imal edildiğine dikkat çeker ve güzel bir keten bezi yapan Erzincanlı Ermenilerden bahsederdi.¹⁹ 14. yüzyıl sonları ve 15. yüzyıl başlarına göndermede bulunan Piloti, Antalya ve Alanya’dan ihraç edilen halılardan ve bunları Balat’tan ihraç eden Cenevizlerden bahsetmiştir.²⁰ Sivas ve Kastamonu 13. yüzyılın ortalarında yünlü mallar üretmekteydi.²¹ Türkiye’nin güneybatısında yer alan Denizli, *sırtak tekele* için kullanılan beyaz ve süslü, kaliteli kumaşı üretirdi.²² Bu kaftanların kenarları, Alaşehir’de üretilen kırmızı kumaştan yapılırdı.²³ Kumaş Balat ve Turchia’daki diğer yerlerde balya ile ihraç edilirken,²⁴ Erzincan keten bezi Pera ile Konstantinopolis’te²⁵ ve Pisa’da²⁶ on parçadan oluşan ahşap kutularda satılırdı. Fransa’da Türk ipek kumaşı (*camelot*) o kadar yaygındı ki, ortaçağın sonuna gelindiğinde bile toplumun yoksul kesimleri bunu giyerdi.²⁷ Anadolu atlar için örtü de ihraç ederdi. Giacomo Badoer, 1438 yılında atı için Bursa’dan Konstantinopolis’e 60 asper (5,7 hiperpira) tutarında bir örtü ithal etti.²⁸ Bu, birkaç ay sonra Antonio Contarini’ye hediye ettiği atı üzerinde bulunan “*coverta turchesca*” ile aynı şey olabilir.²⁹

Batılı tüccarlar, gelişmekte olan ve Cenova'nın başat bir rol oynadığı Avrupa ipek endüstrisi için ham ipek almak üzere Yakındoğu'ya gelirlerdi.³⁰ Kara Ölüm'ün ardından, çok fazla azalmış olan nüfus gittikçe lükse yöneldi ve bunun göstergelerinden biri ipek giysiler giymekti. İpek endüstrisi İngiltere'de 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında sürekli büyüdü.³¹ İpek giyimindeki bu patlama büyük ihtimalle hammaddeye olan talebi artırdı ve Turchia'daki, özellikle de Türk ticaret merkezi olan Bursa'daki ipek pazarlarını canlandırdı. Ne var ki, her ne kadar Avrupa ipek endüstrisi Kara Ölüm'ün ardından gelişmeye devam etse de, 13. yüzyılda yerleşik bir ipek endüstrisine sahip olan başlıca İtalyan merkezi Lucca³² eski gücüne asla ulaşamadı.³³

Batılı tüccarlar Turchia'da büyük miktarda ipek ticareti yaparlardı; Antalya ve Alanya gibi limanlardan ihraç ettikleri ipeği deniz yoluyla Konstantinopolis ve İskenderiye'ye gönderir³⁴ ve önemli bir ipek ticareti merkezi olan Bursa'ya sık sık giderek, Astarabad ve Gilan'dan gelen ham ipeği batıya, 14. yüzyılda Avrupa ipek endüstrisinin merkezi olan Lucca ve Venedik'e ihraç ederlerdi. 1396'da Niğbolu Savaşı'nda yakalanan ve ancak 1427'de ülkesine dönen Johannes Schiltberger Şam, Kefe ve Bursa'da işlenen "Schurban" ipeğinden bahseder ve böylece muhtemelen, Bursa'daki ipek ticareti ve endüstrisinin, bu iki kentle mukayese edilebileceğine işaret eder.³⁵ Turchia, hem ülkeye getirilen ve Türk pazarlarında, özellikle de Bursa'da batılı tüccarlarla ticareti yapılan İran ipeğini hem de *seta turci* olarak bilinen Türk ipeğini ihraç ederdi.³⁶ Pisa'da satılan³⁷ Türk ipeği, Pegolotti'deki iki ipek listesinde karşımıza çıkar: "*Nomara di seta*" ve "*tare di seta*."³⁸

İpek çoğunlukla, Ceneviz tüccarlara ve Ceneviz vatandaşı gibi davranan kişilere ait ticari malların bir bölümünü oluştururdu. Ettore de Flisco, 1402 yılında Trabzon'da, Ceneviz olduğu düşünülen ve hayatını kaybeden bir Ermeniye ait iki veya üç *fardelli* pamuğu aldı. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, bir Ceneviz temsilcisi olan Ettore, komünün işleri adına Kefe'den Trabzon'a geldiğinde, bu ipek üzerinde hak talebinde bulunmuştu.³⁹ Birkaç yıl sonra, Battisto Drago'nun vârisi Petro Drago de Sanguines Kefe'de; merhum

Batisto'ya ait olan ve Prospero Adorno'nun elinde bulunan bütün malları ve parayı aldığını ve bunların arasında, Prospero Adorno'nun Karadeniz kıyısında, Zonguldak'ın doğusunda yer alan Amasra'daki (Samachi) aracısı tarafından tutulan bir *fardelletus* ve iki *fardelli* ipek ("cete") bulunduğunu bildirdi.⁴⁰

Turchia pamuk üreten ve ihraç eden bir bölgeydi; özellikle Adana ve Tarsus arasında bulunan ve 16. ve 17. yüzyıllarda, Aydın, Saruhan ve Kütahya sancaklarıyla birlikte, pamuk üreten önemli yerlerden biri olarak kalan Çukurova'da yüksek kalitede pamuk üretilirdi.⁴¹ Pamuk ticareti, pamuğun *stadera*'yla (kantar teraziyle) satıldığı Antalya'da⁴² ve 15. yüzyılın son bölümünde Benedetto Dei'nin Floransalılara pamuk sattığından bahsettiği Bursa'da yapılırdı.⁴³

Pamuk Turchia'dan hem Güney hem de Kuzey Avrupa'ya ihraç edilirdi.⁴⁴ Fransa'da Türk pamuğu ticareti yapılırdı; burada, 1392'de Avignon'da satılan mallar arasında "*cotone turchiescho*" [Türk pamuğu] bulunmaktadır. Bu pamuğun değeri 30 florin olarak kaydedilmiştir; buna karşın, "*cotone asciano*"nın değeri 45 florin, "*cotone damano*"nın [Hama hampamuğu] değeri 40 florin ve "*cotone alessandrino*"nın [İskenderiye pamuğu] değeri 36 florindi.⁴⁵ Anadolu'da pamuk ihraç eden limanlardan biri, pamuğun batıda İspanya'ya kadar gönderildiği Foça'ydı. 1430'larda Foça'dan Ancona'ya⁴⁶ ve Mallorca'ya⁴⁷ pamuk gönderilmişti. Foça'daki pamuk ihracatının boyutu veya belki de genel olarak buradan geçen malların hacmi, aşırı yükleme sorununa bakılarak ölçülebilir. Alesandro Zien 1438'de Foça'da 49 kantar pamuğu yükleyemedi ve pamuğu Pantalon Guardato ile birlikte burada bıraktı. Bu pamuğun büyük bir bölümü ertesi yıl Ancona'ya gönderildi.⁴⁸ Bu sorunun nedeni muhtemelen, pamuğu alabilecek yerin olmamasıydı; bu da, Foça'daki ihracat hacminin kimi zaman mevcut taşıma kapasitesinden çok daha büyük olduğunu gösterir.

Venedikliler Levant pamuk ticaretine büyük yatırım yapar ve çoğunlukla Suriye'den, ama aynı zamanda Turchia ve Grecia'dan pamuk ihraç ederlerdi.⁴⁹ Türk pamuğu Venedik'e Turchia⁵⁰ ve Gi-

rit'ten ithal edilirdi.⁵¹ Cenevizler de Cenova'ya ithal edilen Türk pamuğunun ticaretinde oldukça etkinlerdi. 1377 yılına ait Cenova vergi kayıtlarında, Balat'ta (Palatia) Luchino Cibo'ya ait *ligno*'ya yüklenen 942 Ceneviz lirası değerindeki otuz yedi çuval pamuktan bahsedilmekteydi.⁵² 1343'te L'Ecluse'e gitmek üzere Cenova'dan yola çıkan bir *cocha*'daki üç balya pamuk ipliği de muhtemelen Turchia'dan gelmekteydi, çünkü balyalar Kütahya ve Lipari'den alınan 210 kantar şapla ve 158 kantar Türk şapıyla birlikte kaydedilmişti. Tüm bu mallar 396 florinin teminatıydı.⁵³

Turchia'dan ihraç edilen diğer hammaddeler arasında, Ayasuluk'tan ihraç edilen eğirilmemiş kenevir,⁵⁴ Antalya'da *stadera* tartısıyla (kantar terazi) satılan keten⁵⁵ ve muslin vardı,⁵⁶ Yün Antalya, Alanya, Balat ve Turchia'daki diğer yerlerden ihraç edilir⁵⁷ ve yıkanmış ve yıkanmamış Türk yününün satıldığı Konstantinopolis ile Pera'ya götürülürdü.⁵⁸ Batılı tüccarlar 1430'larda yünü Osmanlı İmparatorluğu'nun batıdaki topraklarından, Tekirdağ,⁵⁹ Edirne⁶⁰ ile Gelibolu'dan⁶¹ ve kaliteli yün üretilen Megalicharia ve Malkara (İspata'nın kuzeydoğusu)⁶² gibi çevre bölgelerden alırlardı. Bartolamio da Modena buradan aldığı yünü en iyisi olarak nitelendirmişti. Bu yün daha sonra, 1438'de Gelibolu'da Agustin di Franchi tarafından satın alınan 79 çuval yünün bir bölümü gibi,⁶³ Venedik'e ihraç edildi.⁶⁴

1430'ların sonlarında Osmanlı topraklarından yün ihraç ederken çeşitli harcamalar yapılırdı ve bu harcamaların büyük bir bölümü taşıma ve nakliye, yünün toplanması için atlara, hamallara ve rehberlere, yünü Konstantinopolis'e nakledecek gemilere ve genelde geçinmek için yapılan masraflara giderdi. Ayrıca, çuvallar ve yünü paketlemek için de harcama yapılır; bunun yanı sıra, maaşlar ödenirdi. 1437'de Zorzi Morexini ile birlikte Gelibolu'da Giacomo Badoer için yün satın alan Bortolamio da Modena'ya, Zorzi'nin Gelibolu'daki maaşının bir bölümü için 26 asper verildi. Yün toplamak için 29 gün harcayan Bortolamio'nun kendi maaşı ise, ayda 2 dükadan hesaplandığında, 4 hiperpira etmekteydi; bunun yanında, Zorzi'nin yerine çalışan bir kişiye de 25 gün için 4 hiperpira 12 karati maaş ödenmişti.⁶⁵ Bunun yanı sıra, tartı ve

gümrük vergisi için ve ayrıca Türk memurlara rüşvet vermek için yapılan harcamalar vardı. Badoer'in hesaplarında, 1438'de tartı memuruna ve sarraflara rüşvet verilen 40 asper (3,8 hiperpira) kayıtlıydı. Böylece, yünün toplam alım fiyatı 4.818 asperdi ve rüşvet, alım fiyatının yaklaşık % 0,8'ini oluşturmaktaydı; ayrıca, subaşıya rüşvet olarak verilmek üzere 105 asper (10 hiperpira) ayrılmıştı.⁶⁶ Rüşvet olarak hediye alındığı da görülüyor; örneğin, Tekirdağ'da yün alımı sırasında yapılan harcamalardan biri, memurlara, muhtemelen rüşvet olarak, hediye edilecek olan sabun ve diğer şeyler için kullanılan 1 hiperpiron 6 karatıydı.⁶⁷

Badoer'in yün satışları için verdiği fiyatları ve harcamaları karşılaştırarak, alım sırasında yapılan harcamaların alım fiyatının yüzde kaçını oluşturduğuna ilişkin bir fikir edinmek mümkün. 1438 yılında, Tekirdağ'da yün satın almak için, 5.200 akçe (yaklaşık 483,7 hiperpira) sermayeye sahip bir şirket kuruldu.⁶⁸ 5.200 akçelik (yaklaşık 483,7 hiperpira) alım yapan şirketin toplam harcamaları 14,75 hiperpira, yani alım fiyatının yaklaşık % 3'üydü.⁶⁹ Bu rakam, aynı dönemdeki diğer yüzdelik rakamlarla karşılaştırıldığında oldukça düşük görünüyor. 1437'de Edirne'de alınan ve Trabzon'a gönderilen⁷⁰ yün için yapılan harcamalar % 23'ü bulmuştu; buna göre, kantarı 40 akçeden (3,6 hiperpira) 23 Edirne kantarı ağırlığında on çuval yün alınmış ve bu yünlerin toplam alım fiyatı 920 akçe (82,8 hiperpira) tutmuştu; yapılan harcama miktarı ise 211 akçeydi (20 hiperpira 10 karatı).⁷¹ Bu rakam, erte-si yıl Gelibolu'da gerçekleştirilen yün alımlarıyla aynı doğrultudadır: Gelibolu'da 4.818 akçeye 51 çuval yıkanmamış yün alındı ve 1.232 akçe harcama yapıldı; 3.143 akçeye satılan 28 çuval yıkanmış yün için ise 806 akçe harcandı. Her iki örnekte de harcamalar, alım fiyatının yaklaşık % 25,5'iydi.⁷²

Turchia, hammadde ve dokuma ürünleri ihraç etmenin yanı sıra, hem doğudan hem de batıdan kumaş ithal de ederdi. *Kamkha* kumaşı gibi brokar ve ipekli dokumalar Bağdat'tan gelir⁷³ ve İskenderiye'den işlenmiş ipek ithal edilirdi.⁷⁴ İranlı tüccarlar kendi ipeklerini ve Çin ile Orta Asya'dan getirdikleri Çin porseleni, misk ve ravent gibi diğer pahalı malları satmak için Bursa'ya gelir ve bu-

radan, İran'a götürmek üzere Avrupa kumaşı, değerli kadifeler ile brokerlar ve yünlüler alırlardı.⁷⁵ Keten Yukarı Mısır'dan gelir ve İskenderiye'de işlenen kaliteli kumaş Anadolu'ya ihraç edilirdi.⁷⁶

Turchia ve aslında bir bütün olarak Yakındoğu, ithal Avrupa kumaşı için, sadece lüks dokumalar değil, aynı zamanda diğer kumaşlar için de çok önemli bir pazardı. Levant'a büyük miktarda Floransa kumaşı ithal edilirdi.⁷⁷ 1384'te Kutsal Topraklar'a giderken Kahire'den geçen Toscanalı hacı Leonardo Frescobaldi'nin de gösterdiği gibi, Mısır'da Avrupa kumaşından yapılan kıyafetler giymek moda olmuştu. Frescobaldi, burada gördüğü kadınların kıyafetlerini betimlerken, elbiselerinin iyi işlenmiş ipekten yapıldığını ve bununla birlikte, Ren kumaşı ya da İskenderiye keteni giydiklerini belirtiyordu.⁷⁸ Yaklaşık aynı döneme atıfta bulunan Mısırlı vakanüvis el-Makrizi de, Mısırlıların 15. yüzyılın başlarında Avrupa kumaşı ve özellikle yünlü kumaş giymeye başladıklarını yazmaktaydı.⁷⁹

Turchia pazarlarına pek çok farklı Avrupa kumaş çeşidi girerdi. 14. yüzyılın başında Gabriel de Pinu, Kıbrıs'tan Alanya'ya *Chalons* kumaşı götürdü.⁸⁰ 1354'ten itibaren ipekten ihracat vergisi alınan Khios'dan Turchia'ya ipek gelirdi.⁸¹ Kıbrıs'tan Antalya'ya ipek kumaş ithal edilirdi⁸² ve buradaki tüccarlar fıstık yeşili, al ve sarı kumaşlar, kaliteli bir kumaş olan tela, *panni gentili*, ipek kumaş (*cambellotti*), kaliteli bir yünlü kumaş olan *scarlattini* gibi yünlüler ve Lombardiya, Narbonne⁸³ ve Perpignan⁸⁴ kumaşları alıp satarlardı. Gök mavisi, turkuvaz, zümrüt yeşili, fıstık yeşili ve al kumaşlar, Perpignanlar, Toulouse kumaşı, Narbonne tarzında boyanan Floransa yünlüleri, Chalons kumaşı ve Narbonne kumaşı Ayasuluk pazarında görülürdü.⁸⁵ 1394'te Khios'daki Ceneviz bir tüccarın Ayasuluk'a gitmek üzere bekleyen gemisine bir balya taffa yüklendi.⁸⁶ 1437'de Konstantinopolis'e, 32 parça kumaş bulunan dört balya ithal edildi. Bu kumaşların 16 parçası Grecia, 16 parçası ise Turchia için ayrılmıştı.⁸⁷

Başlıca pazarlardan biri Bursa'ydı. Burada ithal edilen kumaşın tam miktarını belirlemek zordur, fakat 1430'larda şehre kesinlikle Floransa kumaşı getirildiğini biliyoruz.⁸⁸ Ne var ki buradaki ku-

maş satışı her zaman iyi olmazdı. Örneğin, 1438'de üç Floransa kumaşı satılmadan Konstantinopolis'e geri gönderildi;⁸⁹ aynı şekilde, iki turkuvaz Floransa kumaşı, bir yeşil Floransa kumaşı ve bir al Mantua kumaşı da satılmadı. Bu kumaşların neden satılmadığı belli değil. Son örnekteki kumaş belki defoluydu, ya da sadece satılmamıştı. Her ne olursa olsun, bu iş tüccara pahalıya patlamış olmalı, çünkü kumaşları Bursa'ya götürmek için harcanan miktar 8,45 hiperpirayken, bu kumaşları geri göndermenin maliyeti 67 asperdi (6 hiperpira 9 karati).⁹⁰ Bursa, batılı tüccarların sadece mal alabildikleri bir pazar değildi, burada aynı zamanda ithal batı kumaşı da bulabiliyorlardı. Christofal Bonifazio 1438 yılında Bursa'da 60 aspere (5,7 hiperpira) bir parça ipek kumaş aldı ve bu kumaşı Giacomo Badoer'in kardeşi Jeronimo'ya hediye olarak Venedik'e gönderdi.⁹¹

Avrupa kumaşı Edirne, Tekirdağ, Samsun ve Sinop pazarlarına da ithal edilirdi. Edirne'de yaşayan Andrea Rixa adlı bir Rum 1436'da kumaş almak için borçlandı.⁹² 1438'de Jachomo de Chanpi Konstantinopolis'ten Edirne'ye altın ve gümüş brokerlı 38 parça beyaz damasko ithal etti;⁹³ Tekirdağ'a 3 hiperpira 9 karati değerinde 1,5 parça siyah kumaş ithal edildi.⁹⁴ 1436'da Konstantinopolis'te, Sinop'a gönderilmek üzere bir balya kumaş yüklendi.⁹⁵ Samsun'un da faal bir kumaş pazarı olduğu ve Konstantinopolis'ten buraya çok miktarda kumaş getirildiği görülüyor. 1436'da Galeoto Lomellino'nun gemisine, Samsun'a gönderilmek üzere, üçü al ve biri yeşil renkli dört kumaş yüklendi.⁹⁶ Ertesi yıl burada farklı fiyatlara, toplam 1.184 akçe (62,3 hiperpira) tutarında 60 parça kaliteli keten bezi (*bocasin*) satıldı; ayrıca, biri mavi ve diğeri siyah renkte iki parça ipek kumaş 126 akçeye (6,6 hiperpira) ve tafta 70 akçeye (3,7 hiperpira) satıldı.⁹⁷ Samsun ve Trabzon'a mal götüren Antonio da Negroponte, kendi kullanımı için ipek kumaş ve tafta satın aldı. Trabzon'da 2.773 akçeye (69,3 hiperpira; 40 Trabzon akçesi 1 hiperpiron etmektedir) kaliteli keten bezi (*bocasin*) satıldı; buna göre, Samsun'daki satış fiyatı ile Trabzon'da daha pahalı olan fiyatı arasında 7 hiperpira fark vardı.

Ege'nin diğer bölgelerinden de Turchia'ya kumaş gelirdi. İrlanda *saye'si* Famagusta'dan Rodos ve Turchia'ya gönderilirdi. Manulio Verigo de Candida 1361'de, Michalio Marino de Candida'dan 570 gümüş Kıbrıs *bessant*'ı değerinde 38 parça *saia d'Irlanda* aldı. Bu parçaları zaten elinde olanlara ekleyince toplam 76 parça elde etti. Bunları kumaş sattığı Rodos, Milas, Ayasuluk ya da Balat'a götürdü. Ardından, kumaşların ederi olan ve satıştan elde ettiği 570 gümüş *bessant* değerinde mal aldı ve aldığı bu malları satması için Famagusta'daki Michalio'ya gönderdi. Baştaki 570 gümüş *bessant*'a ek olarak elde edilen kârı aralarında paylaştılar; bu kârın dörtte biri Manulio'ya, dörtte üçü ise Michalio'ya kaldı. Manulio; Rodos, Milas, Ayasuluk veya Balat'ta malları sattıktan sonra, yine mal satmak için Antalya'ya gitti ve oradan da Kıbrıs, Paphos, Limassol ya da Kyrenia'ya (Girne) geçerek, Famagusta'ya dönmeden önce, kalan parayı muhtemelen ticaret yaparak harcadı.⁹⁸

Cenevizler, diğer mallar gibi, kumaşın da Turchia'ya ithaline büyük yatırım yaparlardı. 13. yüzyılın sonlarında Kefe'den getirilen kumaşı burada alıp satarlardı. 1290'da Babillano de Nigro, 155 parça Champagne kumaşına yatırım yapmak üzere, Conrado Pichamillio'dan 638 Ceneviz lirası, 16 *soldi*, 6 *denari* borç aldı. Babillano satacağı kumaşla birlikte Kefe'den Turchia'ya gidecekti.⁹⁹ Ceneviz tüccarlar, kendi ithal ettikleri kumaşın başlıca varış noktalarından biri olarak görünen Ayasuluk'a ve Balat'a¹⁰⁰ kumaş götürürlerdi. 1377'de Domenico Cattaneo bir *cocha* kiraladı ve diğer şeylerin yanı sıra, 100 parça kumaş yükledi. *Cocha* Gaeta ve Napoli'den geçerek Khios ve Ayasuluk'a gidecekti.¹⁰¹ Aynı yıl Cenova'dan Ayasuluk'a *saye* ve kumaş bohçaları gönderildi.¹⁰² Birkaç yıl sonra, 1382 yılında, Cenova'da Ayasuluk'a gönderilmek üzere yirmi parça Beovays kumaşı yüklendi.¹⁰³ 1394'te Khios'da Bernarbone Dentuto'ya ait *cocha*'ya, Ayasuluk'a gönderilmek üzere bir balya ipek kumaş yüklendi.¹⁰⁴ Anlaşılan o ki, Bernarbone Ayasuluk'ta, yakın zamanda ölen tüccar Veri Francisco Fori de Florai tarafından buraya ithal edilmiş olan kumaşı da yükleyecekti; Veri vasiyetinde, sekiz parça geniş İngiliz kumaşından oluşan

bir balya kumaşı, Bernarbono Dentuto'ya ait *cocha*'ya yüklenmek ve Rodos'a götürülmek üzere, Ceneviz Bartholomeo de Castro ile birlikte Ayasuluk'ta bırakmış olduğunu beyan etmişti. Veri, Khios'da Bernarbono Dentuto'ya ait *cocha*'ya 52 parça geniş İngiliz kumaşından oluşan altı balya ve ayrıca aynı tür kumaştan oluşan bir *fardello* yüklemiş olduğunu doğruladı. Bu kumaşlar Rodos'a gönderilecekti.¹⁰⁵

Turchia'da Ceneviz kumaşının ticareti de yapılırdı. 1452'de farklı renklerde Ceneviz kumaşı, şap madenlerinin iltizamı konusundaki anlaşmaların bir parçasını oluşturmaktaydı. Paris Giustignano, Paulo Bocardo ve Benedetto Salvaigo adlı üç tüccar; Osmanlı sultanından Anadolu ve Rumeli'deki şap madenlerinin iltizamını yeniden aldığı takdirde, Francesco de Draperiis'e yapılacak ödemenin bir bölümü olarak, yaklaşık 5.000 altın Khios dükası değerinde 400 parça önerdi. Francesco, alıcı tüccarlar pahasına, kumaşı Edirne'ye götürebilirdi.¹⁰⁶ Kumaş, sultan için bir hediye ya da Francesco'ya yapılacak ödemenin bir parçası olarak düşünülmüş olabilir. Üç tüccar, Francesco şap iltizamını almayı başarırca, Edirne'de 45.000 akçe ödemeyi taahhüt ettiler. Edirne'den, hesabın kapatılacağı yer olmasının dışında, Francesco'nun kumaşı götürebileceği yer olarak özellikle bahsedilmesi, sultanın bu sırada Edirne'de bulunduğu belirtisi olabilir. Diğer yandan, Francesco'nun Edirne'ye gitmesinin nedeni kumaşı satmak da olabilir; ki bu da, Edirne'nin önemli bir kumaş pazarı olduğunun göstergesi olacaktır.

Bazı pazarlar şüphesiz çok önemli kumaş merkezleriydi. 14. yüzyılda Anadolu ticaret yollarının kesişmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomi merkezi olan Bursa çok büyük bir kumaş pazarıydı. Bursa kumaş pazarının 15. yüzyılın sonlarında nasıl işlediğine ilişkin birtakım bilgiler mevcuttur ve aynı sistemin burada bir süreden beri uygulanmakta olduğunu varsaymak mantıklı görünüyor, çünkü Bursa, o döneme kadar, bir asırdan fazla bir zamandır Osmanlıların elindeydi. Şehre gelen ipek, ipek *mizan*'ıyla (terazi), satışa izin verilen tek yer olan kervansarayına nakledilirdi. Satışlar, *dellal*'i (simsarlık vergisi *dellaliyye*'yi toplayan komisyoncu) atayan *simsar* ve *kethüda*'nın denetiminde yapılırdı.

Simsarın izni olmadan hiçbir satış işlemi yapılamaz veya ipek eğilemezdi; simsar ayrıca, tüccarların ipeği ıslatarak ağırlığını artırma girişimlerini de engellerdi. Simsar satıştan sonra tüm vergilerin ödendiğini teyit eden bir belge hazırlardı ve bu belge olmadan, ipek sahibi kervansaraydan ayrılamazdı. Kethüda satıştan elde edilen parayı sultanın hesabına mühür altına alır ve simsarın faaliyetlerini denetlerdi. Bütün satışlar her iki memurun önünde yapılmak zorundaydı.¹⁰⁷

Antalya pazarının birtakım özel şartları vardı ve buradaki tüccarlar, belirli uzunluktaki belirli kumaşları –40 parça uzunluğunda Lombardiya ve 200 parça uzunluğunda Narbonnes ve Perpignan kumaşları– satın almayı tercih ederdi.¹⁰⁸ Kumaş parlak al, sarı ve fıstık yeşili renkli olmalıydı. Bütün kumaşlar bir kez, yani yarım kesimle kırkılmalıydı. Yumuşak kumaşlar ve kaliteli bir yün kumaş olan *scarlattini* de aynı şekilde bir kez kırkılmalıydı, ama bu, iç taraftan iyice yapılmalıydı. Tela ve ipek kumaşlar burada parça başına satılırdı. Yünlüler de, kesimle veya *braccia*'yla satılan *scarlattini* gibi, kesimle ya da parça başına satılırdı.¹⁰⁹

Ayasuluk'ta da kumaş belli ölçülerle satılırdı. Chalons kumaşı 20 parça uzunluğunda satılırdı; Narbonne kumaşı ise burada 18 Ayasuluk *ancone*'u ya da 12 Kıbrıs *canne*'i uzunluğunda satılmak zorundaydı. Yünlüler de *accono* adı verilen bir ölçüyle satılırdı. Bir Narbonne kumaşı 18 Ayasuluk *ancone*'una eşdeğerdi; bir Floransa *canne*'i ise, bir *ancone*'un 1,5/12'siydi.¹¹⁰

Turchia'da batılı tüccarlardan kumaş alan Türk tüccarların adı batılı kaynaklarda çoğunlukla geçmemekle birlikte, kimi zaman isimleri karşımıza çıkar. 1436'da Lichomidia'dan (?Nikomedia, İzmit) Ahmed adlı bir Türk, kantar başına 2 hiperpira değerinde 63 kantar 50 rotoli Lichomidia kuru üzümünü, parçası 52,5 hiperpira eden, biri yeşil ve diğeri turkuvaz iki kumaşla takas etti.¹¹¹ Aynı yıl Muxalach'ın (?Mu'ala') komisyoncusu Jael, 815 hiperpira 21 karati tutarında 12 kumaş aldı; bu kumaşların sekizi al, ikisi turkuvaz ve ikisi yeşil renkteydi.¹¹²

Kumaş ticaretinin kârlı bir iş olduğu görülüyor.¹¹³ 1436'da Konstantinopolis'te dört kumaşın parça (*peza*) başına değeri 47,5

hiperpiraydı. Aynı kumaş Samsun'da parça başına 21 Türk dükasına ya da 756 akçeye satılmaktaydı.¹¹⁴ Bir hiperpiron 11 akçeden hesaplanırsa, Samsun'daki kumaş bedeli parça başına yaklaşık 67 hiperpiraydı ya da Konstantinopolis'teki fiyattan aşağı yukarı 19.5 hiperpira, yani yaklaşık % 40 fazlaydı. Bu artışın nakliye maliyeti, sigorta, gümrük vergisi ve diğer harcamaları içermiş olabileceği doğruysa da, yine de oldukça yüksektir ve batılı tüccarlar için Turchia'da kumaş ticareti yapmanın ne kadar kârlı olduğunu gösterir. Bölgede yapılan harcamalar satış fiyatının % 7'sini oluşturabilmekteydi; 1438'de altın brokerlı beyaz damasko kumaşının Jachomo da Chanpi tarafından Edirne'ye götürülmesi örneği de bunu ortaya koymaktadır. Kumaşın Edirne'ye götürülmesi sırasında yapılan harcamalar 10 hiperpirayı (yaklaşık 105 akçe) bulmaktaydı ve Edirne'de de ayrıca 219 akçe (yaklaşık 21 hiperpira) harcanmıştı. Kumaş 4.680 akçeye (yaklaşık 446 hiperpira) satıldı ve böylece, yapılan harcamalar satış fiyatının yaklaşık % 7'sini oluşturdu.¹¹⁵

Kumaşı etkileyen vergiler içerisinde, ithalat-ihracat açısından en önemli olanlardan biri gümrük vergisiydi. 1453'ten önce ithal veya ihraç kumaştan tam olarak ne kadar vergi alındığı hakkında kesin bir bilgi yok. Kumaş için herhangi belirli bir oran uygulanmamış, bunun yerine genel olarak diğer mallarla birlikte sayılmış olabilir, çünkü kumaş, Aydın ile Venedik ve Menteşe ile Venedik arasında yapılan anlaşmalarda, düz hesap bir gümrük vergisi oranının uygulandığı çeşitli mallardan sadece biri olarak karşımıza çıkar. Diğer yandan, Turchia ve çeşitli batılı devletler arasındaki ticarete oldukça önemli bir kalem olan kumaşın, tahıl, çiftlik hayvanları veya kölelere uygulanan türden özel bir gümrük vergisine tâbi kılınmaması belki de pek şaşırtıcı değildir. Bu tür net bir oranın eksikliği, erken dönemden günümüze kalan kaynakların dağınıklığıyla da belki açıklanabilir, fakat bu sav tartışmaya açıktır. Ne var ki, 15. yüzyılın ikinci yarısı için Osmanlı kaynaklarına bakılırsa, en azından bu dönemde hem ithal hem de ihraç kumaşın belirli bir gümrük vergisi oranına tâbi olduğu görülür. Aşağı yukarı 1453 ve 1482 arasındaki dönemde, Latinler ithal kumaş için % 4,¹¹⁶ % 5,¹¹⁷ ya da Bursa'daki Cenevizler ve Venedikliler örneğinde olduğu

gibi, %3 öderlerdi.¹¹⁸ Şayet 1453'ten önce Osmanlı İmparatorluğu'nda belirli bir gümrük vergisi oranı uygulandıysa; az önceki rakamlardan yola çıkarak bir yargıda bulunmak gerekirse, en muhtemel oran, Latin tüccarlar için % 3 ve % 5 arasında bir miktardı.

Kumaş için alınan vergilerden biri simsarlık vergisiydi. Konstantinopolis ve Galata'da, ipek kumaş için 100 hiperpira başına 4 karati oranında *senseraggio* ödenirdi; aynı oran altınlı kumaşa ve ipeklere de uygulanırdı.¹¹⁹ 15. yüzyılın sonlarında, simsarlık vergisi (*dellaliyye*), örneğin 1476'da Konstantinopolis ve Galata'da kumaş ve çuhada (*çuka*) olduğu gibi, iltizam edilirdi.¹²⁰ Mizana göre kumaştan alınan bac vergisi ise; II. Mehmed döneminde, ipek için kullanılan ve Prof. İncalcık tarafından "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en değişken ve muğlak ölçülerden biri olarak" tanımlanan yük başına¹²¹ 2 akçeydi.¹²²

Kumaş vergisi, 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında büyük olasılıkla mültezimler tarafından toplanırdı. Ketenin Aydın'da çoğunlukla mültezimlerin elinde olduğu anlaşıyor, fakat Venedikliler, 1337'de Hızır ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde, bu vergiden muaftı.¹²³ Menteşe'de de durum aynıydı ve Venedikliler burada da vergiden muaftı.¹²⁴ Prof. Zachariadou'ya göre, ithal tekstil mallarında tekel uygulanmaya çalışıldı, fakat bu çaba başarısız oldu. Prof. Zachariadou, bu savını desteklemek için, 1337'de Venedik ile Aydın ve Venedik ile Menteşe arasında yapılan anlaşmalara dikkat çeker. Ne var ki bu sav, *appalto/gabella*'nın tekel olarak yorumlanmasına dayanır, fakat *appalto/gabella* aslında o anlama gelmez.¹²⁵

1453'ten sonra kumaş vergisi mültezimler tarafından toplanmaktaydı. Örneğin, 892/1486-7'de, kumaştan alınan bacı da kapsayacak olan, Bursa mizaniyle vergi toplama işi iltizam edildi.¹²⁶ 883/1478-9'da Bursa'da kumaşın ölçülmesi iltizamı 58.800 akçe ya da 1.200 altın florine satıldı.¹²⁷

Bu kazançlı ticarete her zaman, bazı tüccarları vergi memurlarını aldatmaya yönelik girişimlerde bulunmaya yönelten bir çekicilik vardı. 15. yüzyılın son bölümünde kumaş satışları sırasında teşebbüs edilen hilelerden biri, bir Müslüman ile bir gayrimüslim arasında anlaşma yapılmasıydı; bu anlaşmayla, iki taraf, gayri

müslimin kumaşlarının Müslümana ait olduğunu bildirir ve böylece, gayrimüslimin ödeyeceği gümrük vergisinden kaçınılırdı. *Yasak kulu* tarafından cezalandırılan¹²⁸ bu hile muhtemelen yeni deşildi ve yüzyılın başında da uygulanırdı.

Bireysel düzeyde, Ceneviz tüccarlar ve Türkler arasındaki anlaşmazlıklar tahkime götürülürdü. 1414'te Eski Foçalı Alemano Sofiano'nun aracısı olan ve aynı zamanda "Catip Bassa Turchus de Bergamo" (Bergama'lı Kâtip Paşa) adına hareket eden Khios vatandaşı Giovanni Paterio ve Ceneviz vatandaşı Raffaele Centurionis, o yıl Raffaele'nin Alemano ve Kâtip Paşa'dan almış olduğu pamuğun satışı konusunda Khios'da tahkime gitti.¹²⁹

Ne yazık ki bu belge ayrıntılar hakkında bilgi vermiyor, çünkü belge, bizzat davanın bir parçası olmaktan ziyade, sadece tahkime gidilmesi konusunda bir hazırlık akdidir. Yine de Ceneviz ve Türk tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkların Ceneviz hukuku kapsamında tahkime götürüldüğünü gösterir. Bunun her zaman bu şekilde mi olduğunu, yoksa o dönemde bu tür anlaşmazlıkların kimi zaman da Türk hukuku çerçevesinde mi çözüldüğünü bilmek ilginç olacaktır. Belki de buradaki satış Khios'da yapılmıştı ve bu nedenle, dava da orada görülecekti. Davanın görülebileceği yer konusunda birtakım oyunların döndüğü anlaşılıyor. 1413'te, dönemin Aydın beyi Cüneyd'in elçisi Hacı Satioğlu, Cüneyd'in tebaasından Hacı Sarti'nin müteveffa Sorleone Salvagio'nun *fedeicommis-sor*'larına karşı açtığı dava konusunda itirazda bulunmak için Khios *podestà*'sının huzuruna çıktı. Hacı Sarti belirtilmeyen nedenlerden dolayı mahkemeye katılamadığı için, dava bir yıl ertelenmişti. Fakat Hacı Sarti mahkemeye o zaman da katılamadı ve Ceneviz yöneticilerin davayı artık Cenova'da yürütmek istediklerini öğrendi. Cüneyd'in elçisi bunun adaletsiz ("*iniuriöse et cavilöse*") olduğunu belirterek, *podestà*'ya itirazda bulundu.¹³⁰ Bu ifadeyle bunun gerçekten de yasadışı olduğu mu kastediliyor, yoksa sadece, muhtemelen Hacı Sarti mahkemeye katılamayacağı ve bu nedenle yasal tazminat elde edemeyeceği için, davayı Cenova'da gerçekleştirmenin adaletsiz olduğu mu belirtiliyor; bu pek açık deşil. Pera'da Ottobono Giustiniano ve Ettore de Flisco'ya karşı açılan dava,

Türklerin Ceneviz mahkemelerinde Ceneviz vatandaşları karşısında yasal hakları olduğunu ortaya koyar. Pera'daki eski yöneticilere karşı şikâyeti olan Türkler başvuruda bulunurdu.¹³¹

Turchia'daki satışlar konusunda anlaşmazlık yaşandığında, bu anlaşmazlıkların kimlerin huzurunda çözüldüğünü bilmek ilginç olacaktır. Ceneviz ve diğer Avrupalı tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklar, 1383'te Turchia'da düzenlenen bir belgeden de anlaşıldığı kadarıyla, Ceneviz memurların huzurunda çözülmüştü. Hernes'in hizmetkârı Rodol Dalan Theotonito,¹³² Ceneviz vatandaşı Quilico Gentile'ye karşı *capitaneus* ve *consilium* mahkemesinde bir dava açtı ve onu, "cüretkârlık ve küstahlıkla" ellerine ayakkabıyla vurmakla, gözüne yumruk atıp kanını dökmekle ve ardından kafasına üç dört kez vurmakla suçladı. Quilico ise, sorgulama sırasında, aslında Rodol'un elinin arkasıyla kendi kulağına vurduğunu ve kendisinin Rodol'a ayakkabılarla dokunmadığını belirtti. Sonuçta Quilico, *capitaneus* ve *consilium* tarafından 200 altın florin kefalet ödemeye mahkûm edildi ve Luca Gentile onun için aracılık etti.¹³³

Kendi vatandaşlarıyla ilgili anlaşmazlıkların kendi mahkemele-ri önünde görülmesi muhtemelen Cenevizlerin çıkarına olacaktı. Bu durum, davaya konu olan Türklerin gücüne bağlı olmalıydı. Bu bağlamda, 14. yüzyılın ilk bölümünde beyliklerdeki anlaşmazlıklar Ceneviz memurların huzuruna götürülmüş olabilir. Diğer yandan, erken Osmanlı döneminde Cenevizlerin bu tür bir denetimi dayatması pek mümkün görünmüyor. Bu açıkçası, devlet görevlileriyle olan anlaşmazlıklarla değil, sadece tek tek tüccarlar arasındaki şikâyetlerle ilgilidir.

Kumaş 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında Turchia ticaretinde son derece önemli bir maldı. Genelde pamuk ve yün gibi hammaddeler batıya ihraç edilir ve çeşitli Avrupa kumaşları gibi işlenmiş ürünler ithal edilirdi. Fakat sadece hammadde ve işlenmiş ürün alışverişi yapılmazdı, çünkü Turchia kendi lüks kumaşlarını da üretir ve ipek ihraç ederdi. Bu bağlamda, önemli bir ticaret kalemi olan kumaş, hem tek tek tüccarlar hem de gümrük vergisi toplayan devlet için büyük gelir sağlamış olmalıdır.

IX

Metaller

Anadolu'ya metal ticaretiyle ilgili çalışmalar, ciddi bir veri eksikliği engeliyle karşı karşıyadır. Bunun nedeni sadece, bu bölge ve dönemin her yönü hakkındaki bütün araştırmaları etkileyen, belgelerin dağınıklığı meselesi değildir, aynı zamanda Hristiyan devletlerin ve kilisenin inançsızlarla metal ticareti yapmayı yasaklamasıdır. Silah ticaretini takip etmek özellikle gctr. Elbette Anadolu'ya silah gelmekteydi. Âşıkpaşazade, Bayezid döneminde Anadolu'da ateşli silahın olmadığından, buna karşın II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde bolca bulunduğundan söz eder.¹ Cenevizlerin Levant'a büyük miktarda silah ithal ettikleri bilinir,² fakat bu, bu ticareti illa ki Türklerle yaptıkları anlamına gelmez.³ şimdiye kadar, bu döneme ilişkin Ceneviz kaynaklarında Türklerle silah ticareti yapıldığına ilişkin hiçbir gönderme bulunamamıştır. Metal hareketi izlendiğinde karşılaşılan diğer bir zorluk da, ticareti yapılan metallerin nereden geldiğinin çoğunlukla belirtilmemesidir.

Ne var ki, batılı tüccarlar ve Müslüman gcler arasında açıkça bir metal ticareti vardı, çünkü papalığın, metallerin de içerisinde

olduğu savaş materyalleri ve gıda maddeleri gibi malların inançsızlara ihraç edilmesine yönelik yasağını sık sık tekrarlaması, bu yasağa rağmen gerçekleştirilen⁴ ve bu nedenle de kârlı olduğu varsayılabilir sürekli bir ticaretin varlığını gösterir.

Batıdan gelen önemli bir ithalat kalemi olan demir ve demirden üretilen mallar, Cenevizlerin ticaretini yaptığı en önemli mallardan biriydi.⁵ Batılı tüccarlar, bu ticaret konusundaki dinsel şüpheyi pek dikkate almıyor görünüyorlar. Öyle ki, Papa XI. Gregorius 1373'te, Türklerle demir ticareti yapan Hristiyanları aforozla tehdit etmek zorunda kaldı.⁶ Papalığın 1363'te Hospitalier Şövalyeleri'ne Türklerden gıda maddesi ithal etme izni vermesi, demir gibi savaş materyallerinin ticaretinin yapılmaması şartını içermektedir.⁷ Şövalyeleri'n de düşmanlarına silah sağlaması muhtemel değildir; bu nedenle, bu madde muhtemelen, papalığın bu tür izinler verirken kullandığı basmakalıp ifadelerden biridir. Yine de, bu, kilisenin savaş materyallerinin, özellikle de metallerin ticaretini ne kadar büyük bir tehdit olarak gördüğünü göstermektedir.

Papalığın bu konudaki hassasiyetine rağmen, bütün Levant'ta, Aşağı Ermenistan,⁸ Girit,⁹ Konstantinopolis, Pera¹⁰ ve Kefe'de¹¹ ve Turchia'da Antalya¹² ile Bursa'da¹³ demir satılırdı. 1430'ların sonlarında Bursa'da demir tel (*fil de fero*) tomar (*mazo*) başına 1 hiperpiron etmekteydi;¹⁴ bu fiyat, aynı dönem Kefe'ye giden demir telin fiyatıyla kıyaslanabilir.¹⁵ Kefe'deki fiyat, tomar başına 1,2 hiperpiradan biraz fazlaydı.¹⁶

Demir Doğu Akdeniz'e götürülen tek metal değildi; batıdan kurşun da gelirdi; Ragusa'dan İskenderiye'ye, Levant ve Suriye'ye¹⁷ getirilen kurşun, İskenderiye,¹⁸ Girit, Pera ve Konstantinopolis¹⁹ (buradan Girit'e götürülürdü²⁰) pazarlarında satılırdı. Ayrıca Turchia'da da satılırdı ve Cenevizler, 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında Balat'ta kurşun ticareti yapardı.²¹

Levant'a başka metaller de götürülürdü. Venedikliler İskenderiye ve Suriye'de²² kalay ticareti yapardı ve demir ile kurşun gibi, kalay da Doğu Akdeniz pazarlarında, İskenderiye,²³ Beyrut,²⁴ Şam,²⁵ Girit, Aşağı Ermenistan ve "her bölgeden" kalayın satıldığı Pera ve Konstantinopolis'te²⁶ görülürdü. Cenevizler Balat'a ka-

lay ithal ederdi²⁷ ve Antalya'da da kalay satılırdı.²⁸ Bakır ise Ragusa'dan Levant'a²⁹ ve Venedik'ten Mısır'a götürülürdü ve İskenderiye'de satılırdı.³⁰ Frescobaldi, Venedik'ten İskenderiye'ye, Venedik'te yüklenen kargosu içerisinde bakırın da bulunduğu bir gemiyle yolculuk etti.³¹

Batıdan Turchia'ya metal ticaretinin; mevcut verilerin dağınıklığının yanı sıra, bu ticaret yasadışı olduğu ve bu nedenle gizlendiği için, kaynakların gösterdiğinden çok daha önemli ve hacimli olduğu zannedilmiştir. Ne var ki, metal ticaretine ilişkin nispeten yetersiz kayıtlar, bu malların aslında büyük miktarda alınıp satılmadığına işaret edebilir. Şayet metal ticaretinin yasadışılığı bu ticaretin bu denli önem taşımasında etken olsaydı, metaller doğuya ihraç edilen mallara ilişkin hiçbir listede muhtemelen karşımıza çıkmazdı. Dahası, Turchia, metaller için her zaman güvenilir bir pazar olarak görünmüyor, çünkü buradaki ithal metaller kimi zaman satılmadan kalırdı;³² bu da, Turchia'nın, büyük miktarda metalin ithal edilmesini gerektirecek kadar metal sıkıntısı çekmediğini gösterir.

İthal metal ticaretinin kimi zaman belki de zannedildiği kadar büyük olmadığının en çarpıcı göstergesi, Levant'ın ihracat yapacak bir durumda olmasıydı. Venedik kadırgalarının Romania'dan evlerine taşıdıkları başlıca mallardan biri metalleriydi.³³ Bununla birlikte, Anadolu, başlı başına metal üreten ve ihraç eden bir ülkedydi. Anadolu'da metal kaynakları, özellikle de bakır, demir ve gümüş vardı.³⁴ Trabzon'un güneydoğusundaki Bayburt'ta, Gümüşhane'de (Argiron) ve Amasya'da gümüş madenleri bulunurdu.³⁵ Bizans döneminde İzmir civarında demir üretilirdi.³⁶

Kuzeydoğu Anadolu'da, Sinop, Samsun, Osmancık ve Kastamonu bölgesinde bakır çıkarılırdı ve bu bakır oldukça kaliteliydi; öyle ki, Khalkokondyles, bu bakırın kalite açısından İber Yarımadası'ndaki bakırdan sonra ikinci sırada olduğunu belirtmiştir.³⁷ Bu bakır kaynakları yerel beylikler ve genişleyen Osmanlı devleti arasında bir çekişme sahasıydı. Kastamonu civarındaki bakır madenleri başlangıçta, 14. yüzyılda İsfendiyaroğullarının elindeydi, fakat I. Bayezid 1391'de Kastamonu'daki İsfendiyaroğulları beyi Süley-

man Paşa'yı öldürüp topraklarını ele geçirince, yüzyılın sonlarında denetim Osmanlılara geçti.³⁸ Osmancık da aynı dönemde Bayezid'in eline geçti,³⁹ fakat görünüşe göre Bayezid Sinop'u fethetmeyi başaramadı.⁴⁰ Yine de bölge üzerinde bir miktar denetim sahibiydi, çünkü eski İsfendiyaroğulları beyi Kötürüm Bayezid'in oğlu olan Sinop beyi bir şekilde ona tâbiydi.⁴¹ Bayezid'in bölgedeki bakır madenlerinin gelirlerini devraldığından söz eden Khalkokondyles de, Bayezid'in Sinop üzerinde nüfuz sahibi olduğunu doğrular.⁴² Hükümdarlığının sonlarına doğru, Bayezid Samsun'u da ele geçirdi⁴³ ve Amasya 1398'de Burhaneddin'den alındı.⁴⁴

Osmanlı'nın 1402'deki çöküşünden sonra, Kastamonu ve Samsun yeniden İsfendiyaroğullarının denetimine girerken, Amasya Osmanlılarda kaldı.⁴⁵ I. Mehmed İsfendiyaroğullarına karşı bir sefer düzenledi ve Samsun'u aldı.⁴⁶ Sinop civarındaki toprakları elinde tutan fakat Kastamonu'daki bakır gelirlerini Osmanlı hükümdarına bırakan İsfendiyaroğulları beyi, Mehmed'e tâbi oldu.⁴⁷ 1421-2'deki iç çekişme sırasında, İsfendiyaroğulları beyi Mübarizeddin Osmanlı topraklarını işgal etti ve bakır üreten Kastamonu topraklarını yeniden aldı.⁴⁸ Bu zafer her halükârda kısa ömürlü oldu, çünkü II. Murad 1423'te⁴⁹ Kastamonu'yu aldı ve bakır ocaklarını işletti. İsfendiyaroğulları beyi Sinop bölgesinde bir kez daha vâsal konumuna düştü.⁵⁰

II. Mehmed 1461'de Sinop'u alarak, bölgedeki bakır madenlerini denetim altında tutmaya devam etti.⁵¹ Kritovulos'a göre, Sinop bölgesindeki en önemli ürün bakırdı.⁵² II. Mehmed'in hükümdarlığı sırasında, Kastamonu bölgesi, buradaki ocaklardan ve madenlerden "sınırsız" miktarda bakır üretmekteydi.⁵³ Bölgedeki bakırın *appalto* olarak, biri deniz, diğeri ise kara yoluyla ihracatı idare eden iki kişiye satılması, bu dönemde bu bölgenin bir bakır kaynağı olarak önemini ortaya koyar. İyi bir bakır rezervi her zaman hazineye tutulurdu.⁵⁴

Osmanlılar, Kuzeydoğu Anadolu'daki madenler dışında, Balkanlar'daki metal kaynaklarını da denetlemeye başladılar. Örneğin, 1389'daki Kosova Savaşı'ndan sonra, bu bölgedeki madenler Osmanlıların eline geçti.⁵⁵

Böylece, kendi metal kaynaklarını kendi denetimlerinde kullanmaktaydılar. Bu kaynaklar, özellikle de bakır Turchia'dan batıya ihraç edilirdi ve Prof. Balard'a göre, Cenevizler bu ticarete egemen bir rol oynardı.⁵⁶ Kurşun batıya ihraç edilir ve bir ihracat malı olarak batılı tüccarların gemilerinde ortaya çıkardı.⁵⁷ Örneğin, Bartolomeo Vignoso'nun mallarına ilişkin envanterde, batıya gönderilen mallar arasında 50 kantar kurşun vardı.⁵⁸ Osmanlı egemenliğindeki Selanik, Girit yoluyla İskenderiye'ye kurşun ihraç ederdi;⁵⁹ aynı şekilde, Konstantinopolis'ten de kurşun ihraç edilirdi.⁶⁰

Anadolu, bakır üreten ve ihraç eden bir bölgeydi ve İtalyan tüccarlar buradan büyük miktarlarda bakır satın alırdı.⁶¹ 1403'te Petro Falacha bakır ve diğer malları yüklemek için deniz yoluyla Kefe'den Turchia'ya gitmeyi tasarladı.⁶² Tüccarlar bakır için Pera'dan Sinop'a da giderdi.⁶³ Türk bakırını Barselona'ya ihraç edilmiş olabilir. 1381'de her ikisi de Barselonalı olan Martino Umcentii ve Alnardo Belegerio komutasındaki bir gemi, deniz yoluyla Khios'dan Ayasuluk'a ve oradan da, Barselona'ya gitmeden önce, İskenderiye veya Beyrut'a gidecekti. Gemi bu yerlerde diğer mallarla birlikte bakır da yükleyebildi. Belge hangi limanlarda bakır yüklendiğini belirtmemekle birlikte, bakır muhtemelen Ayasuluk'ta yüklenmişti.⁶⁴ Antalya'da bakır satılırdı; her ne kadar Pegolotti burada satılan bakırın nereden geldiğini belirtmese de, Türk bakır üretimine ilişkin kanıtlar ışığında, bu bakırın Turchia'da üretilmiş olabileceği söylenebilir.⁶⁵

Türklerin kendileri de Cenevizlerle bakır ticareti yapardı; örneğin, İsfendiyaçoğulları Kastamonu bakırını Ceneviz tüccarlara satardı. 1390'da Pera *burgensis*'i Constantino de Groto; Pera *burgensis*'i ve Raffaele Capello'nun –yine kendisi de bir Pera *burgensis*'iydi– *fideicommissor*'u olan Petro de Groto ve Dagnano Spinulla'ya karşı, Pera'daki Ceneviz *podestà*'sının huzurunda zararları için dava açtı. Constantino, kendisinin Raffaele Capello'yla birlikte, Kastamonu efendisi Solimambasa Turchus'un (Süleyman Paşa, İsfendiyaçoğulları beyi) ağırlığında 16.000 liralık bakır içeren bir *società* oluşturduklarını iddia etmekteydi. Bu

ağırlık yaklaşık 4.000 Pera kantarına eşdeğerdi. Constantino, bakır Süleyman Paşa'dan 476.000 gümüş Kastamonu akçesine satın almış ve Raffaele bu miktarı kendisine ödemeyi taahhüt etmişti. Ne var ki, Constantino ödeme için Raffaele'nin aracıları Dagnano ve Petro'ya başvurduğunda, kendisine ödeme yapılmamış ve bu nedenle zarar etmişti.⁶⁶

Türk ticareti bakır üretim bölgeleriyle sınırlı değildi, çünkü anlaşıldığı kadarıyla Türk tüccarlar daha uzaklarda da bu malın ticaretini yapmaktaydı. 1404'te Bursalı Türk Cagi Mostaffa (Hacı Mustafa), Yahudi Elias Sacerdotus'tan, ona teslim etmiş olduğu bakır için ödeme aldığını doğruladı.⁶⁷ Bunun belirtildiği Ceneviz belgesinin Khios'da düzenlenmesi muhtemelen, bakırın Khios'da teslim edildiğini gösterir. Bu bağlamda, Türk tüccarların 15. yüzyılın başlarında Khios'da bakır ticareti yaptığı görülecektir.

Konstantinopolis'te çok fazla bakır satılırdı⁶⁸ ve bakır buradan Girit, Venedik, Messina ve Saragosa, Şam, Beyrut ve İskenderiye'ye ihraç edilirdi.⁶⁹ Bu bakırın bir kısmı Balkanlar'dan gelmekle birlikte,⁷⁰ Konstantinopolis pazarında satışa çıkarılan bakırın büyük bir bölümünün Anadolu'dan gelmesi oldukça muhtemeldir.⁷¹ Badoer'in, gemilerin Karadeniz'den dönüşüyle birlikte bakır satışlarının yapıldığına dikkat çekmesi, bakırın Konstantinopolis'e Kastamonu bölgesinden getirildiğini gösteriyor olabilir.⁷² Bununla birlikte, tüccarlar bakır yüklü gemilerle Sinop'tan Pera'ya giderdi.⁷³ Piloti'nin Konstantinopolis'te "*en piatines*" [levhalar halinde] satıldığını belirttiği bakır da⁷⁴ Anadolu'dan gelmiş olabilir, çünkü Turchia Tana, Kefe, Trabzon ve Yunanistan'la birlikte, Piloti'nin kaydettiği malların geldiği yerlerden biri olarak gösterilmekteydi.

Sonuç olarak, batıdan Turchia'ya oldukça hacimli bir metal sevkıyatı yapıldığına ilişkin kaynakların eksikliğinin, bu ticaretin yasadışılığından ve mevcut verilerdeki boşluklardan değil de, bu hacimde bir metal ticaretinin gerçekte yapılmamasından kaynaklandığını öne sürmek en azından mantıklı görünmektedir. Anadolu büyük miktarda metal, veya en azından kendi ürettiği metalleri ithal etmek zorunda değildi. Silah ticareti meselesinde de, muhtemelen boyutu gizli tutulan bir silah ticareti yapılmamaktaydı; bu-

rada ithal edilen, teknoloji ve uzmanlıktı. II. Mehmed döneminde Konstantinopolis'in duvarlarını o kadar etkili bir biçimde döven toplar Macar bir mühtedi tarafından dökülmüştü.⁷⁵

Anadolu'da değerli metal ticareti de yapılmaktaydı. Gümüş ve altın lüks mallar olarak alınıp satılırdı. Bununla birlikte, bunlar zenginlik göstergesi olarak çok fazla rağbet gören mallardı. 13. yüzyılın sonunda Bizanslı general Filantropenos, Küçük Asya'da girdiği savaşın ganimetinin bir bölümü olan gümüş ve altını Konstantinopolis'e gönderdi.⁷⁶ Yaklaşık aynı dönemde, bu erken dönem açısından pek de güvenilir olmayan Neşri'ye göre, Bilecik (Bekloma) tekfurı, Köse Mihal'i "Osman'ı düğününe davet etmesi için gönderdi. Köse Mihal hediye olarak altın ve kuyumcu aletleri götürdü."⁷⁷ 1330'larda Aydın beyi Aydınoglu Mehmed, gümüşü, seyyah İbn Battuta'ya hediye etmeye uygun parçalardan biri olarak görmekteydi.⁷⁸ Sarayından ayrılırken, İbn Battuta'nın yanındakilere gümüş parçaları verdi.⁷⁹ Birgi'deki sarayda altın ve gümüş tabak ile kaşıklar bulunmaktaydı.⁸⁰ Aydınoglu Umur ise Şeyh İzzeddin'e gümüş taslar hediye etti.⁸¹ Bayezid ile Germiyan beyinin kızının 783/1381-2'deki düğününde, altın ve gümüş tepsiler, gümüş ibrikler ile kaplar ve altın sikkeler mevcuttu.⁸² Yaklaşık aynı dönemde, Âşıkpaşazade, ele geçirilen bir kaleden ganimet olarak gümüş ve altın tepsi ve kâseler alındığından bahseder.⁸³ 14. yüzyılın sonunda Bizans imparatoru, Osmanlı hükümdarı Bayezid'e altın ve gümüşle dolu 100 balık gönderdi.⁸⁴ Her ne kadar bu, gerçeği yansıtmaktan ziyade mit olsa da, altın ve gümüşün zenginlik ve gücün göstergesi olarak önemini ortaya koyar.

Altın Türk pazarlarında ticari bir maldı. Altın tel Antalya'da satılırdı⁸⁵ ve Edirne pazarlarında da altın görölürdü. 1438'de Edirne'de, buraya gönderilen 10 *chanele* altın telin 3 *chanele*'i satıldı. Kaydedilen rakam 9 hiperpiradır ve bu, muhtemelen satıldığı fiyattır.⁸⁶ Geriye kalan 7 *chanele* altın tel ise, Pipo de Jachomo tarafından Edirne'den Konstantinopolis'e gönderildi.⁸⁷ Konstantinopolis'te 10 ons ağırlığında olan 10 *chanele*, Yahudi Cain'in oğlu Asalon tarafından gönderildi ve ons başına 3 hiperpira değerindeydi.⁸⁸ Lucca, Cenova ve Provence'a ait altın telin satıldığı Konstantinopolis ve Pera pazarlarına her bölgeden altın tel gelirdi.⁸⁹

Turchia pazarlarında gümüş ticareti de yapıldı ve gümüş Antalya ve Ayasuluk pazarlarında parça ve külçeyle satılırdı.⁹⁰ Gümüşten yapılan mallar da alınıp satılırdı. 1358'de Menteşe beyi Musa; Kandiye dükası Pietro Badoer'e, babasının komün için anlaşma yapmak üzere Balat'ta bulunduğu sırada Francisco Blanco'dan aldığı, Girit yönetimine ait bir gümüş / gümüş nesne ("*argentei*") için borçlu olunan miktarı ödeme sözü verdi.⁹¹ 1381'de Khios'da Barselona'dan iki tüccar ve bir geminin Barselonalı kapitanları arasında bir anlaşmazlık yaşandı. Anlaşmazlık konularından biri dokuz balya kumaş ve bir miktar gümüşle ilgiliydi.⁹² Bu gemi Ayasuluk'a gittiği ve gümüşle birlikte anlaşmazlığa konu olan mal Ayasuluk'a sıkça ticareti yapılan kumaş olduğu için, gümüşün Ayasuluk'a tahsis edilmiş olması muhtemel görünüyor.

Muhtemelen bu bölgeye Khios'dan bir miktar gümüş gönderilmekteydi, çünkü altın ve gümüş deniz yoluyla Khios, Midilli, Rodos, Eski ve Yeni Foça, Kefe ve Turchia'daki bütün yerlere nakledilen tüm ticari mallara burada uygulanan % 0,5 *gabella*'dan muaf tutulmadı.⁹³ Böylece, altın ve gümüş Anadolu'ya Khios'dan ithal edilmiş olabilir; özellikle de, vergiden muaf tutulmadığı özellikle belirtilen diğer mallardan biri olan ve bölgeye ithal edilen sabun gibi.

Turchia, altın ve gümüş ithal etmenin yanı sıra, ihraç da ederdi. 1377'de Cenova'ya Balat'tan Hollanda altını (*aurepelium*) ithal edildi ve burada bu altın için vergi uygulandı.⁹⁴

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz civarında, hem Anadolu'ya hem de Anadolu dışına dairesel bir metal akışı vardı. Her ne kadar genellikle Turchia ile yapılan metal ticareti hacminin mevcut kanıtların ortaya koyduğundan daha büyük olduğu varsayılsa da, en azından bunun aslında böyle olmadığını ve buradaki kanıt eksikliğinin, kanıtlayacak bir şey olmamasından kaynaklandığını öne sürmek mümkün görünüyor. Diğer yandan, elimizde bu ticaretin boyutlarını veya işleyişinin ayrıntılarını tartmamızı sağlayacak çok az veri olduğu için, varılan sonuçlar ancak tahmin düzeyinde kalmaktadır.

X

Konstantinopolis'in Düşüşü ve 1453'ten Sonra Osmanlı-Ceneviz İlişkileri

Konstantinopolis'in düşüşü şüphesiz ki o döneme tanık olan Latinler tarafından devasa boyutlarda bir felaket olarak değerlendirilmekteydi. Daha sonra Papa II. Pius olan Piccolomini, şehrin düşmesini, kilisenin iki gözünden birini kaybetmesi olarak değerlendirmekteydi.¹ Kıyım; kana bulanık sokaklara tanık olanları ve Çanakkale Boğazı'nın sularında kavun gibi yüzen şişmiş bedenleri izleyenleri dehşete düşürdü.²

Şehrin düşüşü hiç şüphesiz önemli olsa ve Batı'da Türk tehdidi-ne karşı, hiçbir zaman gerçekleşmeyen, ortak bir hareket yürütme yönünde daha fazla çağırıcı teşvik etse de,³ fethin ekonomik ilişkiler üzerindeki gerçek etkisi muhtemelen çok daha sınırlıydı. Ticaret en güç şartlarda bile devam etme eğilimindedir. Türkler Konstantinopolis'in surları önünde toplanırken, Raffaele Vegerio ve Michele Natono adlı iki tüccar, Giovanni Caneta'nın gemisinde ziyafet vermekte ve bir giysinin fiyatı konusunda başarısız bir şekilde pazarlık etmekteydi.⁴ Konstantinopolis'te demirleyen gemilere

yönelik Türk bombardımanını izleyen Aron Maiavello, “Korkarım, gemileri ve balıkları kaybedeceğiz” demektedir.⁵

II. Mehmed’in Latinler ile ilişkilerinde izlediği Osmanlı politikası, hem ekonomi politikasındaki sürekliliği hem de bu tür ilişkilere verilen önemi gösterir. 1453’ün, Osmanlı devleti ve Batı Avrupa devletleri arasındaki ticari ilişkilerde bir kopuşu temsil etmediği bugün genel olarak kabul edilmektedir.⁶ Ne var ki, pek çok araştırmacı, bu tarihten sonra batılıların Osmanlılarla yaptığı ticarete bir çöküş yaşandığını savunur.⁷ Yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu’yla ilgili noter faaliyetlerinin azaldığı muhakkaktır.⁸ Fakat 15. yüzyılın sonlarında batılı tüccarların Osmanlı topraklarında yüzyılın başındaki kadar etkin olmamaları, ille ki Konstantinopolis’in düşüşü ya da II. Mehmed’in izlediği Osmanlı politikası bağlamında açıklanamaz.

Genelde, *per se* (tek başına) Osmanlı fethinin batılı tüccarlarla girilen ticari ilişkilerde bir çöküşe yol açmış olması gerektiği fikri, mevcut kanıtlar temelinde ikna edici görünmüyor. Osmanlılar, Cenevizlerin uzun bir süreden beri ticaret yaptıkları bölgeleri zaten ele geçirmişlerdi. 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı hükümdarı Bayezid, Cenevizlerin büyük ticari ortakları olan ve batılı tüccarlara elverişli ticari imtiyazlar bahşeden Menteşe ve Aydın beyliklerini kontrol altına aldı. Bu durum herhangi bir çöküşe yol açmadı ve elverişli ticari ayrıcalıklar yeni hükümdarlar döneminde de sürdü. Daha sonra, 1430’da Selanik’in düşmesiyle birlikte, Osmanlılar, ticaret üzerinde hiçbir olumsuz etkiye meydan vermeden, son derece önemli bir ticaret merkezini ele geçirdiler. Ticaret, her şeyden önce, devlet için büyük bir para kaynağıydı ve bu nedenle engellenemezdi. Franz Babinger’in dile getirdiği gibi, Osmanlıların genişlemesi, uluslararası ticarete zarar vermek bir yana, çok sayıda sınırı ortadan kaldırması ve tek bir ithalat-ihracat gümrük vergisinin uygulandığı homojen bir ticaret alanına yol açması bağlamında, büyük bir avantaj yarattı.⁹

Levant’taki Ceneviz kolonilerinin, özellikle de Pera ve Kefe’nin Türklere kaybedilmesinin, Ceneviz’in imparatorluk içerisindeki ticari varlığının son bulmasına doğrudan sebep olduğu belirtilmiştir.

Ne var ki, her ne kadar bu kayıplar, Ceneviz tüccarların faydalandığı güvenliği ortadan kaldırması açısından, şüphesiz büyük bir rahatsızlığa neden olduysa da, ticari ilişkiler illa ki bütünüyle bu tür ticaret üslerinin varlığına bağlı değildi. Latinlerin Memlûk İmparatorluğu veya Tunus ile yaptıkları ticaret bunun kanıtıdır. Memlûk topraklarında son derece etkin bir biçimde ticaret yapan Latinlerin burada kolonisi olmadı. Cenova her halükârda, Levant'ta önemli bir ticaret üssü olan Khios'u 16. yüzyıla kadar elinde tutmaya devam etti.

Mevcut kaynaklar; imparatorluk içerisinde Cenevizlerin ticari faaliyetlerindeki herhangi bir düşüşün, illa ki Osmanlı ilerlemesinden kaynaklandığını düşündürücek geçerli bir neden bulunduğuna ilişkin görüşü desteklemez. Konstantinopolis'in 1453'te düşmesinin ve II. Mehmed'in politikalarının, Ceneviz-Osmanlı ticaret ilişkilerinde gerçekten de bir çöküş başlatıp başlatmadığı sorusu cevaplanmadan duruyor.

Konstantinopolis'in düşmesinin hemen ardından, ticaretin olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdı, çünkü tüccarlar Khios gibi adalara kaçtı¹⁰ ve Pera'da Cenevizlere ve şehrin farklı bölgelerinde diğer Latinlere ait ambarlarda bulunan çok sayıda ticari mal alevler içinde kaldı, Türk askerleri tarafından yağmalandı ya da diğer batılılar tarafından çalındı. 1454'ün başında Osmanlılara gönderilen Ceneviz elçilere verilen talimatlardan biri, Pera'da Cenevizlerin uğradığı zarar ve kayıpların karşılanmasına çalışmalarıydı.¹¹ Türk yağması ya da mallara el konulması hiç şüphesiz yıkıcı olmuştu; örneğin, Giovanni Caneta, Michele Natono'yo ait şarabı şehrin düşmesinden hemen önce Pera'da satmasının nedenlerinden biri olarak, malı daha satmadan Türklerin el koyacak olmasını göstermekteydi.¹² Fethin hemen ardından ortaya çıkan karışıklıkta, Latinler de çaldılar veya kendilerine ait olmayan malları kolayca sattılar. Şehir düştükten sonra, Michele Natono'nun kendi adıyla etiketlenen şarabının bir bölümü, şarabı kendi ambarında tutan Carolo de Bozolo tarafından bir Ermeniye satılmıştı. Carolo, şarabın geri kalanını Lodisio Gattulusio'nun ambarına nakletmekteydi.¹³ Kayıp olan Aron Maiavello'nun evini kullanan Giovanni Caneta

ve Francesco Forcherio, Aron'un mallarını çaldılar ve evini, yasadışı yollarla elde ettikleri diğer malları depolamak için üs olarak kullandılar. Aron'un evinde sıkça misafir ederek eğlendirdikleri bir çilingir ve bir *magister asie* [maden ayarlarını denetleyen görevli] ile birlikte, ambarlara girebilmişlerdi.¹⁴

Türk fethi pek çok Latinin ve Latin devlet görevlisinin ölümü, esir edilmesi¹⁵ veya ortadan kaybolması anlamına gelmekteydi. Konstantinopolis'in gözleri önünde düştüğünü gören Ceneviz tüccarlar, ticari mallarını ve evlerini bırakarak, şehri terk etmek için gemi bulmak üzere liman bölgesine hücum ettiler;¹⁶ Mehmed şehir düştükten beş gün sonra Pera'ya girdiğinde, pek çok kişinin kaçmış olduğunu gördü.¹⁷ Venedik *bailo*'su, oğlu ve çeşitli Venedikli görevliler, tıpkı Katalan konsolosu ve diğer altı veya yedi Katalan gibi, idam edildi.¹⁸ Şehir düştükten sonra Pera'da adaleti sağlamak için *podestà* veya *vicario* kalmamıştı;¹⁹ bu durum ticari işlemleri şüphesiz engelledi ve anlaşmazlıkların çözümünde mutlaka sorun yaratacaktı. Bu koşullarda ticaretin geçici olarak kesintiye uğraması kolayca açıklanabilir.

Pera'daki durum hâlâ gücü ve Khios ile Midilli'deki Cenevizler Osmanlıların niyeti konusunda hâlâ endişeliydi.²⁰ Surlarının büyük bir bölümü yerle bir edilen Pera'nın zayıflayan savunması nedeniyle, tüccarlar mallarını güvenliği sağlayamadıkları bir şehre göndermeye o kadar da hevesli değillerdi.²¹ Cenova'daki yöneticiler, "Konstantinopolis düştükten sonra *lo signor Turco* [Türk sultanı] Pera'daki halkımıza kötü muamele etmekte" diyor ve hatta diplomatik ilişkileri durdurma ihtimalini tartışıyorlardı.²² Şehir düştükten yaklaşık iki yıl sonra, Giovanni da Pontremoli, tehlikeli durum dolayısıyla, tüccar Battista Goastavino'yu Pera'da kalmak yerine Cenova'ya dönmeye teşvik ediyordu.²³

Sonuç olarak, şehir düştükten sonra Ceneviz tüccarlar için elbette birtakım sorunlar mevcuttu. Fakat Turchia'da ticaret yaparken yaşanan sorunlar yeni değildi. 1381'de Giovanni de Bulgaro, özellikle Pera ve Turchia'da, kısmen buralardaki tehlikeler nedeniyle, *fideicommissor* olarak görevlerini yerine getiremediğinden şikâyetçiydi.²⁴ Ticarete, başka zamanlarda ve veba salgını gibi

başka nedenlerle de meydana gelebilen dalgalanmalara rağmen,²⁵ Ceneviz ve diğer Latin tüccarlar 1453'ten sonra ve aslında II. Mehmed'in sultanlığı boyunca Osmanlı devletinde etkinlerdi.²⁶ Ceneviz tüccarlar şehir düştükten kısa bir süre sonra işlerini yürütüyorlardı ve başlarda kaçanların büyük bir bölümü de geri dönmüştü.²⁷ Pek çok tüccar esir edilse ve fidye ödemek zorunda kalsa da, bu süreç çok hızlı olabiliyordu. Tommaso di Capriata Konstantinopolis'te 29 Mayıs Salı günü yakalandı ve Perşembe günü fidyeyle serbest bırakıldı.²⁸ Giovanni Caneta'nın fidyesi de aynı şekilde hızla ödenmiş olmalı, çünkü o da Pazar günü Pera'ya döndü.²⁹ Fetih sırasında kesinlikle her şey kaybedilmemişti. Kasım ayında Pera'dan Khios'a balyalarca kumaş gönderildi.³⁰ İnsanlar gibi, mallar da para ödenerek Türklerden kurtarılırdı;³¹ kredi mektupları takas edilirdi; Gregorio Magnano, Giovanni Guidice'in kendisine borçlu olduğu para için Amasra'da bir kredi mektubu almayı kabul etti.³² Yılın sonunda, Yunanistan ve Makedonya'dan Konstantinopolis ve Pera'ya tahıl gönderildi;³³ 1454'ün başında Cenova'ya şap ihraç edildi.³⁴ 1454'te Türklerle gönderilen Ceneviz elçilerine, mümkün olduğunca çok buğday ihraç etmek için anlaşma yapmaları emredildi.³⁵ Hayat devam etti, Pera'da evler kiraya verildi veya satıldı. 1454'te Magister Petro di Cremona, vekillerine, Pera içindeki ve dışındaki evlerini ve üzüm bağlarını kiralamaları için talimat verdi;³⁶ Antonio di Cabella ise Pera *bassali*'sinde, tersanenin üzerindeki küçük ahşap evinin satılması için talimat gönderdi.³⁷

Türkler de bu ticaretin çeşitli veçhelerine katıldılar; örneğin, esir sattılar.³⁸ Elbette şehrin düşmesinin hemen ardından, Cenevizler ve Türkler arasında ticari ilişkiler mevcuttu. 15 Ocak 1454'ten önce bir tarihte, Konstantinopolis subaşı Süleyman Bey, Odoardo Grillo'dan gelen ve Grillo'nun, Konstantinopolis ya da Pera'ya gitmek üzere yüklenen 3.467 hiperpira 6 karati değerindeki tahılın navlun ödemelerini karşılamak üzere Paride de Mari'ye vermiş olduğu kambiyo mektubunu geri çevirdi. Tahıl Konstantinopolis'te boşaltılsaydı Süleyman Bey'e, Pera'da boşaltılsaydı Cristoforo Pallavicino'ya teslim edilecekti.³⁹ Belgeden, subaşının burada

navlun ödemesi için anlaşmış olduğu tahılı devlet adına kabul eden bir devlet görevlisi olarak mı, yoksa Grillo'yla yaptığı anlaşma kredi mektuplarının kabulünü içeren bağımsız bir tüccar olarak mı hareket ettiği pek açık değil. Gerçekten de Süleyman Bey bağımsız bir tüccar olarak hareket ediyorsa, kredi mektubu konusunda yapılan anlaşma, onun Grillo için bankerlik yaptığı izlenimini veriyor olabilir,⁴⁰ ki bu da, Türkler ve Cenevizler arasında üst düzey bir ticari işbirliği olduğunu gösterir. Giovanni Caneta'nın Pera'daki davranışının da açıkça ortaya koyduğu gibi, kişiler kesinlikle işbirliği yapmaktaydı. Caneta, şehir düştükten hemen sonra, birkaç Türkün eşliğinde evine dönmüştü. Tommaso di Capriata kendisine "Giovanni, bu Türklerle birlikte ne yapıyorsun?" diye sorduğunda, Türklerin elindeki eflatun renkli bir giysiyi kumaşla takas etmeye çalıştığını söylemişti.⁴¹

Böylece, elimizdeki Ceneviz arşiv malzemeleri, ticaretin Konstantinopolis düştükten sonra sürdüğünü kanıtlar. Ne var ki, bu malzemeye dayanarak, bu ticaretin Osmanlı fethinden öncekiyle aynı boyutta ya da daha az olduğunu söylemek mümkün değildir, çünkü güvenilir bir kantitatif araştırma için elimizde yeterince veri yok. Yine de, bu materyal en azından, II. Mehmed'in, imparatorluğu içerisindeki batılı tüccarlara karşı büyük olasılıkla aşırı Latin karşıtı politikalar izlemediğini ve onun yürürlüğe koyduğu yeni politikaların, 1453'ten sonra bu ticarete ani bir çöküşe yol açacak kadar sert olmadığını kanıtlar. Gerçekten de Osmanlı belgeleri, Latin tüccarların onun döneminde faaliyetlerini sürdürdüğünü ortaya koyar.⁴²

Ceneviz-Osmanlı ilişkileri tam anlamıyla karşılıklı çıkara dayanmaktaydı. Cenevizler Türklerle ilişkilerinde esas itibariyle pragmatiklerdi; şüphesiz bu durum, Cenevizlerin Türk politikasının, bizzat Cenova tarafından yönetilmesinden ziyade, zamanında Pera ve Khios gibi kolonilerdeki Cenevizlerce dayatılmasından güç almaktaydı.⁴³ Pera'daki Cenevizler, Konstantinopolis kuşatması sırasında bile Türklerle ilişkilerini sürdürmeyi başardılar, fakat aynı zamanda, şehri savunanların yanında yer alıyor, Cenova'ya acil yardım isteyen mektuplar, Edirne'deki sultana ise anlaşmalarını

yenilemek ve ebedi dostluklarını ifade etmek için elçi, Konstantinopolis'e asker, Türk topları için sultanın ordugâhına yağ gönderiyor ve Longo Guistiniano'nun Türk gemilerini ateşe verme planını ele veriyorlardı.⁴⁴ Türk topları Pera'daki Cenevizlere ait, mal-la yüklü ve İtalya'ya gitmeye hazırlanan bir gemiyi batırdığında ve bunun sonucunda Perote'ler Türklere şikâyet ettiğinde, ilişkiler böyleydi. Geminin Peralı Cenevizlere ait olduğunu fark etmediklerini ve düşmana ait olduğunu zannettiklerini açıklayan Türkler, onlara, şehrin ele geçirilmesinin ardından tüccarların zararının tamamıyla karşılanacağı sözünü verdiler.⁴⁵ Konstantinopolis düşünce, Cenevizlerin asıl istediği Pera'yı geri almak ve eskisi gibi ticarete devam etmekte; bunun için vergi ödemeye hazırlardı. İlgilendikleri tek şey hareket özgürlüğünü ve özellikle de, Karadeniz'e erişimi güvenceye almaktı.⁴⁶

Nasıl, yeni Türk hükümdarıyla iyi ilişkiler kurmak Cenevizlerin çıkarınsa, II. Mehmed'in de bölgedeki Cenevizlerle ilişkilerini sorunsuzca yürütmekte kuşkusuz bir çıkarı vardı ve Ceneviz tüccarlar sarayını sıkça ziyaret ederdi.⁴⁷ Hükümdarlığının ilk yıllarında Pera, Khios ve Midilli'deki Cenevizler ve Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri, hediye götürmek üzere elçilerini gönderdiler ve anlaşmalar yaptılar.⁴⁸ Mehmed'in Pera'daki tüccarları kaybetmekte hiçbir çıkarı olmadığını; veziri Zaganos Paşa'nın, buradaki Cenevizleri kaçmamaları konusunda ikna edebilmek için, Mehmed'in dostane amaçları konusunda güvence vermesi ve kendilerine Bizans imparatorunun sunduğundan daha iyi anlaşma koşulları sağlanacağı sözünü vermesi de açıkça ortaya koyar.⁴⁹ Şehir düştükten beş gün sonra Pera'ya giren Mehmed, tüccarları şehirde tutabilmek için, mal ve mülkün sayılmasını emretti ve malların sahiplerinin şayet üç ay içinde şehre dönerlerse, mallarını geri alabileceklerini taahhüt etti.⁵⁰ Mehmed'in ticarete ve bu ticaretin devlet hazinesine sağladığı kazanca gösterdiği yoğun ilgi, 1454'ün başında Pera'yı yeniden Ceneviz denetimine vermek konusunda sultanı ikna etmek üzere Osmanlı sarayına gönderilen Ceneviz elçileri Luciano Spinula ve Balthasaro Marrufo tarafından da fark edildi. Elçiler, Pera'daki mevcut durumun ne sultanın

ne de Cenevizlerin yararına olduğunu, fakat onarılıp yeniden kendilerine bırakıldığı takdirde, şehrin bir kez daha kalkınacağını ve tüccarların çoğunlukla Batı'dan ithal edilen malları yeniden getireceklerini belirteceklerdi.⁵¹

Mehmed, Cenevizlerle ve ticaretle uğraşan diğer Latin milletleriyle yaptığı anlaşmalarla onlara imtiyazlar verdi. 30 Mayıs 1453'te Pera'daki Cenevizler için çıkarılan bir *aman-name*'yle, Cenevizlere imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi, haraç dışındaki vergileri ödemedi, mallarını serbestçe satma hakkı, yani tüccarların kendi meseleleriyle ilgilendikleri yasal bir otorite tanıdı; diğer yandan, yasaya ve âdete göre vergi ödemeleri şartıyla gelip gitme hakkı verdi.⁵² Bu ticari düzenlemeler sadece Cenevizlerle sınırlı değildi; hem 1454'teki anlaşmayla hem de 1463'te başlayan savaşa son veren 1479'daki anlaşmayla Venediklilere de benzer imtiyazlar tanındı.⁵³ Mehmed'in, on altı yıl süren bir savaştan sonra neredeyse hiç pazarlık gücü kalmayan Venediklilere bu tür ayrıcalıklar tanımaya istekli olması, Batı ile ticari ilişkilere verdiği önemi gösterir. Mehmed'in Floransa ile ilişkileri özellikle iyiydi ve 1469'da Floransa'ya ticari imtiyazlar verdi. 1479'daki düzenlemeyle, Hospitalier Şövalyeleri de ticari imtiyazlar elde etti. Ne var ki, bu, bizzat Şövalyeleri'n de farkına vardığı gibi, ticaret arzusuyla atılan samimi bir adımdan ziyade, saldırı gerçekleştirmek için Mehmed'e zaman kazandıran bir manevradan başka bir şey değildi. Yine de, bu anlaşmalarda, Osmanlı topraklarındaki batılı tüccarlara yönelik politikada ciddi bir değişim olduğunu gösteren hiçbir şey yoktur.

Batılı tüccarların faaliyetlerindeki düşüşün Osmanlıların tavrından kaynaklandığı savı değerlendirildiğinde, Mehmed'in, imparatorluğundaki batılıların, seleflerinin hükümdarlığı sırasında gelişme gösteren ticari etkinliklerini engelleyecek yeni ekonomi politikaları uygulayıp uygulamadığını incelemek gerekir. Ekonomi politikasının batılı tüccarlar açısından en önemli yönlerinden biri gümrük vergisiydi. Şayet II. Mehmed, 1453'te Konstantinopolis'i fethettikten sonra, gümrük vergisi oranlarını önemli ölçüde artırmış olsaydı, bu batılı tüccarlar için caydırıcı bir etken olabilirdi.

Bununla birlikte, 14. yüzyılda Osmanlılar tarafından uygulanan vergi oranları bilinmiyor. I. Murad ve Cenevizler arasında 1387'de yapılan anlaşma herhangi bir oran vermez, bunun yerine Cenevizlerin âdet üzere ödedikleri gümrük vergisinden bahseder.⁵⁴ 14. yüzyılda Latinlerden hem ithalat hem de ihracat ürünleri için genel olarak % 2 oranında vergi alındığını varsaymak mantıklı görünüyor; aynı oran Menteşe'de, 1353 anlaşması çerçevesinde Aydın'da ve Kıbrıslılar için Antalya'da da uygulanmaktaydı.⁵⁵ Süleyman'ın 1403'te yaptığı anlaşmadaki oranların da yine âdet üzere ödendiği görülüyor.⁵⁶ 1430'larda Gelibolu⁵⁷ ile Edirne'de⁵⁸ % 2 *comerchium* ve Samsun'da⁵⁹ % 2 ithalat vergisi uygulanmaktaydı.

II. Mehmed döneminde Latinler için uygulanan gümrük vergisi oranları % 4 veya % 5 civarındaydı. Gelibolu'da hem ithal hem de ihraç ürünler için Müslümanlardan ve vasal devletlerden % 4, vasal olmayan devletlerden ise % 5'ten fazla olmamak üzere vergi alınırdı;⁶⁰ 1475'te Jacopo di Promontorio tarafından bildirilen gelire göre, Gelibolu ve İstanbul'daki yabancılar hem ithal hem de ihraç ürünler için % 5 gümrük vergisi öderken, sultanın tebaasından olanlar % 4 öderdi.⁶¹ 1476'da İstanbul, Galata, Gelibolu, Çeşme ve iki Foça gibi çeşitli limanlarda Müslümanlar ve vasal devletlere mensup olanlar ithal mallar için % 4 vergi öderken, vasal olmayan Frenkler ve diğer gayrimüslimler % 5 ödemekteydi.⁶² 1481'de gayrimüslimler ve bağlı olmayan devletlere mensup olanlar ithal mallar ve bir gemiden bir başka gemiye nakledilen ticari mallar için % 4 öderdi; bununla birlikte, vasal devletlere mensup olanlar % 2, Müslümanlar ise % 1 ödemekteydi.⁶³ Aynı gümrük vergisi sınıflandırması, kumaşa⁶⁴ ve genel olarak 1482 yılında Samsun ve Sinop'taki diğer mallara da uygulanmaktaydı.⁶⁵ Bu oranlar kimi zaman daha düşük olurdu; örneğin, hem 1454-63'te hem de 1479-81'de Bursa'ya ithal edilen kumaş için Müslümanlara, vasal devletlerin mensuplarına ve Venedik, Cenova, Khios ve diğer yerlerden gelen gayrimüslim tüccarlara % 3 oranında vergi tarh edildi.⁶⁶

Bu rakamlar 1430'lardan sonra gümrük vergisi oranlarında bir dönem kayda değer bir artış olduğunu gösterir, çünkü Badoer % 2

vergi oranından bahsederken, II. Mehmed döneminde Latin tüccarlar genellikle % 4 ve % 5 vergi ödemekteydi. 100 yıl boyunca gümrük vergisi ödemelerinde bir artışın olmaması olası görünmüyor. Muhtemelen, Menteşe ve Aydın gibi bölgeleri ele geçiren Bayezid, mal akışı üzerinde çeşitli şekillerde denetim kurmayı, örneğin kendi topraklarından tahıl ihracını yasaklamayı da unutmamadan, geliri az da olsa artırmaya çalışıyordu. Aynı şekilde, II. Murad döneminde çok fazla büyüyen imparatorluğun, I. Murad dönemindeki vergi oranlarını aynen uyguladığını düşünmek zor. II. Mehmed döneminden kalan bir belge, Gelibolu'da "âdet üzere" Müslümanlardan ve vasal devletlerin mensuplarından % 4, vasal olmayan devletlerin mensuplarından ise % 5'ten fazla olmayan bir vergi alındığından bahseder.⁶⁷ "Âdet üzere" ya sadece kalıplaşmış bir ifade olabilir ya da belki bir önceki sultan tarafından uygulanan oranı belirtir. Badoer'in verdiği rakamlara ilişkin daha ikna edici bir açıklama da, bu rakamların, Cenevizler ve Venedikliler gibi ayrıcalıklı batılı tüccarlara verilen cömert bir imtiyaz olduğudur. % 2 veya % 3 gibi bir imtiyaz olası görünüyor. 1480'lerde gayrimüslimlere ve vasal olmayan devletlerin mensuplarına % 4 vergi tarh edilirken, vasal devletlerin mensuplarından % 2 alınırdı.⁶⁸ Belki de 1430'larda Cenevizler ve Venedikliler gibi batılı tüccarlardan, 1480'lerin başlarında vasal devletlerin mensuplarına tarh edilenle aynı oranda vergi alınmaktaydı. II. Mehmed döneminde Osmanlı gümrük vergisi oranlarında dikkate değer bir artış olduğu fikrine karşı öne sürülen bir başka delil ise, mevcut arşiv kayıtlarında Ceneviz tüccarlardan şikâyet geldiğine ilişkin herhangi bir ize rastlanmamasıdır. Bu koşullarda, şikâyetlerin yüksek sesle belirtilmesi beklenirdi.

Batılı tüccarlar, gümrük vergisinin yanı sıra, devletin mal akışını denetim altına almasından da etkilenirdi. II. Mehmed döneminde mallar açıkça denetim altında tutulurdu. Antalya ve Mısır arasındaki kereste ticareti tekelinin kişilere iltizam edildiği 15. yüzyılın ikinci yarısında kerestede olduğu gibi, çeşitli mallarda devlet tekelisi uygulanırdı.⁶⁹ Batı'dan sabun ithal edilir ve Foça'daki sabun üretimi denetim altında tutulurdu.⁷⁰ Ne var ki, bu tür denetimler

yeni değildi. I. Murad, 1381'de Kütahya'yı ele geçirdikten sonra, şap ihracatına sınırlama getirdi. Bu durum Venedikli tüccarları etkilediği için, 1384 yılında Venedik senatosu, elçisine, hem Venediklilerin Osmanlı topraklarında kaya şapı yükleyebilmelerini ve ihraç edebilmelerini sağlamasını, hem de sultanın sabitlediği şap fiyatında indirim talep etmesini emretti.⁷¹

I. Murad'ın oğlu ve halefi Bayezid döneminde, tahıl ticareti denetim altına alındı ve 1390'da, Menteşe ve Aydın Osmanlıların eline geçtikten sonra tahıl ihracatı yasaklandı.⁷² Bayezid, Makedonya'dan tahıl ihracını da yasakladı.⁷³ Venedik vatandaşı Lodisio (Alvise) Bragadino'nun Pera'daki Ceneviz bir *burgensis* olan Jane de Draperiis'e karşı Pera *podestà*'sı Antonio Leardo huzurunda açtığı dava da, bu dönemde Türk limanlarından tahıl ihracının her zaman serbest olmadığını açıkça ortaya koyar. Anlaşmazlık, Jane'nin Lodisio'ya sattığı ve mutabık kalınan zaman veya yerde teslim edilmediği anlaşılan tahılla ilgiliydi. Bu nedenle, Lodisio, tahılın Grecia ya da Turchia'daki limanlarda teslim edilmesini istedi ve Turchia'da sadece iki yerin adını –Camalı veya Scorpiata'nın (*"Scorpiata citra"*) bu tarafı– açıkça belirtti; buna göre, Lodisio'nun, bu miktarda tahıl için bu yerlerden her zaman serbestçe geçmiş olduğu bilinmektedir.⁷⁴ Bu da, Camalı ve Scorpiata dışındaki Türk limanlarında tahıl ihracatına sınırlama getirildiğini gösterir.⁷⁵ Lodisio ya Bayezid'le ya da yerel bir görevliyle kişisel bir anlaşma yapmadıysa, bu sınırlamanın bahsi geçen iki limanda uygulanmamasının nedeni belli değildir.

Kereste ve atlarla birlikte, tahıl ihracatındaki yasak da, Aydın beyinin,⁷⁶ kardeşleriyle girebileceği bir iktidar mücadelesinde destek alabilmek için Venediklilere yanaştığı 1400 yılında yürürlükteydi. Bey, Girit'teki elçisi aracılığıyla, Venediklilere, beylikte rahatça ticaret yapabileceklerini ve tahıl, kereste ve atlar dışında istedikleri malları ihraç edebileceklerini taahhüt etti. Venedik ise, Giritli yöneticilere, atlar ve tahıldaki yasağın da kaldırılması için uğraş vermelerini önerdi.⁷⁷

Sonuç olarak, II. Mehmed dönemindeki ekonomi politikası, seleflerinin izlediği politikadan çok da farklı değildir ve Cenevizler

ile Osmanlı devleti arasındaki ticari ilişkilerdeki herhangi bir düşüşte belirleyici etken olarak nitelendirilemez. Gerçekten de, II. Mehmed'in hükümdarlığı sırasında, Cenevizlerle ticaret devam etti ve İtalyanlar onun sarayında hâlâ belirgindi.⁷⁸ Fakat yüzyılın sonlarında bir düşüş yaşandı. Her ne kadar Osmanlı ilerlemesi kimi zaman yıkıcı ve ticaret kolonilerinin kaybı cesaret kırıcı olmuşsa⁷⁹ ve belki de cizye uygulaması⁸⁰ bir etkide bulunmuşsa da, bu etkenler tek başına, Cenevizlerin Osmanlı pazarından çıkmasını açıklayamaz. Bu muhtemelen, herhangi bir Osmanlı politikasıyla ilişkili olmayan ve daha ziyade, Cenevizlerin Yeni Dünya'nın yeni keşfedilen pazarlarında daha fazla kazanç elde etme arzularından kaynaklanan diğer etkenlerin bir sonucuydu.

Sonuç

Latinlerin Erken Dönem Osmanlı Ekonomisine Katkısı

Osmanlı devletinin kuruluşundan Konstantinopolis'in düşmesine kadar geçen sürede, Türk denetimindeki topraklar Doğu Akdeniz ekonomisinde kayda değer bir rol oynadılar. Türklerle yapılan ticaret, Cenova devletinin zenginliğine önemli ölçüde katkıda bulundu. Aynı zamanda, Ceneviz tüccarların erken dönem Osmanlı ekonomisindeki rolü de önemliydi ve Ceneviz sermayesi ile uzmanlığı onun gelişiminde rol oynadı. Peşi sıra Osmanlı padişahları, Cenevizlerle ve ticaretle uğraşan diğer Latin devletleriyle ticari ilişkileri geliştirmeye ve teşvik etmeye istekliydi; bu tavır 1453'ten sonra da açıkça sürdü.

Ceneviz tüccarlar, sadece gelen, alan ve giden dış bir etken olarak değil, aynı zamanda devletin görevlilerinden biri olarak da, gelişmekte olan Osmanlı ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıydılar, çünkü Ceneviz ve diğer Latin tüccarlar Osmanlılar için mültezimlik yapmaktaydı. 1390 yılına ait bir Venedik belgesi de, Latinlerin erken bir dönemde bu yetkiyle görev yaptıklarını doğrular. O yılın Mart ayında, Osmanlı sultanı I. Bayezid'e gönderilen Venedik el-

çisi Francesco Quirino, senatodan birtakım talimatlar aldı. Quirino Bayezid'in babası I. Murad'ın ölümü üzerine Venedik'in taziyelerini sunacak, Venedik'in yeni sultanın cülusundan büyük bir memnuniyet duyduğu konusunda güvence verecek ve senatonun gelecekte kendisiyle iyi ilişkiler kurma arzusunu dile getirecekti.

Senatonun başlıca endişelerinden birinin, Osmanlı devletiyle yürütülen ticari ilişkiler olması pek garip değildir. Venedik'in istediği ve Quirino'ya elde etmeye çalışması emredilen şeyler, Osmanlı limanlarına serbest giriş, tahıl ihracatındaki denetimlerin kaldırılması ve Osmanlı topraklarındaki ticari işlemlerden vergi alınmamasıydı. Bayezid'in Venedikliler tarafından ihraç edilen tahılı muhtemelen vergiden muaf tutmayacağını öngören senato, Quirino'ya, *modio* başına 1 hiperpirona kadar vergiyi kabul edebileceği talimatını verdi. Quirino ayrıca, Venedikli tüccarların, I. Murad döneminde olduğu gibi, hareket özgürlüğü ve can ve mal güvenliği içerisinde Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilmelerini temin edecekti. Bayezid'den, bu tüccarların, geçmişte Venedik vatandaşlarına kötü muamele etmiş olan diğer Frenklerin eline düşmek zorunda kalmamasını sağlayacak mektuplar elde edecekti. Senatoya göre, bu Frenklerin yerine, Türklerin eline düşmek daha iyiydi. Eğer Venedikli tüccarlar limanlarda diğer insanlarla iş yapmak zorunda kalacaklarsa, bunu Venediklilerle yapmalıydılar.¹

Türk topraklarında Venedikliler tarafından gerçekleştirilen ticari işlemler konusunda Quirino'ya verilen talimatlar, Frenklerin Osmanlılara ait limanlarda Osmanlı sultanı adına yetki sahibi oldukları ve bu Frenklerin Venedikli değil de, tersine Venediklilerin çıkarlarına düşman kişiler olduğu anlamına gelir. Ayrıca, Türklerin de en azından kimi zaman aynı yetkiyle görev yaptıkları görüyor, çünkü senato, Frenkler yerine Türklerin eline düşmeyi tercih etmekteydi. Dahası, talimatlar Venediklilerin de aynı yetkiyle görev yapabildiklerini gösterir, çünkü Quirino, illa ki görevlilerin denetiminden geçilecekse, bu görevlilerin Venedikli olması gerektiği konusunda uyarılmıştı. Böylece muhtemelen, orada bu sıfatla görev yapmasalar bile, Venedikli görevliler daha olasıydı.

Her ne kadar bu belge, bu Frenklerin hangi yetkiyle görev yaptıklarını belirtmese de, bunların mültezim olması oldukça muhtemeldir. Âşıkpaşazade, II. Murad döneminin başında Gelibolu'daki bir mültezimden ("ameldar") söz eder.² Büyük olasılıkla, mültezimler Osmanlı topraklarında erken bir tarihte görev yapıyorlardı. Yine Âşıkpaşazade'ye göre, esirlerin beşte birinin köle olarak alındığı *pençik* vergisi³ ve köleler için kafa başına 25 akçe vergi alınması⁴ I. Murad döneminde başladı; bu dönemde Karaman'dan Kara Rüstem, Osmanlı sultanının, pençik vergisini toplayamaması nedeniyle gelir kaybettiğini belirtmişti. Murad bu nedenle, hem pençik vergisini hem de köle başına 25 akçe vergi alınmasını kabul etti ve Kara Rüstem Gelibolu'da vergi toplama işini üstlendi. Bu açıdan, Kara Rüstem'in konumu, Osmanlı sultanından vergi toplama hakkını elde etmiş olan bir mültezimin durumuyla örtüşür. Her ne kadar, Colin Imber'in kesin bir dille belirttiği gibi, Âşıkpaşazade bu dönemdeki olaylara bizzat tanık olmasa ve onun bu olaylara ilişkin aktarımı tartışılmaz bir hakikat olarak değerlendirilemese de, bu en azından, 14. yüzyılın sonlarına doğru bir dönem iltizam uygulandığının göstergesidir.⁵

Batılı tüccarların 15. yüzyılda Osmanlı devleti için mültezimlik yaptıkları bilinmektedir.⁶ Francesco de Draperiis, II. Murad'dan Turchia ve Grecia'daki şap madenlerinin *appalto*'sunu aldı;⁷ 1452'de Paris Giustiniano, Paolo Bocardo ve Benedetto Salvaigo bu *appalto*'yu bir daha aldığı veya yenilediği takdirde, Francesco'ya para ödeyeceklerini taahhüt ettiler.⁸ 1476 yılının başında, İstanbul'un buğday, arpa, yulaf, darı ve un gümrük vergileri bir milyon akçe ve ayrıca, resm-i berat için 12.000 akçe karşılığında üç yıllıkına Kesaridoğlu Kaysara, Galatalı Petr Uri (ya da Petrauri) (پتراوری) ve Amiloğlu Menteşe'ye satıldı.⁹ Petr Uri ya da Petrauri isminin Türkçe olmadığı açık; bu kişi Galata'da yaşayan, belki Petro Auri veya Petro Doria adlı bir İtalyan olabilir; bahsedilen kişi muhtemelen Cenevizdi. Kesaridoğlu Kaysara ise isminden anlaşıldığı kadarıyla büyük ihtimalle Rumdu.

Rumlar, Konstantinopolis fethedildikten sonra Osmanlı sultanlarından iltizam aldılar. Örneğin, 1476'da Paloloğoz Kandroz,

Lefteri bin Galbanoz, Andiri bin Halkokandil, Manul Paloloğoz ve Yakub İstanbul, Galata, Gelibolu ve Mudanya gibi limanlardaki gümrük vergisi iltizamını ve İstanbul ile Galata'daki kumaşın simsarlığını aldılar.¹⁰ Birkaç yıl sonra, 1482'de, Samsun ve Sinop'taki gümrük vergisinin iltizamı Tebrizoğlu Ermeni Yakub ve Kostandin "nam zimmi"ye satıldı.¹¹ 1476'da İstanbul'daki gümrük vergisinin iltizamı, üç yıllığına 13 milyon akçeye Müslümanlardan oluşan dört kişilik bir ortaklığa satıldı. Bu ortaklık, iltizamı alabilmek için, 11 milyon akçe (yaklaşık 245.000 düka) teklif etmiş olan ve Rumlardan oluşan beş kişilik bir ortaklıktan fazla fiyat vermişti.¹² 1480'de Galata'dan Anton oğlu Skroz (?) Ankara'daki sabun imalathanelerinin iltizamını aldı.¹³ Çok daha sonraki bir tarihte, 16. yüzyılın sonlarında, Khios'daki mastika mültezimleri Yahudiydi ve bir mukataa defterine göre, eminin gayrimüslim olması gerekiyordu.¹⁴ Bu, Osmanlı fethinden önce işleyen ve Osmanlı devletinin kendi idaresi içine katmakla yetindiği sistemin devam ettiğini gösteren dikkat çekici bir örnektir. Osmanlı fethinden önce, Khios'daki Maona [ortaçağda iltizam almak için kurulan İtalyan ortaklık biçimi-ç.n.] çoğunlukla Yahudi parasına bel bağlamaktaydı, bu nedenle Yahudiler üretilen mastikada pay sahibi olmuşlardı. Osmanlılar adayı alınca, mastika mahsulü Valide Sultan'ın hassı haline geldi ve Yahudilerin katılımı devam etti.

Sonuç olarak, Osmanlıların erken bir tarihte mültezimleri kullandığı ve 15. yüzyılın sonlarında Latinlerin de bu mültezimler arasında olabildiği açıkça görülüyor. Latin tüccarlar 13. yüzyılda Müslüman topraklarında mültezim olarak faaliyet yürütmekteydi. Katalanlar, Tunus'ta *gabella*'yı idare etmekteydi; Tunus sultanı 1285'teki Panissar barışıyla Tunus'un *gabella*'sını başkalarından önce bir Katalana vermeyi kabul etti. Dufourcq'a göre, bu, bir Katalanın, Tunus'taki gümrük vergileri için bir çeşit "*fermier général*" [mültezim] olması anlamına gelmekteydi.¹⁵ Aynı yıl Aragon kralının, Tunus'taki yeni elçisi Betran de Mesurata'ya talimatı, yeni konsolosun, Tunus'taki *gabella* iltizamını (*à ferme la gabelle de Tunis*) olabildiğince çabuk üzerine almasını sağlamasıydı.¹⁶ III. Alfonso iki yıl sonra Conrad Lancia'yı Tunus'a elçi olarak gön-

derdi. Lancia, *gabella* iltizamının Aragon tebaasından kişilere verilmesini sağlayacaktı.¹⁷ Benzer talimatlar yine III. Alfonso tarafından 1290'da elçi Bernat de Belvis'e de verildi. Katalanlara, *gabella* iltizamında, Cenevizler ve Pisalılar karşısında öncelik tanınacaktı ve bununla birlikte, *gabella*'yı alan kişilere, tek bir ödeme yerine aylık ödeme yapma izni verilecekti.¹⁸ 1291'de buradaki şarap *gabella*'sı Cervia de Riera'ya verildi.¹⁹ Aynı dönemde Marco Caroso, Tunus sultanından şarap *gabella*'sını 34.000 *bessant*'a aldı. Sultan daha sonra, bir Venediklinin Caroso'nun davranışları hakkındaki şikâyeti dolayısıyla, *gabella*'yı ondan geri aldı ve bir Pisalıya sattı.²⁰ Sultan, Pisalı Raynerio Martello'ya da aynı şekilde davranmış ve şarap *gabella*'sını ona önce sattı, daha sonra geri aldı.²¹ 1305'te Cezayir'in *gabella*'sını bir Ceneviz aldı.²²

Osmanlıların mültezimlerden yararlandığını, 15. yüzyılda Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Latin mültezimler bulunduğunu ve Latin mültezimlerin 13. yüzyılda Müslüman topraklarında etkin olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, 1390 yılına ait belgedeki Frenklerin Osmanlı sultanı için mültezim olarak görev yaptığını öne sürmek mümkün görünür.

Karşımıza çıkan bir başka soru da bu Frenklerin kimler olduğudur. Elbette Venedikli değillerdi, çünkü Venediklilerin eline düşükleri Frenkler onlara her zaman iyi davranmıyorlardı. Bu da, onların Ceneviz olduğu anlamına gelebilirdi, çünkü bu ikisi arasındaki ilişkiler çoğunlukla gergindi; buna karşın, Cenevizlerin Türklerle ilişkileri genelde iyiydi. II. Murad döneminin başında, Âşıkpaşazade'nin sözünü ettiği Gelibolu'daki mültezimin, Düzmece Mustafa'nın peşindeki Murad ve ordusunun boğazlardan geçmek için Ceneviz gemilerini kullanmasında etkili olması belki bu açıdan önemlidir. Âşıkpaşazade, onun Cenevizlerle iyi ilişkiler kurduğunu belirtir.²³

1390 yılına ait belgede bahsedilen Latin temsilciler muhtemelen Ceneviz olsa da, bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla ya Venedikliler de bu mevkide görev yapabiliyorlardı ya da Venedik senatosu bunun olmasını istiyordu. Venedik senatosunun Quirino'ya, illa ki temsilcilerle iş yapmak zorunda kalınacaksa, bunların Venedikli

olmasının daha iyi olacağı talimatını vermesi, Venediklilerin de iltizam alabilme ihtimalinin bulunduğunu gösterir. Venedikliler muhtemelen, yeni Osmanlı sultanı döneminde mültezim olarak görev yapabilecekleri yeni bir düzenleme oluşturmaya ve bir önceki hükümdar döneminde var olan sistemi değiştirmeye çalışıyorlardı. Bu da belki, Venediklilerin I. Murad döneminde iltizam almadıklarının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Böylece bu Frenklerin, yani muhtemelen Cenevizlerin mültezim olarak görev yaptıklarını kabul ettiğimizde, hangi iltizamları aldıklarını da sormamız gerekir. Limanlarda iş yaptıkları için, gümrük vergisi mültezimi olduklarını varsaymak mantıklı görünüyor. 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı devleti için çalışan yabancı mültezimlere ilişkin yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi, Latinler gümrük vergisi toplama işini yürütmekteydiler. Dahası, Latin tüccarlar uluslararası ticaret yaptıkları için, öncelikle limanlarda yoğunlaşacak ve doğal olarak gümrük vergisi toplamakla ilgileneceklerdi.

Batılı tüccarların bu mevkide bulunmasını biraz açıklamak gerekir. İltizama ilişkin çok açık bir noktaya dikkat çekelim: Bu iltizamları alacak kişilerin parası olmalıydı ve bu, batılı şehir devletlerindeki büyük tüccar ailelerin sahip olacağı bir şeydi. Bu aileler, bu iş için gereken uzmanlığa da sahipti. Osmanlıların bu yabancı serveti ve uzmanlığı, sadece imparatorluğun kuruluş aşamasında değil, aynı zamanda Konstantinopolis'in fethinden ve büyük ve mamur bir devletin tesisinden sonra da, kendi imparatorluklarını idare ederken kullanmaya çalıştıkları görülecektir.

İltizamın, bu sayede herhangi bir risk almadan sağlam bir gelir elde eden devlet açısından belirgin avantajları vardı. Risk etkeni, Türk yönetimlerinin neden iltizam sattıklarını da büyük ihtimale kısmen açıklar, çünkü bu sayede sabit bir gelir elde etmekte, verginin toplanmasıyla ilgili sorunlardan kaçınmakta ve dalgalanan bir pazarda kârın azalması riskini bertaraf etmekteydiler. Bununla birlikte, belirli bir dönem pazarda canlılık yaşandığında zarara da uğrayabiliyorlardı ve bu gibi durumlarda, kâr doğal olarak mültezimlere kalıyordu. 15. yüzyılın ikinci yarısında, sultan madenleri iltizama vermeyi tercih etti ve böylece, oldukça riskli bir teşebbüs

alanında, herhangi bir sermaye yatırımı yapmadan sağlam bir gelir kaynağı elde etti.²⁴ Osmanlı yönetimi, zor bir mali durumun yaşandığı sonraki dönemde, riskten kaçınmak için iltizamı daha fazla kullanmayı seçti ve risk mültezimlere yüklendi.²⁵ 16. yüzyılda artan nüfus ve Avrupa'daki enflasyondan kaynaklanan fiyat artışları nedeniyle mali açıdan sıkışan Osmanlı devleti, gelirlerini artırmaya çalıştı. Bunun için alınan önlemlerden biri iltizam satışını genişletmekti.²⁶ Osmanlı yönetimi, 18. yüzyılda da mali sorunları çözmenin bir yolu olarak iltizam kullanımını genişletti.²⁷

İltizamın uygulanması, ticaret açısından teşvik edici bir unsur da olabiliyordu, fakat bu, özellikle merkezi otorite zayıfladığında, her zaman suiistimale açık bir sistemdi.²⁸ Biri, örneğin belirli malların gümrük vergisinin iltizamını satın aldığı anda, bu malların ithalatını veya ihracatını olabildiğince teşvik etmek onun çıkarına olacaktı. Tunus'ta 13. yüzyılın sonunda, Venedikli mültezim Marco Caroso'nun elinden ne kadar çok şarap geçtiğinin farkına varan sultan, şaraptaki *gabella*'yı ondan aldı ve 10.000 *bessant*'tan fazla bir rakama Pisalı bir tüccara sattı.²⁹

Marco Caroso deneyiminin gösterdiği gibi, bir iltizamın, onu alan kişiler açısından birtakım sakıncaları olabiliyordu. 1443'te Girit'teki şarap mültezimlerinin, bir önceki yıl Venedik gemilerinin adaya girmesi yasaklandığı için uğradıkları zararlar tazmin edildi.³⁰ 1388'de Corone'de açık artırmayla çeşitli vergi gelirlerini satın alan Checho Bertoldo, gemi kaybı ve gemilerin Corone'ye girmesini engelleyen Türklerin varlığı dolayısıyla çok fazla gelir kaybetmekten ve böylece, iltizam için borçlu olduğu, kalan 200 düka-yı ödeyememekten şikâyetçiydi. Bu nedenle, yılda 40 düka taksit ödemesine izin verildi.³¹ Fakat II. Mehmed döneminde, borcunu ödemeyen mültezimlere müsamaha gösterilmedi. Taahhüt ettikleri ödemeleri yapmayan *âmillers* idam edildi.³² Mültezimler kimi zaman saldırıya da uğradı. Sırp despotundan Srebrenica'nın gümrük vergisini almış olan Ragusalı üç tüccar saldırıya uğradı, sürüldü ve gümrük vergisi paraları ve hesapları alındı.³³

Sonuç olarak Osmanlılar, I. Murad'ın saltanatında ve büyük olasılıkla öncesinde, gümrük vergilerini toplamak için limanlarda

Latin, muhtemelen de Ceneviz tüccarları kullanıyorlardı. Böylece, bu tüccarların sermayesinden ve uzmanlığından yararlanarak, herhangi bir risk almadan devlet için sabit bir gelir sağladılar ve bireylerin daha fazla faaliyet yürütmeye teşvik edildiği bir ortam yaratarak ticareti canlandırdılar.

Osmanlıların dışarıdan gelen tüccarların becerilerinden ve parasından yararlanması, devletin gelişim sürecindeki başarılarında bir şekilde rol oynamış olabilir, çünkü her ne kadar askeri başarı olmadan bir imparatorluk yaratılamayacağı doğruysa da, askeri gücün Osmanlıların daimi başarısını tek başına açıklayamadığı da bir gerçektir. Kalıcı bir devletin yaratılmasını sağlayan diğer bir etken de, Osmanlıların fethettikleri yerlerde yürürlükte olan ve işleyen sistemleri özümseyebilmeleri ve yabancı tüccarların sermayesinden ve ustalığından yararlanabilmeleridir.

Osmanlıların, bölgedeki diğer Türk beylerinden daha dinamik bir ekonomi politikasına sahip oldukları görülüyor. Batılı tüccarlarla ilişkilerinde oldukça uysal davranan ve örneğin, Venedik'in istediği koşulları kabullenen Menteşe ve Aydın'ın tersine, Osmanlılar kendi koşullarını dayatmaya genellikle daha istekliydiler. Kendi ekonomik güçlerinin ve Türk pazarlarının ticaretle uğraşan batılı devletler için ne kadar önemli olduğunun daha fazla farkındaydılar ve siyasal konumlarını güçlendirmek için ekonomik varlıklarını kullanmaya çalışıyorlardı. Örneğin, I. Bayezid tahıl ihracatını yasaklamış ve liman girişlerine sınırlama getirmişti. Osmanlı tüccarları kendi toprakları dışında da ticaret yapabiliyorlardı; örneğin, 1393'te Hospitalier Şövalyeleri'yle barış görüşmeleri yapan Bayezid, Rodos'ta hiçbir sınırlamaya maruz kalmadan, köle satabilmeyi talep etti;³⁴ bu, Osmanlı tüccarlarının Ege adalarında ki pazarlarda etkin olduklarına işaret eden bir şarttı. Osmanlı tüccarları Kahire'de de ticaret yapabiliyorlardı, çünkü Memlûk Sultanlığı için Türk pazarlarında köle alan Müslüman köle tüccarları, mallarıyla Mısır'a yolculuk ediyorlardı.³⁵

Cenevizlerin bu devletin erken dönem ekonomik gelişimine katkısı, mevcut kaynaklara bakılırsa oldukça önemliydi. Cenevizler, bu devletin erken dönem ekonomik yapısına sermayelerini ve

ustalıklarını getirdiler. Bu bağlamda Osmanlı devleti, Osmanlı ekonomik zekâsının Ceneviz sermayesi, uzmanlığı ve çıkarlarıyla bulunduğu bir alandı. Erken dönem Osmanlı devletinin tarihi, karanlıklara gömülü, sadece savaşların ve sefere çıkmış orduların kaldırdıkları toz bulutlarının etkisinde bir tarih asla değildir; bu devlet, “batılı”nın karşısı anlamında tamamen “doğulu” bir devlet olarak görülmemeli veya bir Batı Hıristiyanlığı-Müslüman Türk çatışması ışığında değerlendirilmemeli, bunun yerine Akdeniz ekonomisinin bütünleyici bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Her ne kadar, Batı Hıristiyanlığının büyük bir bölümü için Türkler inançsız düşmanlar olsalar da, onlar, Cenevizler dahil pek çok tüccarın akın ettiği devasa bir ticaret kompleksinin de hâkimleriydi. Cenevizler ve Türkler arasındaki ilişkinin temelini oluşturan şey büyük ölçüde paraydı ve ilişkileri, herhangi bir dinsel kaygıdan ziyade, bu belirlemekteydi.

Ek 1

Kambiyo Kurları

Tablo A1.1. Akçenin hiperpirona oranı

Tarih	Akçe	Hiperpiron	Kaynak
1436.iv.8	11 <i>asper 2 tornexi</i>	1	Badoer, <i>Libro</i> , süt. 48 s. 96, süt. 29 s. 59
1436.iv.10	11 <i>asper 2 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 48 s. 96, süt. 3 s. 7
1436.iv.30	11 <i>asper 2 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 56 s. 112, süt. 3 s. 7
1436.ix.7	11 <i>asper 6 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 3 s. 6, süt. 7 s. 15
1436.xi.8	11 <i>asper 4 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 33 s. 66, süt. 16 s. 33
1436.xi.8	11 <i>asper 4 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 33 s. 66, süt. 18 s. 37
1436.xi.8	11 <i>asper 4 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 33 s. 66, süt. 33 s. 67
1436.xii.5	11 <i>asper 4 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 16 s. 32, süt. 29 s. 59
1436.xii.7	11 <i>asper 4 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 33 s. 66, süt. 16 s. 33
1437.ii.17	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 175 s. 352, süt. 125 s. 253 (referans süt. 134, fakat süt. 125 olmalı)
1437.iii.11	11 <i>asper 2 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 36 s. 72, süt. 55 s. 111
1437.iii.13	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 63 s. 126, süt. 55 s. 111
1437.iii.16	11 <i>asper 9 tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 61 s. 122, süt. 57 s. 115

Tablo A1.1. Akçenin hiperpirona oranı

Tarih	Akçe	Hiperpiron	Kaynak
1437.iii.31	11 <i>asper</i> mancho <i>tornexi</i> 5	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 125 s. 252, süt. 186 s. 375
1437.iii.31	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 125 s. 252, süt. 204 s. 411
1437.iii.31	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 125 s. 252, süt. 204 s. 411
1437.iv.13	11 <i>asper</i> 1,5 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 55 s. 110 (referans süt. 48, fakat burada ona karşılık gelen bir kayıt yok)
1437.iv.30	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 57 s. 114, süt. 43 s. 87
1437.iv.30	11 <i>asper</i> 1,5 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 55 s. 110, süt. 36 s. 73
1437.iv.30	11 <i>asper</i> 1,5 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 56 s. 112, süt. 36 s. 73
1437.iv.30	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 56 s. 112, süt. 57 s. 115
1437.vii.9	100 <i>asper</i> –	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 61 s. 122 (referans süt. 57, fakat burada ona karşılık gelen bir kayıt yok)
1437.vii.9	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 61 s. 122 (referans süt. 57, fakat burada ona karşılık gelen bir kayıt yok)
1437.vii.18	11 <i>asper</i> mancho <i>tornexi</i> 5,5	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 125 s. 252, süt. 183 s. 369
1437.vii.18	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 48 s. 96, süt. 57 s. 115
1437.vii.18	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 48 s. 96, süt. 57 s. 115
1437.vii.20	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 48 s. 96, süt. 75 s. 153
1437.vii.23	11 <i>asper</i> 4 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 61 s. 122, süt. 33 s. 67
1437.vii.23	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 48 s. 96, süt. 75 s. 153
1437.vii.24	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 92 s. 186, süt. 88 s. 179
1437.viii.5	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 175 s. 352, süt. 125 s. 253
1437.viii.5	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 175 s. 352, süt. 125 s. 253
1437.viii.5	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 175 s. 352, süt. 125 s. 253
1437.viii.5	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 175 s. 352, süt. 125 s. 253
1437.viii.21	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 93 s. 188, süt. 92 s. 187
1437.ix.2	11 <i>asper</i> mancho <i>tornexi</i> 5,5	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 125 s. 252, süt. 231 s. 465 (c.231 = 1 hiperpiron = 11 <i>asper</i> mancho 5 <i>tornexi</i>)

Tablo A1.1. Akçenin hiperpirona oranı

Tarih	Akçe	Hiperpiron	Kaynak
1437.ix.18	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 82 s. 166, süt. 175 s. 353
1437.ix.20	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 57 s. 114, süt. 60 s. 121
1437.ix.20	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 57 s. 114, süt. 43 s. 87
1437.ix.20	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 57 s. 114, süt. 60 s. 121
1437.ix.20	100 <i>asper</i>	9	<i>a.g.e.</i> , süt. 116 s. 234, süt. 57 s. 115
1437.x.9	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 92 s. 186, süt. 47 s. 93
1437.xi.28	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 131 s. 264, süt. 46 s. 93
1437.xi.28	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 131 s. 264, süt. 46 s. 93
1437.xii.23	11 <i>asper mancho</i> 1 <i>tornexe</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 167 s. 336, süt. 131 s. 265
1437.xii.24	11 <i>asper mancho</i> 1 <i>tornexe</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 167 s. 336, süt. 131 s. 265
1438.iii.20	11 <i>asper mancho</i> <i>tornexi</i> 5	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 197 s. 396, süt. 186 s. 375
1438.iii.20	10,6 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 197 s. 396, süt. 186 s. 375
1438.vi.1	11 <i>asper mancho</i> <i>tornexi</i> 5,5	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 186 s. 374, süt. 201 s. 405
1438.vi.7	11 <i>asper mancho</i> <i>tornexi</i> 6	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 194 s. 390, süt. 186 s. 375
1438.iv.16	10,5 <i>asper</i> 3 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 316 s. 634, süt. 155 s. 313
1438.viii.5	11 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 191 s. 384, süt. 175 s. 353
1438.viii.18	10,5 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 227 s. 456, süt. 61 s. 123
1438.viii.18	10,5 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 230 s. 462, süt. 89 s. 181
1438.ix.18	10,5 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 247 s. 496, süt. 175 s. 353
1438.ix.18	10,5 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 247 s. 496, süt. 175 s. 353
1438.xii.13	10,5 <i>asper</i> 2 <i>tornexi</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 227 s. 456, süt. 209 s. 421
1438.xii.28	10,5 <i>asper</i>	1	<i>a.g.e.</i> , süt. 134 s. 270, süt. 227 s. 457

Tablo A1.2. Samsun akçesinin 1 hiperpirona oranı

Tarih	Akçe	Kaynak
1437.xi.28	19	Badoer, <i>Libro</i> , süt. 102 s. 206, süt. 152 s. 307. Süt. 102'de <i>hiperpiron</i> başına 17 <i>asper</i> , süt. 152'de ise 19 <i>asper</i> , verilmektedir, kayıta verilen rakamların hesaplanmasında doğru rakamın 19 olduğunu göstermektedir.
1437.xii.18	19	<i>a.g.e.</i> , süt. 44 s. 188, süt. 152 s. 307
1437.xii.18	19	<i>a.g.e.</i> , süt. 44 s. 188, süt. 152 s. 307
1437.xii.18	19	<i>a.g.e.</i> , süt. 152 s. 306, süt. 44 s. 89
1437.xii.18	19	<i>a.g.e.</i> , süt. 152 s. 306, süt. 152 s. 307

Tablo A1.3. Trabzon akçesinin 1 hiperpirona oranı

Tarih	Akçe	Kaynak
1436.xi.5	33,3	Badoer, <i>Libro</i> , süt. 21 s. 42, süt. 7 s. 15
1436.xi.10	33,3	<i>a.g.e.</i> , süt. 7 s. 14, süt. 7 s. 15
1437.i.2	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 173 s. 348, süt. 166 s. 335
1437.i.22	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 166 s. 334, süt. 166 s. 335
1437.i.24	40	<i>a.g.e.</i> , süt. 173 s. 348, süt. 51 s. 103
1437.i.24	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 173 s. 349
1437.xii.5	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 51 s. 103
1437.xii.5	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 51 s. 103
1437.xii.5	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 51 s. 103
1437.xii.5	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 90 s. 182, süt. 153 s. 309
1437.xii.18	40	<i>a.g.e.</i> , süt. 51 s. 102, süt. 166 s. 335
1437.xii.18	40	<i>a.g.e.</i> , süt. 166 s. 334, süt. 44 s. 89
1437.xii.18	40	<i>a.g.e.</i> , süt. 166 s. 334, süt. 152 s. 307
1438.iv.19	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 173 s. 349
1438.iv.19	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 153 s. 309
1438.iv.19	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 153 s. 308, süt. 153 s. 309
1438.iv.19	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 185 s. 372, süt. 153 s. 309
1438.iv.19	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 185 s. 372, süt. 153 s. 309
1438.xii.8	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 278 s. 558, süt. 185 s. 373
1438.xii.18	36	<i>a.g.e.</i> , süt. 288 s. 578, süt. 185 s. 373

Tablo A1.4. Hiperpironun 1 Türk dükasına oranı

Tarih	Hiperpira	Kaynak
1436.i.13	2 hiperpira 1,5 karati	Badoer, <i>Libro</i> , süt. 3 s. 7. Referans süt. 16'dır, fakat o sayfada ona karşılık gelen bir kayıt yok. Bu ve sonraki iki kayıt, aynı ticari işlemin parçalarıdır, fakat farklı kambiyo kurlarıyla.
1436.i.13	2 hiperpira 1 karati 2 tornexi	a.g.e.
1436.i.13	2 hiperpira 2 karati 10 tornexi	a.g.e.
1436.ii.13	2 hiperpira 10 karati	a.g.e., süt. 48 s. 96, süt. 29 s. 59
1436.ii.20	2 hiperpira 1,5 karati	a.g.e., süt. 3 s. 6, süt. 48 s. 97
1436.ii.20	2 hiperpira 1,5 karati	a.g.e., süt. 40 s. 80, süt. 48 s. 97
1437.iii.8	2 hiperpira 1,5 karati	a.g.e., süt. 51 s. 102, süt. 48 s. 97. Bu ve sonraki kayıt, aynı ticari işlemidir, fakat iki farklı kambiyo kuruyla.
1437.iii.8	2 hiperpira 2,5 karati	a.g.e., süt. 51 s. 102, süt. 48 s. 97
1437.xi.2	2 hiperpira 1,5 karati	a.g.e., süt. 40 s. 80, süt. 48 s. 97
1438.iii.23	2 hiperpira	a.g.e., süt. 180 s. 362, süt. 186 s. 375

Ek 2

1430'ların Sonlarında Konstantinopolis'te Köle Fiyatları

Tablo A2.1. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te köle fiyatları

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1336.i.15	bir Rus kadın ("sciava rossa"), Maria adında, 16 yaşlarında, sağlıklı -	114 <i>hiperpira</i>	Badoer, <i>Libro</i> , süt. 45 s. 90, süt. 16 s. 33
1436.viii.7	sekiz köle ("teste"), Çerkez kadınları ve ? ("zirchase e avogaze"), beşi 20-25 yaşlarında iyi ve güzel kadınlar, biri 28 yaşlarında başka bir kadın, diğer ikisi 14 yaşlarında, temiz ve iyi durumda iki genç erkek ("garzone")	her biri 91 <i>hiperpira</i>	a.g.e., kol 45 s. 90, süt. 50 s. 101 (Venedik'e gönderildiler)

Tablo A2.1. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te köle fiyatları

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1436.xi.23	evde çalışabilecek ve iyi durumda, 18 yaşlarında, bir erkek köle ("sciavo avogaxo")	95 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 45 s. 90, süt. 141 s. 285
1437.i.24	evde çalışacak iki köle ("teste") biri 16 yaşlarında, Maria adında, bir Rus kadın, diğeri 18 yaşlarında bir erkek ("un sciavo avogaxo")	210 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 172 s. 346, süt. 45 s. 91
1437.ii.1	20 yaşlarında bir kadın, Çerkez, sol elinde siğiller var	108 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 178 s. 358, süt. 169 s. 341
1437.iii.24	iki Tatar köle ("teste tartare") 15 yaşlarında erkek olan biri vaftiz edildi ve Terzo adını aldı, diğeri 20 yaşlarında, Madalena adında bir kadın, ikisi de sağlıklı	ikisi için 180 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 45 s. 90, süt. 64 s. 129 (kumaşla takas edildiler)
1437.xi.12	Chatarina adında, kısa boylu, 18 yaşlarında bir Rus kadın ("testa")	110 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 135 s. 272
1437.xi.12	Oraxi adında, uzun boylu, 18 yaşlarında, kendi dilinde konuşan bir Tatar kadın ("testa")	135 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 135 s. 272, süt. 143 s. 289

Tablo A2.1. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te köle fiyatları

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1437.xi.21	20 yaşlarında bir Rus erkek ("balaban"), ("desgreziado") hadım edilmiş	100 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 135 s. 272, süt. 143 s. 289
1437.xi.21	ortalama ağırlıkta, 26 yaşlarında bir Tatar erkek ("balaban")	100 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 135 s. 272, süt. 143 s. 289
1437.xii.10	bir Tatar kadın ("sciava")	135 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 143 s. 288, süt. 148 s. 299
1437.xii.17	bir erkek ("balaban")	100 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 143 s. 288, süt. 49 s. 99
1438.iii.17	bir Tatar kadın, 22 yaşlarında	90 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 172 s. 346, süt. 169 s. 341
1438.vii.8	beş köle ("balabani"): ikisi 20 yaşlarında, biri 25 yaşlarında, ikisi 30 yaşlarında	her biri 70 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 172 s. 346, süt. 220 s. 443
1438.vii.16	yedi köle ("balabani"), hepsi 20 ve 25 yaş arasında	80 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 172 s. 346, süt. 222 s. 447
1438.vii.26	köleler ("teste e balaban")	her biri 107,5 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 220 s. 442, süt. 224 s. 451 ^a
1438.vii.26	bir erkek (Katalanya'ya gönderildiler) Tatar köle ("balaban tartaro")	74 <i>hiperpira</i>	a.g.e., süt. 172 s. 346, süt. 222 s. 447

^a Bu madde, Mallorca'ya yapılan bir yolculuk için tüccarlar tarafından kurulan bir ortaklığa ilişkindir. Çok sayıda kölenin ticareti yapılmıştı; tüccarlardan biri 16.125 *hiperpira* değerinde 150 köle, diğeri 2.042,5 *hiperpira* değerinde 19 köle ve bir başkası 1.397,5 *hiperpira* değerinde 13 köle sattı. Bu kölelerden en azından bazıları Tatar'dı, çünkü bir "balaban tartaro"dan da söz ediliyordu.

Tablo A2.1. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te köle fiyatları

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1438.x.2	on üç köle ("balabani")	11'i 74 <i>hiperpira</i> 1'i 50 <i>hiperpira</i> 1'i 30 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 247 s. 496, süt. 231 s. 465
1438.x.3	bir köle ("balaban")	74 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 247 s. 496, süt. 231 s. 465
1438.x.3	bir köle ("balaban")	73 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 247 s. 496, süt. 239 s. 465
1438.x.11	<i>del balaban</i> <i>da la quistion</i>	74 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 258 s. 518, süt. 231 s. 465
1438.xi.22	bir erkek Rus köle ("sciavo") 15 yaşlarında	27 altın Venedik <i>dükası</i> = 88 <i>hiperpira</i> 14 <i>karati</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 288 s. 578, süt. 249 s. 501
1438.xii.8	bir kadın Tatar ("tartara"), 20 yaşlarında, alnında bir yara izi var, ("la qual à una bota sul fronte")	120 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 293 s. 588, süt. 258 s. 519
1438.xii.10	uzun boylu bir Rus kadın ("sciava rosa atartarada, grande de persona") 18-20 yaşlarında	110 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 293 s. 588, süt. 294 s. 591
1439.iii.2	bir kadın ("testa")	110 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 294 s. 590, süt. 319 s. 641
1439.iii.9	iki Rus kadın ("rose") köle ("teste") biri 18-20 yaşlarında, diğeri 13-14 yaşlarında	ikisi için 190 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 172 s. 346, süt. 211 s. 425
1439.vi.7	iki kadın ("teste")	204 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 327 s. 656, süt. 172 s. 347

Tablo A2.1. 1430'ların sonlarında Konstantinopolis'te köle fiyatları

Tarih	Tarif	Fiyat	Kaynak
1439.vii.18	iki Rus kadın ("femene")	her biri 90 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 224 s. 450, süt. 331 s. 665
1439.xi.22	bir kadın ("teste")	107 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 373 s. 748, süt. 260 s. 523
1439.xi.28	Zorzi adında, 20 yaşlarında bir erkek ("avogaxo")	95 <i>hiperpira</i>	<i>a.g.e.</i> , süt. 357 s. 716, süt. 172 s. 347

Ek 3

Şap Fiyatları

Tablo A3.1. Şap fiyatları

Tarih	Yer	Tür	Kaynaktaki fiyat	Fiyat (<i>düka</i>)	Kaynak
1323	Pisa	kaya	<i>centinaio</i> başına 1 <i>soldo</i>	1 <i>düka</i> = 16,5 <i>kantar</i>	Pegolotti, <i>Pratica</i> , s. 208
1336	Girit		1 <i>migliaio grosso</i> başına 8 <i>hiperpira</i>	1 <i>düka</i> = 5,5 <i>kantar</i>	1336.x.20 = Zucchello, <i>Lettere</i> , no. 1, s. 8
1384			1 <i>kantar</i> başına 4 <i>hiperpira</i>	1 <i>düka</i> = 0,5 <i>kantar</i>	Thomas, <i>Diplomatarium</i> , C. II, s. 194
1394	Foça		40 altın <i>düka</i> = 100 <i>kantar</i>	4 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1, dök. 97/240
1394	Foça	kaya	400 <i>düka</i> = 350 <i>kantar</i>	1,14 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1, dök. 97/240

Tablo A3.1. Şap fiyatları

Tarih	Yer	Tür	Kaynaktaki fiyat	Fiyat (düka)	Kaynak
1405	Khios/ Foça/ Mitylene	toz	3.000 altın <i>düka</i> = 4.000 <i>kantar</i>	0,75 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1405.iv.4 = Doehaerd ve Kerremans, <i>Relations commerciales</i> , no. 11 s. 12. Söz konusu şap 3.000 <i>kantar</i> toz Foça şapı ve 1.000 <i>kantar</i> toz Mitylene şapından oluşmaktaydı ve Khios <i>kantar</i> ıyla ölçülmekteydi.
1408	Pera/ Scorpiata	kaya	2 <i>hiperpira</i> 12 <i>karati</i> = 1 <i>Ceneviz kantarı</i>	yaklaşık 0,66 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1408.viii.14 = ASG, Notaio Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, dök. 384
1408	Pera/ Scorpiata	toz	1 <i>hiperpira</i> 9 <i>karati</i> = 1 <i>Ceneviz kantarı</i>	yaklaşık 0,33 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	a.g.e.
1412				0,7 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1414.v.29 = Heers, 'Commerce de l'alun', 39
1438	Konstan- tinopolis sorta	<i>lume</i> <i>de</i>	4 <i>hiperpira</i> = 1 <i>kantar</i>	1,3 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1438.i.22 = Badoer, <i>Libro</i> , süt. 261 s. 524 (Mallorca'ya gidiyor)
1438	"	kaya	7 <i>hiperpira</i> = 1 <i>kantar</i>	2,3 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	a.g.e.
1438	"		22 <i>hiperpira</i> 12 <i>karati</i> = 6 <i>kantar</i>	1,25 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1438.ii.26 = a.g.e., süt. 410 s. 822, süt. 320 s. 643 (Venedik'e gidiyor)
1438	"	<i>lume</i> <i>neta</i>	4,5 <i>hiperpira</i> = 1 <i>kantar</i>	1,5 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1438.iii.5 = a.g.e., süt. 194 s. 390, süt. 186 s. 375
1438	"		3 <i>hiperpira</i> = 1 <i>kantar</i>	1 <i>düka</i> = 1 <i>kantar</i>	1438.iv.13 = a.g.e., süt. 320 s. 642, süt. 316 s. 635 (Kandiye'ye gidiyor)

Tablo A3.1. Şap fiyatları

Tarih	Yer	Tür	Kaynaktaki fiyat	Fiyat (düka)	Kaynak
1438	"	kaya	7 hiperpira = 1 kantar	2,3 düka = 1 kantar	- 1438.vii.26 = a.g.e, süt. 220 s. 442
1439	"		22 hiperpira 12 karati = 6 kantar	1,25 düka = 1 kantar	1439.ii.26 = a.g.e, süt. 410 s. 822, süt. 320 s. 641 (Venedik'e gidiyor)
1439	"	lume neta (?lume de sorta)	3 hiperpira 21 karati = 6 kantar	1,25 düka = 1 kantar	1439.iii.30 = a.g.e, süt. 322 s. 646, süt. 319 s. 641
1439	"	lume de sorta	4 hiperpira = 1 kantar	1,33 düka = 1 kantar	1439.vii.9 = a.g.e, süt. 322 s. 646, süt. 341 s. 685
1439	"		5 hiperpira = 1 kantar	1,7 düka = 1 kantar	1439.xi.2 = a.g.e, süt. 322 s. 646, süt. 371 s. 747
1439	"	lume de sorta	4 hiperpira 18 karati = 1 kantar	1,6 düka = 1 kantar	1439.ix.28 = a.g.e, süt. 322 s. 646, süt. 284 s. 571
1439	"	"	4 hiperpira 6 karati = 1 kantar	1,4 düka = 1 kantar	1439.ix.28 = a.g.e, süt. 322 s. 646, süt. 127
1448	"	"	"	0,375 düka = 1 kantar	1449.i.21 = Heers, 'Commerce de l'alun', 39
1449	"	"	"	0,5 dükadan fazla = 1 kantar	1449.iv.28 = a.g.e.
1450	"	"	"	0,5 dükadan fazla = 1 kantar	1450.ii.18 = a.g.e., no. 174
1450	"	"	"	45 düka	1451.xii.28 = a.g.e.

Ek 4

İthal Kumaş Fiyatları

Tablo A4.1. İthal kumaş fiyatları

Tarih	Kumaş	Yer	Fiyat	Kaynak
1290	155 parça Champagne kumaşı	Kefe	£G638 16s 6d	1290.v.23 = Bratianu, Actes, no. 330, s. 297
1297	pamuk	Kıbrıs	4 <i>besanti saracinali</i> = 1 <i>kantar</i>	1297.iii.11 = Lamberto di Sambuceto (Balard), no. 34, s. 45-7
1299	Halep'ten gelen kumaş	Kıbrıs	60 <i>besanti saracinali</i> = 1 <i>kantar</i>	1299.v.22 = a.g.e., no. 147, s. 172
1300	Lombardiya ve Fransız kumaşı	Kıbrıs	3.948 <i>bessant</i> = 33 parça Lombardiya kumaşı ve 27 parça Fransız kumaşı	1300.ii.2 = Lamberto di Sambuceto (Desimoni), no. 42, s. 25-28
1300	Avignon kumaşı	Kıbrıs	968.5 <i>soldi</i> 8 <i>denari</i> = 4 balya	1300.ix.30 = Lamberto di Sambuceto (Polonio), no. 19, s. 20-1

Tablo A4.1. İthal kumaş fiyatları

Tarih	Kumaş	Yer	Fiyat	Kaynak
1300	Lombardiya ve "Taolonis" kumaşı	Kıbrıs	1.200 <i>soldi</i> = 33 balya Lombardiya kumaşı ve bir balya "taolonis"	1300.ix.30 = <i>a.g.e.</i>
1307	Suriye kumaşı	Kıbrıs	28 gümüş <i>bessant</i> = 1 <i>kantar</i>	1307.iv.5 = (Balard), no. 133, s. 20
1309	Chalons kumaşı	?	252 <i>libri</i> 1 <i>solidus</i> = 2 balya (= 13 parça)	1309.xi.5 = Giovanni de Rocha (Balard), no. 23, s. 309-10
1310-40	Erzincan keten bezi	Pisa	parça başına 3 <i>denari</i>	Pegolotti, <i>Pratica</i> , s. 208
1310-40	Narbonne kumaşı	Ayasuluk	kumaş başına 14 altın <i>florin</i> = 18 Selçuk <i>ancone</i> 'u	<i>a.g.e.</i> , s. 55
1310-40	boyalı Floransa yünlüsü	Ayasuluk	2-2,25 altın <i>florin</i> = 1 <i>canna</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 55
1310-40	? boyalı Floransa yünlüsü	Ayasuluk	32-6 altın <i>florin</i> = 1 parça (= 12 <i>canne</i> ve 1 <i>braccia</i> Floransa)	<i>a.g.e.</i> , s. 55
1310-40	Chalons kumaşı	Antalya	8-10 Kıbrıs <i>bessant</i> 'ı = 1 <i>canna</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 58
1310-40	Narbonne	Antalya	9-12 altın <i>florin</i> = 1 parça	<i>a.g.e.</i> , s. 58
1310-40	Perpignan	Antalya	9-12 altın <i>florin</i> = 1 parça	<i>a.g.e.</i>
1310-40	Lombardiya kumaşı	Antalya	8-9 altın <i>florin</i> = 1 parça	<i>a.g.e.</i>
1310-40	Türk ipeği	Pisa	<i>centinaio di libbere</i> başına 6 <i>soldi</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 208-9
1310-40	Chalons kumaşı	Antalya	8-10 Kıbrıs <i>bessant</i> 'ı = 1 <i>canna</i>	<i>a.g.e.</i> , s. 58

Tablo A 4.1. İthal kumaş fiyatları

Tarih	Kumaş	Yer	Fiyat	Kaynak
1361	<i>saia Irlanda</i>	Khios	570 gümüş Kıbrıs <i>bessant</i> 'ı = 38 parça	1361.xi.1 = Nicola de Boateriis, <i>Notaio</i> , no. 114, s. 116
1391	Floransa kumaşı	?Pera	19 <i>hiperpira</i> 6 <i>karati</i> = 7 parça	1391.xii.19 = ASG, Antico Comune, 22, ya. 70, 92
1392	<i>panni rosee</i>	"	21 <i>hiperpira</i> = 7 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 74, 193
1392	Floransa kumaşı	"	21 <i>hiperpira</i> = 7 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 76, 193
1392	Floransa kumaşı	"	21 <i>hiperpira</i> = 7 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 78, 196
1392	kumaş	"	17 <i>hiperpira</i> 12 <i>karati</i> = 7 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 88, 175
1392	<i>panni rosee de grana</i>	"	32 <i>hiperpira</i> 12 <i>karati</i> = 6 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 84, 197
1392	<i>panni rosee</i>	"	16 <i>hiperpira</i> 9 <i>karati</i> = 6 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 84, 92
1392	<i>panni rosee</i>	"	18 <i>hiperpira</i> 10 <i>karati</i> = 6 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 128
1392	<i>panni virnili Florentie</i>	"	36 <i>hiperpira</i> 3 <i>karati</i> = 13 parça	<i>a.g.e.</i> , ya. 174
1408	Floransa kumaşı	?	65 <i>hiperpira</i> = 1 parça	1408.viii.14 = ASG, <i>Notaio Giovanni Balbi</i> , Sc. 46, filza 1, dök. 384
1436	<i>pani loesti</i>	Konstan- tinopolis	47,5 <i>hyperpyra</i> = 1 <i>peza</i>	1436.ii.12 = Badoer, <i>Libro</i> , kol 44 s. 88, süt. 13 s. 27
1437	Floransa kumaşı	Konstan- tinopolis	150 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1437.iii.16 = <i>a.g.e.</i> , süt. 14 s. 29
1437	<i>pani loesti</i>	Samsun	7.355 <i>asper</i> (700 <i>hiperpira</i>) = 12 <i>casete</i>	1437.xii.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 44 s. 89
1437	tafta	Samsun	172 <i>asper</i> (9 <i>hiperpira</i>) = 20 <i>palmi</i>	1437.xii.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 52 s. 306

Tablo A4.1. İthal kumaş fiyatları

Tarih	Kumaş	Yer	Fiyat	Kaynak
1437	<i>zanbeloti</i>	Samsun	126 asper (6,6 <i>hiperpira</i>) = 2 <i>peze</i>	1437.xii.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 152 s. 306
1437	<i>bocasini</i>	Samsun	1.184 asper (62 <i>hiperpira</i>) = 60 <i>peze</i>	1437.xii.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 152 s. 306
1437	<i>bocasini</i>	Trabzon	2.773 asper (69 <i>hiperpira</i>) = 60 <i>peze</i>	1437.xii.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 152 s. 307
1438	<i>pani negri</i>	Konstan- tinopolis	100 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1438.iv.30 = <i>a.g.e.</i> , süt. 196 s. 394; 1438.ii.21 = <i>a.g.e.</i>
1438	<i>muslin</i>	Bursa	7.355 asper (700 <i>hiperpira</i>) = 12 <i>casete</i>	1438.viii.8 = <i>a.g.e.</i> , süt. 227 s. 456, süt. 61 s. 123
1438	<i>damascini bianco</i> <i>brochè d'oro</i> <i>e de seda</i>	Konstan- tinopolis	10,5 <i>hiperpira</i> = 1 <i>picho</i>	1438.ix.16 = <i>a.g.e.</i> , süt. 244 s. 490
1438	<i>damascini verde scioto</i>	"	6 <i>hiperpira</i> = 1 <i>picho</i>	1438.ix.16 = <i>a.g.e.</i> , süt. 244 s. 490
1439	<i>pano bastardo (verde)</i>	"	65 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1439.ii.26 = <i>a.g.e.</i> , süt. 329 s. 660
1439	<i>pani bastardi</i>	"	95 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1439.ii.26 = <i>a.g.e.</i> , süt. 329 s. 660
1439	<i>pani da Parma</i> (<i>pano zalo</i>)	"	90 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1439.ii.26 = <i>a.g.e.</i> , süt. 329 s. 660
1439	<i>pano scarlattini</i> <i>bastardo</i>	"	89 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1439.iv.18 = <i>a.g.e.</i> , süt. 329 s. 660
1439	<i>pani Fiorenza de</i> <i>garbo</i>	"	80 <i>hiperpira</i> = 1 <i>peza</i>	1439.iv.20 = <i>a.g.e.</i> , süt. 329 s. 660
1439	<i>chanevaze</i>	"	14 <i>hiperpira</i> = 100 <i>pichi</i>	1439.xi.16 = <i>a.g.e.</i> , col. 343 s. 689
1452	Ceneviz kumaşı	"	yaklaşık 500 altın Khios dükaşı = 400 parça	1452.x.28 = Argenti, Chios, c. III, s. 658-9

Ek 5

Belgeler

1 1364.x.8 = ASG, Notai Ignoti, XVIII.14, ist. dök.

Özet

Giovanni Giustiniani ve Francesco Giustiniani tarafından, Giovanni Giustiniani ve Francesco Giustiniani'nin Sarchano (Saruhan) Turchus ve Eski Foça idarecisi Calozeto (Kalotheos) ile yaptıkları anlaşmada belirlenen şartlara uygun olarak anlaşma yapma yetkisine sahip iki temsilci, Bartolomeo Longo ve Raffaele Sasiano'nun atanması.

Metin

In nomine domini amen. Discreti et sapientes viri domini Johannes Justinianus et Franciscus Justinianus quondam Domenici gubernatores generales et participes, conductores et emptores insul-

le Siy et Follie Nove et aliorum loquorum dependencium ab eandem insullam Siy pro duodecimis partibus et eciam procuratores et procuratoris nominibus aliorum dominorum dicte Maone, particium, emptorum et condutorum dicte insulle et dependencium ab eandem qu[i]li] pro duodecim parte ut de predictis videlicet de procura dicti domini Johannis plene patet publico instrumento procuratore actorie scripto Janue manu Guidoris de Braccelis notarii MCCCLXIII, die XVIII Julii et de procurat¹ et de bayllia dicti domini Francisci patet acto publico instrumento scripto manu dicti Guidoris notarii hoc anno die habentis ad infra scripta et allia plenum et sufficiens mandatum vigore dictorum instrumentorum suis propriis nominibus et procuratoris ante dictis fecerunt, substituerunt et locho sui dictis nominibus posuerunt procuratores, actores et factores et negociorum gestores dicte Maone providos viros dominos Bartholomeum Longum et Raffaelem Sasianum absentes quam presentes² videlicet ad paciscendum, componendum et compromittendum et compositiones et pacta faciendum et pacem et compositionem faciendam³ atque triguam et ligam faciendum et ipsam pacem, triquam et conposicionem iurandum et⁴ iuramentum faciendum et iuramentum proinde et pro ut in quodam decreto seu tratatu dominis procuratoribus dato et tradito per dictos dominos Johannem et Franciscum gubernatores et procuratores ante dictos continentur con dominis Sarchano Turcho⁵ et Calozeto, domino Follis Veteris.

Dantes et concedentes dictis eorum procuratoribus in predictis et circha predicto plenam largam liberam baylliam et generalem administracionem con pleno largo libero et generali mandato.

Promitentes dicti domini Johannes et Franciscus suis propriis nominibus et nominibus ante dictis omnia et singula suprascripta mihi notario infrascripto tamquam publice persone⁶ stipulanti et recipienti officio publico nomine et vice omnium et singulorum quorum interest, intererit vel inter esse poterit se ipsos perpetuo firmum et ratum habituros omne, id et totum quod, quid et quantum per dictos terorum procuratores actum, gestum, factum seu procuratum fuerit in predictis et quolibet predictorum factum,⁷

gratum et firmum habere, tenere et in nulo contrafacere vel venire⁸ <sub>⁹potecha et obligatione <omn>¹⁰ium bonorum suorum dictis nominibus et suis propriis nominibus pro partibus eisdem spectantibus et cuiuslibet eorum habitorum et habendorum volerit quamdum et quolibet eorum. Relevantes dictos eorum procuratores et cuiuslibet eorum ab omne honore satisfaciendi promiserunt<unt> mihi iam dicto notario stipulanti et recipienti ut supra quod iudicio sisterint et iudicatum solverint dollo non comitentes nihi fuerint provocati de predictis versus me iam dicto notario stipulenti ut supra pro dictis eorum procuratoribus in [triceserunt< >] et fide iuserunt suma potecha et obligatione.

Renuncians iuri de¹¹ princip<io> et omni alii juri.

Actum in civitate insulle Syi in camera habitationis dicti domini Johannis, anno dominice nativitatis MCCCLXVIII, indictione¹² secunda secundum cursum Ianue, die VIII Octubris paullo post nonam. Testes, Acelinus Sotus, Johannes de Podio filius Domenici et Anthonius de Sexania quondam Paganini.

2 1389.x.26 = ASG, Notario, Cartulare, C. 476, Donato de Clavaro, dök. 10¹³

Özet

Pera *podestà*'sı Antonio Leardo ve Komün'den başkaları, elçileri Jane de Draperiis'in I. Bayezid ile, Sultan'ın onaylamak istediği bir anlaşma yaptığını bilerek, Bayezid'in elçisi Hasan Bey'in huzurunda, Orhan ve Murad'la yapılmış anlaşmalara riayet edeceklerine yemin ediyorlar.

Metin

In nomine domini amen. Egregius et circumspectus vir dominus Antonius Leardus, podestas Peyre et Januensium in toto Imperio Romanie, circumspectus vir dominus Raffael Carpenetus, unius ex ambaxiatoribus, provissoribus et gubernatoribus pro co-

muni Janue in partibus orientalibus, absente domino Gentile de Grimaldis, altero ambaxitore provisorie et gubernatore, et consilium octo Ancianorum dicti domini potestatis quorum nomina sunt: domini Petrus Ultramarinus, Percival de Porta, Brancaleo Grillus, Batista de Zoalio, Gandulfus de Turrilia, Thomas de Castellor, Raffael de Laurentiis, Johannes Demerode, habentes noticiam et certam scientiam de pace nuper firmata per Jane de Draperiis, burgensem Peyre, <a¹⁴>mbaxiatorem prefactorum dominorum potestatis provisoris et consilii, nomine comunis Janue et Peyre cum serenissimo principe et domino Basita bey Jhalabi, magno amirato amiratorum Turchie, et iuramento per eum facto presentato in scriptis in litera greca cum signo suo dicto domino potestati per dictum Jane, et volentem erga dictum dominum Basitam bey facere et iurare pro ut debent idcirco prefacti domini potestas, provissor et consilium constituti in presentia domini Casam¹⁵ bey, ambaxiatoris prefacti domini Basite bey, destinati pro dicto iuramento videndo et recipiendo, iuraverunt ad sancta dei evangelia corporaliter tactis scripturis in manibus¹⁶ fratris Petri de Taurixio¹⁷ ordinis fratrum minorum in manu comunis Janue et Peyre et omnium Januensium, paces hinc retro factas cum dominis¹⁸ Orcani bey et Morati bey et omnia et singula in eis contenta attendere, complere et observare et actendi, compleri et observari facere per subdictos dicti comunis et contra ea in aliquo non facere vel venire aliqua ratione occasione vel causa contradici vel excogitari possit [?] per prefactum dominum Basitam Bey et suos subdictos in omnibus observantur dicte paces ut supra.

Actum Peyra in camera consiliorum¹⁹ palatii dicti domini potestatis, anno dominice nativitatis MCC<C²⁰>LXXXVIII, indictione XII secundum cursum Janue, die XXVI Octobris circa meridiem. Presentibus testibus, Johanne de Draperiis, burgense Peyre, Antonio de Grimaldis, filio Gentilis, et Bartholomeo Villanucio notario, vocatis et rogatis.

3 1390.i.11 = ASG, Notario, Cartulare, C. 476, Donato de Clavaro, doc. 26²¹

Özet

Constantino de Groto, Solimambasa'dan (yani İsfendiyaroğulları'nın Kastamonu hakimi Süleyman Paşa) bakır almak için ortaklık kurduğu Raffaele Capello'nun kefilleri Dagnano Spinulla ile Petro de Groto aleyhinde dava açtı. Constantino 476.000 gümüş Kastamonu akçesi karşılığında yaklaşık 4.000 Pera kantarına eşit, 16.000 Kastamonu libresi bakır satın almıştır. Buna karşılık Raffaele Constantino'ya anlaştıkları parayı ödememiştir.

Metin

In nomini domini amen. Constantinus de Groto, burgensis Peyre, in jure constitutus et in presentia Egregii et circumspecti viri domini Antonii Leardi honorabilis potestatis Peyre et Januensiun in toto Imperio Romanium, pro tribunali sedentis ad solitum suum bancum juris, dicit, denunciat et proptestatur versus Dagnanum Spinullam et Petrum de Groto, burgenses Peyre, presentes²² fideiussores et fideiussorio nomine Raffaelis Capelli, burgensis Peyre, de et super inferius denominatis et de scriptis, quod inter ipsum Constantinum ex una parte et dictum Raffaelem Capellum ex altera, fuit et extitit facta contracta celebrata et inita quedam compositio sive societas de et super libris sexdecim milibus rami, ad pondus egregii et potentis domini Solimambasa Turchi, domini Castamene, que capiunt et astendunt ad pondus Peyre sommam cantariorum quatuormillium vel circa, quod ramum extitit emptum per dictum Constantinum a dicto domino Solimambassa pro pretio et nomine pretii asperorum mille millium quadringentorum septuaginta sex millium argenti de Castamena. In qua compositio-
ne sive societate inita et contracta, dictus Raffael Capellus pacto convenit et solempni stipulacione et promissione convenit et promisit dicto Constantino, ibidem presenti et recipienti, dare, solvere,

numerare et amaonare dicto Constantino dictos asperos sive dictam²³ quantitatem asperorum mille millium quadringentorum septuaginta sex millium argenti de Castamena nomine et ex causa dicte emptionis dicti rami, dandam et solvendam per ipsum Constantinum dicto domino Castamene, ut de predictis omnibus seri-
 orius et lacijs apparet quadam apodixia sive scriptura scripta manu dicti Raffaelis MCCCLXXXVIII, die XX, mensis Januarii. Item per formam duorum publicorum instrumentorum, compositorum et scriptorum manu Bernabonis de Groto, notarii publici, MCCCLXXXVIII, die XVI Septembris, initorum et factorum inter dictum Constantinum ex una et pro una parte, et Georgium de Cornilia, notarium, civem Janue, procuratorem et procuratorio nomine dicti Raffaelis Capelli, ex altera parte cum plena, larga, ampla, libera bailia et administracione ut de ipsius constitucione et mandato patet publico instrumento scripto manu Lodisii Carpeneti, notarii publici, MCCCLXXXVIII, die VII Decembris, ad quorum instrumentorum et apodixie ratificacionem, convalidacionem, caupcionem et observacionem efficaciorum efficacius observandam et adimplendam et ut securum et dictis apodixia sive scriptura et instrumentis et ne dicte partes seu altera²⁴ earum et super contentis in eisdem apodicia sive scriptura et instrumentis valleant seu valleat et possit apromisis et concordentes a se se et vicissim resillere et in aliquo contrafacere vel venire²⁵ precibus mandato dicti Georgii dicto nomine inter cesserunt et fideiusserunt dicti Dagnanus Spinulla et Petrus de Groto et pro dicto Constantino dictus Petrus de Groto cumque dictus Raffael principalis nec non dicti Dagnanus et Petrus fideiussores ipsius Raffaelis sepe et sepius interpelati et requisiti per dictum Constantinum non solverit, numerarverit, tradiderit, preparaverit,²⁶ amaonaverit nec solverint, numeraverint, tradirerint, preparaverint²⁷ et amaonaverint dicto Constantino emptori dicte quantitatis rami ut promittitur dictam quantitatem asperorum mille millium quadringentorum septuaginta sexmillium argenti de Castameni debitam ex causa dicte empcionis dicto domino Castamene iuxta convencionem et promissionem²⁸ dicti Raffaelis nec non dicti Georgii procuratorio nomi-

ne ipsius et tenorum dicte apodisie scripture et instrumentorum et in ipsorum observacione prout tenebatur et tenetur dictus Raffael principalis et Dagnanus et Petrus fideiussores contra et preter tamen formam dicte apodixie et instrumentorum.

Et ex eo vel ob hec dictus Constantinus²⁹ substinuerit, substineat et substinet grande dampnum detrimentum et interesse et in posterum putat seu dubitat plus sua interesse maiusque dampnum seu detrimentum substinere et sibi adventurum³⁰ ex eo quod dictus Raffael principalis seu dicti Dagnanus et Petrus fideiussores non solvunt, numarant,³¹ tradunt,³² preparant et amaonant dicti principalis seu fideiussores dictam quantitatem asperorum mille imillium quadringentorum septuaginta sex millium argenti de Castamena nomine et ex causa predicta.

Idcirco dictus Constantinus, constitus in iure et in presentia dicti domini potestatis Peyre, volens consultum sibi fore et sibi prospicere super iure suo et sibi competenti et compectituro et consulte dampna interesse et expensas evitare et jus suum salvum fore et illesa ac intacta jura habere contra dictos Raffaelem et fideiussores infuturum ad cautellam ne dicti fideiussores valleant pretendere ignorantiam infuturum super premissis seu altero eorum et ut de iure sibi competenti et compectituro valleat et possit idem Constantinus experiri et jus suum consequi et habere tam contra dictum Raffaelem quam contra dictos Dagnanum et Petrum fideiussores et fideiussorio nomine ipso suo loco et tempore et bona eorum et cuiuslibet ipsorum denunciat protestatur³³ ac denunciavit et protestatur fuit contra et adversus dictos Dagnanum Spinullam et Petrum de Groto fideiussores et fideiussorio nomine dicti Raffaelis de omni dampno interesse quod substinuerit, substineat et substinet dictus Constantinus ex eo quia dictus Raffael sive fideiussores sui non solvit, numeravit, tradidit, preparavit, amaonavit dicto Constantino dictam quantitatem asperorum mille millium quadringentorum septuaginta sexmillium argenti seu non solverunt, numeraverunt, tradiderunt, preparaverunt,³⁴ amaonaverunt iuxta contentorum in dictis apodixia et instrumentis et de omni dampno, interesse et expensis quod et quas dictus Constan-

tinus infuturum substinuerit, subierit et passus fuerit ac subtubuerit nomine et ex causa promissorum et cuiuslibet eorum non accenditorum, observatorum et adimpletorum tam in toto quam in parte et qualibet parte quantecumque quantitatis fuerit offerens seperatum recipere residuum dicte quantitatis asperorum sub protestacione tamen promissa a dictis Dagnano et Petro fideiussoribus et fideiussorio nomine dicti Raffaelis seu ab alio seu alliis nomine eorum seu dicti Raffaelis protestans per eum non stare contra dictos fideiussores et dicto nomine quominus predicta fiant protestants eciam idem Constantinus contra dictos fideiussores versus dictum locum Castamene et dictum dominum Solemam Bassa infra terciam diem proxime venturam de quibus omnibus et singulis ex nunc pro ut ex tunc et ex tunc pro ut ex nunc solempniter protestatur et de quolibet jure suo contra dictum Raffaelem principalem et dictos Dagnanum et Petrum fideiussores et fideiussorio nomine ipsius Raffaelis.

Et de predictis dictus Constantinus rogavit me notarium infrascriptum, ut inde conficere debeam presens publicum instrumentum in testimonium premissorum.³⁶

Actum Peyre ad staciam ubi jus reditur per dictum dominum protestatem Peyre, anno dominice nativitate MCCCCLXXX, indictione XII secundum cursum Janue, die XI Januarii in vespers. Presentibus testibus, Bartolomeo Villanucio, notario, Paulo de Vallegia de Rapallo, milite prefacti domini Potestatis et Lodisio Carpeneto, notario, vocatis et rogatis.

[Ea die in continenti] dicti Dagnanus et Petrus fideiussores et supra et dicto fideiussorio nomine dicti Raffaelis audictis predictis ipsi protestacioni et contentis in ea non consentiunt nisi si et in quantum faciat pro eis dicto fideiussorio nomine et non aliter nec alio modo.

Özet

Sıradaki dört belge *capitaneus* ile İzmir'deki *subaşı* arasındaki, Khios'u ve Hospitalier Şövalyeleri'ni de ilgilendiren, ilişkilerle ilgi-

li bir seri oluşturmaktadır. Antonio Leardo, Khios *podestà*'sı tarafından İzmir'e, *capitaneus* tarafından yakalanmış subaşının iki oğlunun serbest bırakılmalarını sağlamak ve *capitaneus* ile subaşı arasında barış görüşmeleri yaptırmak için gönderilmişti. Yedi yıllık bir barış anlaşması ayarlandı ve imzalandı. Anlaşmaya uyulmasını sağlamak için, subaşı Antonio'ya, Khios idaresinde teminat olarak durmak üzere, 10.000 altın düka ödemişti. Teminat, altın para, inci, mücevherat ve diğer mallar biçiminde, Khios'a götürülmesi için, Hospitalier Domenico de Alamania'nın kalyonuna yüklenmişti. Antonio subaşının kefilisi olmuş, bizzat kendisi garanti olsun diye Domenico'ya 2.000 altın düka ödeyeceğini vaat etmişti. Eğer subaşı ya da başka bir Türk anlaşmaya aykırı davranırsa, *capitaneus* Antonio'dan ve Mytilene yöneticisinden tazmin edebilirlerdi. Eğer subaşı anlaşmayı bozarsa, Antonio 2.000 dükayı Domenico'ya ödeyecek ve Khios'a, *capitaneus*'un yardımına bir kalyon gönderecekti. Eğer *capitaneus* anlaşmanın şartlarını yerine getirmezlerse, Antonio ve Mytilene yöneticisi Domenico'dan tazmin edebilirlerdi. Antonio, subaşının teminatı için Domenico'nun kalyonuyla Khios'a doğru yola çıktı. Ama Eski Foça'da *podestà*'dan, Khios'un teminatı kabul etmeyeceklerini bildiren mektuplar eline geçti. Antonio karara karşı çıktı, Khios'a gelecekte zarar vereceğini belirtti, ama başarılı olamadı. Teminat, subaşının isteğiyle, Antonio tarafından Domenico'ya geri götürülmek üzere teslim edildi. Domenico teminat makbuzunu ancak Antonio'nun onu subaşıdan alması koşuluyla tasdik edecek ve talep halinde Antonio'ya ya da subaşıya veya herhangi meşru birine geri vermek üzere söz verecekti.

4 1394.ix.1 = ASG, Notaio, Donato di Clavaro, Sc. 39, filza 1, dök. 169 (170)

In nomine domini amen. Dominus Antonius Justinianus de Roca, sciens et cognoscens se destinatum fuisse per dominum protestatem, gubernatores et consilium ad dominum capitaneum Smirarum³⁷ pro relaxacione duorum filiorum domini subasi Smirarum,

captorum et arestatorum per ipsum dominum capitaneum Smirarum, et similiter pro pace tractanda inter prefatos dominos capitaneum et subassi Smirarum ac dictam pacem et concordium inter eos firmasse in qua continetur quod dominus subasi Smirarum pro observatione dicte pacis duratura annos septem proxime venturos tenetur deponere ducatos decem millia³⁸ auri sive valumentum eorum, et similiter dictum dominum subasi requivisse ipso domino Antonio depositum predictum fieri et esse debere penes dominationem Syi pro ut idem dominus subassi per suas literas scribit dictis domino protestati gubernatoribus et et³⁹ consilio similiter sciens⁴⁰ valorem dictorum ducatorum decem millium deponendorum ut supra per dictum dominum subassi depositum fuisse penes dictum dominum Antonium pro ipsis consignandis dominationi Syi ut supra, et dictum depositum oneratum fuisse in galea Reverendi in Christo Patris domini fratris Domenici de Alamania et sonductum in Syo pro ipso deponendo penes deominationem Syi ut supra. Et sciens similiter literas prefatorum domini potestatis, gubernatorum et consilii post recessum ipsius galee factum de Smiris cum dicto deposito super qua erat dictus dominus Antonius veniendo in Syo recepisse in⁴¹ Folia Veteri in quibus continebatur ipsos deliberasse dictum depositum in Syo fieri non debere et actento propter deliberacionem predictam dampnum, interesse et expensas sequi posse ipsi domino Antonio et dominationi Syi cum per ipsos dominum potestatem, gubernatores et consilium transmissus fuerit⁴² pro predictis peragendis ut supra.

Idcirco constitutus in presentia mei notarii et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, protestatus fuit et protestatur prefatis domino potestati dominis Lodisio et Bartholomeo Justinianis, gubernatoribus Danielli Justiniano, Domeniço Justiniano de Garibaldo, Batiste Justiniano de Roca et Antonio Rondame Castellano, quatuor ex consiliariis prefati domini potestatis, presentibus, audientibus et intelligentibus de omni suo dampno, interesse et expensis que eu quas dictus dominus Antonius⁴³ pateretur seu substinent eo quia prefati dominus potestas, gubernatores et consilium dictum depositum acceptare noluerunt

sed ipsum dimisserunt ire in galea predicta. Protestans similiter quod ipse dominus Antonius non consensit dicte deliberationi nec contentit cum sibi vidiatur hoc prejudicare debere in posterum presenti insulle.

Et de predictis prefactus dominus Antonius rogavit me notarium infrascriptum ut inde confacere debeam presens publicum instrumentum in testimonium premissorum.

Et dictus dominus Bartholomeus, gubernator,⁴⁴ audiens predicta et volens respondere⁴⁵ predictis, dicit quod⁴⁶ per ipsos dominum potestatem, gubernatores et consilium non fuit deliberatum ipsum dominum Antonium transmitti debere ut supra sed ipsa dominus Antonius sua voluntate propria accedit ergo ad predictam in aliquo non tenentur.

Et dictus dominus Lodisius gubernator respondit quod de electione ipsius domini Antonii nichil scit cum non erat presens ipsi electioni tamen ipsum dominum Antonium scripsisse per suas literas prefactis domino potestati, gubernatoribus et consilio de dicta depositione dicti depositi et quod ipse dominus Antonius expectare debebat responsionem eorum in Smiris quam non fecit quare in nichilo tenentur ad predicta.

Actum in Syo in a<u>lla palatii domini potestatis Syi, anno dominice nativitatis MCCCLXXXIII, indictione prima secundum cursum Janue, die prima Septembris in vespers, presentibus testibus Francisco Goardino et Silvestro de Bracelli, vocatis et rogatis.

5 1394.ix.1 = ASG, Notaio, Donato di Clavaro, Sc. 39, filza 1, doc. 170 (172)

In nomine domini amen. Reverendus in Christo⁴⁷ Pater Dominus Frater Comenicus de Alamania, Preceptor Neapolis et Avinonensis, sciens et cognoscens nobilem virum dominum Antonium Justinianum de Roca eidem obligatum esse⁴⁸ pro ducatis duobus milibus auri pro securitate et tanquam fidemissore⁴⁹ domini subassi Smirarum vigore et ex forma presenti instrumenti, paullo ante per me, notarium infrascriptum, confecti et nolens ipsum do-

minum Antonium pro predictis nec pro aliquibus contentis in dicto instrumento aliquod dampnum et incurrere posse preiudicium seu⁵⁰ gravamen dummodo⁵¹ ipse dominus Antonius toto suo posse faciat si casus ad esset in recuperatione et exactione dictorum ducatorum duorum millium auri petendorum, exigendorum et recuperandorum a dicto domino subassi Smirarum⁵² quitavit, liberavit et absolvit dictum dominum Antonium a dicta fidemissione sive debito dictorum ducatorum duorum millium contentorum in dicto instrumento per acceptillationem et acquilianam stipulato⁵³ solempniter introductis faciens eidem domino Antonio, presenti et stipulanti,⁵⁴ de predictis finem quitacionem, liberacionem et omni modam remisionem ac pactum de ulterius non petendo et promittens eidem domino Antonio, presenti et stipulanti, quod per ipsum Reverendum dominum fratrem Domenicum, heredes suos seu habentes vel habituros⁵⁵ tamen ab eo dicto domino Antonio vel⁵⁶ heredibus suis aut in bonis suis nulla decetero de predictis sue aliqua parte predictorum non fiet nec movebitur lex quod actio, peticio,⁵⁷ requisicio seu conversia in iudice et extra de jure seu de facto. Renuncians exceptioni presentis confesionis, promisionis⁵⁸ jure remisionis, quitacionis et liberacionis non factarum rei sic ut supra et infra non esse vel sic non se habentis doli, mali, metus infactum actioni condicioni, secundum casua et omni jure.

Que omnia et singula supradicta prefactus Reverendus dominus frater Dominicus juravit ad sancta dei evangelia⁵⁹ corporaliter tactis scripturis et promisit et convenit dicto domino Antonio, presenti et stipulanti ut supra, proprio habere et tenere firma et rata et actendere, complere et observare et in nullo contrafacere vel venire aliqua ratione, occasione vel causa que diti vel excogitari possit de jure seu de facto, sub pene dupli toctius⁶⁰ eius de quo et quanto contrafient vel ut supra non observaretur tamen restitutionis⁶¹ etiam omnium aliorum dampnorum, interesse et expensarum que propterea fierunt literis et ex ratis manentibus supradictis et sub ypotheca et obligatione omnium bonorum prefacti reverendi domini fratris Domenici habitorum et habendorum.

Et vult et mandavit prefactus reverendus dominus frater Domenicus instrumentum predictae obligacionis⁶² sive fideiussionis dictorum ducatorum duorum millium ut supra esse cassum, irritum et nullius valoris quantum pro facto dicit domini Antonii ut supra.

Actum in Syo sub logia ponderis Syi, anno dominice nativitatis MCCCLXXXIII, indicione prima secundum cursum Janue, die prima Setembris, post vespas et ante completorium. Presentibus testibus, Raffaele de Ceronate, Pasqualino de Pontremillo, burgen-sibus Syi, et Nicolao Marcia de Diano, Cancellario dicti domini fratris Domenici, vocatis et rogatis.

6 1394.ix.1 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1, dök. 171

In nomine domini amen. Nobilis vir dominus Anthonius Justianus olim de Rocha sciens et cognoscens se destinatum fuisse ad dominum capitaneum Smirrarum et ad dominum subasi Smirrarum pre egregium et nobiles viros, dominum podestatem Syi, gubernatores et consilium eiusdem, super relasacione duorum filiorum dicti domini subasi Smirrarum, captorum et arestatorum per dictum dominum capitanerum Smirrarum, et pro pace inde inter eos tractanda⁶³ et observanda et actento quod inter dictos dominos capitaneum Smirrarum et subasi Smirrarum dicta pax de novo⁶⁴ fuerit confirmata⁶⁵ pro qua actendenda, complenda et observanda per annos septem pro<xime>⁶⁶ venturos ipse dominus Anthonius suprascriptis⁶⁷ reverendum in Christo Patrem <dominum> Fratrem Domenium de Alamania preceptorem Neapolis et Avignonendis⁶⁸ proprium se obligaverit pro⁶⁹ ducatis duobus millibus auri⁷⁰ pro quibus fuit fideiussor prout est pro dicto domino⁷¹ subasi Smirrarum suprascripto dictum dominum fratrem Domenicum proprium⁷² tali videlicet quando quod⁷³ semper et quando-cumque per dominum subasi Smirrarum vel per aliquem turchum turchum vel dominum in aliquo foret contrafactum sacramentis, promisionibus, pactis et conventionibus initis inter dictas ad do-

minum subasi Smirrarum de contrafactis et si dictus dominus subasi Smirrarum⁷⁴ aptaverit et remediabitur in eis benequidam quod si contrarium fecerit teneatur dictus dominus capitaneus Smirrarum habere reversum ad magnificum dominum dominum Mitelini et dictum dominum Antonium qui teneantur et debeant super lamentacionibus et contra factionibus pro videre et taliter operare quod dictus dominus subasi Smirrarum faciet et observet que debit et tenetur vigore dictorum sacramentorum et compositionum ut supra quod si tunc dictus dominus subasi Smirrarum non fecerit dictus dominus Antonius dabit et soluit dicto domino fratri Domenico proprio⁷⁵ dictos ducatos duomilia auri et tunc operabitur quod galeam Syi parata⁷⁶ in subsidium dicti domini capitanei Smirrarum trasmitit⁷⁷ et vultit ipse dominus Antonius⁷⁸ actendus que ut supra <p>⁷⁹ promisit et convenit prefacto⁸⁰ reverendo⁸¹ domino fratri Domenico de Alamania proprio,⁸² presenti stipulanti et recipienti,⁸³ sicut eidem domino fratri Domenico proprio⁸⁴ dare et solvere debere dictos ducatos duomilia auri ut upra ad liberam et nudam requisitonem ipsius dicti fratris Domenici proprii.

Renuncians exceptioni presentis confesionis et promisionis non facte rei sic ut supra et infra non esse vel sit non se habentis doli, mali metus infactum actioni condicioni secundum causa et omni jure.

Que omnia et singula supradicta prefactus dominus Antonius juravit ad sancta dei evangelia corporaliter tactis scriptoris et promisit et convenit prefacto reverendo domino fratri⁸⁵ Domenico proprio,⁸⁶ presenti et stipulanti, attendere, complere et observare et contra in aliquo non facere vel venire aliqua ratione, occasione vel causa que dici vel excogitari possit de jure seu de facto, sub pena dupli totius eius de quo et quanto contrafieret vel ut supra non observarentur solempni stipulacione promissa cum restitutione etiam omnium aliorum dampnorum, interesse et expensarum que propterea fierent lictis etc. Rattis manentibus supradictis et sub ypotheca et obligatione omnium bonorum dicti domini Antonii habitorum et habendorum.

Acto quod pro predictis omnibus et singulis prefactis Antonius realiter et personaliter conveniri possit capi et detineri hic Janue, partes Nicie, Neapole, Rodo, Peyre, Caffa, Famagoste et ubique alibi locorum et terrarum et sub quocumque iudice, officio et magistratis, ecclesiastico et civili, et ubi inventis, conventis seu requisitis fuerit ibi per pactum de predictis eidem reverendo domino fratri Domenico proprio⁸⁷ iure, stare, respondere, solvere⁸⁸ et satisfactionem facere, teneatur et promisit eidem ac si per inde presens contrattus ibidem fuisset celebratis abrogans in predictis fori privilegio non sui et non competentis inde legi si convenerit capitulo conventioni et omni alli iuri.

Actum in Syo sub logia ponderis Syi, anno dominice nativitatis MCCCLXXXIII, indictione prima secundum cursum Janue, die prima Septembris, post vespervas et ante completorium. Presentibus testibus, Symone Perollo de Vultero, Raffaele de Coronato, Pasqualino de Pontremullo, burgensibus Syi, fratre Angello de Perusio, priore Romano, fratre Antoniode Perusio, fratre Gonzallo de Eredia, fratre Artaldo de Valseris et Nicolo Macia de Diano, cancellario dicti domini fratri Domenici, vocatis et rogatis.

7 1394.ix.1 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1, dök. 172 (173)

In nomine domini amen. Cum inter dominum capitaneum Smirrarum ex una parte et dominum subasi Smirrarum ex altera confirmata fuerint sacramenta compositiones et pacta aliarum inter hypothetica[?] iurita et facta pro quibus observandis dictus dominus subasi Smirrarum deposuerit penes nobilem virum dominum Antonium Justinianum⁸⁹ ducatos decem milia auri sive valorem ipsorum videlicet in peccunia auri, perlis, jochalibus et alliis rebus pro ipsis deponendis penes dominacionem Syi au corbis pactis videlicet ex tali modo contentis videlicet quod semper et quodcumque per unam ex dictis partibus fuerit contrafactum sacramentis pactis et conventionibus predictis quod altera pars reversum habere debat ad dictam pronotam[?] contrafacionem etc qu-

od si tunc aptarevit per eam⁹⁰ et remediabitur in eis benequidam, et si⁹¹ non adimpleverit tunc⁹² teneatur habere reversum ad magnificum dominum Metelini et dictum dominum Antonium qui teneantur et debeant super lamentacionibus et contrafactionibus⁹³ providere et taliter operare quod per dictam partem contrafacientem observetur que debet et tenetur vigore dictorum sacramentorum et compositionum ut supra quod si tunc non fecerit⁹⁴ dicta pignora dari et tradi debeant parte observante si vero per dominum capitaneum Smirrarum non observerentur que in dictis sacramentalibus continentur⁹⁵ quod tunc prefactus dominus Metelini et dictus dominus Antonius vel al^{ius}⁹⁶ ipsorum reversum habere debeant ad reverendum in Christo patrem⁹⁷ dominum fratrem Domenicum Alamania preceptorem Neapolis et Avenionensis⁹⁸ qui tunc teneatur facere observari per dominum capitaneum Smirrarum⁹⁹ ea in quibus ipse delinquit quod tunc et eo casu dictus dominus frater Domenicus teneatur restituere dicta¹⁰⁰ pignora pecuniam etc et merces sive depositum ad manus dicte domini Antonii vel domini¹⁰¹ subasi Smirrarum¹⁰² et sciens ipse dominus Antonius dictam sepositionem peccunie et rerum ut supra captam non fuisse¹⁰³ per dominationem Syi¹⁰⁴ nec ipsam dominationem ipsum dictum depositum acceptasse sciens, quod eo casu se habere bayliam a dicto domino subasi Smirrarum¹⁰⁵ dictum depositum dandi et consignandi¹⁰⁶ dicto¹⁰⁷ reverendo in Christo patri domino fratri Domenico de Alamania¹⁰⁸ in proprio vigore lisani dicti domini subasi¹⁰⁹ et cognito quod dictum depositum sive peccunia etc et merces predicte delictae fuerint in sindicis in Syo super galeam ipsius domini fratris Domenici.

Et volens in observatione predictorum dictas ut supra peccuniam, jochalia et merces ut supra dare et tradere et consignare dicto domino fratri Domenico proprio¹¹⁰ in observatione predictorum. Id circo prefactus dominus frater Domenicus proprius¹¹¹ confesse fuit et in veritate recognovit prefato domino Antonio Justiniano presenti, stipulanti et recipienti, se ab ipso habuisse et recepisse dictum depositum sive dictam peccuniam, jochalia etc et merces preciatas pro ipso deposito dictorum ducatorum decem millium ut

supra eo modo et forma quibus dictus dominus Antonius cepit a dicto domino subasi Smirarum.

Renuncians exceptioni presentis confesionis et recognicionis non facte¹¹² peccunie, jocalium, rerum et mercium ut supra ext<unc>¹¹³ pro dicto deposito non habitis, non receptis et non¹¹⁴ numerate[?] rei sic ut supra et infra non esse vel sic non se habentis doli, mali, metus infactum actioni condicioni secundum causa omni jure.

Quas quantitates peccunie, rerum, jocalium et mercium pro dicto deposito ut¹¹⁵ ut supra dictus dominus frater Domenicus proprius promittit et convenit dicto domino Antonio, presenti et stipulanti,¹¹⁶ restituere et restitui facere ipsi domino Antonio sive prefacto domino subasi Smirrarum vel legiptime persone pro eis finitis annis quinque proxime pre venturis dummodo per dictas partes sibi ad invicem et vicisim fuerint observata sacramenta pacta et conventiones supradicta.¹¹⁷

Que omnia et singula supradicta¹¹⁸ prefactus reverendus dominus frater Domenicus juravit ad sancta dei evangelia coporaliter tactis scripturis et promisit et convenit dicto domino Antonio, presenti et stipulanti, actendere, complere et observare et in nullo contrafacere vel venire aliqua ratione, occasione vel causa que dicti vel excogitari possit de jure seu de facto, sub pena dupli totius eius de quo et quanto contrafieret vel utsupra non observaretur cum restitutione etiam omnium aliorum dampnorum, interesse et expensarum que proterea fierent lictis et extra. Rattis manentibus supradictis, et sub ypotheca et obligatione omnium bonorum prefacti reverendi domini fratris Domenici habitorum et habendorum.

Acto in presenti instrumento solempniter et convento quod pro predictis omnibus et singulis prefactus reverendus dominus frater Domenicus realiter et personaliter conveniri possit capi et detineri hic Janue, Pise, Nicie, Neapoli, Rodo, Peyre, Caffa, Famagoste et ubique alibi locorum et ubique¹¹⁹ et terrarum et sub quocumque iudice, officio et magistratu ecclesiastico et civili et ubi inventis, conventis seu requisitis fuerit ibi per pactum de predictis eidem domino Antonio sive procuratori suo juri stare, respondere solutio-

nem et satisfactionem ac restitutionem de predictis¹²⁰ facere teneatur et promisit eidem ac si per inde pars¹²¹ contractus ibidem fuisset celebratis abrenuncians in predictis fo [?] privilegio non sui et non competentis iudicis legi si convenit capitulo convencioni et omni alii juri.

Actum in Syo sub logia ponderis Syi, anno dominice nativitatıs MCCCLXXXIII, indicione prima secundum cursum Ja<nue>, <d>ie¹²² prima Septembris post vesp̄as et ante completorium. Presentibus testibus, Symone Perello de Vultero, Raffaele de Coronato, Pasqualino de Pntremullo, burgensibus Syi, fratre Angello de Perusio, priore Rome, fratre Antonio de Peruise, fratre Gonzallo de Eredia, fratre Altaldo de Varseris et Nicolao Macia de Diano, cancellario dicti domini fratris Domenici, vocatis et rogatis.

8 1413.i. = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, f.104¹²³

Özet

Rodos elçisi Georgio, Khios'daki *podestà*'ya ve diğerlerine, o sırada Aydın beyi olan Cüneyd ile aralarındaki çatışmalar için Paşa Turchus nezdinde onların lehine aracılık yapma teklifinde bulunuyor.

Metin

MCCCCXIII < >¹²⁴ Januarii

Spectabilis dominus Potestas, domini Bernardus Paterius, Otobonus Justinianus, Baptistus de Rocha, Quilicus Justinianus, Franciscus et Johannes Justinianus de Campis considerantes et ad[ver]tentes] dominum Georgium ambaxiatorem de Roddo rogamento ipsorum se velle interponere con comino Bassa Turcho de querra vigenti inter dominum Jonoiti Turchum et ipsos dominos et ob adfore dignum sibi domino Georgio quod videri de expensis digno premio ac in reditum ipsius de passagio con quo habiliter R<od>dum>¹²⁵ se transfer[e] possit nec minus advertentes pro predictis ad dictum dominum Georgium transmissise¹²⁶ nobiles viros domi-

nos Otobonum et Franciscum Justinianos qui parte ipsorum spectabilium dominorum potestatis et consiliariorum sibi promisserrunt dum intendat da ipsa pace se ministeri et ad dictum Bassa se tran[sferre]¹²⁷ subvenire de expensis <dicto>¹²⁸ premio et¹²⁹ passagio predictis, scientis et de foris factum, de sciencia et voluntate ipsorum promisserrunt¹³⁰ et decreverunt autoritate¹³¹ presentium predicta attendere¹³² et adimplere ipsi nobili viro domino Georgio adveniento casu predicto.

9 1413.viii.28 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, S. 46, filza 1, dök. 255

Özet

Aydın beyi Cüneyd'in elçisi, Cagi (Kadı/Hacı) Sati oğlu (Satioğlu?) Turchus, Khios *podestà*'sının huzuruna, *podestà*'ya hitaben yazılmış ve Rumcadan Latinceye tercüme edilmiş, Cüneyd'in tebasından Theologoslu [Ayasuluk] Cagi (Kadı/Hacı) Sorti'yi ilgilendiren bir dava hakkında itiraz eden mektuplarla birlikte, kabul edilir. Cagi Sorti merhum Sorleone Salvaigo'nun *fideicommissor*'larından alacak talep etmektedir. Ancak, Khios'da dava için bulunamamıştır ve bir yıllık bir erteleme yapılmıştır. Şimdi, bir yıl geçmiş olmasına rağmen, Cagi yine hazır bulunmamaktadır ve Cenovalı otoritelerin davaya Khios'da değil de Cenova'da bakılmasını istediklerini duymuştur. Bu, mektuba göre, haksız/hukuksuz olacaktır.

Metin

In nomine domini amen. Anno domini MCCCCXIII die vigesima octava Augusti.

Vir prodens Cagi Sati¹³³ oğlu Turchus lugatus¹³⁴ et ambaxiator magnifici domini Joanit Turchi smirrarum domini etc. comparuit coram spectabili domino¹³⁵ Paulo de Montaldo, honorabili potestate et governatore civitatis et insulle Chii, literas tenoris infrascriptas

criptis [credencie] representans in literis grecis redatas in literis latinis¹³⁶ per me notarium infrascriptum retradente.¹³⁷

Eidem egregio domino potestati et consillio eius quorum nomina sunt hec.¹³⁸

Exponens pro parte prelibati domini domini Jonait quod skillicet quidam Cagi Sorti de Theologo subditus domini domini Jonait iam mensibus XVII incirca quandam causam habuit in curia Chii con fideicommisariis contra Sorleonis Salvaigi pro ducatis.III in circa secundum quod patet in actis curie predictae, et quod hucusque dictus eius subditus non potuit expeditionem in dicta curia consequi < >¹³⁹ ymo dictis fideicommisariis data fuit per ollim dominum vicarium ollim dominum potestatis dillacio contra dictum Cagi ad probandum anni unius qui terminus elapsus est, et nichilominus non potest dictus Cgi suum jus consequi contra dictos fideicomisarios, nec expeditionem dicte cause haberi, ymo quod plus est sentit quod de civitate Janue emanavit quandam literam pro parte ilustris domini Marchionis Montisferati capitanei Januensium etc. domino potestati predicto per quam jubet ipsi domino potestati ut jus administrare dicto Cagi non vellit nec cum in dicta causa audire, sed ymo ipsum transmutare ad audienciam magistratus civitatis Janue quod queden iniuriose et cavilose.

10 1414.iii.18 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, dök. 288

Özet

Moyse de Meir Khios'lu yetkililerden tahıl üzerine ve aynı zamanda Cüneyd'e verilecek ya da ondan alınacak paralar üzerine konulan vergilerden bağışıklık elde etmiştir.

Metin

In nomine domini amen. Spectabilis dominus Paulus de Montaldo honorabilis potestas et gubernator civitatis et insule Chii. In

presentia, auctoritate et consensu prudentium virorum domino Bernardi Paterii. Baptisti Justiniani de Campis, Johannis Justiniani de Garibaldo, Octoboni Justiniani, Gabrieli Justiniani olim Recaneli, Ambrosii Justiniani de Banca,¹⁴⁰ Quilici Justiniani olim de Furneto, Francischi Justiniani¹⁴¹ olim de Furneto et Johannis Justiniani olim de Campis. Et ipsi prudentes domini consiliarii in presentia, auctoritate, voluntate et consensu prefacti spectabilis domini potestatis, existentes in sala palatii residencie ipsius prefacti¹⁴² spectabilis domini potestatis, ubi consilia solita sunt et librari. Advertentes et certam scientiam habentes iam per dictum Antonium Marruffum olim potestatum Chii et eiusdem consilium magistrum Moysem¹⁴³ de Meir, Judeum, fixicum, civem et habitatorem Chii, fuisse pluribus condignis rationibus et respectibus franchitum et liberatum a quibuscumque honeribus, gr<av>aminibus,¹⁴⁴ imposicionibus et angariis.¹⁴⁵ Advertentes nec minus de presenti ortam esse controversiam super dicta franchixia qua vertitur in dubium utrum ipse magister Moyses teneatur et obligatus sit prestacionibus peccuniarum porectarum Jonayt bey Turcho et pro grano distributo per dominos officiales provissionis presentis civitatis Chii. Scientes et advertentes nec minus esse intencionis ipsorum prefactorum spectabilis domini potestatis et dominorum consiliariorum quod idem magister Moyses penitus a dictis prestacionibus et aliis quibuscumque gravaminibus¹⁴⁶ de cetero imponendis totaliter liberetur et pro¹⁴⁷ excepto habeatur.¹⁴⁸ Id circo auctoritate presentis publici decreti proprio valituri dictum magistrum Moysem presentem et humiliter requirentem justis precedentibus causis, franchiverunt, liberaverunt et penitus a quibuscumque angariis, prestacionibus, mutuis, avariis realibus et personalibus acepcione grani predicti seu alio quo[vis] modo sibi imponendis et a contrabucione peccuniarum aliquarum sibi quoquo modo de cetero imponendarum et sive ipse peccunie traderentur alicui domino Turcho sive de ipsis aliququaliter disponderentur absolverunt.¹⁴⁹ Decernentes auctoritate presenti franchixie et immunitatis fuisse et esse derogatum quibuscumque legibus, statutis privilegiis et decretis quibus contra predictam quis opponere velet seu in-

deret ac omni alii juri quo caveretur¹⁵⁰ quod contra predictam responciari non potuisset seu posset. Mandantes quibuscumque officialibus, provissionibus, partitoribus seu distributoribus sive grani sive peccuniarum sive aliorum onerum. Quatenus predictum magistrum Moysem de cetero¹⁵¹ occasionibus predictis non molestant nec in hiis cum aliquo aliter nominent ymo totaliter exclusum habeant et teneant sub pena solvendi de eorum proprio illas prestationes, dactas, soluciones et acepciones grani et peccuniarum¹⁵² quas eidem imponeretur mandantes de predictis per me notarium et cancellarium infrascriptum ipsorum¹⁵³ prefactorum spectabilis domini potestatis et dominorum consiliariorum confit debere presentem publicum decretum¹⁵⁴ compressione sigilli ipsorum assueti ad robur premissorum.¹⁵⁵

11 1414.iv.2 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, dök. 286

Özet

Bergamalı Kâtip Paşa Turchus'u ilgilendiren pamuk satışı üzerine tahkim davası.

Metin

In nomine domini amen. Raffaelis Centurionus domini Johannis, civis Janue et Johannes Paterius civis Chii¹⁵⁶ tamquam factor Alamani¹⁵⁷ Sofiano de Foliis Veteribus necnon nomine et vice Capit Bassa Turchi de Bergamo pro quibus de rato habitus ad cautelam promixerunt subditis¹⁵⁸

De et super omnibus littibus, questionibus, differentiis et¹⁵⁹ controversiis vertentibus et verti sperantibus occasione¹⁶⁰ emptio- nis certorum cotonorum factis hoc anno per dictum Raffaelem a predictis Alamano te Chitipi.¹⁶¹

Sese compromisserunt plenum, largum, liberum et generalem compromissum facerunt in duos Enricum¹⁶² Justinianum et Ugoli-

num de Vinaldis tamquam in eorum arbitros arbitratore et am-
cabiles compositores et caros amicos¹⁶³

Dantes etc.¹⁶⁴

Promitentes etc.¹⁶⁵

Sub pena ducatorum viginti auri duratarum¹⁶⁶ hinc ad festum
pasce proxime venturum¹⁶⁷

Sub etc.¹⁶⁸

Actum in civitate Chii videlicet ad bancham civem portum in
barbachana murorum dicte civitate, anno dominice nativitatis M
CCCCXIII, indicione sexta secundum cursum Janue, die secundo
Aprilis. Presentibus Johane de Serra, notor,¹⁶⁹ Benedeto de Plano,
civibus Janue.

12 1414.vii.16 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1,
dök. 311

Özet

Cazali isich obasi'ndan (Ece? Ovası'ndaki küçük bir yerleşim)
bir Türk olan merhum Jhacsi'nin oğlu Sipahi Bayezid, Domenico
Giustiniano adına hareket eden Giovanni Balbi'ye, Bayezid'in her-
hangi bir durumda Domenico'ya sattığı tahıl, para ve diğer mallar-
ın karşılıklarının ödendiğini doğruluyor.

Metin

In nomine domini amen. Sapihi¹⁷⁰ Bayazit¹⁷¹ quondam Jhacsi,
Turchus de Cazali isich obasi sponte et ex certa scientia et nulo ju-
ris vel facti duco errore¹⁷² fuit confessus et in veritate publice re-
cognovit mihi notario infrascripto tamquam publice persone offi-
cio publico¹⁷³ stipulanti et recipienti nomine et vice domini Dome-
nichi Justiniani quondam Andrioli et habentum ab eo causam et
per me eidem domino Domenicho licet absenti¹⁷⁴ se a dicto domi-
no Domenicho habuisse et recepisse integram solucionem,¹⁷⁵ ra-
cionem et veram satisfacionem de omni eo et toto quidquid et qu-

amto¹⁷⁶ ullo umquam tempore de bonis peccuniis grano specialiter et rebus ipsius Sapihi Bayaxit pervenerit ad manus gubernacionem seu virtutem ipsius domini Domenichi.

Renuncians exceptis presentis confessionis non fa<ctis>¹⁷⁷ rei sic ut supra non esse, non fuisse et sic vel aliter non se habente doli, mali, metus infactum actioni condicioni cum causa vel sine et omni alii juri. Quas volens facere que juris sunt et ipsum dominum Domenichum licet absentem agnoscere bonam fidem eumdem dictum Domenichum verssus me notarium jam dictum ut supra stipulantem et recipientem nomine ipsius¹⁷⁸ quitavit, liberavit et absolvit de omni eo et toto quitquid et quanto ipse Sapihi Bayaxit a dicto domino Domenicho vel in bonis ipsius pettere vel requirere posset quavis racione, occassione vel cause quo modo¹⁷⁹ aliquo vel ingenio diti seu excogitari possit.¹⁸⁰ Promittens mihi, notario infrascripto tamquam publice persone officio publico ut supra stipulanti er recipienti nomine et vice dicti domini Domenichi, per dicta omnia et singula attendere, complere et observare et in nichillo dontrafacere vel venire aliqua racione, occasione vel cause que modo aliquo vel ingenio diti seu excogitari possit de jure seu de facto.

Sub pena dupli totius eiusdem quo et quamto contrafieret vel ut supra non observaretur solempni stipulat[a], valata et in tanta quantitatis taxata¹⁸¹ et conventa de comuni acordio et voluntate¹⁸² ipsarum partium pro vero dampno et interesse et qua pena soluta vel non doluta nichilominus¹⁸³ rataficare remaneant omnia et singula supra et infrascripta. Et pro inde et ad sic observandum pig-nori obligavit omnia bona sua presencia et futura.

Acto quod predictis dictus¹⁸⁴ Sapihi Bayazit posit ubique locorum et terrarum conveniri¹⁸⁵ reali<ter> et specialiter proinde ac si presens contractus ibidem esset celebratus.

Actum in civitate Chii videlicet ad bancum civem ubi jura redduntur per spectabilem <dominum>¹⁸⁶ potestatum Chii, situm in barbacana murorum dicti civitatis, anno dorninice nativitatis millesimo quadringentesimo decimo quarto, indicione sexta secun-

dum cursum Janue, die¹⁸⁷ sexta decima Jullii in vesperis. Presentibus testibus, Galvaro de Levento, Bartholomeo de Portufino notario, Lanfranco Paterio, Micalli Verioti de Foliis veteribus Grecho, Bayrambey¹⁸⁸ Turcho de Smirris quondam Ezedim,¹⁸⁹ Elies¹⁹⁰ Turcho de Smirris quondam Tagdira et Cristoforo Picenino interprete civem Chii lingue turche ex parto interpretante ad instantiam dicti Sapihi Bayazit¹⁹¹ de lingua turcha in latina, vocatis specialiter et rogatis

Johannes Balus, notarius

NOTLAR

GİRİŞ

Sa fa 1-4

- 1 “Turchia” sözcüğü, batılı kaynaklardaki anlamıyla kullanılmaktadır; bu anlam da, başlangıçta Türk yönetimindeki Anadolu’yu ifade etmekte ve daha sonra, Osmanlıların genişlemesiyle birlikte, Avrupa’daki Osmanlı topraklarının en doğu bölgesini de kabaca, modern Türk devletinin Avrupa’da kalan kısmı kapsamaktadır. Terim, modern bir karşılığı olmadığı için kullanışlıdır.
- 2 Suraiya Faroqhi, “In Search of Ottoman History”, Halil Berktaş ve Suraiya Faroqhi (ed.), *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History* (Londra, 1992), s. 227-8.
- 3 Bkz. yayımlanmış kaynaklar bibliyografyası.
- 4 Neşri’nin kaynakları için bkz. V. L. Ménage, *Neshri’s History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text* (Londra, 1964), s. 10-19.
- 5 “Osmanlı devleti, 14. yüzyıldaki başlangıcından itibaren, uluslararası ticaret yolları üzerinde denetim kurmaya çalıştı. Bu anlayış, esasında Osmanlıların coğrafi genişleme kalıbını da büyük ölçüde belirlemektedir.” Huri İslamoğlu-İnan ve Çağlar Keyder, “Agenda for Ottoman History”, Huri İslamoğlu-İnan (ed.), *The Ottoman Empire and the World-Economy* (Cambridge, 1987), s. 50-1.
- 6 Örneğin, İranlı tüccarlar 17. yüzyılda Güney Hindistan’daki devlet oluşum sürecinde önemli bir rol oynadılar: Sanjay Subrahmanyam, “Intra-Asia Elite Movements and Tax-Farmers’ Careers in 17th century Southern India”, International Symposium on The State, Decentralisation and Tax-Farming, 1500-1850: The Ottoman Empire, Iran and India, Münih, 2-5 Mayıs 1990’da okunan makale; aktaran Halil Berktaş, “Three Empires and Societies they Governed: Iran, India and the Ottoman Empire”, Berktaş ve Faroqhi (ed.), *State and Peasant*, s. 248, 249.

I TARİHSEL ÇERÇEVE

Sa fa 5-14

Bu bölüm, ticarete ilişkin tartışmaya bir zemin oluşturması için, olayların tarihsel çerçevesini sunmaktadır. Daha ayrıntılı tarihler için bkz. özellikle Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer uns seine Zeit*, (*Mehmed the Conqueror and his Time*, çev. Ralph Manheim, hazırlayan ve önsöz yazar William C. Hickman (Bollingen Dizisi 96) (Princeton, 1978) (*Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, çev. Dost Körpe, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2002); Michel Balard, *La Romanie génoise (XIIe-début du XVe siècle)*, ASLSP, y.y., c. 18 (92), fas. I, Bibliothèque des Ecoles Françaises d’Athènes et de Rome 235 (Cenova ve Paris, 1978), c. I-II; Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey. A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071-1330* (Londra, 1968) (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih

Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008); Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481* (İstanbul, 1990); Halil İnalçık, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600* (Londra, 1973) (*Osmanlı İmparatorluğu. Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2003); Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 11 (Venedik, 1983).

Imber, *Ottoman Empire*, s. 19.

- 2 Fetih, İbn Battuta'nın '1330'ların başlarındaki ziyaretinden sonra gerçekleşmiş olması, çünkü İbn Battuta, burada bağımsız bir beyle karşılaşmıştı. Bunun tarihine ilişkin ilk kaynak, 1348/9 tarihini veren 1421 yılı tarihi takvimidir (Imber, *Ottoman Empire*, s. 21-2).
- 3 Germiyan Beyliği, muhtemelen 1375'ten kısa bir süre sonra alındı. Bunun tarihine ilişkin ilk kaynak olan 1421 yılı tarihi takvimi, 1378-9 tarihini verir (Imber, *Ottoman Empire*, s. 27). Hamid Beyliği ise Germiyan Beyliği'nin fethinden kısa bir süre sonra düştü (*a.g.e.*).
- 4 1421 yılı tarihi takvimi 1388 tarihinden bahsederken, Neşri 1386 tarihini verir (Imber, *Ottoman Empire*, s. 28).
- 5 Imber, *Ottoman Empire*, s. 29.
- 6 Imber, *Ottoman Empire*, s. 37; 1389.x.26 = ASG, Notario, Donato de Clavaro, c. 476, bel. 10; bkz. ek 5, bel. 2. Özeti için M. Balard, Angeliki E. Laiou ve C. Otten-Froux, *Les Italiens à Byzance et présentation de documents*, Série Byzantina Sorbonensia 6, Centre de Recherches d'Histoire et de Civilisation Byzantine (Paris, 1987), s. 33.
- 7 Timur'a ilişkin bir değerlendirme için bkz. Béatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane* (Cambridge, 1989) (*Timurlenk, Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006).
- 8 Bir dönem Bursa'yı yönetmiş olabilir. Bkz. Imber, *Ottoman Empire*, s. 63 ve not 26.
- 9 Bu dönemde Cenova'nın tarihine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Steven A. Epstein, *Genoa and the Genoese 958-1528* (Chapel Hill ve Londra, 1996).
- 10 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 58-61.
- 11 Bkz. Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 78-83; ve Michel Balard, "A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople", *Travaux et Mémoires* 4 (1970), 431-69.
- 12 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 88-91.
- 13 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 45 (papanın çağrısına rağmen).
- 14 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 85.
- 15 1387.1.29 = ASG, Antico Comune 83, var. 53; 1387.1.29 = *a.g.e.*, var. 84; 1387.ii.27 = *a.g.e.*, var. 54; 1388.vi.14 = *a.g.e.*, var. 59; 1388.v.10 = *a.g.e.*, var. 7-8; 1388.vi.25 = *a.g.e.*, var. 66-67.
- 16 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 36; Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 95.
- 17 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 74.
- 18 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 78.
- 19 ASG'de pek çok referans bulunmaktadır: San Giorgio, Sala 34 590/1304; Antico Comune, 22; ve Archivio Segreto, 498.
- 20 1402.v.26 & 27 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, var. 97r 98r ve 1402.v.11 = *a.g.e.*, var. 148r-152r ve 1402.v.30 = *a.g.e.*, var. 101r-102r; 1413.i = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 104.

- 21 Ne yazık ki, Pera Massaria'smdan çok az kaynak günümüze ulaşmıştır. Bunlar özellikle gidip gelen elçilere ilişkin bir resim sunabilmek açısından yararlıdır, çünkü bu belgeler, konuyla ilgili tüm harcamaları kaydetmektedir.
- 22 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 103-4.
- 23 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 108.
- 24 Dukas, *Historia Byzantina*, der. I. Bekker, CSHB (Bonn, 1843), s. 162-3; Dukas, *Ducæ Historia Turcobyzantina (1341-1462)*, der. B. Grecu (Bükreş, 1958), s. 207, sat. 24-7; Dukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, der. ve çev. H. J. Magoulias (Detroit, 1975), s. 149. 1330'larda Saruhan'a da haraç ödenirdi: İbn Battuta, *Rihlet-ü İbn Battuta, Voyages d'İbn Batoutah*, der. ve çev. C. Defremery ve B. R. Sanguinetti (Paris, 1854), c. II, s. 314; (*İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, YKY, 3. Bas., İstanbul, 2004). Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 17, İbn Battuta'ya referans vererek, bu haracın muhtemelen yeni olduğunu, çünkü Saruhan'ın, Zaccaria'nın Khios'a yerleştiği sırada, haraç alabilmesinin mümkün olmadığını belirtir.
- 25 1364.x.8, ASG, Nota; Ignoti, XVIII. 14, Saruhan ile Eski Foça idarecisi Leone Kalothetos arasında yapılan bir anlaşmaya işaret eder. Bkz. Kate Fleet, "The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese", *BSOAS* 56 (1993), 21-2.
- 26 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 58.
- 27 A. Luttrell, "Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century", *Papers of the British School at Rome* 26/y.y. 5 (1958), 205.
- 28 Filippo Demerode ve Bonifacio de Sauli tarafından yapıldı, 1358.xi.20, ASG, San Giorgio, Manoscritti Membranacei IV, var. 304r; = L.T. Belgrano, "Documenti Riguardanti la Colonia Genovese di Pera", *ASLSP* 13 (1877-84), no. 21, s. 129. 1352.v.6 = *Liber Jurium, Reipublicæ Genuensis*, der. Ercole Ricotti, Monumenta Historiae Patriæ 9 (Torino, 1857), c. II, no. CCIII, s. 602; Cenova ve Bizans imparatoru VI. İoannes arasında yapılan barış anlaşmasında, Pagano Doria'nın "Orcanibei amirarı" [Orhan Bey] ile yaptığı anlaşmanın değişmeden kalması ve Bizans ile imzalanan bu yeni anlaşmadan etkilenmemesi şartı koşuldu. Kantakuzenos, *Ioannes Kantakuzenos, Historiarum libri IV*, der. L. Schopen, CSHB (Bonn, 1828-32), c. III, s. 288, sat. 8-19 ve Gregoras, *Byzantina Historia*, der. L. Schopen ve I. Bekker, CSHB (Bonn, 1828-55), c. III, s. 84, sat. 4-11; her ikisi de, anlaşma yapmak üzere Orhan'a gönderilen elçilerden bahseder, fakat bu elçilerin isimlerini vermezler.
- 29 1389.x.26, ASG, Notario, 476, Donato de Clavaro, c. 476, bel. 10, bkz. aşağıda ek 5, bel. 2.
- 30 G. T. Dennis, "The Byzantine Turkish treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967), 72-88.
- 31 Dukas, *Historia Byzantina*, böl. 38, s. 265, sat. 10-11, s. 267, sat. 8-11, s. 275, sat. 10-20, s. 277, sat. 13-14; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 329, sat. 25-6, s. 333, sat. 5-7, s. 343, sat. 28 - s. 345, sat. 4, s. 347, sat. 13; Dukas, *Decline and Fall*, s. 211, 212, 217, 218.
- 32 Dukas, *Historia Byzantina*, böl. 38, s. 278, sat. 8 - s. 279, sat. 8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 347, sat. 29 - s. 349, sat. 13; Dukas, *Decline and Fall*, s. 219.
- 33 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 265-7.

II PARA

(Sayfa 15-21)

- A. S. Ehrenkreutz, para sistemini incelemenin önemini vurgular: “Ortaçağ Yakındoğu iktisat tarihi alanında gerçekten ilerleme kaydedebilmek için, paranın veçhelerini ele almak gerekir” (“Monetary Aspects of Medieval Near Eastern Economic History”, M. A. Cook (der.), *Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day*, Londra, 1970, s. 37). Genel olarak bkz. Peter Spufford, *Money and its Use in Medieval Europe* (Cambridge, 1988); ve Peter Spufford, *Handbook of Medieval Exchange*, Offices of the Royal Historical Society (Londra, 1986).
- 2 T. Bertelé, “L’iperpero bizantino dal 1261 al 1450”, *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Afini*, seri 5, 5/59 (1957), 81, 83; Peter Spufford, *Money*, s. 286.
- 3 Bertelé, “L’iperpero bizantino”, 84.
- 4 Türk akçeleri için bkz. İbrahim Artuk, “Karesioğulları adına basılmış iki sikke”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1980/81), 283; İbrahim Artuk, “Early Otoman Coins of Orhan Ghazi as Confirmation of his Sovereignty”, Dickran K. Kouymjian (der.), *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies in Honor of George C. Miles* (Beyrut, 1974), s. 457-63; İbrahim Artuk, “Murad’ın sikkelerine genel bir bakış 761-792 (1359-1389)”, *Belleten* 184 (1982), 787-93; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (Ankara, 1986), s. 155-9.
- 5 al-’Umarî, “Notice de l’ouvrage qui a pour titre Masalek alabsar fi memalek alamsar, Voyages des yeux dans les royaumes des différentes contrées (ms. arabe 583)”, E. Quatremère, *Notices et Extraits des mss. de la Bibliothèque du Roi*, 13 (Paris, 1838), s. 335.
- 6 Artuk, “Early Otoman Coins”, s. 459, 461.
- 7 Metin, muhtemelen para piyasalarındaki arz ve talebin sonucu olan bu küçük yüzdelik dalgalanmalar hakkında bir açıklama yapmaz.
- 8 Bkz. Ek 1.
- 9 Saminiato de’ Ricci, hesap defterinde “duchatı d’Altoluogho”dan bahseder: Antonia Borlandi, *Il Manuale di Mercatura di Saminiato de’ Ricci*, Università di Genova, Fonti e Studi 4 (Cenova, 1963), s. 110. Türkler de bakır sikke bastılar: bkz. Artuk, “Karesioğulları adına basılmış iki sikke”, 284; Artuk, “Murad’ın sikkelerine genel bir bakış”, 789-90; Wittek, *Menteşe*, s. 156, 157.
- 10 Bkz. Ek 1.
- 11 Yaklaşık 1350-60’tan kalan ve muhtemelen Aydın Beyliği’nde basılan taklit dükalar için bkz. S. Bendall ve C. Morrison, “Un trésor de ducats d’imitation au nom d’Andrea Dandolo (1343-1354)”, *Revue Numismatique*, seri 6, 21 (1979) 184, 188.
- 12 1368.iii.2 : F. Thiriet, *Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Romanie* (Paris, 1958) c. I, no. 451, s. 115-16. Venedikli tutukluların serbest bırakılması ve Niccolò’dan alınan 2000 dükanın tazmin edilmesi gibi diğer hedeflerin yanı sıra, bu görevin başarıya ulaşması o kadar önemli kabul ediliyordu ki, elçi beyin işbirliğini sağlamayı başaramazsa, bütün Venedikli tüccarlara beylik dışına çıkmaları emredilecekti. Ayrıca bkz. 1369.x.12: a.g.e., no. 481, s. 122.
- 13 1370.x.1 = Thiriet, *Régestes*. c. I, no. 481, s. 160-1: “delere cunium ducatorum, et precipere quod in terris suis vel aliqua ipsarum terrarum non stampentur amplius ducati ad formam ducatorum vestrorum.”

- 14 1370.x.1 = G. Thomas (der.), *Diplomatarium Veneto-Levantinum* (Venedik, 1890-99), c. I-II: c. II, no. 95, s. 160-1.
- 15 Wittek, *Menteşe*, s. 155; P. Lambros, "Monnaie inédite de Sarukhan émir d'Ionie, frappée à Ephèse (1299-1346)", *Revue Numismatique* (y.y.) 14 (1869-70), 340; Bendlall ve Morrison, "Trésor de ducats d'imitation", 186, not 23; J. Karabacek, "Gigliato des karischen Turkomanenfürsten Urchan-beg", *Numismatische Zeitschrift* 9 (1877), 200-15; J. Karabacek, "Gigliato des jonischen Turkomanenfürsten Omar beg", *Numismatische Zeitschrift* 2 (1870), 525-38.
- 16 1438.x.22 = Giacomo Badoer, *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer (Costantinopoli 1436-1440)*, der. Umberto Dorini ve Tommaso Bertelè, *Il Nuovo Ramusio* 3 Istituto Poligrafico dello Stato, Libreria dello Stato (1956), s. 230, s. 462, s. 249, s. 501, 17 sahte akçeye ilişkin bir kayıt.
- 17 Külçe hareketleri için bkz. Spufford, *Money*.
- 18 Frescobaldi, *Visit to the Holy Places of Egypt, Sinai, Palestine and Syria in 1384 by Frescobaldi, Gucci and Sigoli*, çev. Fr. Theophilus Bellorini OFM ve Fr. Eugene Hoade OFM, önsöz ve notlar Fr. Bellarmino Bagatti OFM (Kudüs, 1948), s. 35. Frescobaldi, 1384'te kargosunun bir bölümünde gümüş külçe bulunan bir gemiyle Venedik'ten İskenderiye'ye gitti.
- Âşıkpaşazade, *Die altosmanische Chronik des Âşıkpaşazade*, der. Fredrich Giese (Leipzig, 1929, yeniden basım Osnabrück, 1972), s. 53, sat. 8-9; Âşıkpaşazade, *Tevârih-i al-i 'Osman*, der. Ali (İstanbul, 1332), s. 56, sat. 16; Neşri, *Ğihan-nüma die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemed Neschri*, der. Franz Taeschner, c. I. *Einleitung und Text des Cod. Menzel* (Leipzig, 1951), s. 55, sat. 20; Neşri, *Ğihan-nüma die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemed Neschri*, der. Franz Taeschner, c. II. *Text des Cod. Manisa 1373* (Leipzig, 1955), s. 84, sat. 19; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, der. Faik Reşit Unat ve Dr. Mehmed A. Köymen (Ankara, 1949, 1957), c. I-II: c. I, s. 204.
- 20 K. A. Zhukov, *Эгейские Эмираты XIV-XV вв* (Moskova, 1988), s. 100. Dr. Zhukov'un yaptığı gibi, Osmanlıların Kütahya madenlerini ele geçirmesinden sonra, Aydın ve Menteşe'deki şap ticaretinin neredeyse tamamen felce uğradığından bahsetmek fazla keskin bir iddiadır. Onun iddiası çoğunlukla, Scorpiata'yı yeni bir şap kaynağı olarak görmesine dayanır, fakat Scorpiata'nın yeni bir şap kaynağı olması da şüpheli görünüyor. Bkz. 7. bölüm.
- 21 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 53, sat. 3-6; *Tevârih-i al-i 'Osman*, s. 57, sat. 15-18; Neşri, *Menzel Cod.*, s. 56, sat. 11-13, *Manisa Cod.*, s. 55, sat. 16-19, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 206, sat. 5-8.
- 22 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52, sat. 8-10: "[İshak Fakı] Murad Han Gazi'ye geldi. Hediye olarak iyi atlar getirdi. O dönemde altın ve gümüş azdı. Denizli'de süslü beyaz kumaşlar vardı. Ona kaftan giydirdiler. Bir sırtak tekele yaptılar."
- 23 Âşıkpaşazade, *Tevârih-i al-i 'Osman*, s. 56, sat. 15-19.
- 24 Neşri, *Menzel Cod.*, s. 55, sat. 20, *Manisa Cod.*, s. 84, sat. 19, *Kitab ı Cihan-nüma*, s. 204, sat. 4-5.
- 25 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52, not 7.
- 26 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, s. 44, s. 88, s. 152, s. 307, 1436.ii.15 = a.g.e., s. 44, s. 88, s. 48, s. 97. Antonio da Negroponte Samsun ve Trabzon'a giderken üç Türk dükası götürdü ve Samsun'da yanında nakit olarak 1.165 Samsun akçesi vardı; 1438.iii.20 = a.g.e., s. 197, s. 396, s. 186, s. 375 (ticaret için Tekirdağ'da dosto] ve Edirne'nin batısındaki Kırklareli'nde [Badoer'in XL Chixie adını

- eski Kırk Kilise] alınan akçeler); 1437.iii.31 = *a.g.e.*, süt. 125, s. 252, süt. 186, s. 375 (ticaret için Gelibolu'da [Gallipoli] alınan akçeler); 1436.xi.8 = *a.g.e.*, süt. 33, s. 66, süt. 18, s. 37, süt. 16, s. 33 (ticaret için Bursa'da alınan 19.000 akçe).
- 27 1438.x.21 = Badoer, *Libro*, süt. 285, s. 572; Edirne'den Konstantinopolis'e gönderilen 3.000 Türk akçesine ve 65 Venedik dukasına ilişkin bir madde. Dükaları satmak için yapılan bir harcama: "per provixion de vender i duchati e dar i denar a chanbio, meto in tuto [a] j per c"; 1437.vii.24 = *a.g.e.*, süt. 92, s. 186, süt. 88, s. 179, süt. 77, s. 157, süt. 47, s. 95; 1437.vii.26 = *a.g.e.*, süt. 47, s. 94, süt. 92, s. 187; 1437.xi.23 = *a.g.e.*, süt. 121, s. 244, süt. 47, s. 95; biber satın almak için alınan ve Bursa'ya gönderilen 5.100 Türk akçesine ilişkin tüm maddeler. *Asper* almanın bedeli % 1'di: "per acatar i diti asperi a una per c."
- 28 1436.ii.13 = Badoer, *Libro*, süt. 48, s. 96, süt. 29, s. 59; 1436.ii.13 = *a.g.e.*, süt. 48, s. 96, süt. 3, s. 7.
- 29 1436.ix.7 = Badoer, *Libro*, süt. 3, s. 6, süt. 7, s. 15: "per Saliet turcho per asp.2000 turchesci ch'el mese per mio nome in bancho". İki gün sonra ikinci bir madde; "per el dito turcho ch'el mese in bancho fra asperi e perpari a nio chonto."
- 30 1441.xii.15 : B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) etle Levant au Moyen-Age* (Paris – The Hague, 1961), no. 971, s. 325-6.
- 31 Giacomo Badoer'in hesap defteri, tüccarlar arasındaki takasa ilişkin pek çok örnek verir. Örneğin, 1437.xi.18 = Badoer, *Libro*, süt. 148, s. 298, bazen bir Sarazen ("sarrain", 1437.xii.4 = *a.g.e.*, süt. 148, s. 298) ve bazen de bir Mağribi ("moro", 1437.xi.17 = *a.g.e.*, kol 48, s. 299) olarak betimlenen Azi Baba bibere karşılık kumaşı takas etti; 1438.ii.12 = *a.g.e.*, süt. 251, s. 505; 1438.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 241, s. 484, col. 241, s. 485. E. Ashtor, "Pagamento in contanti e baratto nel commercio italiano d'Oltremare (secoli XIV-XVI)", *Storia d'Italia Annali 6: Economia naturale, Economia monetaria* içinde (Torino, 1983), s. 363-6, takasın, 14. yüzyılın sonunda ve 15. yüzyılın başında Levant'taki ticaretin tipik özelliği olduğunu söyler. Ayrıca bkz. E. Ashtor, "Il commercio italiano col Levante e il suo impatto sull'economia tardo-medioevale", *Aspetti della Vita Economica Medioevale. Atti delle Convegno di Studi nel X Anniversario della Morte di Federigo Melis. Firenze-Pisa-Prato 10-14 marzo 1984* içinde, Università degli Studi di Firenze: Istituto di Storia Economica (Floransa, 1985), s. 47, köleler için köle ve baharat takas edildiğinden bahseder.
- 32 Bankacılığın gelişimi ve kambiyo senedi kullanımına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Spufford, *Handbook*, s. xxvi-l.
- 33 Spufford, *Handbook*, s. xxxviii.
- 34 Tüccarlar 12. yüzyılın sonlarında Cenova'da farklı bankalardan havale yapabiliyorlardı. 14. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Floransa seksen bankaya sahip olmasıyla ünlüydü (Spufford, *Handbook*, s. xxviii).
- 35 İlk gelişimi, 12. yüzyılın sonlarında Cenova'da görülebilir (Spufford, *Handbook*, s. xxxi).
- 36 Örneğin bkz. 1438.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 241, s. 484, süt. 234, s. 471; 1437.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 89, s. 180, süt. 101, s. 205; 1437.ix.20 = *a.g.e.*, süt. 89, s. 180, süt. 29, s. 59 (Venedik'ten); 1437.ix.16 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 104, s. 211 (Venedik'ten); 1437.ix.16 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 104, s. 211 (Venedik'ten); 1437.ix.16 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 105, s. 213 (Venedik'ten); 1437.ix.16 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 89, s. 181 (Venedik'ten); 1437.ix.16 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 105, s. 213; 1437.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 101, s. 205 (Venedik'ten); 1437.ix.26 = *a.g.e.*, süt. 105, s. 212, süt. 101, s. 205 (Vene-

- dik'ten); 1437.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 90, s. 182, süt. 105, s. 213 (Venedik'e); 1437.x.23 = *a.g.e.*, süt. 129, s. 260, süt. 105, s. 213 (Venedik'e); 1437.xi.13 = *a.g.e.*, süt. 133, s. 268, süt. 105, s. 213 (Venedik'e); 1436.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 47, s. 94, süt. 106, s. 215 (Venedik'ten); 1438.x.8 = *a.g.e.*, süt. 250, s. 502, süt. 231, s. 465.
- 37 1439.iii.20 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 320, s. 643, Venedik'te bir kredi mektubu kabul edilmedi; 1438.ii.3 = *a.g.e.*, süt. 292, s. 586, süt. 382, s. 767, Francesco Trivixan'ın kabul etmek istemediği "una letera de chanbio"ya [kambyo mektubu] ilişkin bir madde. 1408.viii.22 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 369, Pera'da 60 Türk dükası karşılığında Khios'da ödenmek üzere verilen belirli miktarda hiperpira için bir "littera pagamenti" [ödeme mektubu] yazıldı. Mektup Khios'da borçluya sunulduğunda, o bunu reddetti.
- 38 1437.viii.31 = Badoer, *Libro*, süt. 125, s. 252, süt. 204, s. 411: "Dimitri Argiti de Chandia diè aver a di 31 mazo per el viazo da Garipoli rechomandà a Agustin di Franchi, per un scritto de asp.1177 ch'el me fexe a dover chonsignar in Garipoli al dito Agustin, val a asp.11 el perparo." Agustin di Franchi o yıl Gelibolu'yla ilişkili hesaplarda birkaç kez ortaya çıkar: 1437.x.9 = *a.g.e.*, süt. 125, s. 252, süt. 92, s. 187; 1437.iii.13 = *a.g.e.*, süt. 55, s. 111; 1438.ix.18 = *a.g.e.*, süt. 65, s. 131.
- 39 1438.iii.31 = Badoer, *Libro*, süt. 125, s. 252, süt. 186, s. 375.
- 40 1437.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 55, s. 110: "per ser Charlo Chapel dal banco per asp.1200 turchi ch'el dè per mio nome a ser Francesco di Drapieri per una letera de chanbio che me mandò a pagar Bortolamio da Modena da Garipoli per altratanti asperi ch'el recevè in Garipoi da Jeronimo da ... fator del dito ser Francesco, val a asp.11 t.1 1/1 a perparo."
- 41 1437.ix.2 = Badoer, *Libro*, süt. 125, s. 252: "per Charlo Chapelò dal banco per l'amontar de asp.1593 ch'el sorascrito ser Agustin me mandò a pagar per una letera de chandio a miser Aluvixe di Franchi, val a asp.11, mancho t.51/1 a perpero", *a.g.e.*, süt. 231, s. 465: "per el viazo de Garipoli rechomandà a Agustin di Franchi, per l'amontar de asp.1593 che per mio nome el dè a miser Aluvixe di franchi per un chanbio da Garipoli val a asp. 11 mancho t. 5 a perparo, choine el tolse de Sulaiman zudio per mio nome."
- 42 1438.xii.3 = Badoer, *Libro*, süt. 233, s. 468: "per ser Zuan Andrea e ser Jachomo da Chanpi, che fixi prometer al dito, hover al suo choneso, per una letera che scrissi ai diti in Andrenopoli", *a.g.e.*, süt. 234, s. 471: "Ser Jachomo e Zuan Andrea da Chanpi diè aver a di 3 disenbre per ser Bortolamio di Franchi, per una promessa che i scrissi che i dovese far al dito ser Bortolamio, hover al suo chomeso."
- 43 Halil İnalcık, "Sources for fifteenth-century Turkish economic and social history", Halil İnalcık, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, Cilt 9 (Bloomington, 1993), s. 181.

III MALLAR

Sa fa 23-35

Örneğin, Bursa'da Piero Palavexin ve Samsun'da Polo Moroson, 1439.vii.8 = Badoer, *Libro*, süt. 325, s. 652; 1437.xii.18 = *a.g.e.*, süt. 44, s. 89.

2 1390.i.11 = ASG, Notario, Donato de Clavaro, c. 476, bel. 26. Bkz. Ek 5, belge 3.

- 3 1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 97/240.
- 4 1404.xii.31 = ASG, Notaio, Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 48; Paola Piana Toniolo, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Chio da Gregorio Panissario (1403-1405)* (Cenova, 1995), bel. 52, s. 105.
- 5 1414.iv.2 = ASG, Notai, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 286. Bkz. Ek 5, belge 11.
- 6 1436.i.14 = Badoer, *Libro*, süt. 42, s. 84, süt. 13, s. 27; 1436.i.14 = *a.g.e.*, süt. 43, s. 86, süt. 42, s. 85. Muhtemelen aynı işlemle ilgili olarak, Ahmed'e ödenecek bir hiperpiron ile ilgili bir madde daha var, 1436.i.19 = *a.g.e.*, süt. 42, s. 84, süt. 16, s. 33.
- 7 Bu dönemde Osmanlıca *hoca* terimi, önemli bir tüccarı, bir patronu ifade ederdi, İnalçık, "Sources", s. 183.
- 8 1437.vi.6 = Badoer, *Libro*, süt. 71, s. 144, süt. 36, s. 73 (Samsunlu Ramadan); 1438.iv.31 = *a.g.e.*, süt. 190, s. 382, süt. 194, s. 391 (Ali Basa). Ali Paşa ve balmumu satışına ilişkin bir başka kayıta, bir sayfada Ali Basia olarak, başka bir sayfada ise Choza (Koca) Ali olarak geçer: 1438.iv.31 = *a.g.e.*, süt. 194, s. 390, süt. 186, s. 375; 1438.xi.4 = *a.g.e.*, süt. 200, s. 202, süt. 200, s. 240, süt. 231, s. 465 (Chazi Rastan); 1438.iv.26 = *a.g.e.*, süt. 190, s. 382, süt. 186, s. 375 (Choza Ise). İsim ilk kayıta "İse", ikinci kayıta ise "İsse" olarak yazılmıştır; 1438.iv.26 = *a.g.e.*, süt. 190, s. 382, süt. 186, s. 375 (Mustafa). Bu isim de, tıpkı Ali isminde olduğu gibi, aksanlı yazılır (Mustafâ). Bu muhtemelen, modern Türkçe'de olduğu gibi, son heceye vurgu yaparak, kelimelerin nasıl okunacağı konusunda yol gösterir.
- 9 1436.ix.10 = Badoer, *Libro*, süt. 7, s. 14, süt. 8, s. 17; 1436.x.10 = *a.g.e.*, süt. 22, s. 45; 1437.iii.24 = *a.g.e.*, süt. 48, s. 96, süt. 52, s. 105, (Saliyet); 1437.viii.20 = *a.g.e.*, süt. 88, s. 178, süt. 68 (*bis*), s. 139 (İsmail); 1436.vii.8 = *a.g.e.*, süt. 48, s. 96, süt. 68 (*bis*), s. 139 (isimsiz bir Türk); 1436.viii.20 = *a.g.e.*, süt. 29, s. 58, süt. 68 (*bis*), s. 139 (Chazi Musi turcho).
- 10 1436.x.25 = Badoer, *Libro*, süt. 27, s. 54, süt. 12, s. 25.
- 11 1436.x.10 = Badoer, *Libro*, süt. 26, s. 52, süt. 27, s. 55; 1436.xi.10 = *a.g.e.*, süt. 13, s. 26, süt. 26, s. 53.
- 12 1437.x.4 = Badoer, *Libro*, süt. 88, s. 178, "per veri case 4", süt. 68, s. 137: "per casa per el trato de una casa ne la qual iera bochaleti 500, venduda a un turcho perp.28."
- 13 1437.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 56, s. 112, süt. 36, s. 73: "per agozo de pele 300, che pexò chant. 14, a asp. 5 per charter."
- 14 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306, süt. 152, s. 307.
- 15 Pliny the Elder, *Natural History*, Loeb Classical Library (Cambridge, Mass., 1942), kit. 28, böl. 51, par. 191.
- 16 1345.v.26 = Pignol Zucchetto, *Lettere di Mercanti a Pignol Zucchetto (1336-1350)*, der. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione delle Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. IV, Archivi Privati (Venedik, 1957), no. 15, s. 38: "El savone che mandate si fare che sieno di buona sorte e fate che le piache sieno sotigli e picciole e che le chasse sieno si picciole che ne vada .III. per migliaro."
- 17 Bassano, *Costumi et i modi particolari della vita de'Turchi: ristampa fotomecanica dell'edizione originale - Roma, 1545*, der. F. Babinger (Münih, 1963), s. 22.
- 18 Sabun, Venedikli tüccar Pignol Zucchetto'nun ticaretini yaptığı mallardan biriydi: 1345.v.15 = Zucchetto, *Lettere*, no. 14, s. 34; 1344.iii.19 = *a.g.e.*, no. 8, s. 22; 1345.v.26 = *a.g.e.*, no. 15, s. 37, 38; 1345.x.4 = *a.g.e.*, no. 16, s. 41 ve 1345.x.5 =

- a.g.e., no. 17, s. 42 (aynı sabun); 1345.x.5 = a.g.e., no. 18, s. 43; 1345.x.27 = a.g.e., no. 19, s. 45.
- 19 Francesco Balducci Pegolotti, *Fr Balducci Pegolotti, La Pratica della Mercature*, der. A. Evans, *The Medieval Academy of America* 24 (Cambridge, Mass., 1936), s. 33; 1437.viii.23 = Badoer, *Libro*, süt. 97, s. 196, süt. 100, s. 203 (Messina'dan); 1437.viii.22 = a.g.e., süt. 96, s. 194, süt. 97, s. 197 (yine Messina'dan; bu kayıt da, bir önceki referanstaki kişileri içerir); 1437.ix.2 = a.g.e., süt. 119, s. 240, süt. 97, s. 197 (Gaeta'dan); 1436.i.22 = a.g.e., süt. 43, s. 86, süt. 16, s. 33, süt. 17, s. 35 (Ancona'dan).
- 20 1349 (?) = Zucchello, *Lettere*, no. 67, s. 125 (Venedik sabunu).
- 21 1437 = Badoer, *Libro*, süt. 96, s. 194, süt. 97, s. 197, Mytilene'deki [Midilli] bir gemide bulunan bir çuvaldan çıkarılan sabunun ödemesinden bahseder: "a di dito per saoni de raxon de ser Piero Michiel e Marin Barbo per l'amontar de peze 8 de saon ch'el me dise aver tolte de un sacho per far un prexente a Metelin, meto fose r 10, cusi d'avixo."
- 22 Pegolotti, *Pratica*, s. 59.
- 23 Piloti, *L'Egypte au commencement du quinzième siècle d'après le traité d'Emmanuel Piloti de Crète (incipit 1420) avec une introduction et des notes par P-H Dopp* (Kahire, 1950), s. 20.
- 24 1376.vi.22 = John Day, *Les Douanes de Gênes 1376-1377* (Paris, 1963), c. I-II, c. I, s. 271.
- 25 1377.iii.13 = ASG, *Notai Ignoti*, A, 7.1., bel. 99, G.G. Musso, *Navigazione e commercio genovese con il Levante nei documenti dell'Archivio di Stato di Genova (secc. XIV-XV) con appendice documentaria a cura di Maria Silvia Jacopino* (Roma, 1975), s. 232-3'te yayınlandı.
- 26 1394.ix.24 = ASG, *Notaio*, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 182; 1408.ii = Philip R. Argenti, *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island 1346-1566* (Cambridge, 1958), c. I-III: c. I, s. 422.
- 27 1377 = Musso, *Navigazione*, s. 169-70 (Ayasuluk'a 100 kantar sabun).
- 28 Piloti, *L'Egypte*, s. 72.
- 29 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 7, s. 191; 1353.iv.7 = a.g.e., bel. 1353A, madde 20, s. 214.
- 30 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8.
- 31 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 89.
- 32 Bu oran Badoer tarafından verilir: 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 89. Sam-sun akçesinin hiperpirona oranı konusunda ayrıca bkz. Ek 1.
- 33 1436.i.22 = Badoer, *Libro*, süt. 43, s. 86.
- 34 1437.viii.23 = Badoer, *Libro*, süt. 97, s. 196.
- 35 1437.viii.22 = Badoer, *Libro*, süt. 96, s. 194.
- 36 Bassano, *Costumi*, s. 22.
- 37 1344.iii.19 = Zucchello, *Lettere*, no. 8, s. 22.
- 38 (?)1413.vi. = ASG, *Notaio*, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 69.
- 39 Schilbach'a göre, Ayasuluk batmanı, ağırlık açısından Balat batmanından farklıdır; Ayasuluk batmanı 9,993 kg.'a, Balat batmanı ise 15,741 kg.'a eşittir (Erich Schilbach, *Byzantinische Metrologie* [Münih, 1970], s. 197-8). Fakat Zachariadou, ağırlığın her iki beylikte de aynı olduğunu öne sürer (*Trade and Crusade*, s. 152).
- 40 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 41 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 7, s. 191.

- 42 Prof. Zachariadou, *stavrate*'nin, büyük ihtimalle Pegolotti'nin *crocetto*'su olduğunu ileri sürmüştür (*Trade and Crusade*, s. 142-3).
- 43 1353.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 20, s. 214.
- 44 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 28, s. 199-200. Bu madde, 1375 yılında Girit ve Menteşe arasında imzalanan anlaşmada tekrarlanır: 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 28, s. 223. Bu madde, 1337'deki anlaşma maddesini aynen kopyaladığı için, artık kesinlikle yararlı olmayan diğer maddeler gibi, muhtemelen anakroniktir ve 1375'teki durumu gerçekte yansıtmaz.
- 45 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 11, s. 192; 1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 22, s. 222; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, madde 22, s. 231 (bel. 1403M DVL, madde 22, s. 231, *gabella* yerine *dacium* sözcüğünü kullanır). 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236, sabuna *amalium* uygulanmadığından bahseder.
- 46 Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronikos II 1282-1328* (Cambridge, Mass., 1972), s. 149.
- 47 Piloti, *L'Egypte*, s. 71-2.
- 48 Pegolotti, *Pratica*, s. 207. Burada 14. yüzyılın başında *centinaio* başına dört *soldi*'ye satılırdı.
- 49 Piloti, *L'Egypte*, s. 72. Burada 14. yüzyılın sonunda ve 15. yüzyılın başında kasa başına 100 dükaya satılırdı.
- 50 1394.vi.17 = ASG, Notaio Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 224/299.
- 51 1404.xii.31 = ASG, Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 49; Toniolo, *Notai Genovesi*, bel. 53, s. 106.
- 52 1439.ii.3 = Badoer, *Libro*, süt. 199, s. 401, süt. 386, s. 774.
- 53 1408.ii : Argenti, *Chios*, c. I, s. 422. 1381'de Khios'da tüccarlar arasında inciler konusunda bir anlaşmazlık yaşandı: 1381.ii.15 = ASG, Notario, Antonius Felani, C. 175, 110v-111r.
- 54 E. Ashtor, *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Londra, 1976), s. 262.
- 55 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8.
- 56 Piloti, *L'Egypte*, s. 60.
- 57 Piloti, *L'Egypte*, s. 60, 61, 62, 63, 73.
- 58 Pegolotti, *Pratica*, s. 294, 376.
- 59 Pegolotti, *Pratica*, s. 70, 123, 138.
- 60 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8. Burada *peso sotile* ile satılırdı.
- 61 1377.viii.19 = Day, *Douanes*, c. II, s. 928.
- 62 1436.xi.8 = Badoer, *Libro*, süt. 33, s. 66, süt. 33, s. 67; 1437.xii.28 = *a.g.e.*, süt. 134, s. 270, süt. 227, s. 457. Bibere yapılan harcamayla ilgili ek bir madde vardır: süt. 134, s. 270, süt. 290, s. 583.
- 63 1439.ii.26 = Badoer, *Libro*, süt. 388, s. 778, süt. 385, s. 773, süt. 372, s. 747.
- 64 1437.xii.4 = Badoer, *Libro*, süt. 148, s. 298.
- 65 1437.ix.17 = Badoer, *Libro*, süt. 148, s. 299.
- 66 1437.xi.18 = Badoer, *Libro*, süt. 148, s. 298, süt. 111, s. 225, "musico"yu "muscio" diye okur.
- 67 1437.viii.21 = Badoer, *Libro*, süt. 93, s. 188, süt. 92, s. 187. Giacomo Badoer tarafından Elia Dedimari'den satın alınan 19 kantar 31 rotoliye ilişkin başka bir kayıt daha var, 1436.xi.15 = *a.g.e.*, süt. 47, s. 94, süt. 126, s. 255.

1437.vii.24 = Badoer, *Libro*, s. 47, s. 94, s. 92, s. 187.

1437.vii.24 = Badoer, *Libro*, s. 92, s. 186, s. 77, s. 157.

1436.xi.8 = Badoer, *Libro*, s. 33, s. 66, s. 33, s. 67. Asper hiperpiron kambyo kuru, 1 hiperpirona 11 asper 4 tornexi olarak verilmektedir. Aynı dönemde Bursa'dan gelen biber için bazı farklı kayıtlar da mevcuttur, fakat bunlar da aynı biberle ilgili görünüyor. Bunlardan biri, Christofal Bonifazio tarafından Bursa'da yine aynı oranla, yani kantar başına 785 aspere (68 hiperpira 22,5 karati) alınan 5 libre (*pondi*) biberle ilgiliydi; bu biberin toplam ağırlığı 13 kantar 90 rotoliydi, boş çuval ve halatların ağırlığı çuval başına 6 rotoliden 30 rotoli, % 1'lik toz ise 14 rotoliydi; bu durumda, biberin net ağırlığı 13 kantar 46 rotoliydi (1436.xi.8 = *a.g.e.*, s. 33, s. 66, s. 33, s. 67). İkinci kayıt ise, bu kez Christofal Bonifazio tarafından Bursa'dan gönderilen 10 libre içinde olduğu belirtilen, yine 5 libre biber hakkındadır; bu biberin toplam ağırlığı 13 kantar 18 rotoliydi, boş çuval ve iplerin ağırlığı çuval başına 6 rotoliden 30 rotoli, toz ise 13 rotoliydi; biberin net ağırlığı 12 kantar 75 rotoliydi ve kantar başına 785 aspere (68 hiperpira 22,5 karati) satılıyordu (1436.xi.8 = *a.g.e.*, s. 18, s. 36, s. 33, s. 67). İki ayrı kayıttaki rakamlar, beşer çuval bibere ilişkindir ve toplam 10 çuval etmektedir.

71 1437.xii.28 = Badoer, *Libro*, s. 134, s. 270, s. 227, s. 457. Bibere yapılan harcamayla ilgili ek bir madde vardır: s. 134, s. 270, s. 290, s. 583.

Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Aldo Ricci, giriş ve indeks Sir E. Denison Ross (Londra 1931), s. 50. Atlara hayran kalan Marco Polo, insanlardan o kadar etkilenmedi. "İlkel ve akılsız bir halk" olduklarını söylüyordu.

73 İbn Battuta, *Voyages*, c. II, s. 302, 307, 311.

74 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52, 53; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al i 'Osman*, s. 56, 57; Neşri, (*Menzel Cod.*), s. 55, 56; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 204, 206.

75 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187; 1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 20, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 20, s. 222; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, bel. 1403M DVL, madde 20, s. 230; 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 20, s. 236.

76 1353.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 19, s. 214.

77 1356.vii.7 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 300, s. 82-3.

78 1333.xi.16 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 38, s. 30-1.

79 1363.vi.8 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 410, s. 106-7.

80 1383.viii.1 = ASG, Notario, Giovanni Bardi, C. 381, ya. 148r 151r.

81 1363-5 = Andraea Naugerii, "Historia Veneta", *RIS* içinde, c. XXIII, col. 1049.

82 1365.xii.4, Anthony Luttrell, "The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421", Philip F. Gallagher (der.) içinde, *Christians, Jews and Other Worlds. Patterns of Conflict and Accommodation* (New York, Londra, 1988), s. 113, not 55, Malta'daki arşivlerden söz eder.

1400.viii.19 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 988, s. 12-13.

1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 11, s. 192;

1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel.

1375M, madde 22, s. 222; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, madde 22, s. 231;

1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236.

1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 14, s. 189.

Piloti, *L'Egypte*, s. 73.

Piloti, *L'Egypte*, s. 62, 63. 1438.xi.26 = Badoer, *Libro*, s. 277, s. 556, s. 197, s. 397. 1408 yılında Gelibolu'dan gelen 70 "pele bianche" Konstantinopolis'ten ihraç edildi.

- 88 1438.xi.4 = Badoer, *Libro*, süt. 277, s. 556, süt. 266, s. 535, (Bursa'da bir balya, Edirne'de ise altı balya "montonine bianche" satıldı); 1438.x.14 = *a.g.e.*, süt. 154, s. 310, süt. 266, s. 535, (Bursa'dan Konstantinopolis'e 14 balya "montonine bianche" gönderildi); 1438.xii.22 = *a.g.e.*, süt. 306, s. 615, ("montonine e chordani vermei abude de Adrenopoli"); 1439.ii.26 = *a.g.e.*, süt. 414, s. 830, süt. 367, s. 737, (Edirne'de "montonine bianche" satıldı); 1439.ix.20 = *a.g.e.*, süt. 358, s. 718, süt. 234, s. 471, (Edirne'de 1000 "montonine" satıldı; masraflar dahil, 3176,5 akçeye [310 hiperpira] mal oldu).
- 89 Pegolotti, *Pratica*, s. 379.
- 90 1438.iii.7 = Badoer, *Libro*, süt. 196, s. 394, süt. 186, s. 375.
- 91 1438.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 56, s. 112, süt. 3, s. 7. Asper-hiperpiron kambiyo-su, 1 hiperpirona 11 asper 2 tornexiydi.
- 92 1438.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 56, s. 112, süt. 36, s. 73. Asper hiperpiron kambi-yosu, 1 hiperpirona 11 asper 1,5 tornexiydi.
- 93 1437.iii.16 = Badoer, *Libro*, süt. 61, s. 122, süt. 57, s. 115. Asper-hiperpiron kam-biyo oranı 100:9'du.
- 94 1437.iii.16 = Badoer, *Libro*, süt. 61, s. 122, ("montonine verineie"). Asper hiperpi-ron kambiyo oranı 100:9'du.
- 95 1437.vii.23 = Badoer, *Libro*, süt. 61, s. 122, süt. 33, s. 67 ("montonine vermeie"). Kambiyo oranı 11:1'di.
- 96 1437.iii.16 = Badoer, *Libro*, süt. 61, s. 122, süt. 57, s. 115, ("montonine bianche chonza de foia solamente"). Asper hiperpiron kambiyo oranı, her ne kadar burada verilme de, 100:9'du, çünkü 30 asperlik yekûn, 2 hiperpira 17 karatiye karşılık olarak verilmektedir.
- 97 1438.ix.18 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 225, s. 453.
- 98 1438.x.20 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 232, s. 467.
- 99 Bu alımların Turchia'da yapıldığı, "asper" için verilen kambiyo oranından (10,5:1) açıkça anlaşılır, çünkü bu, Türk akçesinin kambiyo oranıydı. Aynı tarihte Pipo de Jachomo tarafından gönderilen mallara ilişkin diğer kayıtlar da onun Edirne'de ol-duğunu ortaya koyar. Böylece, her ne kadar metinde belirtilme de, postları ve kö-seleyi buradan almış olabilir.
- 100 1438.viii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 197, s. 396, süt. 230, s. 462. Asper hiperpiron kambiyo oranı 10,5:1'di.
- 101 1438.x.20 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 230, s. 463. Asper-hiperpiron kam-biyo oranı 10,5:1'di.
- 102 1438.viii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 197, s. 396, süt. 230, s. 462.
- 103 1437.iii.16 = Badoer, *Libro*, süt. 61, s. 122, süt. 57, s. 115. Asper hiperpiron kam-biyo oranı 100:9'du. Kol. 57, s. 115'teki kayıt yanlış bir yekûn verir.
- 104 1438.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 56, s. 112, süt. 17, s. 35. Satış 1.000 posttan oluşan 20 balya "pelle de chastron" içermekteydi.
- 105 1438.ix.18 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 225, s. 453.
- 106 1438.viii.7 = Badoer, *Libro*, süt. 225, s. 452.
- 107 1438.ix.18 = Badoer, *Libro*, süt. 225, s. 452, süt. 227, s. 457. Asper biperpiron kambiyo oranı 10,5:1'di.
- 108 1438.x.20 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 230, s. 463. Asper-hiperpiron kam-biyo oranı 10,5:1'di.
- 109 1438.x.20 = Badoer, *Libro*, süt. 266, s. 534, süt. 232, s. 467.
- 110 1438.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 56, s. 112, süt. 17, s. 35.

- 111 Pegolotti, *Pratica*, s. 85, Kıbrıs'ta *missa* vergisi ödenerek Turchia, Rodos, Suriye, Mısır ve Ermenistan'dan gelen, at postu gibi malları sıralar.
- 112 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306, süt. 152, s. 307.
- 113 1438.x.20 = Badoer, *Libro*, süt. 215, s. 432, süt. 230, s. 463.
- 114 1438.vii.1 = Badoer, *Libro*, süt. 215, s. 432.
- 115 Piloti, *L'Egypte*, s. 62.
- 116 1398.i.10 = ASG, Notario, Giovanni Bardi, C. 382, ya. 45r.
- 117 1437.xi.28 = Badoer, *Libro*, süt. 102, s. 206, süt. 152, s. 307. Kol. 102'de verilen kambiyo oranı, 1 hiperpirona 17 Samsun akçesi idi, bu nedenle kambiyo, 445 akçe için 26,17 hiperpira olmalıydı. Metindeki bir not, asıl rakamın 26 hiperpira 4 karatı olduğunu ve ayarlanarak 21 hiperpira 10 karatiye getirildiğini belirtir. Bu dönemde olağan kambiyo oranı, hiperpiron başına 19 akçeydi; buna göre, 445 akçe 23,42 hiperpiraya eşit olacaktı. Gerçekten de 19:1 oranı, süt. 152'de verilmektedir.
- 118 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306, süt. 152, s. 307. Samsun akçesinin hiperpiron başına kambiyo oranı 19:1'di; Trabzon akçesinin hiperpiron başına oranı ise 40:1'di.
- 119 Pegolotti, *Pratica*, s. 379.
- 120 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8. Burada *moggio* ve *ghilla* ile satılırdı.
- 121 1353.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 19, s. 214: "frumentum vel alia victualia vel legumina."
- 122 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331A, madde 3, s. 187; 1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 20, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 20, s. 222; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, madde 22, s. 230; 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236.
- Luttrell, "Hospitaliers", s. 35, 113 ve not 55, Malta'daki arşivlerden bahseder. Hospitalier Şövalyeleri'nin Turchia'dan gıda maddesi aldığını, 1365'te yaşadıkları zorluklar da açıkça ortaya koyar; bu tarihte, Türkler İskenderiye'nin düşmesine kızdıkları için, Hospitalier Şövalyeleri Apulia'dan erzak getirmek zorunda kaldılar.
- 124 Pegolotti, *Pratica*, s. 34.
- 125 Piloti, *L'Egypte*, s. 61.
- 126 Piloti, *L'Egypte*, s. 61. Ayrıca bkz. s. 73, Rodosluların, Mısır'a götürmek üzere, Turchia'dan kereste almaya gittiklerinden bahseder; fakat artık bu ticaret devam etmiyordu.
- 127 1400.viii.19 : Thiriet, *Régestes*, c. II, bel. 988, s. 12.
- 128 1379.viii.6, Anthony Luttrell, "Intrigue, Schism, and Violence among the Hospitaliers of Rhodes: 1377-1384", *Speculum* 41 (1966), 35.
- 129 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 130 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8.
- 131 Piloti, *L'Egypte*, s. 60, 61, 62, 63, 69.
- 132 Piloti, *L'Egypte*, s. 72.
- 133 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 11, s. 192; 1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 22, s. 222; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, madde 22, s. 231; 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236.
- 134 1438.iii.15 = Badoer, *Libro*, süt. 195, s. 392, süt. 191, s. 385.
- 135 1381.ii.15 = ASG, Notario, Antonius Feloni, C. 175, ya. 110v-111r.
- 136 1402.v.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306 (Peira Massaria), ya. 72v.
- 137 1437.vi.6 = Badoer, *Libro*, süt. 71, s. 144, süt. 48, s. 97.

- 138 *Benedetto Dei, La Cronica dell'anno 1400 all'anno 1500*, der. Roberto Barducci, ön-söz Anthony Molho (1990), s. 141.
- 139 1437.viii.5 = Badoer, *Libro*, süt. 191, s. 384, süt. 175, s. 353.

IV. KÖLELER

Sa fa 37-58

- 1 C. Verlinden, "Le recrutement des esclaves à Venise aux XIVE et XV siècles", *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 39 (1968), 88.
- 2 1430'larda Konstantinopolis'te köle ticareti yapan tüccarların bir bölümü Cenevizli: Bernardo Bonavita, Badoer, *Libro*, süt. 178, s. 358; Polo Doxia, *a.g.e.*, süt. 49, s. 99, süt. 135, s. 272; Lodovigo Guazego, *a.g.e.*, süt. 135, s. 272; Paris Ganbon, *a.g.e.*, süt. 288, s. 578.
- 3 1301.x.7 : Verlinden, "Recrutement", s. 86, Ağustos 1301'de Türklerden aldığı bir köleyi satan Rugerius de Rugerio, oğlunun Turchia'daki Türklerden aldığı bir Rum kadın köleyi aynı yılın Ekim ayında sattı; 1301.v.15 = Benvenuto de Brixano, *Benevenuto de Brixano, notaio in Candia (1301-1302)*, der. T. Morozzo della Rocca, Fonti relativi alla storia di Venezia, Archivi notarili (Venedik, 1950), no. 119, s. 46, Nisan ve Mayıs 1301'de Türklerden aldığı köleleri satan Hemanuel Vergici, aynı yılın Mayıs ayında Turchia'dan getirdiği bir köleyi sattı; 1301.vi.6 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 172, s. 65; 1303.vii.16, C. Verlinden, "La Crète, débouché et plaque tournante de la traite des esclaves aux XIVE et XVe siècles", *Studi in onore di A. Fanfani* (Milano, 1962), c. III, s. 609, satıcının oğlu tarafından Turchia'da alınan bir Rum köle Kandiye'de satıldı; 1304.xii.12 : Verlinden, "Recrutement", s. 87, Francesco Cavalano, Turchia'da bulunduğu sırada aldığı bir Rum kadın köleyi sattı; 1304.vi.4, Verlinden, "Crète", s. 611, satıcının Turchia'daki Türklerden aldığı altı Rum kölenin satışı; 1304.x.12, *a.g.e.*, s. 612; 1304.x.7, *a.g.e.*, s. 612, Turchia'daki Türklerden alınan yedi kölenin satışı; 1312.ix.25 : ASV Not. Martino Doto, Verlinden, "Recrutement", s. 89, esasında Turchia'da alınan bir Rum kölenin Rodos'ta azat edilmesi. 1330'da Turchia'da satın alınan bir Rum, Girit'te serbest bırakıldı, 1330.vi.28, Verlinden, "Crète", s. 626. 1331'de esasen Eğriboz'dan alman üç kadın ve üç çocukları Kandiye'de satıldı. Bu köleler, satıcının aracısı tarafından Turchia'dan gönderilmişti: 1331.iii.26, *a.g.e.*, s. 626.
- 4 İbn Battuta, *Voyages*, s. 309.
- 5 Kydones, Demetrius, *Oratio pro subsidio Latinorum*, der. J.P. Migne *Patrologica Graecia*, c. CLIV, süt. 981/982.
- 6 1305.v.27, Verlinden, "Crète", s. 613.
- 7 1439.iii.5 = Badoer, *Libro*, süt. 304, s. 610, süt. 248, s. 499: "per ser Tomà Spinola dal bancho, i qual me fexe scriver Piero Chapelo per segurtà fata a Zuan Mozenigo da Modon e Aluvixe Falier, zoè a ser Tomà Spinola per so nome, su teste chargade per i diti su la nave patron Zuan Bonifatio, di poi che l'averà fato vela de le Foie finchè la serà zonta in Zezilia, a 9 per col. fo de perp. 200."
- 8 Piloti, *L'Egypte*, s. 60.
- 9 1313.v.25, Verlinden, "Crète", s. 622.
- 10 1300.iii.2 = Pietro Pizolo, *Pietro Pizolo, notaio in Candia*, c. I (1300), der. S. Carbonc, Fonti per la Storia di Venezia, Archivi notarili (Venedik, 1978), no. 140, s. 70-1.

- 11 Kydones, *Pro subsidio Latinorum*, col. 981/982; S.I. Kourouses, *Μανουήλ Γαβαλάς*
 12 *εἷπα Ματθαῖος μητροπολίτης Ερέσου (1271/2-1355/60)* (Atina, 1972), s. 236.
- 13 Al-'Umari, "Voyages", s. 367.
- 14 Kydones, *Pro subsidio Latinorum*, s. 981/982.
- 15 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 828, not 100, 1410-11 döneminden bahseder.
- 16 Pegolotti, *Pratica*, s. 14-15, 62; Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 50, sat. 9;
 17 *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 54, sat. 15-16.
- 18 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 113, 114, 115; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i*
 19 *'Osman*, s. 125, 126, 127; Piloti, *L'Egypte*, s. 14-15.
- 20 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 303-4. Yüzyılın sonlarına doğru, Ortodoks Hristi-
 21 yanları köleleştirmek daha az kabul edilir hale geldi ve yasaklandı: *a.g.e.*
- 22 İbn Battuta, *Voyages*, s. 311.
- 23 Al-'Umari, "Voyages", s. 367.
- 24 1332.iv.4 = Sanudo, Fr. Kuntsmann, *Studien über Marino Sanudo den Aelteren, Ab-*
 25 *handlungen der historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wis-*
 26 *senschaften* (Münih, 1855), c. VII, no. 5, s. 797 (Sanudo'nun Fransa kralına gönder-
 27 diği mektup).
- 28 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 61, sat. 7; Âşıkpaşazade, *Tevarih i al i*
 29 *'Osman*, s. 66, sat. 17-18.
- 30 Piloti, *L'Egypte*, s. 109-10. Piloti bunlardan bazılarıyla karşılaştı. Hepsı de genç, gü-
 31 zel ve özenle seçilmişti, ("tous estoient jönes, beaulx et tous esius").
- 32 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 2, s. 187.
- 1358.x.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1358/1359M, madde 4, s. 217-
 18.
- 1403.xi.23 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 21v. Ayrıca bkz. 1403.xii.7
 = *a.g.e.*, ya. 23r.
- 1439.iii.22 = Badoer, *Libro*, sut. 327, s. 656, s. 519.
- Piloti, *L'Egypte*, s. 78-9.
- Piloti, *L'Egypte*, s. 95-6.
- 1402.v.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, ya. 72v.
- İbn Battuta, *Voyages*, s. 309.
- 1304.xi.9, Verlinden, "Recrutement", s. 86-7 (Türklerden alınan bir Rum kadın);
 1305.v.27, Verlinden, "Crète", s. 613 (Maria de Romania de loco qui dicitur Ania,
 quam emi in Nasso de turchis'in satılması); 1305.vi.2, *a.g.e.*, s. 613 (Türklerden alı-
 nın Rum); 1305.vii.1, *a.g.e.*, s. 614 (Türklerden alınıp Kandiye'de satılan Khios'lu
 Costa); 1305.xi.20, *a.g.e.*, s. 615 ve Verlinden, "Recrutement", s. 88 (ilk olarak
 Türklerden alınan ve Girit'te bir Coronlu tarafından satın alınan Samoslu Eudoxia);
 1306.iii.2, *a.g.e.*, s. 615 ve Verlinden, "Crète", s. 615 (Türklerden alınan, Theolo-
 gos'lu Rum kadın Erini). İsimlerinden muhtemelen Rum oldukları anlaşılan diğer
 köleler Türkler tarafından satılmıştı: 1301.iv.8 = Benvenuto de Brixano, *Notaiö in*
Candia, no. 1, s. 5 (Georgius); 1301.v.1 = *a.g.e.*, no. 68, s. 29 (Maria); 1301.vii.9 =
a.g.e., no. 222, s. 82 (Herinim); 1301.viii.1 = *a.g.e.*, no. 256, s. 95 (Maria). Bu tica-
 rette özellikle etkin olduğu görülen Hemanuel Vergici adlı tüccar, Nisan 1301'de
 Türklerden aldığı beş köleyi ve Mayıs ayında bir köleyi sattı, 1301.iv.8 = *a.g.e.*, no.
 4, s. 6 (Anna); 1301.iv.9 = *a.g.e.*, no. 10, s. 8 (Türklerden alınan Maria); 1301.iv.9
 = *a.g.e.*, no. 11, s. 8 (Türklerden); 1301.iv.19 = *a.g.e.*, no. 46, s. 21 (Türklerden alı-
 nın Herinim); 1301.v.15 = *a.g.e.*, no. 120, s. 46-7 (Türklerden alınan Cally).
- ASV, Notario Manoli Bresciano, Verlinden, "Recrutement", s. 165.

- 33 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187; 1353.iv.7 = *a.g.e.*, bel. 1353A, madde 19, s. 214.
- 34 Piloti, *L'Egypte*, s. 14-15. Piloti, tüccarların "pagan" olduğunu söyler; buradan da Müslüman oldukları anlamını çıkarıyoruz.
- 35 Luttrell, "Hospitallars", s. 96-7, Malta arşivlerindeki bir belgeden bahseder.
- 36 Piloti, *L'Egypte*, s. 15.
- 37 1413.viii.5 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 17. "precium et preciam quod et que detentores eorum in locis Turchie et subditi dominis Turchie soliti sunt solvere ilis ad quorum vertutem sclavi ad partes illas fugiunt seu converti sunt con Januensibus."
- 38 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 828, not 100.
- 39 15. yüzyıl Trabzon kronikçisi Panaretos, Limnia beylerinden bahseder. Panaretos, *Eustathii Metropolita Thessalonicensis Opuscula accedunt Trapezuntinae Historiae Scriptores Panaretus et Evgenicus*, der. T. F. Tafel (Frankfurt am Main, 1832), s. 369, sat. 89. Bunlar muhtemelen, Terme bölgesinde (Themiskyra) ve Samsun'un hemen doğusundaki Çarşamba'da etkin olan Tacüddinoğullarıydı: Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire* (Leiden, 1972), s. 31.
- 40 Y.1431 = ASG, San Giorgio, Sala 39, busta 88, bel. 440.
- 41 Örneğin, 1360.x.20 = ASG, Notai Ignoti XVIII.10, Raffaele di Casanova, dördüncü sayfa, *recto*, Nicola adlı 15 yaşında erkek bir Türk kölenin 47 florine satışına ilişkin, Khios'da düzenlenen belge; 1404.v.15 = ASG, Notaio, Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 82, Jane Crossecheri [? Crossorheri, veya Crossoiheri] de Folia Vetera, Nicolao de Mareo'ya 21 altın dükaya satılan, Mithare adlı 25 yaşında erkek bir Türk köleye ilişkin, Khios'da düzenlenen belge; 1423.v. = ASG, Notaio, Giovanni Labaino, Sc. 40, kutu 1, doc. 383, 1423.v.y.9 = *a.g.e.*, bel. 381, 1423.v.11 = *a.g.e.*, bel. 382, <1423>.v.14 = *a.g.e.*, bel. (numarasız). Diğer satışlar Cenova'da gerçekleştirildi; örneğin, 1370.ii.14 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 374, yaklaşık 25 yaşındaki bir kadın Türk kölenin 45 Ceneviz lirasına satılması.
- 42 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 800.
- 43 1300.v.30 = Pietro Pizolo, *Notaio in Candia*, c. I, no. 539, s. 246-7, üç Türk kölenin satılması, "nomine unus Ysilami quem vis clamare Vaxili et alius Feramardo quem vis clamare Georgium et alius Isa quem vis clamare Michali"; 1301.vi.10 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 174, s. 65-6, Mamut adlı bir Türkün, veba hekimi (Medico plagarum) Magister Marco'ya satılması; 1301.viii.5 = *a.g.e.*, no. 263, s. 97, Berta adlı bir Türk kadının satılması. 1271'de Girit'te bir Türk kölenin satılmasına ilişkin bir referans var, Verlinden, "Crète", s. 594; 1303.v.10, *a.g.e.*, s. 609, Nicolao de Sauro adlı Ceneviz bir tüccar, Türk erkek kölesini Kandiye'de sattı; 1303.vii.20, 1303.ix.12, 1303.xii.17, 1304.v.11, 1304.ix.5 (fakat Verlinden, her ne kadar Türk olarak tanımlansa da, isminden anlaşıldığı kadarıyla, bu kölenin aslında Rum olduğunu ileri sürer), *a.g.e.*, s. 609; 1305.vi.8, 1305.vi.10, *a.g.e.*, s. 613. Ayrıca, Kandiye'de bir Türk köle azat edildi, 1312.x.23, *a.g.e.*, s. 619.
- 44 1301.iii.1 = Lamberto di Sambuceto, C. Desimoni, "Actes passés à Famagouste de 1299 à 1301 par devant le notarie génois Lamberto di Sambuceto", *Archives de l'Orient Latin* (Brüksel, 1964), c. II, no. 255, s. 302-3; 1301.iii.1 = *a.g.e.*, no. 256, s. 303-4; 1301.iii.8 = *a.g.e.*, no. 270, s. 321-3; 1301.iii.28 = *a.g.e.*, no. 293, s. 351-3; 1301.v.22 = *a.g.e.*, no. 380, s. 456-7; 1301.iv.1 = *a.g.e.*, no. 331, s. 396-7; 1301.iv.11 = *a.g.e.*, no. 340, s. 404-5; 1301.vii.27 = Lamberto di Sambuceto, Romeo

Pavoni, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (Gemmaio-Agosto 1302)*, CSFS (Cenova, 1957), no. 20, s. 26-7, Cassaria'dan (?Kayseri) gelen bir köleden bahseder; 1301.vii.27 = *a.g.e.*, no. 21, s. 27-8; 1301.ix.2 = *a.g.e.*, no. 78, s. 105-6; 1301.ix.28 = *a.g.e.*, no. 168, s. 206-7; 1302.iii.14 = *a.g.e.*, no. 122, s. 151-2; 1302.viii.8 = *a.g.e.*, no. 281, s. 336-9.

45 1305.vi.8 ve 1305.vi.10, Verlinden, "Crète", s. 613, Konstantinopolis'te satılmış olan iki Türk Girit'te yeniden satıldı.

46 Verlinden, "Crète", s. 605.

47 1329.vi.29, Verlinden, "Crète", s. 626, Kefe'den alınan bir Türkün satılması; 1331.x.1, *a.g.e.*, s. 627; 1332.iii.24, *a.g.e.*, s. 627; 1381.xi.9, *a.g.e.*, s. 635, Alto Loco'dan üç Türkün satılması; 1382.iv.30, *a.g.e.*, s. 638; 1382.v.23, *a.g.e.*, s. 640.

48 Verlinden, "Recrutement", s. 84, 171. Verlinden, *a.g.e.*, s. 171-2, Venedik'te 1410, 1418, 1428, 1434, 1444 ve 1456 yıllarında Türk kölelerin satılmasına ilişkin örnekler verir.

49 1400.ix.1 = Iris Origo, *The Merchant of Prato, Francesco di Marco Datini* (Londra, 1957), s. 99 ve not 41, Archivio Datini'den bahseder.

50 1403.xii.1 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r, Türk kölelerin satışına ilişkin bir dava. 1403.xii.3 = *a.g.e.*, ya. 58v-59r, Pera'dan kaçmış olan bir Türk köleye ilişkin bir dava.

51 Luttrell, "Hospitallers", s. 87.

52 A. Luttrell, "Slavery at Rhodes: 1306-1440", *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, fas. 46-7 (1976-7), 86-7.

53 Bu yasak 1313 yılında kaldırıldı. 1313.x.1 = Paola Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi (1313-1329)* (Venedik, 1965), no. 1, s. 5.

54 1341.iii.6 = S. Theotokes, 'Ιστορικα Κρητικα Εγγραφα ηκδιδομενα ηκ του Αρχείου της Βενετίας Μνημεια της, Ελληνικής, Ιστορίας Academy of Athens (Atina, 1933-1937), c. II/2, II.1-2, c. III/1, no. 25, s. 205-6. Ayrıca bkz. 1357.vi.26 = *a.g.e.*, II/2, no. 5, s. 51-2.

55 1393.iii.11 = H. Noiret, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 à 1485* (Paris, 1892), s. 55.

56 1363.vi.8 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 410, s. 106-7; 1363.vi.8 = Theotokes, 'Ιστορικα Κρητικα, c. IV/2, no. 12, s. 110.

57 1393.iii.11 = Noiret, *Documents*, s. 54-5.

58 1405.xii.15 = Noiret, *Documents*, s. 163.

59 Kıbrıs kralı, Memlûk sultanının tebaasına mensup ve kral tarafından birbiri ardına düzenlenen akınlarda ele geçirilen çok sayıda kişinin fidesini ayarlamaya çalışan, elçilerine verdiği cevapta, ele geçirmiş olduğu kişilere toprakta çalışmak üzere ihtiyacı olduğunu belirtti: "Kral esir aldığı Müslümanların Kıbrıs'ın büyük bir ihtiyacını karşılamak üzere kullanılacağını söyledi: Çünkü şeker yetiştirmek üzere toprakları ekip işleyecek ırgatlara çok ihtiyaçları vardı" (Piloti, *L'Egypte*, s. 79).

60 1403.xi.13 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 57v. Fakat bkz. Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 306.

61 1423.v. = ASG, Notaio, Giovanni Labaino, Sc. 40, kutu 1, bel. 383, 1423.v.y.9 = *a.g.e.*, bel. 381, 1423.v.11 = *a.g.e.*, bel. 382, <1423>.v.14 = *a.g.e.*, bel. (numarasız).

62 Yaklaşık 1300'de, 11 Ceneviz soldî'si, 1 hiperpirona eşitti: Spufford, *Handbook*, s. 288; Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 653.

63 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 814-15.

- 64 I. Origo, "The domestic enemy: Eastern slaves in Tuscany in the fourteenth and fifteenth centuries", *Speculum* 30 (1955), 331, Datini'nin, 1393.ii.17'de karısına gönderdiği bir mektuptan bahseder; Datini, mektupta, Cenova'da, Romania'dan çok az köle geleceğini duyduğunu, "çünkü o ülkede veba nedeniyle pek çok kişinin öldüğünü ve hâlâ ölmekte olduğunu ve gelenlerinse gemilerde öldüğünü söylediklerini" belirtiyordu.
- 65 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 811. Köle fiyatları, Memlûk sultanlığında da, kölenin geldiği yere göre değişmekteydi. Tatarlar en pahalı (130-40 düka) kölelerdi; onları Çerkezler (110-20 düka), Rumlar (90 düka), Arnavutlar, Dalmaçyalılar ve Sırp-lar (70-80 düka) izliyordu (Piloti, *L'Egypte*, s. 15).
- 66 Planoudes, *Mamimi monachi Planudis epistolae*, der. M. Treu (Breslau, 1890), mektup 78, s. 99.
- 67 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 117, 5-6; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 128, sat. 15-16. İstanbul baskısı köle kızların bu rakama satıldığını söylerken, Giese baskısı üçünün 100 akçeye satıldığını belirtir.
- 68 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 114, sat. 16; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 126, sat. 18.
- 69 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 115, sat. 8-9; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 127, sat. 9-10.
- 70 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 113, sat. 20-21; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 125, sat. 21-22.
- 71 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 113, sat. 12-13; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 125, sat. 15. İstanbul baskısı, ne kölelerin yaşı ne de kadın kölelerin fiyatı hakkında bilgi verir.
- 72 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187.
- 73 1407.vi.2 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1407M, madde 20, s. 236.
- 74 1353.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 19, s. 214.
- 75 Rakamı orijinal kaynağa belirtildiği asıl şekliyle veriyorum ve gerektiğinde bu rakamı, karşılaştırma yapmak için kolaylık sağlaması açısından hiperpiron ve dükaya dönüştürüyorum. Dükânın hiperpirona oranı, 14. yüzyılın büyük bölümünde 1:2, yüzyılın sonunda ve sonraki yüzyılın başında ise 1:3'tü.
- 76 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 162; 1337.iv-öncesi = a.g.e., bel. 1337M, madde 18, s. 197-8; 1348.viii.18 = a.g.e., bel. 1348A, madde 23, s. 210; 1375.iv.22 = a.g.e., bel. 1375M, madde 18, s. 221; 1403.vii.24 = a.g.e., bel. 1403M ve bel. 1403M DVL, madde 18, s. 230; 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 18, s. 236.
- 77 İbn Battuta, *Voyages*, s. 309.
- 78 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 163, not 680.
- 79 Verlinden, "Crète", s. 605.
- 80 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 161.
- 81 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 161.
- 82 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187. Fakat aynı oranın, Girit ve Menteşe arasında 1407'de yapılan anlaşmada da uygulandığını belirtmek gerekir, 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 20, s. 236; böylece, bu durum, oranın, köle fiyatları için kullanılabilecek bir rehber olarak önemini muhtemelen zayıflatır.
- 83 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 161.
- 84 A.g.e.
- 85 A.g.e.

- 86 Kara Ölüm'ün neden olduğu kıtlığın ardından, *Rogati* konseyi, kaçınıp olan köleleri bulanlara ödül vaat etti: Paola Ratti Vidulich, *Duca di Candia, Quatenus (1340-1350)* (Venedik, 1976), s. 129-30.
- 87 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 162.
- 88 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 814.
- 89 Bertelé, "Iperpero byzantino", 84.
- 90 Balard, *Romanie génoise*, c. I, s. 309-10.
- 91 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 812.
- 92 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 161-2.
- 93 Bkz. Ek 2.
- 94 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 815.
- 95 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187.
- 96 1407.vi.2 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1407M, madde 20, s. 236.
- 97 1301.vii.5 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 215, 216, 217, s. 79. Ayrıca bkz. 1301.viii.6 = a.g.e., no. 281, s. 103-4; 1301.viii.6 = a.g.e., no. 282, s. 104; 1301.viii.21 = a.g.e., no. 305, s. 112. Yakalanan kölenin adı, belge 281 ve 305'te Michael Notaro olarak, belge 282'de ise Michael Notaro Sevasto (muhtemelen Σεβαστός unvanı) olarak geçer.
- 98 1301.viii.6 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 282, s. 104.
- 99 1301.vii.16 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 236, s. 87.
- 100 1301.vii.9 = Benvenuto de Brixano, *Notaio in Candia*, no. 220, s. 81.
- 101 1300.iii.7 = Pietro Pizolo, *Notaio in Candia*, no. 173, s. 85.
- 102 1369.ix.6 : Elisabeth Santschi, *Regestes des arrêts civils et des Mémoires (1363-1399) des Archives du Duc de Crète*, Bibliothèque de l'Institut Hellénique d'Etudes Byzantines et Post-byzantines de Venise 9 (Venedik, 1976), no. 170, s. 39.
- 103 1394.iv.6 : Santschi, *Regestes*, no. 354, s. 90.
- 104 1392.iv.19 = ASG, Antico Comune 22, ya. 76, 194.
- 105 1408.v.19 = ASG, Notario, Johannis de Alegro, C.472, ya. 273r v.
- 106 1304.v.8, Verlinden, "Crète", s. 611.
- 107 1304.vii.6, Verlinden, "Crète", s. 612.
- 108 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 58r.
- 109 1403.xii.1 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r.
- 110 1403.xii.12 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 45r.
- 111 Bu muhtemelen, Bayezid'in 1402'deki Ankara Savaşı'nda yenilmesinin ardından ortaya çıkan Fetret Devri ile ilgilidir.
- 112 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r-v.
- 113 1403.xii.12 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 45v.
- 114 1327.viii.16, Verlinden, "Crète", s. 625.
- 115 Piloti, *L'Egypte*, s. 79, 95-103.
- 116 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r-v.
- 117 1403.x.3 = ASG, Notaio, Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 21.
- 118 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 58r.
- 119 1413.vii.5 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 17. Giovanni de Babaino'nun başarılı olamadığı anlaşılıyor, çünkü 1414.vi.13 = a.g.e., bel. 293'te, Simon kayıp kölelerini bulması için başka bir vekil atadı.
- 120 1403.xii.1 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r.
- 121 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 44r v.
- 122 1300.iii.7 = Pizolo, *Notaio in Candia*, no. 173, s. 85.

- 123 C. E. Dufourcq, "Prix et niveau de vie dans les pays catalans et maghribins à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles", *Le Moyen Age*, 4. dizi, 20 (1965), 502-3. Dufourcq'un verdiği örnekler arasında, 460 *sou*'ya [metelik] satın alınan ve fidye olarak 920 *sou* ödemek zorunda olan bir kadın vardı.
- 124 Dufourcq, "Prix et niveau", 501-4. Dufourcq'a göre, fidye, kimi zaman köle fiyatlarından on kat yüksek oluyordu.
- 125 1403.xii.4 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 58r.
- 126 1403.xii.12 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 45r.
- 127 1403.xii.13 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 57v.
- 128 İbn Battuta, *Voyages*, s. 313-14.
- 129 Verlinden, "Crète", s. 605.
- 130 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 161.
- 131 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 18, s. 197-8.
- 132 1375.iv.22 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1375M, madde 18, s. 221.
- 133 1403.vii.12 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1403M ve bel. 1403M DVL, madde 18, s. 230; 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 18, s. 236.
- 134 1358.x.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1358/1359M, madde 4, s. 217-18.
- 135 1348.viii.18 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1348A, madde 23, s. 210.
- 136 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche 2729, bel. 26; Fleet, "Treaty", madde 7, s. 15. Ayrıca bkz. Cenova ve Solgat Hanı arasında 1380'de yapılan anlaşmanın bir maddesi, her iki taraftan kaçan kölelerin yakalanması ve geri verilmesiyle ilgilidir, C. Desimoni, "Trattato dei genovesi col Khan dei Tataşi nel 1380-1381, scritto in lingua volgare", *Archivio Storico Italiano* 20 (1887), 164.
- 137 1387.x.3 = J. Chrysostomides (der.), *Monumenta Peloponnesiaca, Documents for the History of the Peloponnese in the 14th and 15th Centuries* (Camberley, 1995), no. 35, s. 83.
- 138 1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 97/240.
- 139 1403.x.3 = ASG, Notaio, Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 21; = Toniolo, *Notai Genovesi*, bel. 22, s. 74-5. Bu muhtemelen, Gerardo Sagredo'nun 1402'deki Ankara Savaşı'na ilişkin değerlendirmesinde karşımıza çıkan ve savaştan sonra Bayezid'in ordusuyla Konstantinopolis'e kaçan, Arnavutluk'ta barışın yapıldığı 1409'da Süleyman'ın elçisi olan ve ertesi yıl Ayasuluk'ta konsül olan Pietro Longo Candiottto ile aynı kişidir. Bkz. M. M. Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)* (derleme yeniden basım, Londra, 1977), s. 129 ve not 2.
- 140 1430.xii.3 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 58v-59r.
- 141 1413.vii.5 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 17.
- 142 1403.xi.23 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 21r.
- 143 Bu büyük ihtinalle, Süleyman ve Cenova gibi çeşitli Hristiyan güçler arasında 1403 başında yapılan anlaşmadan önce, Bayezid'in 1402'de Timur tarafından yenilgiye uğratılmasının ardından ortaya çıkan Fetret Devri'ne denk gelir.
- 144 1403.xii.7 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, ya. 23r.

V TAHİL

(Sa fa 59-74)

- 1 G. Carducci ve V. Fiorini (der.), 'Marcha di Marco Battagli da Rimini (1212-1354), RIS XVI/3 (Città di Castello, 1912), s. 50-1.
- 2 Balard, *Romanie génoise*, c. II., s. 750.
- 3 Balard, *Romanie génoise*, c. II., s. 756.
- 4 A. Laiou, "The Provisioning of Constantinople during winter 1306-1307", *Byzanti on* 37 (1967), 92.
Pera'daki iki eski görevli Ettore de Flisco ve Ottobono Giustiniano, idarelerine ilişkin bir soruşturmada, diğer şeylerin yanı sıra, Pera'da ticaret yapmak üzere Khios'dan tahıl getirmekle suçlandılar, 1402.v.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, ya. 101v. Ettore ve Ottobono'ya, tahılla ilgili başka suçlamalar da yöneltilti. Petro Natano, onlar tarafından Khios'dan Pera'ya bedava tahıl taşımaya zorlandığından şikâyetçiydi, = a.g.e. ve 1402.v.26 = a.g.e., ya. 97r. Ayrıca, Konstantinopolis'te tahıl satmakla ve Bizans imparatoru ve temsilcisi Leondarius'la birlikte tahıl satarak kazanç sağlamakla suçlandılar, 1402.v.26 = a.g.e., ya. 97r; 1402.v.27 = a.g.e., ya. 97v, 1402.v.30 = a.g.e., ya. 101v, 102r.
- 6 Charlton T. Lewis ve Charles Short, *A Latin Dictionary* (Oxford, 1907), *frumentum*'u mısır, tahıl ve *granum*'u tahıl, tohum, küçük tahıl tanesi olarak tanımlar; R. E. Latham, *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* (Londra, 1975), *bladum*'u mısır, tahıl, özellikle de buğday olarak tanımlar; Evans, yayına hazırladığı Pegolotti, *Pratica*, s. 414'te, *biado*'yu tahıl ve *granum*'u buğday olarak betimler, s. 420. J. F. Neirmeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus* (Leiden, 1976), *bladum*'u (a) ekmek mısırı (buğday, çavdar, kaplıca buğday), (b) buğday olarak; *frumentum*'u buğday olarak; *granum*'u (a) mısır, (b) buğday olarak tanımlar.
- 7 J. Chrysostomides, "Studies on the chronicle of Caroldo, with special reference to the history of Byzantium from 1370 to 1377", *Orientalia Christiana Periodica* 35 (1969), 176-7.
- 8 1401.ix.10 = G. T. Dennis, "Three reports from Crete on the situation in Romania", *Studi Veneziani* 12 (1970), 246, no. 1, madde 7.
- 9 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187: "duo per centinario, excepto comerclo et solutione bladi et leguminum, bobum, equorum et sclavorum. Et non debeant solvere in omnibus terris dicti admirati comercium vel dacia nisi una vice, etiam si ipsi portarent merces suas in pluribus terris. Et de frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo et legumine asprum unum pro modio et de bove aspros duos, de equos aspros tres et de sclavo aspros decem pro quolibet predictorum."
- 10 1278.iii. = G. L. Tafel ve G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedik mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante. Vom neunten bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts*, *Fontes Rerum Austriacarum, Diplomataria et Acta* (Viyana, 1857), c. I-II (c. III = 1256-99): c. III, no. 370, s. 240.
- 11 1277.iii.19 = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 368, s. 144; 1285.vi.15 = a.g.e., no. 378, s. 332.
- 12 1345.i.24 = J. Chrysostomides, "Venetian commercial privileges under the Palaeologi", *Studi Veneziani* 12 (1970), 332, bel. 3.

- 13 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 243-4.
 14 Pegolotti, *Pratica*, s. 420.
 15 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
 16 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 180, 233.
 17 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187; 1337.iv.öncesi = a.g.e., bel. 1337M, madde 20, s. 198; 1375.iv.22 = a.g.e., bel. 1375M, madde 20, s. 222; 1403.vii.24 = a.g.e., bel. 1403M, bel. 1403 M DVL, madde 20, s. 230; 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 20, s. 236.
 18 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche, 2729, no. 26; Fleet, "Treaty", madde 5, s. 15.
 19 "Frumento et ordeo pro commercio, accepto sibi de ipso blando per illos Mesembria et de ordeo multo sibi accepto per lo Mangatriarcha ..., et propter moram, quam fecerat ibi per VIII dies mandato dicti Mengatriarche cum alio blando contra suam voluntatem." 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 246. *Mangatriarcha*, Rum görevli *Megatriesarcham*'d?, a.g.e.
 20 1304.iii. = Belgrano, "Documenti", no. 10, s. 109.
 21 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 64-5; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i alı 'Osman*, s. 71-2.
 22 Gregoras, *Historia*, c. II, s. 687, 1. 1.
 23 Kuzeydoğu Anadolu'da, Tokat civarındaki durum böyleydi; yaklaşık 1455'te Cini-fe'de buğday bütün tarımsal üretimin % 45'ini, arpa ise % 20'sini oluştururken, aynı tarihte Venk'te buğday tarımsal üretimin % 65,5'ini, arpa ise % 30,7'sini oluşturmaktaydı. Yıldız için yaklaşık 1455'teki rakanlar, buğdayda % 63,5 ve arpada % 36,4'tü. Bkz. Huri İslamoğlu-Inan, "State and Peasants in the Ottoman Empire: A Study of Peasant Economy in North-Central Anatolia during the Sixteenth Century", İslamoğlu-Inan, *WorldEconomy*, s. 142.
 24 1354.iv.18'den sonra veya 1458'in sonu = Robert Anhegger ve Halil İnalıcık, *Kanunname-i Sultani ber Muceb-i 'Örf-i 'Osmani II Mehmed ve II Bayezid devirlerine ait yasakname ve kanunnameler*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, on birinci dizi 5 (Ankara, 1956), no. 37, s. 51; Nicora Beldiceanu, *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris I*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, VIe section (Paris-The Hague, 1960-64), c. I-II, c. I, no. 38, s. 119-20.
 25 1345.i.24 = Chrysostomides, "Venetian commercial privileges", bel. 3, s. 332.
 26 1353.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 19, s. 214.
 27 "Victualibus honerari solvendo ... pro quolibet modio Romanie grani ordeï milli et aliorum leguminum illud quod solvent Saraceni Greci Veneti et alteri qui minus solvent." 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche, 2729, no. 26; Fleet, "Treaty", madde 5, s. 15.
 28 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 752, 759 ASG, Manoscritti no. 104'ten bahseder.
 29 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche, 2729, no. 26; Fleet, "Treaty", madde 5, s. 15.
 30 Pegolotti, *Pratica*, s. 55, 56.
 31 1344.viii.9 : Balard, Laiou ve Otten-Froux, *Documents*, no. 46, s. 27-8.
 32 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 754.
 33 1382.xi.7 = ASG, Antico Comune, 16 (Communis Ianuae Massaria), ya. 64r. Bir Romania *modio*'se, yaklaşık 317 litreye eşitti: E. A. Zachariadou, "Prix et marchés des céréales en Romanie (1343-1405)", *Nuova Rivista Storica* 61 (Milan, 1977), 301-2.

- 34 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 761.
- 35 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 762. İki gemi, Pannidos ve Foça'da tahıl yükledi.
- 36 1300.xii.2 = Lamberto di Sambuceto, Valeria Polonia; *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (3 Iuglio 1300 – 3 Agosto 1301)*, CSFS 31 (Cenova, 1982), no. 139, s. 155-6.
- 37 Pegolotti, *Pratica*, s. 39.
- 38 1414.vii.16 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 311. Bkz. Ek 5, bel. 12. "Jhacsi", Çelebi için kullanılan Latince *Ihallabi* sözcüğüyle bir benzerlik kurarsak, muhtemelen Çe ile başlayan Türkçe bir ismin Latince tercümesidir; küçük bir yerleşim alanı anlamına gelen 'cazali' ise, 'isich obasi'nin bir yer ismi olduğunu gösterir ve buradaki ikinci sözcük büyük olasılıkla *ovasi*'dir (? Ece Ovası, bugünkü Eceabat, Çanakkale karşısında, Gelibolu'nun güneyinde).
- 39 1414.iii.18 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 288. Bkz. Ek 5, bel. 10.
- 40 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 196-7.
- 41 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 266.
- 42 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187; 1337.iv.öncesi = a.g.e., bel. 1337M, madde 20, s. 198; 1353.iv.7 = a.g.e., bel. 1353A, madde 19, s. 214; 1375.iv.22 = a.g.e., bel. 1375M, madde 20, s. 221-2; 1403.vii.24 = a.g.e., bel. 1403M, bel. 1403 M DVL, madde 20, s. 230; 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 20, s. 236.
- 43 1376 = Chrysostomides, "Caroldo", 176-7.
- 44 1333.xi.16 : Thiriet, *Régestes*, c. I, bel. 38, s. 30-1.
- 45 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306.
- 46 1342.iii.16 = Chrysostomides, "Venetian commercial privileges", no. 2, s. 330-1.
- 47 1345.i.24 = Chrysostomides, "Venetian commercial privileges", no. 3, s. 331-3.
- 48 1379.viii. = Luttrell, "Intrigue", 35.
- 49 1451.i.18 : Krekić, *Dubrovnik*, no. 1201, s. 368.
- 50 1453.i.5 : Krekić, *Dubrovnik*, no. 1258, s. 379-80.
- 51 Gregoras, *Historia*, c. II, s. 686-7.
- 52 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 764.
- 53 Zachariadou, "Prix", s. 292.
- 54 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 764-5 ASG, Notaio, Gregorio Panissario'dan bahseder.
- 55 1347.v.16 = Zucchello, *Lettere*, no. 36, s. 73: "ma io credo che ora megliora mercato di formento e d'assai altre cose perochè la pacie de la Tana è fatta, e molte navi so' andate dentro".
- 56 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 760 ven. 121 ASG, Antico Comune, Magistrorum rationalium'dan bahseder.
- 57 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 762.
- 58 Martin da Canal, "La cronique des Veniciens", *Archivio Storico Italiano* 8 (Floransa, 1845), 650, 654. Da Canal'dan bahseden G.I. Bratianu, "La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane", *Byzantion* 5 (1929-30), 96'ya göre, Venedikliler ve Cenevizler böylece ilk kez Turchia'dan İtalya'ya ithalat yaptılar. Fakat 650 Türkler hakkında hiçbir şey söylemez; ne 650 ne de 654 Cenevizlerden bahseder: "Tatarlar, Alanlar, Kırgızlar, Ruslar, Ermeniler ve Rumlar gıda maddelerini Venediklilere verdiler" (654).
- 59 1347.v.16 = Zucchello, *Lettere*, no. 36, s. 73.

- 60 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 761; 1386.ix.4, AS Prato, Carteggio Pisa da Genova, no. 508'i zikreder.
- 61 1344.x.5 = Zucchello, *Lettere*, no. 9, s. 25.
- 62 1346.iii.17 = Zucchello, *Lettere*, no. 24, s. 54.
- 63 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 763.
- 64 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 768.
- 65 1390.iii.2 = Musso, *Navigazione*, no. 5, s. 236-40: "ipsis duobus locis comprehensis, ita quod semper libere dictus Lodisius a dictis locis de dicto frumento supradicte quantitatis liberam habeat".
- 66 Bkz. Kate Fleet, "Ottoman grain exports from western Anatolia at the end of the fourteenth century", *JESHO* 40, 3 (1997), 283-93
Dukas, *Historia Byzantina*, s. 47, 11. 11-13; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 75, 11. 16-17; Dukas, *Decline and Fall*, s. 81; Chrysostomides, *Monumenta Peloponnesiaca*, bel. 68, s. 138, not 2.
- 68 Freddy Thiriet, *La Romanie vénéitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XII-XV siècles)* (Paris, 1975), s. 364.
Thiriet, *Régestes*, c. II, s. 12.
E. A. Zachariadou, "Ertogrul Bey il sovrano di Teologo (Efeso)", *ASLSP* 79, n.s. 5 (Cenova, 1965) 158.
- 71 1400.iii.19 : Thiriet, *Régestes*, c. II, bel. 988, s. 12-13; Noiret, *Documents*, s. 110-11; Iorga, *Notices et Extraits*, c. I, Paris ve Bükreş, 1899, s. 102.
1344.xii = Morozzo della Rocca, "Notizie da Caffa", *Studi in onore di A Fanfani* (Milan, 1962), c. III, bel. 5, s. 281; 1345.i.26 = *a.g.e.*, bel. 6, s.285.
- 73 Zachariadou, "Prix", s. 295-6; 1344.xii = Morozzo della Rocca, "Notizie", bel. 5, s. 281; 1345.i.26 = *a.g.e.*, bel. 6, s.285.
- 74 1344.x.5 = Zucchello, *Lettere*, no. 9, s. 25.
- 75 Carducci ve Fiorini (der.), "da Rimini", s. 50-1.
- 76 1347.v.16 = Zucchello, *Lettere*, no. 36, s. 73.
- 77 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 164.
- 78 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 761 ve not 124 Prato'nun arşivlerine dikkat çeker.
- 79 1392.x.11 = Paola Massa, "Alcune lettere mercantile toscane da colonie genovesi alla fine del trecento", *ASLSP* n.s. 11, fas. 11 (1971), 357, no. 2.
- 80 1392.x.5 = Massa, "Lettere", no. 1, s. 356: "Le cose di qua stanno a l'usaro: nulla o pocho si fa di mercantia, prima perchè s'atendea i' re d'Ungheria con grande sforzo in questo inperio; e però le cose stanno sospese; ora si dice se ne torna, che sarebbe ria nuova, ma non è certa. Apresso, la moria ci fa grande danno; Idio ce ne deliveri. Per la prima cagione le vettuarie ci sono in carestia e pens ole navi verranno vòte, non perchè le ricolte non sieno grandi e buone, ma le novità tenghono gli uomini di qua sospesi. La cera vale perperi 29 o meglo, ch'è gran carestia e al pregio val costà non vi si può mettere simile. La più parte di cose si traghono di qua sono in carestia perchè non c'è incetta nessuna."
- 81 1402.x.12 = Gerardo Sagredo, Alexandrescu-Dersca, *Campagne de Timur*, s. 134.
- 82 Tommaso da Molina, Alexandrescu-Dersca, *Campagne de Timur*, s. 140.
- 83 Pegolotti, *Pratica*, s. 56, 58.
- 84 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 7, s. 191. *Seruch*, tahıl için kullanılan bir hacim ölçüsüydü ve Prof. Zachariadou'nun hesaplarına göre, 60-2 litreye tekabül etmekteydi; *a.g.e.*, s. 149.
1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 3, s. 187; 1337.iv-öncesi = *a.g.e.*, bel. 1337M, madde 20, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel.

- 1375M, madde 20, s. 221-2; 1403.vii.24 = a.g.e., bel. 1403M, bel. 1403 M DVL, madde 20, s. 230; 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 20, s. 236.
- 86 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche, 2729, no. 26; Fleet, "Treaty", madde 5, s. 15.
- 87 1384.vii.22 = G. Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levanticum* (Venedik, 1890-9), c. I-II: c. II, no. 116, s. 194.
- 88 1390.iii.6, ASV, Senato, Misti 41, fo. 59r = Chrysostomides, *Monumenta Peloponnesiaca*, no. 68, s. 138.
- 89 Dukas (Bekker), s. 47, sat. 11-13; *Historia Byzantina*, s. 75, sat. 16-17; Dukas, *Decline and Fall*, s. 81; Chrysostomides, *Monumenta Peloponnesiaca*, bel. 68, s. 138, not 2.
- 90 1403 = Dennis, "Treaty", madde 13, s. 79.
- 91 1476.i.14 = Anhegger ve İncalcık, *Kanunname*, no. 33, s. 44-5; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 33, madde 2, s. 109; 1476.i.14 = Anhegger ve İncalcık, *Kanunname*, no. 34, s. 47; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 35, madde 2, s. 111-12.
- 92 1476.i.28 sonrası = Anhegger ve İncalcık, *Kanunname*, no. 35, s. 47-8; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 36, madde 4, s. 114.
- 93 22,6 akçe 1 dükaya, 1 düka 2 hiperpiraya ve böylece, 5,65 akçe 0,5 hiperpirona eşitir. Bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 140, iddiasını el-'Umari'ye dayandırır.
- 94 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 95 Pegolotti, *Pratica*, s. 45.
- 96 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 97 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 98 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 99 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.

VI ŞARAP (Sayfa 75-80)

- 1 Enveri, *Le destan d'Umur Pacha (Dusturname-i Enveri)*. Texte, translation et notes, der. I. Mélikoff-Sayar, (Paris, 1954), s. 60.
- 2 Enveri, *Destan*, s. 70.
- 3 Enveri, *Destan*, s. 95.
- 4 1454.i.25 = Nicola Sagundino, Agostino Pertussi içinde, *La Caduta di Costantinopoli* (Milano, 1976), c. II, *L'eco nel Mondo*, s. 130.
- 5 Piloti'ye, Memlük sultanı Ferec tarafından, ayda beş botte malvoisie ithal etme imtiyazı tanındı: Piloti, *L'Egypte*, s. 102-3.
- 6 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 845-6.
- 7 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 845.
- 8 İbn Battuta, *Voyages*, s. 309.
- 9 Piloti, *L'Egypte*, s. 61: "cebibo noires, qui sont roisons de quaresme."
- 10 Piloti, *L'Egypte*, s. 62-3. Kuru üzümle, Mısır'da yetişen bir kuru üzüm türü olan "armelin"di.
- 11 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 89.
- 12 1436.i.20 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 88, süt. 43, s. 87.
- 13 1436.i.14 = Badoer, *Libro*, süt. 43, s. 86, süt. 42, s. 85; süt. 42, s. 84, süt. 13, s. 27.

- 14 S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism* (Berkeley, 1971), s. 225, Timurtaş'ın, İbn Arabî'nin Sultan I. Keykavus'a (1211-20) öğütlediği şeyi uyguladığını söyleyen ve olaylara tanık olan Kerimeddin Mahmud'dan bahseder. İbn Arabî'nin öğütleri arasında, Hristiyanların şarap satmasına izin verilmemesi de vardı.
- 15 1278.iii = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 159 ve devamı. Giovanni Bembo, yaklaşık 1275'te Eğriboz'dan "Macrem de Turchia"ya gitti ve şarap ile üzüm yükledi (s. 196-7); Michael de Verona, aynı dönemde şarap yüklemek için Ania'ya gitti (s. 239); Nicolao Dente ve Filippo Bono da, yine hemen aynı dönemde şarap için Ania'ya gitti (s. 254).
- 16 1278.iii. = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 370, s. 239: Michael de Verona, Ania'da imparatorun memurlarına *commerchium* olarak 2 *viatici* için 18 hiperpira ödemekten şikâyetçiydi ("fuisse comerclatum per comerclarios, qui ibi erant [yani, Ania'da] ... pro duobus viaticis in XVIII yperperis"). *A.g.e.*, s. 254: Nicolao Dente ve Filippo Bono da Ania'da aynı şeyden şikâyetçiydi ("comerclatis in Ania per comerclarios domini Imperatoris ... dixere dicti iudices, debere reddi VIII yperpera, que solverint pro ipso comerclo").
- 17 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 844.
- 18 Pegolotti, *Pratica*, s. 24.
- 19 Vryonis, *Decline*, s. 483; Babinger, *Mehmed*, s. 399.
- 20 1348.viii.18 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1348A, madde 19, s. 209.
- 21 Musso, *Navigazione*, s. 169-70.
- 22 1437.iii.31 = Badoer, *Libro*, süt. 125, s. 252.
- 23 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 24 *Vegeta, buta de mena de Napoli* ile aynıydı ve Romania'da sık kullanılan bir ölçüydü: Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 149. Bir *buta*, 501 ve 515 litre arasındaydı: bkz. Schilbach, *Metrologie*, s. 112, 135.
- 25 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 22, s. 222, 28, s. 223; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, madde 22, s. 231; 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236-7.
- 26 1337.viii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 7, s. 191.
- 27 1358.iv.7 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1353A, madde 20, s. 214.
- 28 1404.xii.15 = Argenti, *Chios*, c. II, s. 161, 164, 165, 166; 1405.xi.26 = *a.g.e.*, s. 172.
- 29 1405.ii.14 = Argenti, *Chios*, c. II, s. 171.
- 30 Karşılaştırmalı oranlar, el-'Umari'nin verdiği bir akçeye 0,75 dirhem oranına ve Girit'teki bir mahkeme kararında verilen 30 veya 32 akçe başına bir düka oranına dayanmaktadır: bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 140-1 ve Santschi, *Regestes*, not 354, s. 90. Prof. Zachariadou, Aydın'da uygulanan oranla bir karşılaştırma yaparak, Menteşe'de 50 akçeye 1,66 florin miktarını elde etmiştir. Fakat Aydın için verilen oran 1353 anlaşmasında ortaya çıktığından, yüzyılın sonundaki oran yerine, el-'Umari'ye dayanarak verilen orandan hesaplamak daha iyi olacaktır: bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 157.
- 31 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 32 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 28, s. 199-200.
- 33 1358.x.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1358/1359M, madde 8, s. 218.
- 34 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 11, s. 192.
- 35 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 22, s. 222 ve 28, s. 223; 1403.vii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M,

- madde 22, s. 231 ve bel. 1403M, DVL, madde 22, s. 231. Dök. 1403M *gabella*'ya, bel. 1403M, DVL ise *datum*'a işaret eder.
- 36 1404.xii.15 = Argenti, *Chios*, c. II, s. 161, 164, 165, 166. Oran, 1405.xi.26 = a.g.e., s. 172'de tekrarlanır.
- 37 1404.xii.16 = Argenti, *Chios*, c. II, s. 167. Bu ifade, Yeni Foça'da ödenen vergiler listesinde tekrarlanır, 1405.ii.14 = a.g.e., s. 170.
- 38 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 171.
- 39 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1331M, madde 13, s. 188-9.
- 40 Bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 135 ve not 577.
- 41 Zhukov, *Эгейские Эмираты*, s. 84.
- 42 Porfirogenitos, *de Ceremoniis*, I, s. 134, 25. Bu konudaki tavsiyesi için Bayan Chrysostomides'e minnettarım.
- 43 Zhukov, *Эгейские Эмираты*, s. 84.
- 44 1331.iv.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, madde 4, s. 188.
- 45 Halil İnalçık, "Bursa and the commerce of the Levant", *JESHO* 3/2 (1960), 147.
- 46 Ludolphus de Sudheim, *Ludolphi rectoris ecclesiae parochialis in Suchem, De itinere Terrae Sanctae liber*, der. F. Deycks, *Bibliothek des Litterarischen Vereins XXV* içinde (Stuttgart, 1851), s. 25.

VII ŞAP

Sa fa 81-94

Şap, deri endüstrisinde, belirli cam türlerinin yapımında ve şeker endüstrisinde kullanılırdı: Suraiya Faroqhi, "Alum production and alun trade in the Otoman empire (about 1560-1830)", *WZKM* 71 (1979), 154-5; Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 167; Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 769; W. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age* (Amsterdam, 1967), c. I-II: c. II, s. 570; Jean Delumeau, *L'alun de Rome XVe-XIXe siècle*, Ecole Pratique des Hautes Etudes - VIe section, Centre de Recherches Historiques, Ports-Routes-Trafics XIII (Paris ve Lahey, 1962), s. 14; Léone Liagre, "Le commerce de l'alun en Flandre au Moyen Age", *Le Moyen Age* 61 (1955), 177-9.

- 2 Faroqhi, "Alum production", 153.
- 3 Pegolotti, *Pratica*, s. 367-8; Dukas, *Historia Byzantina*, s. 160, sat. 12 - s. 161, sat. 7; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 205, sat. 7-19; Dukas, *Decline and Fall*, s. 148.
- 4 Pegolotti, *Pratica*, s. 368.
- 5 Marie-Louise Heers, "Les Génois et le commerce de l'alun à la fin du Moyen Age", *Revue d'Histoire Economique et Sociale* 32 (1954), 38, not 26; Léone Liagre-de Sturlei, *Les relations commerciales entres Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales génoises (1320-1400)* (Brüksel ve Roma, 1969), c. I-II: c. I, s. cxxxix, not 3.
- 6 Pegolotti, *Pratica*, s. 411-12.
- 7 Pegolotti, *Pratica*, s. 368-9, 369-70.
- 8 William of Rubruck, *The Mission of Friar William of Rubruck. His Journey to the Court of the Great Khan Möngke, 1253-1255*, çev. Peter Jackson, giriş, notlar ve ekler, Peter Jackson ve David Morgan (Londra, 1990), s. 273; Corpus Christi College, Cambridge MS 66A, yap. 109r süt. 1 - 109v süt. 1; Corpus Christi College, Cam-

bridge MS 181, yap. 396. Nicolao ve Benefatio, fiyatı o kadar artırdı ki, bedeli 15 *besant* olması gereken şap 50 *besant*'a satılmaktaydı. Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 770, nor 4, bunun, Karahisar'dan ziyade Konya'ya yakın olan Kütahya'dan gelen şap olduğunu düşünüyor. Rubruck ise bütün Turchia'dan bahsediyor

9 Heers, "Commerce de l'alun", 32.

10 Francesco de Draperiis, şap (1439.iii.21 = Badoer, *Libro*, süt. 310, s. 622), yağ (1437.ix.- = *a.g.e.*, süt. 45, s. 90, süt. 99, s. 201, Messina'dan, 1437.vii.5 = *a.g.e.*, süt. 47, s. 94, süt. 66, s. 133, Coron'dan), balmumu, bir köle (1437.xii.10 = *a.g.e.*, süt. 143, s. 288), şeker (1436.ii.14 = *a.g.e.*, süt. 45, s. 90) ve bakırla (1437.xii.18 = *a.g.e.*, süt. 143, s. 288) ilgili olarak Giacomo Badoer'in hesaplarına giren çeşitli ticari işlemlerde görünüyor. Bir bankerdi ve "Franzesco Drapieri banchier" veya "Franzesco Drapieri dal banco" (örneğin, *a.g.e.*, süt. 47, s. 94, süt. 143, s. 288, süt. 148, s. 298) olarak tanımlanıyor ve kambiyo mektubu ("letera de chanbio") alıp satıyordu (1437.vii.3 = *a.g.e.*, süt. 143, s. 288, "una lerera de chanbio da Veniexa", 1439.ii.i.20 = *a.g.e.*, süt. 320, s. 643, yine Venedik'ten gelen bir kambiyo mektubu).

11 Heers, "Commerce de l'alun", 34, 38-9.

12 Heers, "Commerce de l'alun", 34.

13 Heyd, *Histoire du Commerce*, c. II, s. 40.

14 1448.i.4, Heers, "Commerce de l'alun", 37.

15 Heers, "Commerce de l'alun", 31-2, 39-42. Mitylene anlaşmasındaki ilk ödeme, 1450.x.1 = Argenti, *Chios*, c. III, bel. 128, s. 598-9.

16 1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1, bel. 97/240.

17 Heers, "Commerce de l'alun", 45-9; Dukas, *Historia Byzantina*, s. 161, sat. 9-12; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 205, sat. 21-23; Dukas, *Decline and Fall*, s. 148.

18 Pegolotti, *Pratica*, s. 85. Pegolotti, Kıbrıs denizini güvenli kılmak üzere uygulanan ve Turchia, Rodos, Ermenistan, Suriye ve Mısır'dan gelen ticari malları taşıyan gemilerin kaptanları tarafından ödenen *missa* adlı vergiden bahsediyor. Geminin kaptanı Ceneviz veya Venedikli ise vergiyi ödemezdi, çünkü Venedikliler ve Cenevizler Kıbrıs'ta *comerchium*'dan muafı. Bu durumda vergi, gemide malları taşıyan tüccar tarafından ödenirdi. Vergilendirilen mallar arasında, çuval başına 6 karatı ödenen şap vardı. Rodos, Ermenistan, Suriye ve Mısır şap üreten bölgeler olmadığı için, söz konusu şap Turchia'dan geliyor olmalıydı. Antalya'dan ihraç edilen şapın Kıbrıs'a veya Suriye ve Mısır'a gitmesi makul görünüyor. Bkz. *a.g.e.*, s. 370.

19 Pegolotti, *Pratica*, s. 243-4. Bu şaplar muhtemelen İngiltere'de de ortaya çıkmaktaydı, çünkü şapın Brugge *carica*'sının eşdeğeri, Pegolotti tarafından Londra için verilmektedir.

20 1400.v.28 = Renée Doehaerd ve C. Kerremans, *Les relations commerciales entres Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales génoises, 1400-1440* (Brüksel ve Roma, 1952), no. 2, s. 23.

21 1343.iv.10 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. no. 127, s. 155-8.

22 1371.viii.1'de, İngilizler Manş Denizi'nde bir Flaman filosunu yok ettiler. Misilleme olarak, İngilizlerden ele geçirilen mallar L'Ecluse'de satıldı. Brugge arşivlerinde, 1371.viii.25 tarihine ait bu malların bir envanteri bulunmaktadır: Liagre, "Commerce de l'alun", 191 ve not 65. Liagre, Gilliodts van Severn, *Inventaire des Archives de la Ville de Bruges*, c. II, no. 6, s. 118'i kaynak gösterir.

23 1388.i.13 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. II, no. 503, s. 659; 1388.iv.7 = *a.g.e.*, bel. 521, s. 682-3; 1398.x.8 = *a.g.e.*, no. 623, s. 825 (sadece L'Ecluse için).

- 24 1398.vi.28 = Liagre-de Sturlet, *Relations commerciales*, no. 565, s. 746-51.
- 25 1417.i.6 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 230, s. 253-7.
- 26 Francesco C. Casula, *Carte Reali Diplomatiche di Alfonso III il Benigno, Re d'Aragona Riguardanti l'Italia* (Padova, 1970), no. 521, s. 296.
- 27 İki Foça vardı: İzmir Körfezi'nin kuzeyindeki asıl Eski Foça ve şap çıkarılan dağların eteğinde, kıyıda inşa edilen Yeni Foça. Yeni Foça, Türk saldırıları nedeniyle Cenevizler tarafından kuruldu. Dukas, *Historia Byzantina*, s. 161, sat. 5 – s. 162, sat. 15; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 205, sat. 26 – s. 207, sat. 18; Dukas, *Decline and Fall*, s. 148-9.
- 28 Michel Balard, "The Genoese in the Aegean (1204-1566)", *Mediterranean Historical Review* 4 (Haziran 1989), 161, tarihin hiç şüphesiz 1267 olduğunu söyler. Heers, "Commerce de l'alun", 31, tarih olarak 1275'i verir; aynı şekilde, Pachymeres, *George Pachymeres, De Michaelae et Andronico Palaeologis libri XIII*, der. I. Bekker, CSHB (Bonn, 1835), c. I-II: c. I, s. 419, sat. 10 da aynı tarihi verir. Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 770-1, iki noter belgesinden yola çıkarak, tarihin 1268 öncesi olması gerektiğini belirtir. Liagre, "Commerce de l'alun", 179, 1264 tarihini verir.
- 29 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 161, sat. 12-15; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 205, sat. 24-6; Dukas, *Decline and Fall*, s. 148; Pachymeres, c. I, s. 420, sat. 5-6.
- 30 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 778; Heers, "Commerce de l'alun", 31, 1340 tarihini verir.
- 31 Heers, "Commerce de l'alun", 32.
- 32 R. Muntaner, *L'expedició dels Catalans a Orient*, der. Lluís Nicolau d'Olwer, Els nostres clàssics 7 (Barcelona, 1926), s. 156.
- 33 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 34 Faroghi, "Alum production", 161.
- 35 1452.x.14 = Heers, "Commerce de l'alun", 36-7. Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 773, 775, Pegolotti'nin Karahisar şapı için de tam olarak aynı rakamı verdiğini belirterek, üretime ilişkin sunduğu rakamların doğruluğunu sorgulamıştır. Bu bağlamda, Bernardo de Ferrari'den elde edilen rakam, Pegolotti'ninkine yakın olması açısından özellikle ilginçtir. Fakat Heers, "Commerce de l'alun", 37, not 20, bunun asgari rakam olduğunu belirtir. De Draperiis % 6'lık bir hileye işaret eder; böylece, bu hile payını çıkardığımızda, rakam yılda 17.300 kantar olacaktır.
- 36 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 37 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 161, sat. 9-12; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 205, sat. 21-3; Dukas, *Decline and Fall*, s. 148.
- 38 Pegolotti, *Pratica*, s. 43.
- 39 1405.iv.4 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 11, 12, s. 13-17, Khios'da 3.000 kantar toz Foça şapının satılması; 1413.xii.18 = a.g.e., no. 167, s. 159-60, Yeni Foça ve Khios'da yüklenen 10.000 kantar şap; 1426.v.26 = a.g.e., no. 305, s. 338-9, bir kısmı Khios'da boşaltılmak üzere, Foça'da yüklenen şap.
- 40 Pegolotti, *Pratica*, s. 244; Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 261, s. 289-91, Brugge'de 2.126 kantar toz Foça şapı bulunmaktaydı.
- 41 1388.viii.18 veya 28 = Liagre-de Sturlet, *Relations commerciales*, c. II, no. 526, s. 691-5, Middelburg'a gönderilmek üzere Yeni Foça'da 3.000 kantar ve Eski Foça'da 490 kantar yüklendi. Bu belge şapın yüklenme zamanlarını, Yeni Foça için sekiz gün ve Eski Foça için dört gün olarak verir; 1439.xi.9 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 805, s. 630-3, L'Ecluse veya Middelburg'a 11.000 kantar ya da daha fazla Foça şapı gönderilecekti.

- 42 1426.v.26 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 305, s. 338-9, L'Ecluse'e Foça'dan 9.000 kantar şap gönderilecekti. 1439.xi.9 = *a.g.e.*, no. 805, s. 630-3, L'Ecluse veya Middelburg'a 11.000 kantar ya da daha fazla Foça şapı gönderilecekti.
- 43 1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 97/240.
- 44 1394.iii.19 = Argenti, *Chios*, c. I, s. 488.
- 45 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 168, not 709.
- 46 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 773, tarihin Mart 1274 öncesi olduğunu söyler.
- 47 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 167.
- 48 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 776-7.
- 49 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 50 *A.g.e.*
- 51 *A.g.e.*
- 52 Pegolotti, *Pratica*, s. 43.
- 53 Liagre, "Commerce de l'alun", 187 ve not 65.
- 54 Pegolotti, *Pratica*, s. 43.
- 55 Pegolotti, *Pratica*, s. 369. Pegolotti, 4.000 kantarın Antalya'ya ne sıklıkla gittiğini açıklamaz, fakat bu, verdiği üretim rakamları gibi, yıllık bir rakam olabilir.
- 56 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 773, not 21.
- 57 William of Rubruck, *Mission*, s. 273; Corpus Christi College, Cambridge MS 66A, ya. 109r süt. 1 – 109v süt. 1; Corpus Christi College, Cambridge MS 181, yap. 396. Fakat bkz. Heyd, *Histoire du Commerce*, c. II, s. 567.
- 58 1343.iv.10 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. I, bel. 12, s. 155-8.
- 59 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 774. Prof. Balard, neden bu tarihi verdiğini açıklamaz. Bu tarihlendirme, 1380 öncesindeki Scorpiata'ya ilişkin belgelerin eksikliğine dayanıyorsa, günümüze kalan hiçbir belge olmadığı için bu bir tesadüf olacaktır. Aslında buradaki tarih konusunda bu kadar net olabilmek bana mümkün görünmüyor.
- 60 *A.g.e.*
- 61 1408.x.24 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 2386. Bu belgedeki kaptan, o sırada Scorpiata'da şap toplayamadığını, çünkü hava/mevsim dolayısıyla, bir kumsal olan Scorpiata'ya gidemediğini belirtti. Scorpiata'da kalan şapın bozulma tehlikesiyle ve "diğer şeyler"le (her ne kadar şapın güvende olduğu ve iyi bakıldığı konusunda da itiraz edildiyse de) karşı karşıya olması dolayısıyla itiraz edildi ve muhtemelen bu da, Scorpiata'nın bir yükleme yeri olarak zorluklarını ortaya koymaktadır: 1408.x.13 = *a.g.e.*, bel. 397.
- 62 1393.vi.28 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. II, no. 565, s. 746-51.
- 63 1404.xi.4 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 10, s. 11-13, "ad La Scorpiata, vel alium locum eidem vicinum magis habile ad levandum et onerandum onus infrascriptum ... in dicto loco Scorpiate vel alio loco eidem vicino magis abili ad levandum."
- 64 Pegolotti, *Pratica*, s. 43, 293.
- 65 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 66 *A.g.e.*
- 67 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 773, not 21, Christo şapının hiç şüphesiz Kütahya şapı olduğunu söyler. Balard, Christo'nun büyük bir ihtimalle Ayasuluk yakınlarındaki Dioshieron limanı olduğunu belirtir.
- 68 1408.x.22 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 388, "aluminum de rocha bruta"; 1408.x.24 = *a.g.e.*, bel. 2386, "luminum bruti."

- 69 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 70 Balard, *Romanie g noise*, c. II, s. 774. Balard, ASG Not. Cart. 311, ya. 154r, 155r; ASG, Notai, Gregorio Panissario, bel. 118; ASG Notai, Giovanni Balbi, 1408.x.13, 17, 22; Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, bel. 457, 499, 500'  kaynak gösterir. Fakat bütün Balbi belgeleri, aynı  apa  aret eder (ve Balard'ın bu dizideki diğer belgelerden bahsetmemesi ilginçtir, 1408.viii.14 ve 1408.x.24). Aynı  ekilde, Liagre-de Sturler'deki bel. 499 ve 500 de aynı  ap yüküyle ilgilidir. Bu bahsedilen kaynaklar, Prof. Balard'ın, Scorpiata bölgesindeki bir madenin önemli olduğu sonucuna varmasını sağlamaya yetecek kadar çok mudur?
- 71 1384.x.29 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. II, no. 457, s. 606-7.
- 72 1388.i.2 = Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. II, no. 499, s. 654-5; 1388.i.3 = a.g.e., no. 500, s. 655-6.
- 73 1404.xi.4 = Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 10, s. 11-13. La Crussa, Pegnitz'dir: *Orbis Latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*, der. Graesse, Benedicts ve Pechl (Braunschweig, 1972), c. I-III: c. I, s. 597.
- 74 ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1. Satış belgesinde, bel. 397, 1408.vii.i.14, sarılan  ap miktarı, toplam miktar her ne olursa olsun, 2.000-2.500 kantar kaya çapı ve yaklaşık 3.000 kantar toz  aptır. Satı taki anla mazlı a ilişkin bir dizi belgenin ilki olan bel. 397, 1408.x.13'te, verilen rakam, bel. 396, 1408.x.17'de olduğu gibi, 5.500 kantardır. D k. 388, 1408.x.22, daha nettir. Bu belge, satı ın 3.000 kantar toz  ap ve 2.000 kantar veya daha fazla kaya  apı olmak üzere, 5.000 kantarı içerdiğini belirtir. Fakat aynı zamanda, 1.561 kantar ve 50 *rotoli* kaya  apının y klendi ini ve 3.000 kantar toz  ap ile 438 kantar kaya  apının Scorpiata'da bırakıldığını söyler. Bu rakamlar, bel.  386, 1408.x.24'te de tekrarlanır, fakat yüklenen miktara ilişkin ikinci referansta, belge 50 *rotoli*'yi atlamaktadır. 4.999 kantar ve 50 *rotoli* etmesi gerekse de, toplamda 5.000 kantar yapar. Heers, "Commerce de l'alun", 35, kuma la  odenmek üzere, 5.500 kantar  ap satıldı ından bahseder. Fakat yukarıda gösterildiği gibi, miktar 4.999 kantar ve 50 *rotoli* olmalıdır ve miktarın yarısı kuma la ödenecektir. Bir Ceneviz kantarında 100 *rotoli* vardı: Schilbach, *Metrologie*, s. 188, 189.
- 75 Bu satışa ilişkin belge dizisi, 1408.viii.14 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 384; 1408.x.13 = a.g.e., bel. 397; 1408.x.17 = a.g.e., bel. 395; 1408.x.17 = a.g.e., bel. 396; 1408.x.22 = a.g.e., bel. 388; 1408.x.24 = a.g.e., bel.  386.
- 76 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 77 Pegolotti, *Pratica*, s. 43.
- 78 Pegolotti, *Pratica*, s. 369.
- 79 Pegolotti, *Pratica*, s. 243.
- 80 Balard, *Romanie g noise*, c. II, s. 774 ve not 23; ASG, Not. Cart. no. 445/2'yi zikreder.
- 81 Pegolotti, *Pratica*, s. 43, 293, 369.
- 82 Pegolotti, *Pratica*, s. 369. Pegolotti, pek çok  apın, k   kl    ve bozukluğu dolayısıyla "cassico" olarak adlandırıldı ını söyler.
- 83 Pegolotti, *Pratica*, s. 243.
- 84 Pegolotti, *Pratica*, s. 56.
- 85 1337.iv- ncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 22, s. 198, madde 28, s. 199-200; 1337.iii.6 = a.g.e., bel. 1337A, madde 11, s. 192.

- 86 1358.x.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, madde 8, s. 218.
- 87 1375.iv.22 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1375M, s. 222-3.
- 88 1403.vii.24 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1403M DVL, madde 22, s. 231. Dök. 1403M, "datium" yerine "gabellam"ı kullanmıştı.
- 89 1407.vi.2 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1407M, madde 22, s. 236.
- 90 1394.ii.18 = ASG, Notaio, Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 97/240. Söz konusu *appaltatore*'lere bu vergi imtiyazı verildi, çünkü bu yerleşik bir uygulamaydı: "Et hec ut supra declaramus [imtiyazdan söz ediyor] cum cognoverimus sic temporibus retroactis usitatum fuisse." Fakat eski *appaltator* Francesco, *appaliator*'luğu bittikten sonra Foça'ya girmiş olduğundan, Khios *podestà*'sı Domenico Giustiniano şapın Foça'ya geçerli bir nedenden dolayı gönderilmiş olduğunu onaylamadıkça, şap için *gabellas* ve *introtyus* ödemek zorundaydı. Nicolao, diğerlerinin ödediği gibi, *appaltator*'luğu aldıktan sonra, Francesco Foça'ya getirdiği şap için ödeme yapmak zorundaydı.
- 91 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 164, sat. 8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 209, sat. 18; Dukas, *Decline and Fall*, s. 150. Dukas, bunun, Mehmed'in ölümünden altı yıl sonra olduğunu söyler. I. Mehmed 824/1421'de öldü.
- 92 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 163, sat. 19 – s. 165, sat. 24, s. 178, sat. 2 – s. 179, sat. 9; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 209, sat. 9 – s. 211, sat. 19, s. 225, sat. 24 – s. 227, sat. 12; Dukas, *Decline and Fall*, s. 150-1, 158; Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, bab 87, s. 88; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 99. Dukas'a göre, borçlu olunan miktar yaklaşık 27.000 altın sikkediydi. Ayrıca bkz. Dukas, *Historia Byzantina*, s. 162-3, Dukas, *Decline and Fall*, s. 149; Dukas, Saruhan ile yapılan bir anlaşmadan ve Foça'dan ona yapılan yıllık 15.000 *lepta* ödemededen bahseder.
- 93 1452.x (?)28 = Argenti, *Chios*, c. III, no. 222, s. 658-9; Heers, "Commerce de l'alun", 50, not 64, bu belgenin tarihini 1451.xii.28 olarak verir. Şap fiyatının 0,45 dükada sabitlendiğini ve 26.000 kantar şapın söz konusu olduğunu söyler. Fakat belgede rakam verilmez. Bunun yanı sıra, ne tür şapın söz konusu olduğunu bilmeden, Paris ve ortakları tarafından ödenen paranın şap anlaşmasının ne kadarını oluşturduğu konusunda kesin konuşmak zor olacaktır. Burada tüm söylenebilecek olan, bahsi geçen üç Ceneviz tüccarın, Türk sultanına ait madenlerden gelen şapın denetimini elde edebilmek için, 12.000 altın Khios dükası yatırım yapmakla ilgilendiğidir (16.800 Ceneviz dükası – 140 Ceneviz dükası, 100 Khios dükası eder: Heers, "Commerce de l'alun", 40, not 39). Francesco'nun sultanla yaptığı anlaşmanın süresini bilmek yardımcı olacaktır. Fakat ne yazık ki, belge, bu konuda bir şey söylemez.
- 94 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 322, sat. 10-19, s. 327, sat. 20-2; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 402, sat. 12-19, s. 411, sat. 19 20; Dukas, *Decline and Fall*, s. 246-7, 250.
- 95 Bkz. Ek 3.
- 96 Pegolotti, *Pratica*, s. 243-4. Brugge'deki şap değerleri listesinde, birbirinden daha ucuz veya pahalı 2 *soldi* gümüş *tornesi grossi* olduğu söylenir. Ne yazık ki, metnin bir bölümü eksik ve bu nedenle gerçek fiyat verilmemiş. Kaydedilen şaplar Kyzikos (Kapıdağ) şapı, Ulubat şapı, ikinci kalite şap, Foça şapı ve kaya şapıdır.
- 97 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 780-1. Liagre-de Sturlet, *Relations commerciales*, c. I, s. cxi de fiyatların sabit olduğunu söylüyor. Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 781, not 57, 14. yüzyılın sonundaki şap fiyatlarını aktarırken, ASG, Not. Donato di Chiavari, 1394, not 240'ı kaynak gösterir; Not. Gregorio Panissario bel. 70, 135 (tarih = 1405.18.4, Doehaerd ve Kerremans, *Relations commerciales*, no. 11); D. Giof

fre, "Atti rogati in Chio nella seconda metà del XIV secolo" *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 34 içinde (1962), 324, 359. Prof. Balard, burada toz şap-tan söz eder. Fakat Donato di Chiavari 1394 bel. 240 (1394.ii.18), ya şaptan ya da kaya şapından bahseder, toz şaptan değil. Prof. Balard, 1398 yılı için kaya şapı fiyatını özellikle verip (yani, Donato de Clavaro'nun 1394 için verdiği rakamlardan de-ğil), geri kalanı 14. yüzyılın sonunda toz şap fiyatı olarak aktardığından (yani, Do-nato de Clavaro'nun referansını içeren), burada bir kaya şapı fiyatını toz şap fiyatı olarak aktararak hata yapmış olmalı. Dahası, Prof. Balard'ın verdiği fiyatlar -1398'de, kantar başına 12 *sou* 6 *denier* (yani, 0,5 düka) ve 18 *sou* 9 *denier* (0,75 düka) arasında olan toz şap ve 45 *sou* (1,72 düka) olan kaya şapı-, türü belirtilme-yen şap fiyatının kanrar başına 4-5 altın düka olduğu (fiyattan anlaşıldığı kadarıyla, kaya şapı) Donato de Clavaro, 1394'le bağlantılı değildir. Bahsedilen diğer şap kaya şapıydı.

- 98 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 169'a göre, 14. yüzyıl boyunca şap fiyatında ya-şanan artış, Osmanlı politikasının doğrudan bir sonucu. Balard, *Romanie génoi-sé*, c. II, s. 718, 14. yüzyılın sonlarında şap fiyatlarında görülen "geçici artışm" Os-manlı ilerlemesinden kaynaklandığını belirtir.
- 99 Dr. Colin Imber, tersine, o dönem yaşanan emniyetsizlik ortamı dolayısıyla, 1402'den sonra bir artışın beklenebileceğini sözlü olarak iddia etmiştir.
- 100 1384.vii.22 = Thomas, *Diplomatarium*, c. II, no. 116, s. 194.
- 101 1381.ii.28 = ASG, Notario, Antonius Feloni, C. 175, yap. 114r-115r.
- 102 Zhukov, *Эгейские Эмираты*, s. 100.
- 103 Delumeau, *L'alun*, s. 19; Heers, "Commerce de l'alun", 53.
- 104 Liagre, "Commerce de l'alun", 194.
- 105 Faraqhi, "Alum production", 153. Ashında Osınanlıların şap ihracatını hiç yasakla-madıklarını söyler.
- 106 1408.viii.14 = ASG, Notaio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 384: "libera et ex-pedita ab omnibus expensis et anaris secundum consuetudinem loci predicti Schor-piate."

VIII KUMAŞ (Sayfa 95-110)

- 1 1390.iii.31 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1304, yap. 25v.
- 2 1391.xii.19 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 70, 192.
- 3 1392.1.16 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 74, 193.
- 4 1392.ii.24 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 76, 193; 1392.v.23 = *a.g.e.*, yap. 78, 196.
- 5 1392.x.15 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 88, 175.
- 6 1392.vi.17 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 128.
- 7 1392.vi.20 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 81, 84.
- 8 1392.v.25 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 174; 1392.v.5 = *a.g.e.*, yap. 81.
- 9 1392.vi.17 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 84, 92.
- 10 1392.vi.17 = ASG, Antico Comune, 22, yap. 84, 197.
- 11 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52; Âşıkpaşazade, *Tevarih i al-i 'Osman*, s. 56-7; Neşri, *Menzel*, Cod., s. 56; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 204.

- 12 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 56; Neşri, *Menzel, Cod.*, s. 55; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, c. I, s. 204.
- 13 İbn Battuta, *Voyages*, s. 311.
- 14 İbn Battuta, *Voyages*, s. 309.
- 15 1439.ii.25 = Badoer, *Libro*, s. 380, s. 763.
- 16 Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 332.
- 17 1402.v.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, yap. 102r: "habuisse a dicto domino imperatore certum panum florentie pro una gona pro quolibet ipsorum. Et hoc quia ipsi Hector et socius rogabant diversis personis, tam civibus Janue quam burgensibus Peyre quod ipsi prestarent ipsi domino imperatori aliquam quantitatem peccunie."
- 18 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 90; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 101; Neşri, *Menzel, Cod.*, s. 152; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 568.
- 19 Marco Polo, *Le livre de Marco Polo citoyen de Venise conseiller privé et Commissaire impérial de Khoubilai Kaân rédigé en français sous sa dictée en 1298 par Rusticien de Pise*, der. M. G. Pauthier (Paris, 1865), c. II, s. 37-8: "çeşitli renklerde, son derece güzel ve gösterişli, çok büyük miktarda ipekli kumaşlar." Erzincan'da yapılan keten bezi, "dünyanın en iyi bezleri": Marco Polo, *Travels*, s. 50.
- 20 Piloti, *L'Egypte*, s. 60, 73.
- 21 Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 320, İbn Kiya Mazandarani'nin eseri *Risale*'yi kaynak gösterir.
- 22 Osmanlıca sözcüğü *bezler*'dir; keten, kendir veya pamuklu kumaş. Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52, 9; *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 56, sat. 17-18; Neşri, *Menzel, Cod.*, s. 55, sat. 20-1; Neşri, *Manisa, Cod.*, s. 85, 1; *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 204, 5.
- 23 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 52, sat. 10; *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 56, sat. 18; Neşri, *Menzel, Cod.*, s. 55, sat. 21; Neşri, *Manisa, Cod.*, s. 85, sat. 2; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 204, sat. 6-7.
- 24 Piloti, *L'Egypte*, s. 61-2: "balyalarca yünlü kumaş."
- 25 Pegolotti, *Pratica*, s. 36.
- 26 Pegolotti, *Pratica*, s. 208.
- 27 Robert Lopez, Harry Miskimin ve Abraham Udovitch, "England to Egypt, 1350-1500: Long-term Trends and Long-distance Trade", Cook (der.), *Economic History*, s. 10.5.
- 28 1438.xii.28 = Badoer, *Libro*, s. 301, s. 604.
- 29 1439.ii.25 = Badoer, *Libro*, s. 380, s. 763. Kambyo oranı 10,5:1 olarak verilmektedir.
- 30 Lopez, Miskimin ve Udovitch, "England to Egypt", s. 114.
- 31 Lopez, Miskimin ve Udovitch, "England to Egypt", s. 99-100, 104-5.
- 32 Ashtor, *Social and Economic History*, s. 263.
- 33 Lopez, Miskimin ve Udovitch, "England to Egypt", s. 114.
- 34 Piloti, *L'Egypte*, s. 60, 63.
- 35 Johann Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, a Native of Bavaria, in Europe, Asia and Africa 1396-1427*, der. ve çev. Commander J. Buchan Telfer (Londra, 1879), s. 34.
- 36 Pegolotti, *Pratica*, s. 430, 212, 301.
- 37 Pegolotti, *Pratica*, s. 208-9.
- 38 Pegolotti, *Pratica*, s. 297, 300.

- 39 1402.v.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, yap. 102r: "se tractabat pro Januense." Bizans imparatorunun Rum tebaasına Venedik vatandaşlığının verilmesi, Venedik ve Konstantinopolis arasında sürekli bir anlaşmazlık nedenidir. Art arda imparatorlar, kendi yurttaşlarının Venedik vatandaşı olduklarını iddia ettiği için vergi geliri kaybettiklerinden yakınmaktaydı: Chrysostomides, "Venetian commercial privileges", 276-89.
- 40 1410.x.7 = ASG, Notaio, Giovanni Labaino, Sc. 40, kutu 1, bel. 15. Kâtip elyazmasında önce "turchia" yazmış ve ardından onun üzerine çizip "Samachi" yazmış.
- 41 Bu son dönemde Erzincan, Malatya ve Alanya'da pamuk üretimi vardı. 16. ve 17. yüzyıllarda pamuklu kumaş (*bez/boğası*) üretim merkezleri Aydın, Hamid ve İçel sancaklarıydı. Prof. Faroqhi'ye göre, 16. yüzyılda Anadolu'nun bazı bölgelerinde ticari dokumacılığın oldukça yaygınlaşmış ve sadece yerel tüketim için değil, aynı zamanda İstanbul pazarı için yapılmış olması mümkün görünüyor. O dönemde pamuk ipliği alanında son derece canlı bir ticaret yürütüldüğü görülüyor: Suraiya Faroqhi, "Notes on the production of cotton and cotton cloth in XVIth and XVIIth century Anatolia", *JEEH* 8, 2 (Güz 1979), 406-7, 11, 413.
- 42 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 43 Dei, *Chronica*, s. 141.
- 44 Lopez, Miskimin ve Udovitch, "England to Egypt", s. 105.
- 45 1392.viii. = Jacques Heers, "Il commercio nel Mediterraneo alla fine del sec. XIV e nei primi anni del XV", *Archivio Storico Italiano* a13 (1955), 162-4.
- 46 1439.vii.28 = Badoer, *Libro*, süt. 320, s. 643 (Foie).
- 47 1438.i.22 = Badoer, *Libro*, süt. 261, s. 524. Yük, Foça'dan (Foie) gelen 601 kantar 31 rotoli pamuktu.
- 48 1439.iv.8 = Badoer, *Libro*, süt. 318, s. 638, süt. 224, s. 451, süt. 376, s. 754.
- 49 Eliyahu Ashtor, "Underdevelopment in the pre-industrial era. The case of declining economies", *JEEH* 7 (1978), 300-1.
- 50 1408.i.17 = C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Age* (Paris, 1881), c. II, no. 460, s. 219-20; 1409.vii.18 = *a.g.e.*, no. 472, s. 226; 1406.iii.4 = *a.g.e.*, no. 364, s. 135.
- 51 1347'de 1.712 lb. ağırlığında on çuval Türk pamuğu Kandiye'den Venedik'e gönderildi: 1347.ix.18 = Zucchello, *Lettere*, no. 46, s. 92; 1347.ix.20 = *a.g.e.*, no. 48, s. 93; 1347.ix.22 = *a.g.e.*, no. 50, s. 95; 1347.ix.23 = *a.g.e.*, no. 51, s. 100.
- 52 1377.viii.9 = Day, *Douanes*, c. II, s. 693. Borçlu olunan vergi 18s 10d idi.
- 53 1343.iv.10 = ASG, Notario, Tommaso de Casanova, yap. 269v-270r, Liagre-de Sturler, *Relations commerciales*, c. I, no. 127, s. 155-8.
- 54 Pegolotti, *Pratica*, s. 55-7.
- 55 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 56 1438.viii.8 = Badoer, *Libro*, süt. 227, s. 456, süt. 61, s. 123, (Bursa'dan Konstantinopolis'e 12 *casete veli* gönderildi); 1347.i.9 = *a.g.e.*, süt. 125, s. 252, süt. 160, s. 323, (Bursa'dan *caseta* başına 51 hiperpiradan 4 *casete veli crespi* gönderildi).
- 57 Piloti, *L'Egypte*, s. 60, 62. Piloti, Antalya ve Alanya'dan giden "ipek ... ince yün"den bahseder
- 58 Pegolotti, *Pratica*, s. 34.
- 59 1438.iii. = Badoer, *Libro*, süt. 100, s. 202, "lana da Rodosto" [Tekirdağ yünü] için yapılan bir harcamayla ilişkilidir; 1438.iii.20 = *a.g.e.*, süt. 197, s. 396.
- 60 1438.xii.8 = Badoer, *Libro*, süt. 292, s. 586, süt. 244, s. 491, süt. 268, s. 238 (Konstantinopolis'te kantarı 10 hiperpiradan satılan, net 40 kantar ağırlığında, on dört çu-

- val kaliteli yün ["lana fina"]); 1437.i.24 = a.g.e., süt. 173, s. 348 (Edirne tartısında 21 kantar ağırlığında olan on çuval yünden bahsediyor; bu da muhtemelen, Edirne veya bölgedeki bir başka yerin, yünün üretim veya satış yeri olduğu anlamına gelir).
- 61 1437.iii.13 = Badoer, *Libro*, süt. 40, s. 80, süt. 306, s. 615, Gelibolu'daki yün alımına işaret eder. 1437.iii.13 = a.g.e., süt. 41, s. 82: "per el viazo di Garipoi per un sacco di lana vergato e j. tamexo chonprò Zorzi" (toplam = 1 hiperpiron 4 karati); 1437.iii.13 = a.g.e., süt. 63, s. 126, (bedeli 1.408 asper olan, Gelibolu'daki on bir çuval yün).
- 62 1437.iii.13 = Badoer, *Libro*, süt. 63, s. 126, süt. 55, s. 111.
- 63 1438.ix.18 = Badoer, *Libro*, süt. 247, s. 496, süt. 175, s. 353; 1439.ii.26 = a.g.e., süt. 403, s. 808.
- 64 1437.iii.24 = Badoer, *Libro*, süt. 21, s. 42, süt. 63, s. 127.
- 65 1437.viii.17 = Badoer, *Libro*, süt. 63, s. 126, süt. 88, s. 179.
- 66 1438.x.16 = Badoer, *Libro*, süt. 247, s. 469.
- 67 1438.iii.20 = Badoer, *Libro*, süt. 197, s. 396.
- 68 3.000 akçe, hiperpiron başına 11 akçe "mancho tœrnexi 5" oranıyla ve ayrıca 2.200 akçe de hiperpiron başına 10,75 oranıyla alındı.
- 69 1438.iii.20 = Badoer, *Libro*, süt. 197, s. 396. Harcamalar şöyleydi: Yük arabası ve üç at için günlüğü 1 hiperpiron 8 hiperpira, yünü Tekirdağ'dan Konstantinopolis'e götüren tekne için nakliye ücreti olarak 5 hiperpira 12 karati ve büyük olasılıkla rüşvet olarak verilen hediyeler için 1 hiperpiron 6 karati.
- 70 1437.ix.22 = Badoer, *Libro*, süt. 51, s. 102, süt. 116, s. 235.
- 71 1437.ix. = Badoer, *Libro*, süt. 116, s. 234, süt. 57, s. 115. Kambiyo oranı, 100 akçe başına 9 hiperpiraydı; açıklanmamış harcamalar için 73 akçe (8 hiperpira) ve hama-liye için kantar başına 6 akçeden (0,5 hiperpiron) 138 akçe (12 hiperpira 10 karati) kaydedildi.
- 72 1438.ix.18 = Badoer, *Libro*, süt. 247, s. 496, süt. 175, s. 353.
- 73 Ashtor, *Social and Economic History*, s. 262.
- 74 Piloti, *L'Egypte*, s. 36.
- 75 H. Inalcık, "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy", Cook, *Economic History* içinde, s. 211.
- 76 Piloti, *L'Egypte*, s. 35.
- 77 Ashtor, "Underdevelopment", 305-6.
- 78 Frescobaldi, *Visit to the Holy Places*, s. 47.
- 79 *Al-Khitat*, c. I, s. 217; Ashtor, "Underdevelopment", 298'de zikredilir; Ashtor, "Underdevelopment", 298 ayrıca, R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes* (Amsterdam, 1845), s. 128'i de zikreder.
- 80 1305.viii.7 = Lamberto di Sambuceto, Michel Balard, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (31 Marzo - 19 Iuglio 1305, 4 Gennaio - 12 Iuglio 1307)*, Giovanni de Rocha (3 Agosto 1308 - 14 Marzo 1310) içinde, CSFS 43 (Cenova, 1984), no. 28, s. 48-9.
- 81 Argenti, *Chios*, c. I, s. 427-8.
- 82 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8, Kıbrıs mühürüyle daıngalanmış olduğu için, büyük olasılıkla Kıbrıs'tan.
- 83 Evans'a göre, isim kimi zaman, coğrafi kökeni belirtmekten ziyade, kaliteyi göstermek üzere kullanılır: Pegolotti, *Pratica*, s. 425.
- 84 Pegolotti, *Pratica*, s. 57-8. *Panni pırpıgnani* tabiri, 14. yüzyıla gelindiğinde, coğrafi bağlamından koparılmıştı ve aslında Floransa'dan gelen bir kumaşı göstermekteydi (a.g.e., s. 425).

- 85 Pegolotti, *Pratica*, s. 55-8.
- 86 1394.ix.24 = ASG, Notaio Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 182.
- 87 1437.ix.19 = Badoer, *Libro*, süt. 108, s. 218.
- 88 1436.ix.4 = Badoer, *Libro*, süt. 14, s. 28; 1437.iii.16 = a.g.e., süt. 54, s. 109; 1437.iii.16 = a.g.e., süt. 61, s. 122, süt. 14, s. 29.
- 89 1438.x.14 = Badoer, *Libro*, süt. 261, s. 524.
- 90 1438.ix.13 = Badoer, *Libro*, süt. 240, s. 482, süt. 227, s. 457; 1438.xii.29 = a.g.e., süt. 306, s. 614, süt. 240, s. 483; 1438.xii.28 = a.g.e., süt. 61, s. 123.
- 91 1438.xii.28 = Badoer, *Libro*, süt. 301, s. 604, süt. 227, s. 457. Verilen kambiyo oranı 1 hiperpirona 10,5 akçedir.
- 92 1436.xi.1 = Badoer, *Libro*, süt. 37, s. 74.
- 93 1438.x. = Badoer, *Libro*, süt. 244, s. 490.
- 94 1438.vii.9 = Badoer, *Libro*, süt. 197, s. 396, süt. 188, s. 379.
- 95 1436.ix.7 = Badoer, *Libro*, süt. 7, s. 14, süt. 13, s. 27.
- 96 1436.ii.12 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 88, süt. 13, s. 27.
- 97 1437.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306, süt. 152, s. 307. Samsun akçesinin hiperpirona kambiyo oranı 19:1 olarak verilmektedir.
- 98 1361.xi.1 = Nicola de Boateriis, *Nicola de Boateriis, Notaio in Famagosta e Venezia (1355-1365)*, der. Antonio Lombardo, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. III, Archivi Notarili (Venedik, 1973), no. 114, s. 116.
- 99 1290.v.23 = G.I. Bratianu, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290)*, Académie Roumaine, Etudes et Recherches 2 (Bükreş, 1927), no. 330, s. 297.
- 100 Piloti, *L'Egypte*, s. 72.
- 101 1377 = Musso, *Navigazione*, s. 169-70.
- 102 Day, *Douanes*, c. II, s. 737.
- 103 1382.vi.7 = ASG, Notario, Giovanni Bardi, C. 381, yap. 4r v.
- 104 1394.ix.24 = ASG, Notaio Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 182.
- 105 1394.xi.9 = ASG, Notaio Donato de Clavaro, Sc. 39, kutu 1, bel. 197. Bu belgenin tarihinden yola çıkarak, bahsi geçen yolculuğun, bel. 182'dekiyle (1394.ix.24) aynı olduğunu rahmin ediyorum.
- 106 1452.x.28 = Argenti, *Chios*, c. III, s. 658-9.
- 107 Halil İnalcık, "Bursa I: XV. asır sanayi ve ticaret tarihine dair vesikalar", *Belleten* 24 içinde, 93 (1960), 58; N. Beldiceanu ve Irène Beldiceanu-Steinhert, *Deux villes de l'Anatolie Préottomane: Develi et Qarahisar d'après des documents inédits* (Paris, 1973), s. 109-11.
- 108 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 109 A.g.e.
- 110 Pegolotti, *Pratica*, s. 55.
- 111 1436.i.14 = Badoer, *Libro*, süt. 42, s. 84, süt. 13, s. 27, süt. 43, s. 86, süt. 42, s. 85. Fakat verilen rakamlarda bir fark var. Kumaş miktarını veren iki kayıt toplam 105 hiperpiraya ilişkindir; üzüm miktarıyla ilgili iki kayıt ise 127 hiperpirayı içerir.
- 112 1436.x.7 = Badoer, *Libro*, süt. 13, s. 27.
- 113 Bkz. Ek 4.
- 114 1436.ii.12 = Badoer, *Libro*, süt. 44, s. 88, süt. 13, s. 27 (Konstantinopolis'te); 1437.xii.18 = a.g.e., süt. 44, s. 89 (Samsun'da). Kambiyo oranı, her Türk dükası başına 36 asper olarak verilmektedir.
- 115 1438.x. = Badoer, *Libro*, süt. 244, s. 490, 1439.iii.5, 1439.iii.12 = a.g.e., süt. 244, s. 491. Kaydedilen 10 hiperpira masraf, "la mia provixion, per provixion de acharar e

vender e mandar in Andr[enopoli] e scuoder la moneda, e spexa fata in pano, inzerado e canevaso e taole e per far ligar el damascin brochà” içindi. Damasko Edirne’de *picho* başına 120 akçe oranında 4.680 akçeye satıldı ve 219 akçelik harcama çıkarılınca toplam 4.461 akçe kaldı. Harcamalar şöyleydi: % 2 *comerchium* için 93 akçe, % 0,5 simsarlık için 23 akçe, depo için 10 akçe ve tedarik için 93 akçe. Akçe/asper için kambiyo kuru, 3.000 akçe için hiperpiron başına 10,5 asper 2 tornexi ve 1.461 akçe için hiperpiron başına 10,5 asper 4 tornexi’ydi.

- 116 1453.v.29 sonrası = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 36, s. 49-50; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 37, madde 2, s. 116-18; 1476.i.28/ii.6 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 53, s. 74; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 54, madde 5, s. 147; 1481.viii.26/ix.24 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 55, s. 79; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 56, madde 1, 2, 3, s. 151; 1482.i.20 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 56, s. 80; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 57, madde 3, 4, s. 152-3.
- 117 1476.i.28 sonrası = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 35, s. 47-8; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 36, madde 4, s. 114.
- 118 1454-63 veya 1479-81 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 30, s. 40-1; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 30, madde 2, 3, s. 104-5. Bursa’da ithal kumaş için Müslümanlara, bağlı devletlerin tüccarlarına ve Venedik, Cenova, Khios ve diğer yerlerden gelen gayrimüslim tüccarlara % 3 oranında vergi uygulanırdı. Bursa’da ihraç kumaş için Müslümanlardan, bağlı devletlerin tüccarlarından, yerli gayrimüslimlerden ve Venedik, Cenova, Khios ve diğer yerlerden gelen gayrimüslim tüccarlardan % 3 vergi alınırdı: 1454-63 veya 1479-81 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 30, s. 40-1; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 30, madde 2, 3, s. 104-5.
- 119 Pegolotti, *Pratica*, s. 45.
- 120 1476.i.28/ii.6 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 53, s. 73-4; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 54, madde 1, s. 146.
- 121 İnalçık, “Ticaret tarihine dair vesikalar”, 57.
- 122 Halil İnalçık, “Yük (Himl) in the Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture”, İnalçık, *The Middle East and the Balkans* içinde, s. 432.
- 1337.iii.9 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337A, madde 11, s. 192.
- 1337.iv-öncesi = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1337M, madde 22, s. 198; 1375.iv.22 = *a.g.e.*, bel. 1375M, madde 22, s. 222; 1403.viii.24 = *a.g.e.*, bel. 1403M, 1403M DVL, madde 22, s. 231; 1407.vi.2 = *a.g.e.*, bel. 1407M, madde 22, s. 236.
- 125 Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 170.
- 126 İnalçık, “Ticaret tarihine dair vesikalar” 57.
- 127 İnalçık, “Ticaret tarihine dair vesikalar”, 60. Kambiyo oranı 49 akçeye 1 florindi.
- 128 1482.i.20 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 56, s. 80; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 57, madde 6, s. 153.
- 129 1414.iv.2 = ASG, Noraio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 286. Bkz. Ek 5, bel. 11.
- 1413.viii.28 = ASG, Noraio, Giovanni Balbi, Sc. 46, kutu 1, bel. 255. Bkz. Ek 5, bel. 9.
- 131 1402.x.30 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1306, yap. 16r 17r.
- 132 Theotonito adı, Töton’un Rumcadaki karşılığı olduğu için, bu kişinin Töton olduğu anlamına gelebilir.
- 133 1383.vii.20 = ASG, Notario, Giovanni Bardi, C. 381, yap. 146v.

IX METALLER

(Sayfa 111-118)

- Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 60; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 66, sat. 3-4.
- 2 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 782-3, 840-1.
- 3 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na ateşli silah ticareti için bkz. Gàbor Ágoston, "Ottoman artillery and European military technology in the fifteenth and seventeenth centuries", *Acta Academiae Scientiarum Hungaricae* 47 (1994), 15-48. Ayrıca bkz. Colin Heywood, "Notes on the production of fifteenth century Ottoman cannon", *Proceedings of the International Symposium on Islam and Science (Islamabad)* içinde (İslanabad, 1981).
- 4 Yönetimler de bu tür ihracatları yasakladı. Venedikliler demir ve saban ihracatını yasakladı: 1389.vi.22 = Chrysostomides, *Monumenta Peloponnesiaca*, no. 51, s. 112.
- 5 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 782-3, 840-1.
- 6 1373.v.15 : G. Mollat, *Lettres secrètes et curiales du Pape Grégoire XI (1370-1378)*, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, 3 fasikül (Paris, 1962-5), fas. I, no. 1798, s. 252.
- 7 1363.vii.17 = Michel Hayez, *Urbain V (1362-1370), lettres communes*, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, 3 fasikül (Paris, 1964-72), c. II, fas. I-IV, no. 6420, s. 207.
- 8 Pegolotti, *Pratica*, s. 59.
- 9 Pegolotti, *Pratica*, s. 105.
- 10 Pegolotti, *Pratica*, s. 33. *Fil de fero* Konstantinopolis'te satıldı: 1436.vi.26 = Badoer, *Libro*, süt. 29, s. 58, süt. 68, s. 137; 1437.vi.23 = *a.g.e.*, süt. 68, s. 136, süt. 137, s. 277.
- 11 1437.vii.1 = Badoer, *Libro*, süt. 79, s. 160, süt. 68, s. 137; 1437.ix.19 = *a.g.e.*, süt. 79, s. 160, süt. 68, s. 137; 1437.xii.5 = *a.g.e.*, süt. 154, s. 310, süt. 79, s. 161; 1438.iv.29 = *a.g.e.*, süt. 196, s. 394, süt. 189, s. 381; 1439.i.15 = *a.g.e.*, süt. 367, s. 737'den, Kefe'den döndüğü görülüyor: "per fil de fero che me fo tornà de Caffa"; 1439.iii.5 = *a.g.e.*, süt. 325, s. 652'den de, Kefe'den döndüğü görülüyor: "fil de fero barilli 3 dixe eser mazi 416 ... inandadome de Chafa." Bu muhtemelen, satıldığı anlamına gelir, çünkü *barilli* "andar e retornar" için yapılan harcamalara ilişkin, aynı güne ait bir kayıt daha var.
- 12 Pegolotti, *Pratica*, s. 58: "peso del calbano, cioè la stadera."
- 13 1439.vii.8 = Badoer, *Libro*, süt. 325, s. 652; 1439.ii.15 = *a.g.e.*, süt. 348, s. 698, süt. 325, s. 653.
- 14 1439.iii.7 = Badoer, *Libro*, süt. 329, s. 660, süt. 325, s. 653.
- 15 1437.vii.1 = Badoer, *Libro*, süt. 79, s. 160.
- 16 1437.vii.5 = Badoer, *Libro*, süt. 79, s. 161.
- 17 1359.viii.30 : Kerkić, *Dubrovnik*, dok. 241, s. 203; 1410.vi.25 : *a.g.e.*, dok. 585, s. 259-60, 143.465 Ragusa libresi ağırlığında 1.230 parça kurşuna işaret eder; 1389.vi.23 : *a.g.e.*, dok. 392, s. 228, "ad pondus grossum Venetiarum" 23.500 libre ağırlığında 231 parça kurşundan ve Ragusa tartısıyla 100.945 libre ağırlığında 714 parça kurşundan bahseder; 1377.xi.29 : *a.g.e.*, bel. 330, s. 218.
- 18 Pegolotti, *Pratica*, s. 70; 1347.viii.11 = Zucchello, *Lettere*, bel. 44, s. 87.

- 19 Pegolotti, *Pratica*, s. 105, 33. Pera ve Konstantinopolis'te "her bölge"nin kurşunu satılırdı. 1437.viii.27 = Badoer, *Libro*, süt. 95, s. 192, süt. 50, s. 101; 1438.iii.21 = *a.g.e.*, süt. 83, s. 168, süt. 62, s. 125.
- 20 1438.iii.21 = Badoer, *Libro*, süt. 198, s. 398, süt. 62, s. 125.
- 21 Piloti, *L'Egypte*, s. 72.
- 22 1400.viii.30 : Heers, "Commercio", 167, 168.
- 23 Heers, "Commercio", 205; 1347.viii.11 = Zucchello, *Lettere*, bel. 44, s. 87.
- 24 Heers, "Commercio", 205.
- 25 *A.g.e.*
- 26 Pegolotti, *Pratica*, s. 70, 105, 59, 33; 1436.ix.6 = Badoer, *Libro*, süt. 8, s. 16, süt. 17, s. 35, süt. 4, s. 9 (bu büyük olasılıkla Konstantinopolis'e ithal edildi, çünkü zikredilen bedeller yükün boşaltılmasını içermekteydi); 1436.xi.4 = *a.g.e.*, süt. 9, s. 18, süt. 17, s. 35, süt. 4, s. 9; 1436.ii.5 = *a.g.e.*, süt. 50, s. 100, süt. 50, s. 101; 1436.ii.22 = *a.g.e.*, süt. 50, s. 100, süt. 170, s. 343; 1436.iii.22 = *a.g.e.*, süt. 49, s. 98, süt. 50, s. 101; 1437.ix.19 = *a.g.e.*, süt. 107, s. 216, süt. 174, s. 351, süt. 161, s. 325; 1437.x.17 = *a.g.e.*, süt. 89, s. 180, süt. 107, s. 217; 1437.x.17 = *a.g.e.*, süt. 127, s. 256, süt. 107, s. 217; 1437.xi.7 = *a.g.e.*, süt. 128, s. 258, süt. 107, s. 217; 1437.xi.5 = *a.g.e.*, süt. 107, s. 216, süt. 163, s. 329; 1437.xii.28 = *a.g.e.*, süt. 168, s. 398, süt. 107, s. 217; 1437.ii.4 = *a.g.e.*, süt. 173, s. 348, süt. 107, s. 217; 1437.ii.8 = *a.g.e.*, süt. 175, s. 352, süt. 107, s. 217; 1437.ii.10 = *a.g.e.*, süt. 139, s. 280, süt. 107, s. 217; 1438.iii.4 = *a.g.e.*, süt. 107, s. 216, süt. 28, s. 57.
- 27 Piloti, *L'Egypte*, s. 72.
- 28 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 29 1389.vi.23 : Krekić, *Dubrovnik*, bel. 392, s. 228, "ad pondus grossum Venetiarum" 60.000 libre ağırlığında 4.864 parça kaliteli bakırdan ve 1.541 libre ağırlığında 140 parça bakırdan bahseder.
- 30 1347.viii.11 = Zucchello, *Lettere*, bel. 44, s. 87.
- 31 Frescobaldi, *Visit to the Holy Places*, s. 35.
- 32 Kefe'den geri dönen üç *barili fil de fero*, 1439.iii.5 = Badoer, *Libro*, süt. 325, s. 652. Bursa'ya ithal edilen 38 *mazi fil de fero*, satılmadan, Piero Palavexin'le kaldı, 1439.ii.15 = *a.g.e.*, süt. 348, s. 698, süt. 325, s. 653, süt. 388, s. 788, süt. 348, s. 699.
- 33 Heers, "Commercio", 170. Hem kurşun hem de bakır, Grecia'dan Venedik'e geri götürüldü.
- 34 Anadolu ve Balkanlar'daki madenlere ilişkin bir tartışma için bkz. S. Vryonis, "The question of Byzantine mines", *Speculum* 37 (1962), 1-17.
- 35 Abu'l Fida, *Géographie d'Aboulféda*, der. M. Rainaud ve M. Le Bon Mac Guckin de Slane (Paris, 1840), s. 383; Aflaki, *Les saints des derviches tourneurs (Manaqib ul 'arifin)*, çev. Clément Huart (Paris, 1918) c. I-II: c. II, s. 380; İbn Battuta, *Voyages*, s. 293; el-'Umari, "Voyages", s. 20, 31.
- 36 Hélène Ahrweiler, "L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle", *Travaux et Mémoires* 1, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines (Paris, 1965), 18.
- 37 Chalcocondyles [Khalkokondyles], *Historiarum Libri Decem*, der. I. Bekker (Bonn, 1843), s. 498, sat. 6.
- 38 Imber, *Ottoman Empire*, s. 38, Süleyman'ın ölüm tarihi olarak, Temmuz 1391 öncesini verir. Neşri, Bayezid'in Kasramonu'yu fethettiği tarihin 795/1393 olduğunu söy-

ler: Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 77; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, c. I, s. 320. Âşıkpaşazade ise bunun 797 ve 798 arasında gerçekleştiğini belirtir: Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 65; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 72. Süleyman, Ceneviz tüccarlarla bakır ticareti yapıyordu: 1390.i.11 = ASG, Notario, Donato de Clavaro, C. 476, bel. 26. Bu belgenin özeti, Balard, Laiou ve Otten-Froux, *Documents*, no. 82, s. 37'de verilmektedir.

39 Imber, *Ottoman Empire*, s. 39; Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 58; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 322.

40 Imber, *Ottoman Empire*, s. 40.

41 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 65; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 72; Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 58; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 322.

42 Chalcocondyles, *Historiarum Libri Decem*, s. 185, sat. 5; Chalcocondyles, *Historiarum Demonstrationes*, der. E. Darkó (Budapeşte, 1922-7), c. I, s. 173-4. Chalcocondyles, *Historiarum Libri Decem*, s. 489, sat. 6 ve *Historiarum Demonstrationes*, c. II, s. 242, II. Mehmed 15. yüzyılın ortalarında Sinop'u fethettiğinde, madenlerden elde edilen yıllık vergi gelirinin 50.000 altın olduğunu söyler.

43 Imber, *Ottoman Empire*, s. 41, bu tarihin muhtemelen 1398 olduğunu söyler. Bayezid'in Samsun'u fethi Neşri'de karşımıza çıkar ve Kastamonu ile Osmançık'ın 795/1392-3'teki fethiyle aynı tarihtedir: Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 58; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 322.

44 Imber, *Ottoman Empire*, s. 40. Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 77, Amasya'nın fethedildiği tarihin 794/1391-2 olduğunu söyler.

45 Imber, *Ottoman Empire*, s. 63.

46 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 79-80; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 89-90; Neşri, *Menzel*, *Cod.* s. 145; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 540-2.

47 Colin Imber, Mehmed'in seferinin büyük olasılıkla 1417 yılının ikinci yarısında gerçekleştiğini belirtir: *Ottoman Empire*, s. 88 ve not 23.

48 Imber, *Ottoman Empire*, s. 95-6.

49 Imber, *Ottoman Empire*, s. 95 bu tarihi verir, fakat Vryonis, "Byzantine mines", 10'da Kastamonu'nun Osmanlılar tarafından 1425'te fethedildiğini söyler.

50 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 92-3; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 104-5; Neşri, *Menzel*, *Cod.*, s. 153-4; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 574-6.

51 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 147-9; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 154-5; Neşri, *Menzel*, *Cod.*, s. 190-2; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 740-6. Âşıkpaşazade, Osmanlı hükümdarına ayrılan bakır ocaklarından elde edilen gelirin gerektiğinde kullanılacağını belirtir.

52 Kritovoulos, *De Rebus per Annos 1451-1467 a Mechemet II Gestis*, der. V. Grecu (Bükreş, 1963), s. 275; Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror. By Kritovoulos*, çev. C. T. Riggs (Westport, Conn., 1954), s. 166.

53 Franz Babinger, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, philosophisch historische Klasse Sitzungsberichte, Jahrgang 1956-8 (Münih, 1957), s. 67.

54 A.g.e.: "de quali rami ne teine sempre una ampla torre piena loco thesauri." Bu bölgeden elde edilen bakır, para basımında kullanılırdı.

55 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 58; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 64.

56 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 783.

- 57 1396.v.31 : Heers, "Commercio", 173; Romanya'dan yola çıkıp Cenova'ya varan bir gemide 191 parça kurşun kayıtlıdır.
- 58 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 783.
- 59 Piloti, *L'Egypte*, s. 63.
- 60 1437.ix.4 = Badoer, *Libro*, süt. 62, s. 124, süt. 95, s. 193. Konstantinopolis'te kurşun ticareti yapıldı, 1437.viii.27 = a.g.e., süt. 50, s. 101, süt. 95, s. 192.
- 61 Ashtor, 'Pagamento', s. 370 ve not 3.
- 62 1403.xi.28 = ASG, San Giorgio, Sala 34 590/1307, yap. 40r 41r.
- 63 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 784, not 69 (1402).
- 64 1381.ii.15 = ASG, Notario, Antonius Feloni, C. 175, yap. 110v-111r; Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 784, not 72, bu belgeyi kaynak göstererek, İskenderiye için bakır almak üzere Khios'a giden Katalan tüccarlardan söz eder. Fakat belge, Khios'dan geçen tüccarların Ayasuluk, Beyrut ya da İskenderiye'de bakır yükleyeceğini açıklar.
- 65 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.
- 66 1390.i.11 = ASG, Notario, Donato de Clavaro, C. 476, bel. 26. Bu belgenin özeti, Balard, Laiou ve Otten-Froux, *Documents*, no. 82, s. 37'de yer alır.
- 67 1404.xii.31 = ASG, Notaio Gregorio Panissario, Sc. 37, kutu 1, bel. 48; Toniolo, *Notai Genovesi*, bel. 52, s. 105. Bu iki tüccar, Elias'm Mustafa'ya teslim edeceği mastika satışına da katılmıştır: 1404.xii.31 = a.g.e., bel. 49; Toniolo, *Notai Genovesi*, bel. 53, s. 106.
- 68 Pegolotti, *Pratica*, s. 35, 59; 1436.ii.17 = Badoer, *Libro*, süt. 38, s. 76, süt. 39, s. 79; 1436.xii.3 = a.g.e., süt. 38, s. 76, süt. 38, s. 77; 1436.xii.3 = a.g.e., süt. 39, s. 78, süt. 38, s. 77; 1436.xii.4 = a.g.e., süt. 39, s. 78, süt. 40, s. 81; 1437.iii.15 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 55, s. 111, süt. 17, s. 35; 1437.vi.7 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 40, s. 81; 1437.vi.12, 17 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 36, s. 73; 1437.vii.5, 15, 27 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 75, s. 153; 1437.vii.12 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 29, s. 59; 1437.iii.15, iv.22 = a.g.e., süt. 56, s. 112, süt. 55, s. 111; 1437.iii.15 = a.g.e., süt. 56, s. 112, süt. 4, s. 9; 1437.vi.7, vii.6 = a.g.e., süt. 56, s. 112, süt. 72, s. 147; 1437.vi.7 = a.g.e., süt. 72, s. 146, süt. 55, s. 111, süt. 17, s. 35; 1437.vii.4 = a.g.e., süt. 72, s. 146, süt. 5, s. 11; 1437.vii.5 = a.g.e., süt. 72, s. 146, süt. 74, s. 151; 1437.vi.29 = a.g.e., süt. 76, s. 154, süt. 74, s. 151; 1437.vii.3 = a.g.e., süt. 81, s. 164, süt. 47, s. 95; 1437.vii.4 = a.g.e., süt. 81, s. 164, süt. 81, s. 165; 1437.viii.7, ix.7 = a.g.e., süt. 81, s. 164, süt. 91, s. 185; 1437.vii.8 = a.g.e., süt. 83, s. 168, süt. 55, s. 111; 1437.vii.8, 17 = a.g.e., süt. 83, s. 168, süt. 80, s. 163; 1437.viii.7 = a.g.e., süt. 91, s. 184, süt. 45, s. 91; 1437.ix.26 = a.g.e., süt. 120, s. 242, süt. 119, s. 241; 1437.x.31 = a.g.e., süt. 130, s. 262, süt. 101, s. 205, süt. 141, s. 284, süt. 101, s. 205; 1437.xi.15 = a.g.e., süt. 130, s. 262, süt. 141, s. 285; 1437.x.31 = a.g.e., süt. 141, s. 284, süt. 101, s. 205, süt. 137, s. 277, süt. 121, s. 245, süt. 100, s. 203; 1438.vii.8 = a.g.e., süt. 218, s. 438, süt. 218, s. 439; 1438.vii.9 = a.g.e., süt. 218, s. 438, süt. 120, s. 243; 1438.vii.18 = a.g.e., süt. 218, s. 438, süt. 169, s. 341; 1438.vii.14 = a.g.e., süt. 227, s. 456, süt. 35, s. 71; 1438.viii.14 = a.g.e., süt. 227, s. 456, süt. 220, s. 443; 1438.xii.7 = a.g.e., süt. 291, s. 584, süt. 291, s. 585; 1438.xii.5 = a.g.e., süt. 291, s. 584, süt. 176, s. 355; 1439.vi.6 = a.g.e., süt. 331, s. 664, süt. 133, s. 269; 1439.ix. = a.g.e., süt. 365, s. 732, süt. 365, s. 733; 1439.ii.25 = a.g.e., süt. 401, s. 804, süt. 401, s. 805; 1439.ii.26 = a.g.e., süt. 401, s. 804, süt. 387, s. 777.
- 69 1436.xii.4 = Badoer, *Libro*, süt. 39, s. 78, süt. 40, s. 81 (Messina, Saragosa); 1437.iv.22 = a.g.e., süt. 55, s. 110, süt. 55, s. 111 (Venedik); 1437.xi.17 = a.g.e., süt. 142, s. 286, süt. 143, s. 289, süt. 137, s. 277, süt. 121, s. 245, süt. 100, s. 203 (Ve-

nedik); 1437.xi.17 = *a.g.e.*, süt. 117, s. 236, süt. 142, s. 287; 1438.xii.7 = *a.g.e.*, süt. 291, s. 584, süt. 291, s. 585 (Beyrut); 1437.iii.15, iv.22 = *a.g.e.*, süt. 56, s. 112 ve süt. 55, s. 111 (Kandiye, İskenderiye); 1437.vi.7, vii.6 = *a.g.e.*, süt. 56, s. 112, süt. 72, s. 147 (Kandiye, İskenderiye); 1436.ii.22 = *a.g.e.*, süt. 38, s. 76, süt. 17, s. 35 (Messina); 1437.iv.22 = *a.g.e.*, süt. 55, s. 110, süt. 17, s. 35 (İskenderiye); 1437.viii.2 = *a.g.e.*, süt. 89, s. 180, süt. 83, s. 169 (Kandiye).

70 1438.vii.8 = Badoer, *Libro*, süt. 218, s. 438, süt. 120, s. 243, "rame in tornexi vlahesci."

71 Hem Thiriet, *Romanie vénitienne*, s. 427 hem de Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 783, not 68, Badoer'in Kastamonu'dan bakır alıp sattığını söyler ve Badoer, *Libro*, süt. 56'yı kaynak gösterir. Fakat bakırla ilgili olmakla birlikte, bu referans Kastamonu'dan söz etmez.

72 1439.vi.6 = Badoer, *Libro*, süt. 331, s. 664 ve süt. 133, s. 269; 1437.iv.22 = *a.g.e.*, süt. 55, s. 110, süt. 55, s. 111.

73 Balard, *Romanie génoise*, c. II, s. 784, not 69 (1402).

74 Piloti, *L'Egypte*, s. 62-3.

75 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 247-8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 307, 309.

76 Planoudes, *Epistolae*, mektup 78, s. 99.

77 Neşri, *Menzel*, *Cod.*, s. 30; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 98.

78 İbn Battuta, *Voyages*, s. 302.

79 İbn Battuta, *Voyages*, s. 307.

80 İbn Battuta, *Voyages*, s. 304.

81 İbn Battuta, *Voyages*, s. 311.

82 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 53; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 57; Neşri, *Menzel*, *Cod.*, s. 56; Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, s. 206.

83 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 55; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 60.

84 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, s. 61; Âşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i 'Osman*, s. 67-8.

85 Pegolotti, *Pratica*, s. 58.

86 1438.x.22 = Badoer, *Libro*, süt. 230, s. 462, süt. 89, s. 181.

87 1438.x.22 = Badoer, *Libro*, süt. 113, s. 228, süt. 89, s. 181.

88 1437.xii.17 = Badoer, *Libro*, süt. 89, s. 180, süt. 113, s. 115.

89 Pegolotti, *Pratica*, s. 36.

90 Pegolotti, *Pratica*, s. 56, 58.

91 1358.x.13 = Zachariadou, *Trade and Crusade*, bel. 1358/1359M, madde 5, s. 218. Ödenen miktar 800 altın florindi, fakat bu miktar, Türklerin Leone Marmara'nın *grippa'sı* için Girit vatandaşlarına verdiği zararların karşılanmasını içermekteydi.

92 1381.ii.15 = ASG, Notario, Antonius Feloni, C. 175, yap. 110v-111r.

93 1408.ii, Argenti, *Chios*, c. I, s. 422.

94 1377.viii.19 = Day, *Douanes*, c. II, s. 874.

X KONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ VE 1453'TEN SONRA OSMANLI-CENEVİZ İLİŞKİLERİ (Sayfa 119-130)

- 1453.vii.21 = Piccolomini, Pertusi, *Caduta*, c. II, s. 56.
- 2 Nicolò Barbaro, "Giornale dell'assedio di Costantinopoli", Pertusi, *Caduta*, c. II. 35; Nicolò Barbaro, *Nicolò Barbaro. The Diary of the Siege of Constantinople 1453*, çev. J. R. Jones (New York, 1969), s. 67.
- 3 Kıbrıs kralı papaya bir elçi gönderdi (Niccola della Tuccia, Pertusi, *Caduta*, c. I, s. 98-9); Hospitalier hem papaya (Niccola della Tuccia, Pertusi, *Caduta*, c. I, s. 98-9) hem de Brandenburg hükümdarına (1453.vi.30 = Agostino Pertusi, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Constantinopoli: Edizione postuma a cura di Antonio Carile*, Il mondo medievale. Sezione di storia bizantina e slava [Bologna, 1983], s. 54) yanaştı; ve Lauro Quirini, Papa V. Nicolaus'a bir mektup yazarak (1453.vii.15 = Quirini, Pertusi, *Testi inediti*, s. 66), Osmanlılara karşı bütün Hristiyanların ortak hareket etmesi çağrısında bulundu (Pertusi, *Testi inediti*, s. 66). Ayrıca bkz. 1453.xii.10 = Belgrano, "Documenti", no. 153, s. 259-61.
- 4 1453.viii.23 = Ausilia Roccatagliata, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Chio (1453-1454, 1470-1471)*, 35 (Cenova, 1982), bel. 18, s. 22-4.
- 5 1453.xii.31 = Roccatagliata, *Chio*, bel. 65, s. 101.
- 6 Geo Pistarino, "La caduta di Costantinopoli: da Pera Genovese a Galata Turca", *La Storia Genovese. Atti del Convegno di Studi sui Ceti dirigenti nelle istituzioni della Repubblica di Genova. Genova 12-13-14 Aprile 1984*, c. V, s. 30; Geo Pistarino, "Tra i Genovesi dell'Oriente Turco dal tramonto del medioevo al primo tempo dell'età moderna", *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere, annata 1986* (Cenova, 1988), c. XLIII, s. 204, 208-9; Sandra Origone, "Genova e i genovesi tra la fine di Bisanzio e i Turchi", *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere, annata 1986* (Cenova, 1988), c. XLIII, s. 390; Sandra Origone, "Chio nel tempo della caduta di Costantinopoli", *Saggi e Documenti II*, Civico Istituto Colombiano, Studi e Testi, Serie Storica 3 (Cenova, 1982), c. I, s. 148, 149, 196, 197; G. G. Musso, "Nuovi documenti dell'Archivio di Stato di Genova sui Genovesi e il Levante nel secondo quattrocento", *Rassegna degli Archivi di Stato* 27 (1967), 445, 464, 479; G. G. Musso, "Fonti documentarie per la storia di Chio dei genovesi", *La Berio* 8, 3 (1968) 8, 20-1; Rossana Urbani, "Note d'archivio sui notai genovesi del 400: l'attività di Bartolomeo Canessa", *La Berio* 11/1 (1971), s. 11.
- 7 Eliyahu Ashtor, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan ticaretinin 1453'ten sonra devam etmekle birlikte, şehir düştükten sonra artık eskisiyle aynı düzeyde olmadığını belirtir: Ashtor, "Commercio italiano", s. 44-7; ayrıca bkz. Urbani, "Bartolomeo Canessa", 11; Ausilia Roccatagliata, "Nuovi documenti su Pera Genovese", *Atti del convegno di Studi sui Ceti dirigenti; nelle istituzioni della Repubblica di Genova, Genova 29-30-31, maggio - 1 giugno 1990*, c. XI, s. 129.
- 8 Pistarino, "Caduta", s. 36.
- 9 Babinger, *Mehmed*, s. 433.
- 10 Noter Lorenzo Calvi'nin kendisi de, şehir düştükten sonra Khios'a kaçtı: Roccatagliata, "Nuovi documenti", s. 127.
- 11 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 268.
- 12 1453.viii.23 = Roccatagliata, *Chio*, no. 18, s. 22-4. Bu, bir giysinin satışı konusunda yaşanan anlaşmazlığa ilişkin bir dizi belgenin bir bölümünü oluşturur: 1453.viii.18 =

- a.g.e.*, no. 14, s. 19-20; 1453.viii.18 = *a.g.e.*, no. 15, s. 20; 1453.viii.23 = *a.g.e.*, no. 16, s. 20-1; 1453.viii.23 = *a.g.e.*, no. 17, s. 22; 1453.viii.23 = *a.g.e.*, no. 19, s. 24-5.
- 13 1453.viii.23 = Roccatagliata, *Chio*, no. 18, s. 22-4.
- 14 1453.xii.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 61, s. 95-8.
- 15 Örneğin, 1453.xii.31 = Roccatagliata, *Chio*, no. 66, s. 102-3, Petro di Cremona ve ailesi, kaçmayı başarmadan önce, Pera'da Türklerin kölesiydi.
- 16 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 296, sat. 19-25; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 373, sat. 9-13; Dukas, *Decline and Fall*, s. 230.
- 17 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 312, sat. 22 – s. 313, sat. 2; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 393, sat. 12-14; Dukas, *Decline and Fall*, s. 240.
- 18 Barbaro, Pertusi, *Caduta*, c. II, s. 38; Barbaro, *Diary*, s. 77-8; 1453.vi.23 = Belgrano, 'Documenti', no. 149, s. 231 (eski *podestà* Angelo Giovanni Lomellino'dan gelen mektup).
- 19 1453.viii.23 = Roccatagliata, *Chio*, no. 18, s. 22-4.
- 20 Örneğin Dukas, Khios, Lemnos ve Rodos gibi adalardaki Latinlerin, sultanın 1461'de bilinmeyen bir hedef için bir donanma hazırlaması üzerine, "acıncak bir korku"ya kapıldıklarından bahseder. Dukas, *Historia Byzantina*, s. 314, sat. 15-18; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 427, sat. 24-7; Dukas, *Decline and Fall*, s. 258. Mitylene, ertesi yıl Mehmed'in eline geçti.
- 21 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 266.
- 22 1453.<xii>.<25> = ASG, Archivio Segreto, Diversorum, 555, yap. 1r-2r.
- 23 1455.i.30 = Giovanni da Pontremoli, Domenico Gioffrè, *Letter di Giovanni da Pontremoli, mercante Genovese 1453-1459*, Collana Storica di Fonti e Studi 33 (Cenova, 1982), no. 27, s. 38.
- 24 1381.ii.28 = ASG, Notario, Antonius Feloni, C. 175, yap. 114v-115r.
- 25 1455'te Trakya'daki veba salgını oldukça kötüydü ve sultan, salgından kaçmak için Edirne'den ayrılıp Plovdiv'e gitti, fakat salgın kente ulaşınca buradan da ayrıldı ve Sofya'ya gitmek üzere yola çıktı. Dukas, *Historia Byzantina*, s. 329, sat. 17 – s. 330, sat. 5; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 413, sat. 17-26; Dukas, *Decline and Fall*, s. 251.
- 26 Örneğin bkz. Pera'da düzenlenen ve Ausilia Roccatagliata, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti rogati a Pera e Mitilene*, c. I, *Pera (1408-1490)*, c. II, *Mitilene (1454-1460)* (Cenova, 1982)'de yayınlanan belgeler.
- 27 1453.viii.16 = Iacopo Bracelli, Giovanni Balbi, *L'Epistolario di Iacopo Bracelli*, Collana Storica di Fonti e Studi, 2 (Cenova, 1969), no. 48, s. 103.
- 28 1453.xii.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 61, s. 96. Giacomo di Portovenere, Türklerden kendisi, karısı ve çocuklarının fidesini ödeyebilmek için 65 hiperpira borç aldı, 1454.i.29 = *a.g.e.*, no. 93, s. 156 ve 1454.i.29 = *a.g.e.*, no. 94, s. 158.
- 29 1453.xii.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 61, s. 96.
- 30 1453.xi.6 = Roccatagliata, *Chio*, no. 38, s. 56-7. Genuino de Saulo'nun, Khios'da tanıkların önünde açılacak ve envanteri yapılacak olan üç balya kumaşı vardı. Bu kumaş, Genuino'nun Agostino Nicolao Sacerio'ya emanet ettiği Pera'dan Oliverio Doria tarafından gönderilmiş ve Agostino de Franchi'ye teslim edilmişti. Büyük olasılıkla, 6 Kasım'da açıldığı ve envanteri yapıldığı için, Pera'dan kısa bir süre önce gönderilmişti.
- 31 1454.i.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 85, s. 137. Andrea Campofregoso'ya ait mallar ve giysiler, 2.715 akçe karşılığında Türklerden geri alındı.
- 32 1454.iii.1 = Roccatagliata, *Chio*, no. 126, s. 224-6.

- 33 1454.i.15 = Roccatagliata, *Chio*, no. 79, s. 126-7.
- 34 1454.ii.26 = Roccatagliata, *Chio*, no. 121, s. 217.
- 35 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 268-9.
- 36 1454.ii.4 = Roccatagliata, *Chio*, no. 169, s. 168-9.
- 37 1454.ii.26 = Roccatagliata, *Chio*, no. 124, s. 222-3.
- 38 Türk Kadı Hasan (Cagi Cassani), Ağustos 1453'te esiri veya kölesi olduğu belirtilen bir Rumu Pera'dan iki Rum ve bir Ermeniye sattı: 1453.viii.4 = Roccatagliata, *Pera e Mitilene*, c. I, *Pera*, no. 53, s. 138-9.
- 39 1454.i.15 = Roccatagliata, *Chio*, no. 79, s. 127.
- 40 Osmanlı topraklarında ticaret yapan Ceneviz tüccarlar, II. Murad dönemi boyunca kredi mektubu kullandılar: bkz. 1437.iii.31 = Badoer, *Libro*, süt. 125, s. 252, süt. 204, s. 411; 1438.iii.31 = *a.g.e.*, süt. 125, s. 252, süt. 186, s. 375; 1437.iv.30 = *a.g.e.*, süt. 55, s. 110; 1437.ix.2 = *a.g.e.*, süt. 125, s. 252; 1438.xii.3 = *a.g.e.*, süt. 233, s. 468.
- 41 1453.xii.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 61, s. 95-8.
- 42 İnalçık, "Ticaret tarihine dair vesikalar", no. 4, s. 70, no. 6, s. 71, no. 7, s. 72, no. 8, s. 72-3, no. 10, s. 74, no. 13, s. 77, no. 16, s. 78-9, no. 19, s. 80, no. 20, s. 80, no. 25, s. 82-3, no. 29, s. 85-6, no. 32, s. 87-8, no. 34, s. 88-9, no. 38, s. 94, no. 39, s. 94.
- 43 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 261-70.
- 44 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 256, sat. 10-11, s. 267, sat. 8-11, s. 275, sat. 10-20, s. 277, sat. 13-14; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 329, sat. 25-6, s. 333, sat. 5-7, s. 343, sat. 28, s. 345, sat. 4, s. 347, sat. 13; Dukas, *Decline and Fall*, s. 211, 212, 217, 218.
- 45 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 278, sat. 8 – s. 279, sat. 8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 347, sat. 29 – s. 349, sat. 13; Dukas, *Decline and Fall*, s. 219.
- 46 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 265-7.
- 47 Ceneviz yöneticiler, 1454'te Mehmed'e gönderdikleri elçilere, Mehmed'in sarayındaki, özellikle Türk sarayını çok iyi bilen Francesco de Draperis gibi Cenevizlerle konuşmalarını emrettiler: 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 263. Francesco, Osmanlıların Khios'a düzenlediği sefere eşlik etti ve Türk güçleri ile Kos'taki Latin müdafiler arasındaki müzakereleri yürüttü: Dukas, *Historia Byzantina*, s. 322, 324; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 405, sat. 14-17, s. 407, sat. 25-6; Dukas, *Decline and Fall*, s. 246-7, 248. Francesco, Khios'luların şap için kendisine borçlu olduğunu iddia ettiği para konusunda yardım alabilmek üzere sultana başvurdu: Dukas, *Historia Byzantina*, s. 327-8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 405, sat. 14-17, s. 411, sat. 19-24; Dukas, *Decline and Fall*, s. 246-7, 250.
- 48 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 233, sat. 3-8; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 291, sat. 3-6; Dukas, *Decline and Fall*, s. 191.
- 49 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 296, sat. 25 – s. 297, sat. 10; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 373, sat. 13-21; Dukas, *Decline and Fall*, s. 230.
- 50 Dukas, *Historia Byzantina*, s. 313, sat. 2-6; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 393, sat. 12-17; Dukas, *Decline and Fall*, s. 240; 1453.xii.22 = Roccatagliata, *Chio*, no. 61, s. 96-7.
- 51 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 265-7.
- 52 1453.v.30 = Belgrano, "Documenti", no. 148, s. 226-9.
- 53 1479.i.25 = F. Miklosich ve J. Müler, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi* (Vienna, 1870), c. III, s. 295-8.
- 54 1387.vi.8 = ASG, Archivio Segreto, Materie Politiche, 2729, no. 26; Fleet, "Treaty", made 5, s. 15.

- 55 Pegolotti, *Pratica*, s. 41, 55-7, 58; Zachariadou, *Trade and Crusade*, 1331.iv.13 = bel. 1331M, madde 3, s. 187, 1337.iii.9 = a.g.e., bel. 1337A, madde 7, 13, s. 191, 192-3, 1353.iv.7 = a.g.e., bel. 1353A, madde 20, s. 214, 1375.iv.22 = bel. 1375M, madde 21, s. 222, 1403.vii.24 = a.g.e., bel. 1403M, madde 21, s. 230-1, 1407.vi.2 = a.g.e., bel. 1407M, madde 20, s. 236, 1414.x.17 = a.g.e., bel. 1414M, madde 3, s. 238 (ithalat ve ihracatta uygulanan *comerchium*'un eskiden olduğu gibi ödeneceğini belirtir).
- 56 1403 = Dennis, "Treaty", 79.
- 57 1437.ii.17, 1437.viii.5 = Badoer, *Libro*, süt. 175, s. 352, süt. 125, s. 253; 1438.ix.18 = a.g.e., süt. 247, s. 496, süt. 175, s. 353; 1438.viii.5 = a.g.e., süt. 191, s. 384, süt. 175, s. 353.
- 58 1437.iv.30 = Badoer, *Libro*, süt. 57, s. 114, süt. 43, s. 87; 1438.viii.18 = a.g.e., süt. 230, s. 462, süt. 89, s. 181; 1439.iii.12 = a.g.e., süt. 319, s. 640, süt. 244, s. 491.
- 59 1436.xii.18 = Badoer, *Libro*, süt. 152, s. 306, süt. 44, s. 89.
- 60 Tarihsiz = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 45, s. 63; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 46, madde 9, s. 135.
- 61 Babinger, *Mehmed*, s. 63.
- 62 1476.i.28 sonrası = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 35, s. 47-8; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 36, madde 2, 3, 4, s. 11-14; 1476.i.28/ii.16 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 53, s. 74; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 54, madde 2, 3, s. 146.
- 63 1481.viii.26/ix.24 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 55, s. 78-9; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 56, s. 151-2.
- 64 1481.viii.26/ix.24 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 55, s. 79; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 56, madde 1, s. 151.
- 65 1482.i.20 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 56, s. 80; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 57, madde 2, s. 152.
- 66 1454-63 veya 1479-81 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 30, s. 40-1; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 31, madde 2, s. 104.
- 67 Tarihsiz = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 45, s. 63; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 46, madde 9, s. 135.
- 68 1481.viii.26/ix.24 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 55, s. 78-9; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 56, s. 151-2; 1482.i.20 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 56, s. 80; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 57, madde 2, s. 152.
- 69 İnalçık, "Commerce", s. 47.
- 70 İnalçık, "Ticaret tarihine dair vesikalar", no. 9, s. 700; Marie Magdeleine Lefebvre, "Quinze firmans du Sultan Mehmed le Conquérant", *Revue des Etudes Islamiques* 39, 9 (1971), 160-1.
- 71 1384.vii.22 = Thomas (der.), *Diplomatarium*, c. II, no. 116, s. 194.
- 72 1390.iii.6 = Chrysostomides (der.), *Monumenta Peloponnesiaca*, no. 68, s. 138. Dukas, *Historia Byzantina*, s. 47, sat. 11-13; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 75, sat. 16-17; Dukas, *Decline and Fall*, s. 81; 1390.vi.28 = Noiret, *Documents*, s. 36, 1396.ii.17 = a.g.e., s. 74, 1400.viii.16 = a.g.e., s. 110-11.
- 73 Thiriet, *Romanie vénitienne*, s. 364.
- 74 1390.iii.2 = Musso, *Navigazione*, no. 5, s. 236-40: "ipsis duobus locis comprehensis, ita quod semper libere dictus Lodisius a dictis locis de dicto frumento supradicte quantitatis liberam habeat."
- 75 Fleet, "Grain exports", 286.
- 76 Bayezid'in oğlu lord Zalapi (yani, Çelebi) olarak ifade edilen bey, Thiriet'e göre, muhtemelen daha sonra Aydın valisi olan Süleyman (Thiriet, *Régestes*, c. II, s. 12),

- Zachariadou'ya göre ise büyük ihtimalle Ertuğrul'dur (Zachariadou, "Ertogrul Bey", s. 158).
- 77 1400.iii.19 : Thiriet, *Régestes*, c. II, bel. 988, s. 12-13; Noiret, *Documents*, s. 110-11.
- 78 1454.iii.11 = Belgrano, "Documenti", no. 154, s. 263.
- 79 Bu gibi kolonileri kaybetmenin dışında, onları savunmak da gerekiyordu. 1454 yılının sonunda, Khios'daki Maona, Cenova'daki yöneticilerden, Türklere karşı savunma yapmak üzere para toplayabilmek amacıyla vergileri artırmak için izin aldı: Giustina Olgiati, "Genovesi in Oriente dopo la caduta di Costantinopoli", *Studi Balcanici - Quaderni di Chio* 8 (Roma, 1989) 58.
- 80 Mehmed, 1460'da Mitylene'yi [Midilli] aldığında, cizyeyi uyguladı, Tursun Bey, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, der. Halil İnalcık ve Rhoads Murphey (Minneapolis ve Chicago, 1978); yap. 102b, sat. 13; Tursun Bey, *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth*, der. Mertol Tulum (İstanbul, 1977), s. 120.

SONUÇ

LATİNLERİN ERKEN DÖNEM OSMANLI EKONOMİSİNE KATKISI

(Sayfa 131-139)

- 1 1390.iii.6 = Chrysostomides (der.), *Monumenta Peloponnesiaca*, no. 68, s. 138: "non sit necesse nostratibus, qui ibunt in locis sibi subiectis quod vadant per manus aliquorum Franchorum qui emunt de suis scalis et qui temporibus retroactis non bene tractarunt nostros. Et sis potius contentus velle ire per manus Turchorum quam per manus talium Franchorum, reducendo tibi ad memoriam quod quando posses obtinere quod nostratos non haberent agere ad ipsas suas scallas cum aliquibus personis, et quando pur deberent agere cum aliquibus personis, ipsi haberent agere cum nostris, hoc summe nobis placeret."
- 2 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, bab 87, s. 88.
- 3 Pençik uygulamasına ilişkin ayrıntılar için bkz. Cemal Kafadar, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State* (Berkeley, 1995), s. 112-13. Kafadar, bu verginin, Gelibolu'nun Osmanlıların elinde olmadığı dönemde almadığını belirtir ve verginin başlangıç tarihi olarak 1376/77 sonrasını ve kentin Osmanlı güçleri tarafından yeniden fethedildiği dönemi gösterir.
- 4 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, bab 46, s. 50.
- 5 Colin Imber, "The legend of Osman Gazi", Elizabeth Zachariadou (der.), *The Ottoman Emirate (1300-1389)* (Rethymnon, 1993), s. 72: "Erken dönem Osmanlı vakayinameleri, tarihsel belge olarak muteber değildir."
- 6 15. yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanların Osmanlı sultanından iltizam aldığına dair pek çok örnek vardır, Beldiceanu, *Actes*, c. II, s. 142-3.
- 7 1449.iv.1 = ASG, Notai, Tommaso de Recco, Sc. 77, filza 1, ya. LI.
- 8 1452.x(?)28 = ASG, Not. Bernardo de Ferrari, Argenti, *Chios*, c. III, no. 222, s. 659.
- 9 1476.i.14 = Anhegger ve İnalcık, *Kanunname*, no. 33, s. 44; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 33, s. 108-9. Aynı isimler, Anhegger ve İnalcık, *Kanunname*, no. 34, s. 46 ve Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 35, s. 111'de de var. Ayrıca bkz. Anhegger ve İnalcık, *Kanunname*'de tıpkıbasım 76a ve 80a.

- 10 1476.i.28/ii.6 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 53, s. 73-4; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 54, s. 146. "Galbanoz" ismi, Beldiceanu, *Actes*'da "Galyanoz" olarak geçer.
- 11 1482.i.20 = Anhegger ve İnalçık, *Kanunname*, no. 56, s. 80; Beldiceanu, *Actes*, c. I, no. 57, s. 108.
- 12 H. İnalçık, "Capital formation in the Ottoman empire", *Journal of European History* 19 (1969), 124.
- 13 884.Zilka'.8/ 1480.1.21 = İnalçık, "Ticaret tarihine dair vesikalar", no. 25, s. 82: "Maħruse-i Ankara sabun hanelerin mukata'aya duran Anton oğlu Skroz[?] 'an Galata."
- Suraiya Faroqhi, "Rural society in Anatolia and the Balkans during the sixteenth century I", *Turcica* 9, 1 (1977), 181.
- 15 Ç. E. Dufourcq, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIIIe et XIVe siècles* (Paris, 1966), s. 273 ve not 5 ve 6.
- 16 Dufourcq, *L'Espagne catalane*, s. 274.
- 17 Dufourcq, *L'Espagne catalane*, s. 282.
- 18 Dufourcq, *L'Espagne catalane*, s. 292.
- 19 Dufourcq, *L'Espagne catalane*, s. 298, 523, 549.
- 20 Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 391, s. 392-3.
- 21 Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 391, s. 395-6.
- 22 Dufourcq, *L'Espagne catalane*, s. 368, not 3, s. 452.
- 23 Âşıkpaşazade, *Altosmanische Chronik*, bab 87, s. 88. Âşıkpaşazade, aslında Cenevizlerin ismini vermez. Fakat Dukas, aralarındaki yazışmaları yürüttüğü için haberdar olduğu, Murad ve Foça'nın Ceneviz *podestà*'sı Giovanni Adorno arasındaki bağlantılara ilişkin kapsamlı bir bilgi verir (Dukas, *Historia Byzantina*, s. 163-5, 178-9; Dukas, *Historia Turcobyzantina*, s. 209-11, 225-7; Dukas, *Decline and Fall*, s. 150-1, 158-60).
- 24 Beldiceanu, *Actes*, c. II, s. 141.
- 25 Murat Çizakça, "Ottoman economy and society as reflected by tax-farming records (16th-18th centuries)", International Symposium on The State, Decentralisation and Tax-Farming, 1500-1850: The Ottoman Empire, Iran and India, Münih, 2-5 Mayıs 1990'da okunan makale; aktaran Halil Berktaş, "Three Empires and Societies they Governed: Iran, India and the Ottoman Empire", Berktaş ve Faroqhi (der.), *State and Peasant*, s. 252-3.
- İlmoğlu-İnan ve Keyder, "Agenda", s. 56; Immanuel Wallerstein, Hale Decdeli ve Reşat Kasaba, "The Incorporation of the Ottoman Empire into the World-Economy", İlmoğlu-İnan (der.), *World Economy*, s. 90.
- 27 Ariel Saltzman, "An Ancien Regime revisited: 'privatization' and political economy in the 18th-century Ottoman empire", *Politics and Society* 21 (1993), 393-423.
- 28 19. yüzyılda ticaret alanındaki iltizamın yan etkisi konusunda bkz. Elena Frangakis-Syrett, "Implementation of the 1838 Anglo Turkish convention on İzmir's trade: European and minority merchants", *New Perspectives on Turkey* 7 (İlkbahar 1992), 91-102.
- 29 1300-öncesi = Tafel ve Thomas, *Urkunden*, c. III, no. 391, s. 393.
- 30 1443.v.27 = Noiret, *Documents*, s. 404.
- 31 1388 = Chrysostomides, *Monumenta Peloponnesiaca*, no. 36, s. 85.
- 32 M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar* (İstanbul, 1952), no. 3, s. 135, no. 22, s. 152.
- 33 1444.ii.5 : Krekić, *Dubrovnik*, no. 1034, s. 336.
- 34 Luttrell, "Hospitallers", s. 96-7, Malta arşivlerindeki bir belgeyi zikreder.
- 35 Piloti, *L'Egypte*, s. 15.

EKLER

(Sayfa 141-185)

- 1 Kelimenin sonu yazmadaki bir delik tarafından okunmaz hale getirilmiştir.
- 2 Satırın üzerine ve sağ kenar boşluğuna “providos viros dominos Bartholomeum Longum et Raffaelem Sasianum absentes quam presentes” eklenmiştir.
- 3 “ad” ve başka bir kelimenin üstü çizilmiştir.
- 4 İkinci sütunun başlangıcı.
- 5 Satırın üstüne “Turcho” eklenmiş.
- 6 “off” karalanmış.
- 7 Satırın üstüne “contractum” eklenmiş.
- 8 Yeni bir sütunun başlangıcı.
- 9 Yazmanın üst kısmı sudan zarar görmüş.
- 10 Yazmanın üst kısmı sudan zarar görmüş.
- 11 Bir kelime karalanmış.
12. “prima” karalanmış.
- 13 Bu belgenin bir özeti Balard, Laiou ve Otten-Froux, *Les Italiens à Byzance*, no. 66, s. 33’de basılmıştır.
- 14 Yazmadaki bir delik harfin okunmasını güçleştirmektedir.
- 15 Hasan.
- 16 İkinci sütunun başlangıcı.
- 17 Treviso.
- 18 Satırın üstüne “dominis” eklenmiş.
- 19 “pla” karalanmış.
- 20 Üçüncü “C” yazmadaki bir delik tarafından mahvolmuş.
- 21 Bu belgenin bir özeti Balard, Laiou ve Otten-Froux, *Documents*, no. 82, s. 37’de basılmıştır.
- 22 Satırın üstüne “presentes” eklenmiş.
- 23 İkinci sütunun başlangıcı.
- 24 “altera”nın sonundaki “m” karalanmış.
- 25 Üçüncü sütunun başlangıcı.
- 26 “er” eki karalanmış ve “pre” ekiyle değiştirilmiş.
- 27 “er” eki karalanmış ve “pre” ekiyle değiştirilmiş.
- 28 “promisionenı”nın başında “com” karalanmış.
- 29 Burada bir kelimenin eklenmesine işaret eden bir im var ama eklenmiş olan herhangi bir kelime yok. İm, yazmanın ilk sütunundaki bir başkasına benziyor, ama ikisini bağlayacak herhangi belirgin bir yöntem mevcut değil.
- 30 Dördüncü sütunun başlangıcı.
- 31 Metindeki “numerant” gibi.
- 32 “per” eki karalanmış ve “pre” ekiyle değiştirilmiş.
- 33 “Actuin Peyre ad staciam ubi jus reditur per dictum dominum potestatem Peyre, anno dominice nativitate MCCCLXXXX, indictione XII secundum cursum Janue, die XI Januarii in vespere. Presentibus testibus, Bartolomeo Villanucio notario, Paulo de Vlegia de Rapallo et Lodisio Carpeneto notario civitatis Peyre, vocatis et rogatis” karalanmış burada. Belgenin sonundaki paragrafla neredeyse kelimesi kelimesine aynı. Beşinci sütunun başlangıcı.
- 34 “per” eki karalanmış ve “pre” ekiyle değiştirilmiş.
- 35 Altıncı sütunun başlangıcı.

- 36 “Qua Dagnanus et petrus fideimissores utsupra et dicto fideiussorio nomine dicti Raffaelis audictis predictis ipsi protesticioni et contentis in ea non consentiunt nisi si et in quantum faciāt pro eis dicto fideiussorio nomine et non aliter nec alio modo” karalanmış. Paragraf belgenin sonunda yeniden yazılmış.
- 37 “et ad dnm” karalanmış.
- 38 “sive” karalanmış.
- 39 Yazmada “sic”.
- 40 “dicto depo” karalanmış.
- 41 İkinci sütunun başlangıcı.
- 42 “ad” karalanmış.
- 43 “passis” karalanmış.
- 44 “pred” karalanmış.
- 45 Üçüncü sütunun başlangıcı.
- 46 “ipse dominus Antonius non fuit” karalanmış.
- 47 “pre” karalanmış.
- 48 “vigor” karalanmış.
- 49 “ip<suis>” karalanmış.
- 50 “et” karalanmış ve satırın üstüne “seu” eklenmiş.
- 51 “per eum” karalanmış.
- 52 “pro ut est in dicto instrumento cont<inent>ur” karalanmış.
- 53 Satırın üstüne “stipulato” eklenmiş.
- 54 “f< >” karalanmış.
- 55 Sonraki sütunun başlangıcı.
- 56 Satırın üstüne “vel” eklenmiş.
- 57 “seu” karalanmış.
- 58 Satırın üstüne “promisionis” eklenmiş.
- 59 “et que” karalanmış.
- 60 Kelimenin ortası kâğıttaki bir delik nedeniyle okunamıyor.
- 61 “omnium all” karalanmış.
- 62 “di” karalanmış.
- 63 Satırın üstüne “tractanda” eklenmiş.
- 64 Sağ kenar boşluğuna “dicta pax de novo” yazılmış.
- 65 “de novo” karalanmış ve satır üstüne “di” yazılmış.
- 66 Yazma burada zarar görmüş, kelimenin bir kısmı okunmuyor.
- 67 “dicto domino capitaneo Smirarum” karalanmış.
- 68 Satır üstüne ve sağ kenar boşluğuna “reverendum in Christo Patrem <dominum> Fratrem Domenicum de Alamania preceptorem Neapolis et Avignonensis proprium” yazılmış.
- “flor” karalanmış.
- “prout in...” karalanmış.
- “capitaneo” karalanmış.
- “capitaneo Smirarum” karalanmış ve üstüne “fratrem Domenicum proprium” yazılmış.
- 73 “dicti domini Antonii promissit et convenit” karalanmış.
- 74 Sonraki sütunun başlangıcı.
- 75 “capitaneo Smirrarum vel religioni hospitalis sancte Johanis Jherusalemiani Roddi” karalanmış ve üstüne “fratri Domenico proprio” yazılmış.
- “pratata” eki karalanmış.

- 77 Metindeki iki satırın arasına ve sağ kenar boşluğuna “tunc operabitur quod galeam Syi parata in subsidiun dicti domini capitanei Smirrarum trasmittit” eklenmiş.
- 78 Kelime karalanmış.
- 79 Kelimenin bir kısmı yazmadaki bir delik yüzünden okunamıyor.
- 80 Satır üstüne “prefacto” eklenmiş.
- 81 “< > in christo patri” karalanmış.
- 82 “preceptori Neapoli et Avenionensis” karalanmış.
- 83 “nomine et vice <dicti> domini capitanei Smirrarum” karalanmış.
- 84 Satır üstüne “proprio” eklenmiş.
- 85 “alioquam penam dupli” karalanmış.
- 86 Satır üstüne “proprio” eklenmiş.
- 87 Satır üstüne “proprio” eklenmiş.
- 88 Kenarda “ubique”.
- 89 “flor” karalanmış.
- 90 Satır üstüne “per eam” eklenmiş.
- 91 “g” karalanmış.
- 92 Satır üstüne “tunc” eklenmiş.
- 93 Satır üstüne “pro<dictis>” yazılmış ve karalanmış.
- 94 “fecerint” için kısaltma karalanmış.
- 95 “quod d< > et cognita per supradictos dominum Metilini et dominum Antonium” karalanmış ve üstüne “que in dictis sacramentalibus continentur” yazılmış.
- 96 Kelimenin bir kısmı kâğıdın kıvrımından okunamaz hale gelmiş.
- 97 “prefactum” karalanmış ve üstüne “reverendum in Christo patrem” yazılmış.
- 98 Yazmadaki sağ sütunun en altında “Alamania preceptorem Neapolis et Avenionensis” yazılmış. Nereye yerleştirildiği açık değil, ama en uygun yer burası gözüküyor.
- 99 “q< > declarata et cognata fuerit per predictos” karalanmış. İlk kelimenin büyük bir kısmı kâğıttaki bir kıvrımla okunamaz hale gelmiş.
- 100 Kelime kısmen kâğıttaki kıvrımla silikleşmiş.
- 101 Satır üstüne “domini” eklenmiş.
- 102 Metinde nereye yerleşeceği işaretlenerek sayfanın sonuna “si vero per dominum capitaneum Smirrarum non observerentur que in dictis sacramentalibus continentur quod tunc prefactus dominus Metilini et dictus dominus Antonius vel al<ius> ipsorum reversum habere debeant ad reverendum in Christo patrem dominum fratrem Domenicum Alamania preceptorem Neapolis et Avenionensis qui tunc teneatur facere observari per dominum capitaneum Smirrarum ea in quibus ipse delinquit quod tunc et eo casu dictus dominus frater Domenicus teneatur restituere d<i>cta pignora peccuniam etc et merces sive depositum ad manum dicte domini Antonii vel domini subasi Dmirrarum” yazılmış.
- 103 Kelime karalanmış.
- 104 Satır üstüne “et consignandi” eklenmiş ve karalanmış. Eşlik eden ekleme imi de ayrıca silinmiş.
- 105 Kelime karalanmış.
- 106 Satır sonuna “et consignandi” eklenmiş.
- 107 Satır başına “dicto” eklenmiş ve “domino” karalanmış.
- 108 “preceptori Neapoli” karalanmış. Yeni sütun başlangıcı. Yeni sütunun başında “et Avenionensis” karalanmış.
- 109 Satır üstüne “vigore lisani dicti domini subasi” eklenmiş. “Lisani” *nişan* anlamında: bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 241.
- 110 Satır üstüne “proprio” eklenmiş.

- 111 Satır üstüne “*proprius*” eklenmiş.
- 112 “*depositi predicti ut supra non babiti et [?] recepti sive*” karalanmış.
- 113 Kâğıttaki bir delik nedeniyle kelime kısmen okunamıyor.
- 114 Satır üstüne “*non*” eklenmiş.
- 115 Satır üstüne “*pro dicto deposito ut*” eklenmiş.
- 116 Bazı kelimeler karalanmış.
- 117 Yeni sütun başlangıcı.
- 118 Satır üstüne “*supradicta*” eklenmiş. “*dicte partes sibi ad invicem et vicisim iuraverunt ad sancta dei evangelia corporaliter tactis scripturis et promississent et con*” karalanmış.
- 119 “*ubique*” satırın sol tarafına eklenmiş.
- 120 Yeni sütun başlangıcı.
- 121 Kâğıttaki bir delik yüzünden bazı harfler okunamıyor.
- 122 Bu belgenin Khios’da yürürlüğe girmiş olması mümkündür, ne de olsa orada yürürlüğe giren diğerleriyle birlikte bulundu.
- 124 Kelime ya da kelimeler mürekkep lekesi yüzünden okunamıyor.
- 125 Buradaki kelime mürekkep lekesi yüzünden okunamıyor.
- 126 “*dictum*” yazmada karalanmış.
- 127 Bu kelime bir şekilde yazmadaki bir delikten okunamıyor.
- 128 Bu kelime bir şekilde yazmadaki bir delikten okunamıyor.
- 129 Yazmada “*ac*” karalanmış.
- 130 Kelimenin sonu bir mürekkep lekesi yüzünden okunamıyor.
- 131 Yazmada “*partium*” karalanmış.
- 132 Yazmadaki kelime, “*d*”si karalanmış “*adttendere*”.
- 133 Yazmada “*satiogli*” var, “*ogli*” karalanmış ve ayrı yazılmış.
- 134 Yazmada böyle, muhtemelen “*legatus*” için.
- 135 Yazmada ardından gelen “*potestate et gubernatore*” karalanmış.
- 136 “*inter*” karalanmış.
- 137 Ardından, muhtemelen daha sonra doldurulmak için ayrılmış, boş bir sayfa geliyor.
- 138 Ardından, muhtemelen daha sonra doldurulmak için ayrılmış, boş bir sayfa geliyor.
- 139 Kelime, yazmadaki bir delik yüzünden okunamıyor.
- 140 “*Banca*” dan sonra gelen kelime yazmada karalanmış.
- 141 Yazmada “*Justi*” karalanmış.
- 142 Yazmada “*spet*” karalanmış.
- 143 Yazmada “*Moyes*”.
- 144 Yazmadaki bir delik bazı harfleri okunamaz kılıyor.
- 145 “*quibuscumque*” karalanmış.
- 146 Satır üstüne “*gravaminibus*” yazılmış.
- 147 Buradaki birkaç harf karalanmış.
- 148 Kenara “*totaliter*” ve “*habeatur*” yazılmış ama nereye gelecekleri belli değil. Buraya gelmeli diye düşünüyorum.
- 149 Bazı satırlar karalanmış.
- 150 “*presenras predictas*” karalanmış.
- 151 “*occ*” karalanmış.
- 152 Satır üstüne “*et peccuniarum*” yazılmış.
- 153 “*specta*” karalanmış.
- 154 “*Actum ut supra anno dominice nativitate millesimo quadringentesimo quarto indicione sexta secundum cursum Janue die decimo oravo Marcii*.”

Actum in civitate Chii videlicet in sala palatii residence prefactorum spectabilis domini potestatis et dominorum consiliariorum ubi consilia solita sunt ac librari, anno dominice nativitatis millesimo quadragesimo decimo quarto, indicione sexta secundum cursum Janue, die decima octava Marcii in terciis" karalanmış. "Sala" yazmada "salalla" şeklinde "lla" karalanmış olarak yazılmış. "prefactorum"dan sonraki "dominorum" karalanmış.

- 155 "publicum decretum"dan sonra "compressione sigilli ipsorum assueti ad robur premissorum" eklenmiş.
- 156 Yazmada "de et super omnibus littibus questionibus differentiis" karalanmış.
- 157 Yazmada "so" karalanmış.
- 158 Yazmada burada geniş bir boş alan var.
- 159 Yazmada "contro" karalanmış.
- 160 Buradaki kelime yazmada karalanmış.
- 161 Yazmada burada bir boş alan var.
- 162 "Enricum" kısaltılmadan yazılmış ve "um"un üstündeki kısaltma işareti karalanmış.
- 163 Burada yazmada bir boşluk var.
- 164 Bu iki kelime sayfanın sol tarafında alt alta yazılmışlar ve yazmada boş bir alan bırakılmış arkalarında.
- 165 Bu iki kelime sayfanın sol tarafında alt alta yazılmışlar ve yazmada boş bir alan bırakılmış arkalarında.
- 166 Yazmada burada "du[?]bus tribus" karalanmış.
- 167 Bu, bu belgenin ikinci sayfasındaki sol tarafta kısmen yazılmıştır ve yazmada boş bir alan vardır ardında.
- 168 Bu iki kelime belgedeki ikinci sayfanın sol tarafında alt alta yazılmışlar ve yazmada boş bir alan bırakılmış arkalarında.
- 169 Yazmada "Jo" karalanmış.
- 170 Sipahi.
- 171 Bu kelimedden önce "Bayz" karalanmış.
- 172 Satırın üstüne ve sayfanın sağ kenarındaki boşluğa "sponte et ex certa scientia et nullo juris vel facti duto errore" yazılmış.
- 173 Satır üstüne "publico" eklenmiş.
- 174 "se" karalanmış.
- 175 Satır üstüne "solucionem" eklenmiş.
- 176 "dictus dominus dominus Dominicanus et dictus Sapihi Bayaxit < >" karalanmış.
- 177 Kelimenin bir kısmı kâğıttaki bir delik yüzünden okunamaz halde.
- 178 Satır üstüne "nomine ipsius" eklenmiş.
- 179 "mo" karalanmış.
- 180 Yeni bir sütun başlangıcı.
- 181 "et quod" karalanmış.
- 182 Yazmada ikinci "ta"sı karalanmış "voluntatat" yazıyor.
- 183 "Et proinde etc" karalanmış.
- 184 Satır üstüne "dictus" eklenmiş.
- 185 "possit" karalanmış.
- 186 Kelime kâğıttaki bir delik yüzünden okunamaz halde.
- 187 "qua" karalanmış.
- 188 Bayram Bey.
- 189 İzzeddin.
- 190 İlyas.
- 191 Satır üstüne "ad instanciam dicti Sapihi Bayazit" eklenmiş.

Sözlük

accono – Ayasuluk'ta kullanılan bir kol uzunluğunda bir kumaş ölçüsü.

akçe – Türk hükümdarlar tarafından kullanılan gümüş sikke, Rumca *aspron*, Latince *asper*.
amalim, *amaliium* – iltizam anlamına gelen Arapça *'amel* sözcüğünün Latince karşılığı olsa gerek.

anaris – vergi için kullanılan genel bir terim.

ancona ~ bkz. *accono*

apaltator, *appaltator* ~ mültezim.

Apalto, *appalto* – iltizam; ayrıca bkz. *gabella*

aurepelium – ince tabakalar halinde dövülen ve iki parça çinko ile on bir parça bakırdan oluşan çok yumuşak bir alaşım, taklit altın tabaka, Hollanda altını.

bac – vergi, geçiş ücreti, pazar resmi.

barcha – barka; küçük tekne.

batman ~ ayrıca, *battimano* veya *patumani*; Ayasuluk ile Balat'ta ve Kuzey Afrika ile Karadeniz bölgesinde kullanılan ağırlık ölçüsü; ağırlığı yere göre değişirdi: 1 Ayasuluk batmanı 9,993 kg., 1 Balat batmanı ise 15,741 kg.'dı (bkz. Schilbach, *Metrologie*, s. 284, fakat ayrıca bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 151-2, ölçünün aslında her iki beylikte de aynı olabileceğini belirtir).

bessant ~ altın dinar için ve dinardan türetilen diğer hesap birimleri için Latinler tarafından kullanılan terim; Magrib ve Levant'ta Avrupalılar tarafından hesap birimi olarak çok sık kullanılırdı.

bocasini – kaliteli ketenden bir kumaş.

botte – yerine göre değişen bir şarap ölçüsü.

braccia ~ bir kol uzunluğunda bir kumaş ölçüsü, tam uzunluğu yerine göre değişirdi.

buckram (tela) – kaliteli bir kumaş.

burgensis – bir kentin sakini.

buta, *buta de mena* – bir şarap ölçüsü.

calbano – kantar terazi; ayrıca bkz. *stadera*

camelot, *camlet* – muhtemelen deve tüyünden ve moherden yapılan bir tür kumaş.

canna – bir kumaş ölçüsü: 3-4 *braccia* = 1 *canna*.

capa – bkz. *cassa*.

caricum – bir yük.

cassa – veya *capa*, nakliye sırasında sabunların yerleştirildiği kasa, kuru.

chanela – yaklaşık 10-12 avuç uzunluğunda bir ölçü.

cizye – gayrimüslimler tarafından ödenen bir kelle vergisi.

cocha – Türkçe *köke*, üç veya dört güvertesi olan, yuvarlak yelkenli gemi.

comerchium, *commerchium* – gümrük vergisi.

comerclum – bkz. *comerchium*

concilius – bir konsey üyesi.

çiliatos – bkz. *gigliato*

datium – vergi için kullanılan genel bir terim.

dellal – *dellaliyye*'yi toplayan simsar, Osmanlı pazarlarında önemli bir devlet görevlisi.

dellaliyye – simsarlık vergisi.

denaro – gümüş ufak paralar için kullanılan genel bir terim. 13. yüzyılda daha büyük bir gümüş sikke olan *grossi*, Kuzey İtalya kentlerinde basılmaktaydı. Bu yeni sikkelere karşın, *denari piccoli* olarak adlandırılmaya başlandı.

deniers – Fransa'da gümüş ufak para; bkz. *denaro*

dexena – onluk toplam.

dinar – Latinlerin *besant* adını verdiği Arap sikkesi; 24 *karati*'ye ayrılırdı.

dirhem – Latinlerin *migliorese* veya *millarenses* adını verdiği Arap gümüş sikkesi.

düka – altın Venedik sikkesi; ilk olarak 1284'te basılan düka, 15. yüzyılda Doğu Akdeniz'in "dolar"ı oldu.

fardello – özellikle ipek için kullanılan bir top.

fedecommissor – üçüncü kişinin yararına verilen bir vasiyet olan *fedecommissum* aracılığıyla miras alan kişi.

fil de fero – altın tel.

florin – ilk olarak 1252'de Floransa'da basılan altın sikke. 14. yüzyılda Doğu Akdeniz'in "dolar"ı olarak hiperpironun yerini aldı ve daha sonra yerini dükaya bıraktı.

gabella iltizam.

galley – Türkçe *kadırga*, tek bir sıra kürekleri olan -çoğunlukla iki yanda on ikişer tane- ve aynı zamanda yük taşıma için kullanılan büyük savaş gemisi.

genovino – ilk olarak 1252'de basılan altın bir Ceneviz sikkesi. Her ne kadar Akdeniz'de genelinde büyük bir öneme sahip olsa da, Levant'ta hiçbir zaman hâkim bir para olmadı.

gigliato – veya *carlino*, 14. yüzyılın başında Napoli'de II. Charles d'Anjou tarafından basılan ve Doğu Akdeniz'de egemen bir para haline gelen gümüş sikke. Aydın ve Menteşe beyleri tarafından taklit edildi.

gripa – Türkçe *iğribar*, ticaret yapmak için kullanılan küçük gemi.

hass – sultana, şehzadelere, beylerbeyine ya da sancakbeyine ait topraklar.

hiperpiron – 24 karatiye ayrılan altın Bizans sikkesi. Başlarda Doğu Akdeniz'de egemen bir para olan hiperpironun önemi 14. yüzyılda zamanla azaldı ve bir hesap parası oldu. 14. yüzyılın ortalarından sonra, dolaşımdaki hiperpiron gümüştü.

introytus – ithalat vergisi ya da gelirleri.

kamkha – Camaca, kaliteli bir kumaş, muhtemelen ipek.

kantar – yere göre değişen bir ağırlık ölçüsü: bir Ceneviz kantarı = yaklaşık 47 kg.

kapan – gıda maddeleri gibi ağır mallar için kullanılan bir terazi.

karati – bir hiperpironun parçası: 24 karati bir hiperpiron ederdi.

lepton – *aspron* ya da *argyron* olarak da adlandırılan gümüş sikke.

ligno – küçük bir tekne.

mazo – bir tomar.

migliaro – bir Ceneviz *migliaro*'su, 1483,53 metreye eşittir.

mine – yaygın ağırlık ve kuru ölçek: Cenova'da, 1 mine tahıl = ortalama yaklaşık 82 kg.

- muzan* – kumaş ve çok ağır olmayan diğer mallar için kullanılan bir terazi.
- modio* – yere göre değişen kuru bir ölçek: 1 Romanya *modio*'su = yaklaşık 317 litre
- montonine* – koyun postu.
- mudd* – tahıl için kullanılan ve yere göre değişen kuru bir ölçek.
- mukataa* – iltizam.
- pani* – kumaş.
- pani bastardi* – Doğu Levant'ta yaygın olan çok kaliteli tekstil ürünleri; önce İngiltere'de yapıldı, fakat daha sonra Padova'da ve muhtemelen başka yerlerde taklit edildi.
- pani loesti* – adi kumaş; ismi muhtemelen Lowestoft'tan veya "lowest" (en aşağı) sözcüğünden gelir. İlk olarak İngiltere'de yapılmıştır.
- pele de chastron* – keçi postu.
- peşkeş* – düşük mevkide birinin yüksek mevkide birine verdiği armağan.
- podestà* – Ceneviz kolonilerinde en rütbeli devlet görevlisi.
- ribebe* – İskenderiye'de kullanılan bir tahıl ölçüsü; tam ağırlığı belli olmamakla birlikte, o bölgede muhtemelen 150-160 litre arasındaydı (bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 147).
- roto* – bir ağırlık birimi: 100 roto = 1 Ceneviz kantarı.
- saye* – bir tür kumaş, yünlü veya kerem şayak.
- scarlattini* – her zaman olmasa da, çoğunlukla al renkli kaliteli yünlü kumaş
- senseraggio* – simsarlık.
- seruch* – muhtemelen, Prof. Zachariadou'ya göre, 60-62 litreye eşit olan, hacim ölçüsü *çeyrek*'e eşdeğer bir tahıl ölçüsüydü (bkz. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 149).
- simsar* – pazardaki komisyoncuların başı.
- società* – iş ortaklığı.
- soldo* – 12 denariye eşit bir sikke.
- sommo* – Karadeniz bölgesinde kullanılan ve 45 *saggi*'den oluşan gümüş sikke.
- sous* – bir şilin; bkz. *soldo*
- stadera* – tek kollu kantar terazi.
- strapperonos* – bir kumaş ölçüsü.
- yasak kulu* – kanunun uygulanmasını sağlamak ve ihlalleri cezalandırmak üzere, merkezi idareden özellikle gönderilen bir Osmanlı devlet görevlisi.
- yük* – ticari mala ve yere göre oldukça değişen bir ağırlık ölçüsü.
- zanbeloti* – deve tüyü veya keçi kılından dokunmuş kumaş.

Yer İsimleri

Modern isim	Diğer isimler
Alanya	Alaiye, Kaloronos, Kandelor, Kandelore, Korakesion
Alaşehir	Filadelfiya
Amasra	Amastris, Samakhi, Samastri, Samastro
Amasya	Amaseia
Antalya	Adalia, Attaleia, Attalia, Satarea, Setalia
Asinkalesi	Iasis, Laso
Balat	Milet, Miletus, Palatia
Bayburt	Paypert
Bergama	Pergamon
Bilecik	Bekloma
Birgi	Pyrgion
Bodrum	Petronion
Bozcaada	Tenedos
Bursa	Brusa, Prousa, Prusa
Büyükçekmece	Atira Körfezi
Çeşme	Aerythrea
Crete	Girit
Denizli	Ladhik, Laodikeai, Thingozlou
Didimotiko	Didymoteikhon, Dimetoka
Dubrovnik	Ragusa
Edirne	Adrianople
Edremit	Adramyttion
Eğriboz	Ağriboz, Khalcis, Egripos, Euboea, Negroponte
Enez	Ainos, Enos
Ereğli	Benderereğli, Heraklea Pontika
Erzincan	Arsinga, Arzinga, Arzingaal
Eski Liman	Diaskhilo

Eskişehir	Dorylaeum
Fethiye	Makre, Makri, Meğri
Finike	Finica, Finika, Fine
Foça	Fogis, Fokaea
Gelibolu	Gallipoli, Kallipolis
Giresun	Kerasonte, Khisenda, Jursona, Kerasus
Gümüşhane	Argiron, Argyropolis
İncir Liman	Liminia, Limnia, Paralime, Paralimine
İzmir	Smyrna
İzmit	Nikomedia
İznik	Nikaea
Kadı Kalesi	Anaea, Ania
Kapıdağ	Aydıncık, Kassiko, Khisico, Kyzikus
Karpathos	Kerpe, Skarpanto
Kayseri	Kaesarea, Kayseriye
Khios	Sakız
Kırklareli	Kırkkilise
Kos	İstanköy
Küçükçekmece	Rhegion
Kütahya	Koltai, Kottai, Kotaion
Lapseki	Lampsacus
Lemnos	Limni
Lesbos	Midilli, Mytilene, Mitylini
Manisa	Magnesia
Meriç	Ebroş, Maritsa
Milas	Mylassa
Niğbolu	Nikopolis
Plovdiv	Filibe, Filippopolis
Rhodes	Rodos
Sakarya	Sangarios
Samos	Sisam
Samsun	Amisos, Simisso
Şebinkarahisar	Kolonna, Karahisar, Koloneia
Selçuk	Altoluogo, Ayasuluk, Efesus, Theologos
Setia	Sithe
Silivri	Selembria
Sinop	Sinopoli, Sozopolis
Sivas	Salvastro, Savasco, Sebasteia
Sultanhisar	Nysa
Tekirdağ	Rodosçuk, Rodosto
Thessaloniki	Salonica, Selanik, Solun
Trabzon	Trebizond
Ulubat	Lopadion, Lupai, Lupaio, Ulek Abad
Üsküdar	Scutari
Yalova	Helenopolis, Yaylakabad

Seçme Kaynakça

Yayımlanmamış birincil kaynaklar

Archivio di Stato di Genova

Notario, cartulare

Giovanni Veggio, C. 20/I; Guilielmus de Cendata, C. 101; Vivaldus de Sarzana, Antonius de Quarto, C. 105; Simonis de Albario, C. 120/I; Antonius Feloni, C. 174; Antonius Feloni, C. 175; Tommaso de Casanova, C. 229; Tommaso de Casanova, C. 235; Domenico Ottone, C. 271; Georgius de Ponte de Framura, C. 296/I; Georgius de Ponte de Framura, C. 296/II; Pellegrini Bracelli, C. 317; Giovanni Ognibono ve diğerleri, C. 318; Giovanni Bardi, C. 381; Rafaele Casanova, C. 385; Antonio de Credentia, C. 411; Giovanni Nole et Michele Bonaventura, C. 412; Antonio Foglietta, C. 468/I; Antonio Foglietta, C. 468/II; Johannis de Alegro, C. 472; Oberto Grassi di Voltri, C. 473; Donato de Clavaro, C. 476; Julianus Cannella, C. 478; Antonio Senior Fazio, C. 586 (Sc. 44, filza 12); Giovanni de Recco, C. 596 (Sc. 46, filza 1); Bernardo de Ferrari, C. 765

Notai Filze

Gregorio Panissario, Sc. 37, filza 1; Donato de Clavaro, Sc. 39, filza 1; Giovanni Labaino, Sc. 40, filza 1; Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1; Antonio Foglietta, Sc. 77, filza 1; Tommaso de Recco, Sc. 777, filza 1

Notai Ignoti

Notai Ignoti A; Notai Ignoti B; Notai Ignoti E; Notai Ignoti E bis; Notai Ignoti O; Notai Ignoti VI; Notai Ignoti XIV; Notai Ignoti XV; Notai Ignoti XVIII; Notai Ignoti XXI; Notai Ignoti 15

Archivio di San Giorgio

Caffa Massaria 1221 bis; Sala 34 590/1268 (Famagusta Massaria); Sala 34 590/1304 (Peira Massaria); Sala 34 590/1305 (Peira Massaria); Sala 34 590/1306 (Peira Massaria); Sala 34 590/1307 (Peira Massaria); Sala 34 607/2232 (registri); Sala 34 607/2233

(registri); Sala 35, Cancellieri Gerolamo Spinula 223/35; Sala 35, Cancellieri Gerolamo Spinula 228; Sala 39, Primi Cancellieri, busta 88; Manoscritti Membranacei IV; Manoscritti Membranacei V; Manoscritti Membranacei VI

Archivio Segreto, diversorum Communis Janue
3021, filza 1

Archivio Segreto, diversorum
496; 497; 498; 499; 512; 513; 514; 526; 547; 548; 549; 550; 551; 552; 553; 554; 555

Archivio Segreto, istruzioni e relazioni
2707 A; 2707 G

Archivio Segreto, politicorum
1647, mazzo 1; 1648, mazzo 2

Archivio Segreto, materie politiche
2726; 2727; 2729; 2730; 2731; 2737 A; 2737 B; 2737 C; 2774 A; 2774 B; 2774 C; 2774 D

Antico Comune

83 (Magistrorum rationalium, 1388); Communis Ianuae Massaria 16; Communis Ianuae Massaria 17; Communis Ianuae Massaria 18; Communis Ianuae Massaria 19; Communis Ianuae Massaria 20; Communis Ianuae Massaria 22

Archivio di Stato di Torino

Il Viaggi di Levante, mazzo 1 d'addizione, bel. 1-8, 13, 15; Il Viaggi di Levante, mazzo 1, bel. 2 (bu belge, Savoylu Kont VI. Amadeo'nun haznedarı Antonio Barberis'in 1366-8 yıllarına ait hesaplarını içerir)^a

Corpus Christi College, Cambridge

MS 66A, yap. 67r 110r (Rubrucklu William); MS 181, yap. 321-98 (Rubrucklu William)

Yayımlanmış birincil kaynaklar

Abu'l Fida, *Géographie d'Aboulféda*, der. M. Rainaud ve M. Le Bon Maç Guckin de Slane (Paris, 1840).

Acta Urbani V (1362-1370) e Regestis Vaticanis Aliique Fontibus Collegit, der. Aloysius L. Tăutu, *Fontes Series 3, Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae* (Roma, 1964), c. XI.

Aflaki [Eflaki], Ahmet, *Les Saints des Derviches Tourneurs (Manaqib ul-'arafin)*, çev. Clément Huart (Paris, 1918), c. I-II [Ariflerin Menkıbeleri (İstanbul, 2006)].

Andraea Nauerii, "Historia Veneta", *RIS*, c. XXIII.

- a Bu belgenin elle yazılmış özetinde, I. Murad'a atıfta bulunulur. Fakat ben, yazmada böyle bir referans bulamadım; bu nedenle, I. Murad'a ilişkin referans, bir sergi için Napoli'ye gönderilen ve İkinci Dünya Savaşı sırasında burada tahrip olan yapraklardan (yap. 1, 2, 51, 53, 108, 109) birinde olabilir. Torino'daki arşivlerde yer alan kaynaklar, batılı şehir devletlerinden Turchia'ya yapılan ticarete ilişkin bilgi içermez.

- Anhegger, Robert ve Halil İnalcık, *Kanunname-i Sultani ber Muceb-i 'Örf i 'Osmani (II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerine ait yasakname ve kanunnameler)*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, on birinci dizi 5 (Ankara, 1956).
- Argenti, Philip R., *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island 1346-1566* (Cambridge, 1958), c. I-III.
- Âşıkpaşazade, *Die altosmanische Chronik des Asıkpaşazade, der. Fredrich Giese* (Leipzig, 1929, yeniden basını Osnabrück, 1972).
- *Tevarih-i al i 'Osman*, der. Ali (İstanbul, 1332).
- Badoer, Giacomo, *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer (Costantinopoli 1436-1440)*, der. Umberto Dorini ve Tommaso Bertelè, *Il Nuovo Ramusio* 3, Istituto Poligrafico dello Stato, Libreria dello Stato (1956).
- Balbi, Giovanni, *L'Epistolario di Iacopo Bracelli*, CSFS 2 (Cenova, 1969).
- Barker, J., "Miscellaneous Genoese documents on the Levantine world of the late fourteenth and early fifteenth centuries", *Byzantine Studies/Etudes Byzantines* 37 (1979), 49-82.
- Balard, Michel, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (11 ottobre 1296-23 giugno 1299)*, CSFS 39 (Cenova, 1983).
- *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (31 marzo-19 luglio 1305, 4 gennaio-12 luglio 1307), Giovanni de Rocha (3 agosto 1308-14 marzo 1310)*, CSFS 43 (Cenova, 1984).
- Balard, M., Angeliki E. Laiou ve C. Otten-Froux, *Les Italiens à Byzance et Présentation de Documents*, Série Byzantina Sorbinensia 6, Centre de Recherches d'Histoire et de Civilisation Byzantine (Paris, 1987).
- Barbaro, Nicolò, Nicolò Barbaro. *The Diary of the Siege of Constantinople 1453*, çev. J. R. Jones (New York, 1969); *1453 Konstantinopol Kuşatma Güncesi*, çev. Yurdakul Fincancıoğlu (İstanbul, 2001).
- Bassano, *Costumi et i Modi Particolari della Vita de' Turchi: Ristampa Fotomecanica dell'edizione originale*— Roma, 1545, der. F. Babinger (Münih, 1963).
- Basso, Enrico, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Chio da Giuliano de Canella (2 Novembre 1380-31 marzo 1381)*, Accademia Ligure di Scienze e Lettere 1 (Atina, 1993).
- İbn Battuta, *Voyages d'ibn Batoutah*, der. ve çev. C. Defremery ve B. R. Sanguinetti (Paris, 1854), c. II; Ebu Abdullah Muhammed İbn Batutta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi ~ Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul, 2005).
- Beldiceanu, Nicora, *Les Actes des Premiers Sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris I*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, kısımlar 6 (Paris ve Lahey, 1960-4), c. I-II.
- Belgrano, L. T., "Cinque documenti Genovesi-Orientali", *ASLSP* 17 (1885-6), 221-51.
- "Documenti riguardanti la colonia Genovese di Pera", *ASLSP* 13 (1877-84), 146-317.
- "Seconda serie di documenti riguardanti la colonia di Pera", *ASLSP* 13 (1877-84), 931-1004.
- Benvenuto de Brixano, *Benvenuto de Brixano, notaio in Candia (1301-1302)*, der. T. Morozzo della Rocca, Fonti Relative alla Storia di Venezia, Archivi Notarili (Venedik, 1950).
- Borlandi, Antonia, *Il Manuale di Mercatura di Saminiato de' Ricci*, Università di Genova, Fonti e Studi 4 (Cenova, 1963).
- Borlandi, Franco, *El Libro di Mercantantie et Usanze de'Paesi* (Torino, 1936).
- Bratianu, G. I., *Actes des Notaires Génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290)*, Académie Roumaine, Etudes et Recherches 2 (Bükreş, 1927).

- Broquière, Bertrandon de la, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, der. C. Schefer (Paris, 1892); *Bertrandon De La Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda (İstanbul, 2000).
- Carducci, G. ve V. Fiorini (der.), "Marcha di Marco Battagli da Rimini (1212-1354)", *RIS*, c. XVII/3 (Città di Castello, 1912).
- Caşula, Francesco C., *Carte Reali Diplomatiche di Alfonso III il Benigno, re d'Aragon riguardanti l'Italia* (Padova, 1970).
- Chalcocondyles, *Historiarum Demonstrationes*, der. E. Darkó (Budapeşte, 1922-7), c. I.
- *Historiarum Libri Decem*, der. I. Bekker (Bonn, 1843).
- Chrysostomides, J., *Manuel II Palaeologos Funeral Oration on his Brother Theodore*, CFHB 26, Association for Byzantine Research (Selanik, 1985).
- "Studies on the chronicle of Caroldo, with special reference to the history of Byzantium from 1370 to 1377", *Orientalia Christiana Periodica* 35 (1969), 123-82.
- "Venetian commercial privileges under the Palaeologi", *Studi Veneziani* 12 (1970).
- (der.), *Monumenta Peloponnesiaca, Documents for the History of the Peloponnese in the 14th and 15th Centuries* (Cambridge, 1995).
- Day, John, *Les Douanes de Gênes 1376-1377* (Paris, 1963), c. I-II.
- Dei, Benedetto, *Benedetto Dei, La Cronica dell'anno 1400 all'anno 1500*, der. Roberto Barducci, önsöz Anthony Molho (1990).
- Dennis, G. T., "The Byzantine-Turkish treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967), 72-88.
- "Three reports from Crete on the situation in Romania", *Studi Veneziani* 12 (1970), 243-65.
- Desimoni, C., "Trattato dei genovesi col Khan dei Tatars nel 1380-1381, scritto in lingua volgare", *Archivio Storico Italiano* 20 (1887), 161-5.
- Doehaerd, Renée, *Les Relations Commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremer d'après les archives notariales génoises aux XIIIe et XIVe siècles*, Institut Historique Belge de Rome, Etudes d'Histoire Economique et Sociale 2 (Brüksel ve Roma, 1941), c. III.
- Doehaerd, Renée ve C. Kerremans, *Les Relations Commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremer d'après les archives notariales génoises, 1400-1440* (Brüksel ve Roma, 1952).
- Dukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, der. ve çev. H. J. Magoulias (Detroit, 1975).
- *Historia Byzantina*, der. I. Bekker, CSHB (Bonn, 1843).
- *Ducæ Historia Turcobyzantina (1341-1462)*, der. B. Grecu (Bükreş, 1958).
- Elezović, Glisa, *Turski Spomenici* (Belgrad, 1952), c. I, kitap 2.
- Enveri, *Le destan d'Umur Pacha (Dusturname-i Enveri). Texte, translation et notes*, der. I. Melikoff-Sayar, (Paris, 1954).
- *Dusturname-i Enveri*, der. M. Halil, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı 15 (İstanbul, 1928).
- *Dusturname-i Enveri Medhal*, der. M. Halil, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı 15 (İstanbul, 1930).
- Fleet, Kate, "The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese", *BSOAS* 56 (1993), 13-33.
- Frescobaldi, *Visit to the Holy Places of Egypt, Sinai, Palestine and Syria in 1384 by Frescobaldi*, Gucci ve Sigoli, çev. Fr. Theophilus Bellorini OFM ve Fr. Eugene Hoade OFM, önsöz ve notlar Fr. Bellarmino Bagatti OFM (Kudüs, 1948).

- Gioffrè, Domenico, "Arti rogati in Chio nella seconda metà del XIV secolo", *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 34 (1962), 319-404.
- *Lettere di Giovanni da Pontremoli, mercante genovese 1453-1459*, CSFS 33 (Cenova, 1982).
- Gökbilgin, M. Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, *Vakıflar-Mülkler Mukaataalar* (İstanbul, 1952).
- Gregoras, *Byzantina Historia*, der. L. Schopen ve I. Bekker, CSHB (Bonn, 1828-55).
- Hayez, Michel, *Urbain V (1362-1370), lettres communes*, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome (Paris, 1964-72), c. II, fas. I-IV.
- Heers, J., *Le livre de Comptes de G. Picamiglio, homme d'affaires génois, 1456-9*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, kısımlar 6, Centre de Recherches Historique – Affaires et Gens d'Affaires 13 (Paris, 1959).
- Iacopo de Promontorio, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Iacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, der. Franz Babinger, Bayerische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte, Jahrgang 1956 (Münch, 1957), c. VIII.
- İnalçık, Halil, "Bursa I: XV. asır sanayi ve ticaret tarihine dair vesikalar", *Belleten* 24, 93 (1960), 45-102.
- "Bursa şer'iye sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in fermanları", *Belleten* 2, 44 (1947), 693-708.
- Iorga, N., "Notes et extraits pour servir à l'histoire de croisades au XVe siècle: comptes des colonies génoises de Caffa, Pera et de Famagusta", *ROL*, c. IV, s. 25 yap.
- Kantakuzenos, *Ioannes Kantakuzenos, Historiarum libri IV*, der. L. Schopen, CSHB (Bonn, 1828-32).
- Kuruses, St. I., *Μανουήλ Γαβαλάς επτα Ματθαίος μητροπολίτης Ερέσου (1271/2-1355/60)* (Atina, 1972).
- Krekić, B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age* (Paris ve Lahey, 1961).
- Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*. By Kritovoulos, çev. C. T. Riggs (Westport, Conn., 1954); *İstanbul'un Fethi (Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani)*, der. Muzafer Gökmen (1967, İstanbul).
- *De Rebus per Annos 1451-1467 a Mechemet II Gestis*, der. V. Grecu (Bükreş, 1963)
- Kydones, Demetrius, *Oratio pro subsidio Latinorum*, der. J. P. Migne, *Patrologica Graeca*, c. CLIV, sūt. 961-1008.
- Lamberto di Sambuceto, C. Desimoni, "Actes passés à Famagouste de 1299 à 1301 par devant le notaire génois Lamberto di Sambuceto", *Archives de l'Orient Latin* 2 (Brüksel, 1964).
- Roneo Pavoni, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (Gennaio-Agosto 1302)*, CSFS (Cenova, 1957).
- Lefebvre, Marie Magdeleine, "Quinze firmans du Sultan Mehmed le Conquérant", *Revue des Etudes Islamiques* 39, 9 (1971), 147-73.
- Liagre-de Sturler, Léone, *Les Relations Commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales génoises (1320-1400)* (Brüksel ve Roma, 1969), c. I-II.
- Liber Jurium Reipublicae Genuensis*, der. Ercole Ricotti, *Monumenta Historiae Patriae* 9 (Torino, 1857), c. II.
- Ludolfus de Sudheim, *De Itinere Tere Sancte*, der. G. A. Neumann, *Archives de l'Orient Latin* 2 (Paris, 1884), s. 305-77.
- *Ludolphi Rectoris Ecclesiae Parochialis in Suchem. de Itinere Terrae Sanctae Liber*, der. F. Deycks, *Bibliothek des Litterarischen Vereins* 25 (Stuttgart, 1851).

- Marco Polo, *Le Livre de Marco Polo citoyen de Venise conseiller privé et commissaire impérial de Khoubilai Kaân rédigé en français sous sa dictée en 1298 par Rusticien de Pise*, der. M. G. Pauthier (Paris, 1865), c. II.
- *The Travels of Marco Polo*, çev. Aldo Ricci, giriş ve indeks Sir E. Dennison Ross (Londra, 1931); *Dünyanın Hikaye Edilişi: Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden (İstanbul, 2003), c. I-II.
- Martin da Canal, "La cronique des Veniciens", *Archivio Storico Italiano* 8 (Floransa, 1845), c. VIII, s. 268-707.
- Mas Latrie, L. de, "Privilège accordé par Héthoum Ier, roi d'Arménie aux Vénétiens, en 1261", *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 31 (1870) (Paris, 1871), s. 407-11.
- "Privilège commercial accordé en 1320 à la République de Venise par un roi de Perse faussement attribué à un roi de Tunis", *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 31 (1870) (Paris, 1871), s. 73-102.
- Massa, Paola, "Alcune lettere mercantili toscane da colonia genovesi alla fine del trecento", *ASLSP*, y.y. 11, fasc. 11 (1971), 345-59.
- Melis, Frederigo, *Documenti per la Storia Economica dei Secoli XIII-XVI* (Floransa, 1972).
- Miklosich, F. ve J. Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi* (Viyana, 1870), c. III.
- Mollat, G., *Lettres Secrètes et Curiales du Pape Grégoire XI (1370-1378)*, *Bibliothèque des Ecolés Françaises d'Athènes et de Rome* 3 (Paris, 1962-5), 3 fasikül.
- Morozzo della Rocca, R., "Notizie da Caffa", *Studi in onore di A. Fanfani* (Milano, 1962), c. III, s. 267-95.
- Muller, G., *Documenti sulle Relazioni delle Città Toscane coll'Oriente Cristiano e coi Turchi fino all'anno 1531* (Floransa, 1879).
- Muntaner, R., *L'expedició dels Catalans a Orient*, der. Lluís Nicolau d'Olwer, *Els Nostres Clàssics* 7 (Barselona, 1926).
- Musso, G. G., *Navigazione e Commercio Genovese con il Levante nei documenti dell'Archivio di Stato di Genova (secc. XIV-XV) con appendice documentaria a cura di Maria Silvia Jacopino* (Roma, 1975).
- Neşri, *Ğihannüma die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemmed Neschri*, der. Franz Taeschner, c. I. *Einleitung und Text des Cod. Menzel* (Leipzig, 1951).
- *Ğihannüma die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemmed Neschri*, der. Franz Taeschner, c. II. *Text des Cod. Manisa 1373* (Leipzig, 1955).
- *Kitab-ı Cihan-nüma*, der. Faik Reşit Unat ve Dr. Mehmed A. Köymen (Ankara, 1949, 1957), c. I-II.
- Nicola de Boateriis, *Nicola de Boateriis, Notaio in Famagostae Venezia (1355-1365)*, der. Antonio Lombardo, *Fonti per la Storia di Venezia* 3, *Archivi Notarili* (Venedik, 1973).
- Noiret, H., *Documents Inédits pour Servir à l'Histoire de la Domination Vénitienne en Crète de 1380 à 1485* (Paris, 1892).
- Pachymeres, Georgios, *George Pachymeres, De Michaele et Andronico Palaeologis libri XIII*, der. I. Bekker, *CSHB* (Bonn, 1835), c. I-II.
- Panaretos, *Eustathii Metropolitae Thessalonicensis Opuscula accedunt Trapezuntinae Historiae Scriptores Panaretus et Evgenicus*, der. T. F. Tafel (Frankfurt am Main, 1832).
- Pavoni, Romeo, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (6 luglio-27 ottobre 1301)*, *CSFS* 32 (Cenova, 1982).
- Pegolotti, *Fr Balducci Pegolotti, La Pratica della Mercature*, der. A. Evans, *Medieval Academy of America* 24 (Cambridge, Mass., 1936).

- Pertusi, Agostino, *La Caduta di Costantinopoli* (Milano, 1976), c. I: *Le Testimonianze dei Contemporanei*; *İstanbul'un Fethi*, c. I: *Çağdaşların Tanıklığı*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, (İstanbul, 2004).
- *La Caduta di Costantinopoli* (Milano, 1976), c. II: *L'Eco nel Mondo*; c. II: *Dünyadaki Yankısı*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu (İstanbul, 2006).
- "Primi studi in occidente sull'origine e la potenza dei Turchi", *Studi Veneziani* 12 (1970), 465-552.
- *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli: Edizione postuma a cura di Antonio Carile*, Il Mondo Medievale; Sezione di Storia Bizantina e Slava (Bologna, 1983); *İstanbul'un Fethi*, c. III: *İstanbul'un Fethine Dair Neşredilmemiş ve Az Bilinen Metinler*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu (İstanbul, 2009).
- Piloti, *L'Egypte au Commencement du Quinzième Siècle d'après le Traité d'Emmanuel Piloni de Crète (incipit 1420) avec une introduction et des notes par P-H Dopp* (Kahire, 1950).
- Pizolo, Pietro, *Pietro Pizolo, notaio in Candia*, der. S. Carbone, *Fonti per la Storia di Venezia*, Archivi Notarili (Venedik, 1978), c. I (1300).
- Planudes, *Mamimi Monachi Planudis Epistolae*, der. M. Treu (Breslau, 1890).
- Plinius, Yaşlı, *Natural History [Naturalis Historia]*, çev. W. H. S. Jones, Loeb Classical Library (Cambridge, Mass., 1942).
- Polonio, Valeria, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (3 luglio 1300-3 agosto 1301)*, CSFS 31 (Cenova, 1982).
- Ratti Vidulich, Paola, *Duca di Candia Bandi (1313-1329)* (Venedik, 1965).
- *Duca di Candia, Quatenus (1340-1350)* (Venedik, 1976).
- Rocca, *Pesi e Misure Antiche di Genova e del Genovesato* (Cenova, 1871).
- Roccatagliata, Ausilia, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Chio (1453-1454, 1470-1471)*, CSFS 35 (Cenova, 1982).
- *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Pera e Mitilene* (Cenova, 1982), c. I: *Pera (1408-1490)*.
- *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Pera e Mitilene* (Cenova, 1982), c. II: *Mitilene (1454-1460)*.
- "Nuovi Documenti su Pera Genovese", *Atti del Convegno di Studi sui Ceti dirigenti nelle istituzioni della Repubblica di Genova*, Genova 29-30-31 maggio - 1 giugno 1990, c. XI, s. 127-43.
- Saminiato de' Ricci, *Il Manuale di Mercatura di Saminiato de' Ricci*, der. Antonia Borlandi, Università di Genova, Istituto di Storia Medievale e Moderna, *Fonti e Studi* 4 (Cenova, 1963).
- Santschi, Elisabeth, *Régestes des Arrêts Civils et des Mémoires (1363-1399) des Archives de Duc de Crète*, Bibliothèque de l'Institut Hellénique d'Études Byzantines et Post-Byzantines de Venise 9 (Venedik, 1976).
- Sanudo, Marino, *J. Bongars, Gesta Dei per Francos, Marino Sanudo Torsello, Secreta Fidelium Crucis* (Hanover, 1611), c. II.
- *Studien über Marino Sanudo den Älteren, Abhandlungen der historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaft*, der. Fr. Kuntsmann (Münih, 1855), c. VII, s. 617-819.
- Sathias, C. N., *Documents Inédits à l'Histoire de la Grèce au Moyen Age* (Paris, 1881), c. II.
- Schiltberger, Johann, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, a Native of Bavaria, in Europe, Asia and Africa 1396-1427*, der. ve çev. Commander J. Buchan Telfer

- (Londra, 1879); *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar (İstanbul, 1997).
- Schreiner, P., *Die Byzantinischen Kleinchroniken* (Viyana, 1975-9), c. I-III.
- Tafel, Fr G. L. ve G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedik mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante. vom neunten bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts*, *Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria et Acta* 14 (Viyana, 1857), c. I-III.
- Theotokes, S., *Ἱστορικὰ Κρητικά Ἐγγράφα ἠκδιδομένα ἡκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας Μνημεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, Academy of Athens (Atina, 1933-1937), c. I/2, II.1-2.
- Thiriet, F., *Délibérations des Assemblées Vénitiennes concernant la Romanie* (Paris ve Lahey, 1964), c. I-II.
- *Régestes Des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie* (Paris, 1958-61), c. I-III.
- Thomas, G. (der.), *Diplomatarium Veneto-Levanticum* (Venedik, 1890-99), c. I-II.
- Toniolo, Paola Piana, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Chio da Gregorio Panisario (1403-1405)*, Academia Ligure di Scienze e Lettere, Serie Fonti 2 (Cenova, 1995).
- Tursun Bey, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, der. Halil İnalcık ve Rhoads Murphey (Minneapolis ve Chicago, 1978).
- *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth*, der. Mertol Tulum (İstanbul, 1977).
- el-'Umarî, "Notice de l'ouvrage qui a pour titre Masalek alabsar fi memalek alamsar, Voyages des yeux dans les royaumes des différenres contrées (ms. arabe 583)", çev. E. Quatremère, *Notices et Extraits des mss. de la Bibliothèque du Roi* (Paris, 1838), c. XIII, s. 334-81.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Kitabeler* (İstanbul, 1347/1929).
- William of Rubruck, *The Mission of Friar William of Rubruck. His Journey to the Court of the Great Khan Mönke, 1253-1255*, çev. Peter Jackson, giriş, notlar ve ekler, Perer Jackson ve David Morgan (Londra, 1990).
- Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies 11 (Venedik, 1983).
- Zibaldone da Canal, *Zibaldone da Canal, manoscritto mercantile del sec. XIV, a cura di A. Stussi con studi di F. C. Lane, Th. E. Marston, O. Ore*, Fonti per la Storia di Venezia, Fondi Vari (Venedik, 1967).
- Pignol Zucchello, *Lettere di Mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350)*, der. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione delle Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia 4, Özel Arşiv (Venedik, 1957).

İkincil eserler

- Abu-Lughod, Janet L., *Before European Hegemony. The World System AD 1250-1350* (Oxford, 1989).
- Ahrweiler, Hélène, "L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle", *Travaux et Mémoires* 1, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines (Paris, 1965), s. 1-204.
- Agoston, Gábor, "Ottoman artillery and European military rechnology in rhe fifteenth and seventeenth centuries", *Acta Academiae Scientiarum Hungaricae* 47 (1994), 15-48.

- Airaldi, Gabriella ve Paolo Stringa (der.), *Mediterranea Genovese. Storia e architettura*, Atti del Convegno Internazionale di Genova 29 ottobre 1992 organizzato dall'Istituto di Storia del Medioevo e dell'Espansione Europea e dell'Istituto di Urbanistica dell'Università di Genova, Edizioni Culturali Internazionali Genova (Genova, 1995).
- Akın, H., *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları 60 (Ankara, 1968).
- Alexandrescu-Dersca, M. M., *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)* (Londra, 1977).
- Antoniadis-Bibicou, Hélène, *Recherches sur les Douanes à Byzance. L' 'oçtava', le 'kommerkion' et les commerciales*, Cahiers des Annales 20 (Paris, 1963).
- Arbel, Benjamin, Bernard Hamilton ve David Jacoby (der.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204* (Londra, 1989).
- Artuk, İbrahim, "Early Ottonian Coins of Orhan Ghazi as Confirmation of his Sovereignty", Dickran K. Kouymjian (der.), *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies in Honor of George C. Miles* (Beyrut, 1974), s. 457-63.
- "Karesioğulları adına basılmış iki sikke", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1980/81) (İstanbul, 1982), 283-9.
- "Murad'ın sikkelerine genel bir bakış 761-792 (1359-1389)", *Belleten* 184 (1982), 787-93.
- Ashtor, E., "L'artiglieria veneziana e il commercio di Levante", *Armi e cultura nel Bresciano*, 1420-1870 (Brescia, 1981).
- "Il commercio italiano col Levante e il suo impatto sull'economia tardomedioevale", *Aspetti della Vita Economica Medioevale. Atti del Convegno di Studi nel X Anniversario della Morte di Frederigo Melis. Firenze-Pisa-Prato 10-14 marzo 1984*, Università degli Studi di Firenze, Istituto di Storia Economica (Florenz, 1985), s. 15-63.
- *East West Trade in the Medieval Mediterranean* (Londra, 1986).
- "L'exportation des textiles occidentaux dans le Proche Orient musulman au bas Moyen Age (1370-1517)", *Studi in Memoria di Frederigo Melis* (Napoli, 1978), c. II, s. 303-77.
- *Levant Trade in the Later Middle Ages* (Princeton, 1983).
- "Levantine weights and standard parcels: A contribution to the metrology of the later Middle Ages", *BSOAS* 445 (1982), 471-88.
- *Les Métaux Précieux et la Balance des Payements du Proche-Orient à la Basse Epoque* (Paris, 1971).
- "Observations on Venetian trade in the Levant in the XIVth century", *JEEH* 5 (1976), 533-86.
- "Pagamento in contanti e baratto nel commercio italiano d'Ottomare (secoli XIV-XVI)", *Storia d'Italia Annali 6: Economia Naturale, Economia Monetaria* (Torino, 1983), s. 363-96.
- "La recherche des prix dans l'Orient médiéval. Sources, méthodes et problèmes", *Studia Islamica* 5, 21 (1964), 101-44.
- *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Londra, 1976).
- "Underdevelopment in the pre-industrial era. The case of declining economies", *JEEH* 7 (1978), 285-310.
- "The volume of medieval spice trade", *JEEH* 9 (1980), 753-63.
- Atan, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi. I. Cilt. Başlangıçtan Osmanlı Devletine Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları 7, Dizi-Sa. 109 (Ankara, 1990).

- Babinger, Franz, *Mehmed the Conqueror and his Time*, çev. Ralph Manheim, hazırlayan ve önsöz yazan William C. Hickman, Bollingen Dizisi 96 (Princeton, 1978); *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe (İstanbul, 2003).
- “A proposito delle coniazioni d'oro ottomane nel XV secolo sotto Murad II e Maometto II”, *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze*, seri 5, 5, 59 (1957), 90-4.
- Balard, Michel, “La fiscalità di Caffa nel quattrocento”, Airal di ve Stringa (der.), *Mediterranea Genovese*, s. 39-45.
- “The Genoese in the Aegean (1204-1566)”, *Mediterranean Historical Review* 4 (Hazar 1989), 158-74.
- “A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople”, *Travaux et Mémoires* 4 (1970), 431-69.
- *La Romanie Génoise (XIIe-début du XVe siècle)*, ASLSP, n.s. 18 (92), fas. I, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome 235 (Cenova ve Paris, 1978).
- Balard, Michel ve Alain Ducellier (der.), *Coloniser au Moyen Age* (Paris, 1995).
- Basso, Enrico, *Genova: Un Impero sul Mare*, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto sui Rapporti Italo-iberici (Cagliari, 1994).
- Beldiceanu, N. ve Irène Beldiceanu-Steinherr, *Deux Villes de l'Anatolie Préottomane: Develi et Qarahisar d'après des documents inédits* (Paris, 1973).
- Bendall, S. ve C. Morrison, “Un trésor de ducats d'imitation au nom d'Andrea Dandolo (1343-1354)”, *Revue Numismatique*, seri 6, 21 (1979), 176-93.
- Berktaş, Halil ve Suraiya Faroqhi (der.), *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History* (Londra, 1992).
- Bertelè, T., “L'iperpero bizantino dal 1261 al 1450”, *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Afine*, seri 5, 5/59 (1957), 70-89.
- Blake, Robert P., “The circulation of silver in the Moslem East down to the Mongol epoch”, *Harvard Journal of Asiatic Studies* 2 (1937), 291-328.
- Bratianu, G. I., “Nouvelles contributions à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople sous les paléologues et les empereurs ottomans”, *Byzantion* 6 (1931), 641-56.
- “La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane”, *Byzantion* 5 (1929-30), 83-107.
- Braunstein, Philippe, “Le commerce du fer à Venise au XVe siècle”, *Studi Veneziani* 8 (1966), 267-302.
- Brummett, Palmira, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, SUNY Series in the Social and Economic History of the Middle East (Albany, 1993); *Osmanlı Denizgücü-Kuşlar Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, çev. Nazlı Pişkin (İstanbul, 2009).
- Bryer, Anthony, “The treatment of Byzantine place names”, *Byzantine and Modern Greek Studies* 9 (1984/5), 209-14.
- Bryer, Anthony ve Heath Lowry (der.), *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* (Birmingham ve Washington, 1986).
- Byrne, Eugene H., *Genoese Shipping in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Medieval Academy of America (Cambridge, Mass., 1930).
- Claude Cahen, “Douanes et commerce dans les ports méditerranéens de l'Égypte médiévale d'après le Minhâdj d'al-Makhzûmî”, *JESHO* 7 (1964), 217-314.
- *Pre-Ottoman Turkey. A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071-1330* (Londra, 1968); *Osmanlıdan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul, 2000).
- Çizakça, Murat, “Price History and the Bursa Silk Industry: A Study in Ottoman Industrial Decline, 1550-1650”, İslamoğlu-İnan (der.), *World Economy*, s. 247-61.

- Cook, M. A. (der.), *Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day* (Londra, 1970).
- Day, John, *The Medieval Market Economy* (Oxford, 1987).
- Delilbaşı, Melek, "Ortaçağ'da Türk hükümdarları tarafından batılılara ahidnâmelerle verilen imtiyazlara genel bir bakış", *Belleten* 47, 158 (Ocak, 1983; Ankara, 1984), 95-103.
- Delumeau, Jean, *L'Alun de Rome XVe-XIXe siècle*, Ecole Pratique des Hautes Etudes 6, Centre de Recherches Historiques, Ports-Routes-Trafics 13 (SEVPEN, 1962).
- Dufourcq, C. E., *L'Espagne Catalane et le Maghrib aux XIIIe et XIVe siècles* (Paris, 1966).
- "Prix et niveau de vie dans les pays catalans et maghribins à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles", *Le Moyen Age*, 4. seri, 20 (1965), 475-520.
- Edbury, Peter W., *The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374* (Cambridge, 1991).
- Ehrenkreutz, Andrew S., "Monetary Aspects of Medieval Near Eastern Economic History", Cook (der.), *Economic History*, s. 37-50.
- Epstein, Steven A., *Genoa and the Genoese 958-1528* (Chapel Hill ve Londra, 1996).
- Faroghi, Suraiya, "Alum production and alum trade in the Ottoman empire (about 1560-1830)", *WZKM* 71 (1979), 153-75.
- "Notes on the production of cotton and cotton cloth in XVIth and XVIIth century Anatolia", *JEEH* 8, 2 (Kış 1979), 405-17.
- *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire* (Londra, 1986).
- "Rural society in Anatolia and the Balkans during the sixteenth century, I'", *Turcica* 9, 1 (1977), 161-95.
- Fleet, Kate, "Ottoman grain exports from Western Anatolia at the end of the fourteenth century", *JESHO* 40, 3 (1997), 283-93.
- "Turkish-Latin relations at the end of the fourteenth century", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 49, 1 (1996), 131-7.
- Foss, Clive, *Ephesus after Antiquity: A Late Antique, Byzantine and Turkish City* (Cambridge, 1979).
- Frangakis-Syrett, Elena, "Implementation of the 1838 Anglo Turkish convention on İzmir's trade: European and minority merchants", *New Perspectives on Turkey* 7 (İlkbahar 1992), 91-102.
- Gioffrè, Domenico, *Il Mercato degli Schiavi a Genova nel secolo XV*, CSFS 11 (Cenova, 1971).
- Grendi, Edoardo, "Genova alla metà del cinquecento: una politica del grano?", *Quaderni Storici* 13 (1970), 106-60.
- Heers, J., "Il commercio nel Mediterraneo alla fine del sec. XIVe nei primi anni del XV", *Archivio Storico Italiano* 13 (1955), 157-209.
- *Genova nel '400. Civiltà Mediterranea, Grande Capitalismo e Capitalismo Popolare* (Milano, 1991).
- Heers, Marie-Louise, "Les Génois et le commerce de l'alun à la fin du Moyen Age", *Revue d'Histoire Economique et Sociale* 32 (1954), 31-53.
- Heldman, Marilyn E., "A chalice from Venice for Emperor Dawit of Ethiopia", *BSOAS* 53, 3 (1990), 422-5.
- Heyd, W., *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Age* (Amsterdam, 1967), c. I-II; *Yakındağ Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal (Ankara, 2000).
- Heywood, Colin, "The activities of the state cannon foundry (tophane-i 'amire) at İstanbul in the early sixteenth century according to an unpublished Turkish source", *Orientalni Institut u Sarajevu* 30 (1980), 209-17.

- “Notes on the production of fifteenth century Otoman cannon”, *Proceedings of the International Symposium on Islam and Science (Islamabad)* (Islamabad, 1981).
- Heywood, Colin ve Colin Imber (der.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* (İstanbul, 1995).
- Holt, P. M., *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290). Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers* (Leiden, 1995).
- Hoshino, Hidetoshi, “Il commercio Fiorentino nell'impero Ottomano: costi e profitti negli anni 1484-88”, *Aspetti della Vita Economica Medioevale. Atti del Convegno di Studi nel X Anniversario della morte di Frederigo Meli. Firenze-Pisa-Prato 10-14 marzo 1984*, Università degli Studi di Firenze, Istituto di Storia Economica (Floransa, 1985).
- Imber, Colin, “The legend of Osman Gazi”, Zachariadou (der.), *The Ottoman Emirate*, s. 67-75.
- “The Ottoman dynastic myth”, *Turcica* 19 (1987), 7-27.
- *The Ottoman Empire 1300-1481* (İstanbul, 1990); *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, çev. Şiar Yalçın (İstanbul, 2006).
- “Paul Wittek's 'De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople'”, *Osmanlı Araştırmaları* 5 (1986), 65-81.
- İnalçık, Halil, “Bursa and the commerce of the Levant”, *JESHO* 3/2 (1960), 131-47.
- “Capital formation in the Ottoman empire”, *Journal of European History* 19 (1960), 97-140.
- *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series 9 (Bloomington, 1993).
- “Notes on a Study of the Turkish Economy during the Establishment and Rise of the Ottoman Empire”, İnalçık, Halil, *The Middle East and the Balkans*, s. 205-63.
- “The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy”, Cook (der.), *Economic History*, s. 207-18.
- *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600* (Londra, 1973); *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul, 2003).
- “The Problem of the Relationship between Byzantine and Otoman Taxation”, *Akten des XI internationalen Byzantinisten-Kongresses 1958* (Münih, 1960), s. 237-42.
- “Sources for Fifteenth-century Turkish Economic and Social History”, İnalçık, *The Middle East and the Balkans*, s. 177-93.
- “Yük (Hınıl) in the Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture”, *The Middle East and the Balkans*, s. 432-960.
- İslamoğlu-İnan, Huri, “State and Peasants in the Ottoman Empire: A Study of Peasant Economy in North-Central Anatolia during the Sixteenth Century”, İslamoğlu-İnan (der.), *World-Economy*, s. 101-59.
- İslamoğlu-İnan, Huri (der.), *The Ottoman Empire and the World-Economy* (Cambridge, 1987).
- İslamoğlu-İnan, Huri ve Çağlar Keyder, “Agenda for Ottoman History”, İslamoğlu-İnan (der.), *WorldEconomy*, s. 42-62.
- Jacoby, David, “L'alun et la Crète vénitienne”, *Byzantinische Forschungen* 12 (1987), 129-42.
- Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds: The Construction of the Otoman State* (Berkeley, 1995).
- Karabacek, J., “Gigliato des jonischen Turkomanenfürsten Omar-beg”, *Numismatische Zeitschrift* 2 (1870), 525-38.

- “Gigliato des karischen Turkomanenfürsten Urchan-beg’, *Numismatische Zeitschrift* 9 (1877), 200-15.
- Karpov, Sergej Pavlovič, *L’Impero di Trebisonda Venezia Genova e Roma 1204-1461. Rapporti politici, diplomatici e commerciali* (Roma, 1986).
- Kedar, Benjamin Z., *Merchants in Crisis. Genoese and Venetian Men of Affairs in the Fourteenth-century Depression* (New Haven, 1967).
- Kiepert, Heinrich, *Über Pegolotti’s vorderasiatisches Itinerar*, Monatsberichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin (Berlin, 1881).
- Komroff, Manuel, *Contemporaries of Marco Polo* (New York, 1928).
- Köprülü, M. Fuad, *Alcune osservazioni intorno all’influenza delle istituzioni bizantine sulle istituzioni ottomane*, Pubblicazioni dell’Istituto per l’Oriente 50 (Roma, 1953); *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (İstanbul, 2002).
- Köymen, Mehmet Altay, “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası”, *Belleten* 50, 198 (Aralık 1986), 613-20.
- Krekić, Bariša, *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries. A City between East and West* (Norman, 1972).
- Laïou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronikos II 1282-1328* (Cambridge, Mass., 1972).
- “The Provisioning of Constantinople during winter 1306-1307”, *Byzantion* 37 (1967), 91-113.
- Laïou-Thomadakis, A. E., “The Byzantine economy in the Mediterranean trade system: 13th-15th centuries”, *Dumbarton Oaks Papers* 34, 5 (1980/1), 177-222.
- Lambros, P., “Monnaie inédite de Sarukhan émir d’Ionie, frappée à Ephèse (1299-1346)”, *Revue Numismatique*, n.s., 14 (1869-70), 335-43.
- Lemerle, P., *L’Emirat d’Aydın Byzance et l’Orient. Recherches sur ‘La geste d’Umur Pacha’* (Paris, 1957).
- Liagre, Léone, “Le commerce de l’alun en Flandre au Moyen Age”, *Le Moyen Age* 61 (1955), 177-206.
- Lokkegaard, Frede, *Islamic Taxation in the Classic Period with Special Reference to Circumstances in Iraq* (Kopenhag, 1950).
- Lopez, Robert, Harry Miskimin ve Abraham Udovitch, “England to Egypt, 1350-1500: Long-term Trends and Long-distance Trade”, Cook (der.), *Economic History*, s. 93-128.
- Luttrell, Anthony, “The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421”, Philip F. Gallagher (der.), *Christians, Jews and Other Worlds. Patterns of Conflict and Accommodation* (New York ve Londra, 1988).
- “Intrigue, Schism, and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377-1384”, *Speculum* 41 (1966), 30-48.
- “The Latins and life on the smaller Aegean islands, 1204-1453”, *Mediterranean Historical Review* 4 (Haziran 1989), 146-57.
- “Slavery at Rhodes: 1306-1440”, *Bulletin de l’Institut Historique Belge de Rome* fas. 46-7 (1976-7), 81-100.
- “Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century”, *Papers of the British School at Rome* 26, n.s. 5 (1958), 195-212.
- Manz, Beatrice Forbes, *The Rise and Rule of Tamerlane* (Cambridge, 1989); *Timurlenk – Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zühal Bilgin (İstanbul, 2006).
- Mas Latrie, L. de, “Commerce d’Ephèse et de Milet au Moyen Age (Traité Vénétien de 1403 avec l’émir de Palatcha)”, *Bibliothèque de l’Ecole des Chartes* 5 (5th series) (Paris, 1864), 219-31.

- “Des relations politiques et commerciales de l’Asie Mineure avec l’Île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan”, *Bibliothèque de l’Ecole des Chartes* 2 (2nd series) (Paris, 1845-6), 120-42.
- Ménage, V. L., *Neshri’s History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text* (Londra, 1964)
- Musso, G. G., “Fonti documentarie per la storia di Chio dei genovesi”, *La Berio* 8, 3 (1968) 5-30.
- “Nuovi documenti dell’Archivio di Stato di Genova sui Genovesi e il Levante nel secondo quattrocento”, *Rassegna degli Archivi di Stato* 27 (1967), 443-96.
- Olgıati, Giustina, “I Genovesi in Oriente dopo la caduta di Costantinopoli”, *Studi Balcanici – Quaderni di Chio* 8 (Roma, 1989) 45-59.
- Origo, I., “The domestic enemy: Eastern slaves in Tuscany in the fourteenth and fifteenth centuries”, *Speculum* 30 (1955), 321-65.
- *The Merchant of Prato, Francesco di Marco Datini* (Londra, 1957).
- Origone, Sandra, “Chio nel tempo della caduta di Costantinopoli”, *Saggi e Documenti II*, Civico Istituto Colombiano, Studi e Testi, Serie Storica 3 (Cenova, 1982), c. I, s. 121-209.
- “Genova e i genovesi tra la fine di Bisanzio e i Turchi”, *Atti dell’Accademia Ligure di Scienze e Lettere, annata 1986* (Cenova, 1988), c. XLIII, s. 389-402.
- Pistarino, Geo, “La caduta di Costantinopoli: da Pera Genovese a Galata Turca”, *La Storia Genovese. Atti del Convegno di Studi sui Ceti dirigenti nelle istituzioni della Repubblica di Genova. Genova 12-13-14 Aprile 1984*, c. V, s. 7-47.
- “Tra i Genovesi dell’Oriente Turco dal tramonto del medioevo al primo tempo dell’età moderna”, *Atti dell’Accademia Ligure di Scienze e Lettere, annata 1986* (Cenova, 1988), c. XLIII, s. 200-12.
- Ramsay, W. M., *The Cities and Bishoprics of Phrygia* (Oxford, 1895), c. I: *The Lycos Valley and South-Western Phrygia*.
- *The Cities and Bishoprics of Phrygia* (Oxford, 1895), c. II: *West and West-Central Phrygia*.
- *The Historical Geography of Asia Minor* (Londra, 1890); *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş (İstanbul, 1961).
- Romani, Ruggerio, “A propos du commerce du blé dans la Méditerranée des XIVe et XVe siècles”, *Hommage à Lucien Febvre. Eventail de l’histoire vivante offert par l’amitié d’historiens, linguistes, géographes, économistes, sociologues, ethnologues* (Paris, 1953), s. 149-61.
- Saltzman, Ariel, “An Ancien Regime revisited: ‘Privatization’ and Political Economy in the 18th-Century Ottoman Empire”, *Politics and Society* 21 (1993), 393-423.
- Schlumberger, G., *Numismatique de l’Orient Latin* (Paris, 1878).
- Spufford, Peter, *Money and its Use in Medieval Europe* (Cambridge, 1988).
- Thiriet, Freddy, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age. Le Développement et l’Exploitation du Domaine Colonial Vénitien (XII-XV siècles)* (Paris, 1975).
- Turan, Osman, “Orta çağlarda Türkiye Kıbrıs münaşebetleri”, *Belleten* 28, 109 (Ocak, 1964), 209-27.
- Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklar’dan Bizans’ın sona erişine* (İstanbul, 1990).
- Uluçay, C., *Saruhan Oğulları ve Eserlerine dair Vesikalar* (İstanbul, 1940-6), c. I-II.
- Urbani, Rossana, “Note d’archivio sui notai genovesi del’ 400: l’attività di Bartolomeo Canessa”, *La Berio* 11, 1 (1979), 10 21.

- Uzunçarşılı, İ. H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri* (Ankara, 1988).
- “Gazi Orhan Bey vakfiyesi 724 Rebiülevvel – 1324 Mart”, *Belleten* 5 (Temmuz 1941), 277-88.
- “Ondört ve onbeşinci asırlarda Anadolu beyliklerinde toprak ve halk idaresi”, *Belleten* 2 (1938), 99-106.
- “Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed tarafından verilmiş bir temlikname ve Sasa Bey ailesi”, *Belleten* 3 (Ekim 1939), 389-99.
- “Osmanlılarda ilk vezirlere dair mutalea”, *Belleten* 3 (Ocak 1939), 99-106.
- Varlık, M. C., *Germiyanogulları Tarihi* (1300-1429) (Ankara, 1974).
- Vatin, Nicolas, *L'Ordre de Saint-Jean-de-Jerusalem, l'Empire Ottoman et la Méditerranée Orientale entre les deux sièges de Rhodes 1480-1522*, Collection Turcica 7 (Paris, 1994).
- Verlinden, C., “La Crète, débouché et plaque tournante de la traite des esclaves aux XIVe et XVe siècles”, *Studi in onore di A. Fanfani* (Milano, 1962), c. III, s. 593-669.
- “Le recrutement des esclaves à Venise aux XIVe et XV siècles”, *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 39 (1968), 83-202.
- Vismara, Giulio, *Bisanzio e l'Islam. Per la storia delle potenze musulmane*, Studi Urbina-ti di Scienze Giuridiche ed Economiche, NSA 1-2 (1948-9; 1949-50) (Milano, 1950).
- Vryonis, S., *The Decline of Medieval Hellenism* (Berkeley, 1971).
- “Laonicus Chalcocondyles and the Ottoman budget”, *International Journal of Middle Eastern Studies* 7 (1976), 423-32.
- “The question of Byzantine mines”, *Speculum* 37 (1962), 1-17.
- *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans* (Malibu, 1981).
- Wallerstein, Immanuel, Hale Decdeli ve Reşat Kasaba, “The incorporation of the Ottoman Empire into the World-Economy”, İslamoğlu-İnan (der.), *World-Economy*, s. 88-97.
- Wansborough, John, “A Mamluk commercial treaty concluded with the Republic of Florence”, S. M. Stern (der.), *Documents from Islamic Chanceries* (Oxford, 1965), s. 39-79.
- Watson, Andrew M., “Back to gold – and silver”, *Economic History Review*, ikinci seri, 20, 1 (1967), 1-24.
- Witteck, P., *Menteşe Beyliği* (Ankara, 1986).
- Zachariadou, E. A., “Ertogrul Bey il sovrano di Teologo (Efeso)”, *ASLSP* 79, n. s. 5 (Cenova, 1965) 155-61.
- “Holy war in the Aegean during the fourteenth century”, *Mediterranean Historical Review* 4 (Haziran 1989), 212-25.
- “Prix et marchés des céréales en Roumanie (1343-1405)”, *Nuova Rivista Storica* 61 (Milano, 1977), 291-306.
- “S'enrichir en Asie Mineure au XIVe siècle”, V. Kravari, J. Lefort ve C. Morrison (der.), *Hommes et Richesses dans l'Empire Byzantine*, c. II: VIIIe-XVe siècle (Paris, 1992).
- Zachariadou, Elizabeth (der.), *The Ottoman Emirate* (1300-1389) (Rethymnon, 1993).
- *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699 (Halcyon Days in Crete II. A Symposium Held in Rethymnon 9 - 11 January 1994)*, Foundation for Research and Technology – Hellas, Institute for Mediterranean Studies (Rethymnon, 1996).
- Zhukov, K.A., Эгейские Эмираты ВХІV-ХV ВВ (Moskova, 1988).

Sözlükler ve kaynak kitaplar

- Calvini, Nilo, *Nuovo Glossario Medievale Ligure*, Civico Istituto Colombiano, Studi e Tes-
ti 6 (Cenova, 1984).
- Çetin, Atilla, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu* (İstanbul, 1979).
- Du Cange, Charles du Frense, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis* (Londra, 1884).
- Edler, Florence, *Glossary of Medieval Terms of Business. Italian Series 1200-1600*, Mediae-
val Academy of America (Cambridge, Mass., 1934).
- Lane, Edward William, *An Arabic-English Lexicon* (Londra ve Edinburgh, 1863-85), kitap
1, bölüm 1-7.
- Latham, R. E., *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* (Londra, 1975).
- Lewis, Charlton T. ve Charles Short, *A Latin Dictionary* (Oxford, 1907).
- Liddell, H. G. ve R. Scott, *Greek-English Lexicon* (Oxford, 1940).
- Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica*, c. I: *Die Byzantinischen Quellen der Geschichte dere
Türkvölker* (Budapeşte, 1942).
- *Byzantinoturcica*, c. II: *Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen* (Bu-
dapeşte, 1943).
- Niermeyer, J. F., *Mediae Latinitatis Lexicon Minus* (Leiden, 1976).
- Orbis Latinus. Lexikon Lateinischer Geographischer Namen des Mittelalters und der Ne-
uzeit*, der. Graesse, Benedicts ve Pechl (Braunschweig, 1972), c. I-II.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, 1946-56),
c. I-III.
- Pitcher, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire* (Leiden, 1972).
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon* (İstanbul [Konstantinopolis],
1890).
- Rossi, Girolamo, *Glossi Medioevale Ligure* (Torino, 1896-1909; yeniden basım 1988).
- Schilbach, Erich, *Byzantinische Metrologie* (Münih, 1970).
- Souter, Alexander, *A Glossary of Later Latin to 600 AD* (Oxford, 1949).
- Spufford, Peter, *Handbook of Medieval Exchange*, Offices of the Royal Historical Society
(Londra, 1986).
- Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları – Sayı, 212-212/7, Türk Tarih Kurumu Bası-
mevi (Ankara, 1963-74), c. I-VII.
- Tommasa e Bellini, *Dizionario della Lingua Italiana* (Torino, 1929).
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları – Sayı, 211-
211/12, Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara, 1963-82), c. I XII.

DİZİN

- Adana 99
Adramyttion *bkz.* Edremit
Adrianopolis *bkz.* Edirne
Aerythrea *bkz.* Çeşme
Ahmed (Menteşe beyi) 56, 90
Ahmedi 3
Akdeniz 11, 13, 15, 37, 58, 139
 Batı Akdeniz 24
 Doğu Akdeniz 5, 12, 15, 26, 27, 37, 43,
 44, 49, 59, 63, 66, 75, 91, 112, 118,
 131
Akkoyunlular 9
Alaeddin (Karaman beyi) 9
Alanya (Candelor) 27, 34, 38, 97, 98, 100,
 102
Alaşehir 18, 97
Alfonso III (Aragon kralı) 83, 134, 135
Almanya 8, 20
Amasra (Samachi) 99, 123
Amasya 99, 113, 114
Anadolu Selçukluları 5
Anchialos limanı 59
Ancona 25, 37, 51, 99
Andros (Andıra) 6
Ania *bkz.* Kadı Kalesi
Ankara 8, 9, 134
Ankara Savaşı 9, 10
Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* 3
Antalya (Setalia) 7, 25, 27, 33, 34, 38, 40,
 64-66, 71, 73, 80, 86, 97-100, 102,
 104, 106, 112, 113, 115, 117, 118,
 127, 128, 158
Apulia 25, 29, 66
Argiron *bkz.* Gümüşhane
Arnavutluk 8, 10, 11, 34
Astarabad 98
Âşıkpaşazade 3, 17, 18, 39, 45, 62, 111,
 117, 133, 135
Atira Körfezi *bkz.* Büyükçekmece Körfezi
Ayasuluk (Theologos) 16, 23, 25, 27, 30,
 34, 38, 45, 61, 63, 65, 66, 69, 73, 76-
 78, 80, 86-89, 92, 96, 100, 102, 104-
 106, 115, 118, 158, 179
Aydın 6, 16, 17, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 41,
 45, 47, 59, 62, 65, 67-72, 77-80, 89,
 92, 93, 99, 107, 108, 127-129, 138,
 178
Aydın Beyliği 2, 7, 9, 25, 26, 29, 38, 78, 92,
 120
Aydınoglu Hızır Bey 13, 56, 77, 78, 89
Azak *bkz.* Tana
Babinger, Franz 120
Badoer, Giacomo 2, 16, 21, 27, 28, 30, 31,
 35, 96, 97, 100, 101, 103, 116
Bağdat 96, 101
Balard, Michel 13, 51, 59, 66, 68, 86-88,
 91, 115, 157, 158
Balat *bkz.* Palatia
Balkanlar 11, 41, 114, 116
Banco di San Giorgio 11
bankacılık sistemi 19, 20
bankerler 18
Banoso, Lodisio 40
Barozzi, Jacopo 42, 47, 55
Barselona 115, 118
Batmaz *bkz.* Patmos
Bayezid I 7-9, 13, 17, 18, 41, 57, 62, 68,
 69, 71, 72, 95, 96, 97, 111, 113, 114,
 117, 120, 128, 129, 131, 132, 138, 163
Bekloma *bkz.* Bilecik
Belgrad 38, 45
Bembo, Leonardo (Kandiye dükası) 90
Bergama (Pergamon) 26
Berkuk (Memlük sultanı) 39
Beyrut 34, 112, 115, 116
Bilecik (Bekloma) 117
Birgi 40, 117

- Bizans 3, 5, 6, 8, 12, 15, 26, 40, 60, 62, 65,
 79, 80, 84, 85, 97, 113, 117, 125
 Bodrum (Petronion) 6
 Boğazlar Savaşı 12
 Bosna Krallığı 7, 10
 Bozcaada (Tenedos) 12, 65, 69
 Börklüce Mustafa 9
 Broquière, Bertrandon de la 3
 Brugge 83, 84, 86, 89
 Bulgaristan 7, 8, 59
 Burhaneddin [Kadı] 9, 114
 Bursa (Prusa) 6, 9, 16, 21, 23, 27, 28, 30-
 32, 34, 38, 42, 86, 97-99, 101-103,
 105, 107, 108, 112, 116, 127, 160
 Butrino 61
 Büyükçekmece Körfezi (Atira Körfezi) 40,
 57
 Caffa (Kefe) 12, 175, 177
 Camalı Limanı 68, 69, 89, 129
 Candelor *bkz.* Alanya
 Caroldo, Jan Jacopo 60
 Cattanea della Volta ailesi 82, 84
 Cezayir 135
 Charles II d'Anjou 16
 Charles VI (Fransa kralı) 8
 Clavijo, Ruy Gonzales de 2
 Clementius VII 65
 Coltai *bkz.* Kütahya
 Corone 137
 Crispo, Jacopo de 40
 Curzola Savaşı 12, 44
 Cüneyd Bey (Aydın beyi) 64, 109, 178-180
 Çeşme (Aerythrea) 26, 127
 Çin 96, 101
 Çirmen Savaşı (Maritsa Savaşı) 7
 Çukurova 99
Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman 3
 Denizli 18, 96, 97
 Didimotiho (Dimetoka, Didymoteichon) 75
 Doria, Paganino 39, 82, 87, 133
 Dördüncü Haç Seferi 5
 Dukas 3, 71, 84, 90
Düsturname 39
 Düzmece Mustafa 10, 135
 Edirne (Adrianopolis) 7, 10, 11, 14, 16, 21,
 23, 24, 27, 30-32, 38, 41, 45, 72, 91,
 100, 101, 103, 105, 107, 117, 124, 127
 Edirne Antlaşması 10
 Edremit (Adramyttion) 86
 Eflak 8, 10
 Ege adaları 39, 41, 43, 138
 Ege Denizi 5, 8
 Eğriboz *bkz.* Negroponte
 el-Makrizi 102
 el-Umari 3, 38
 Enveri 3, 39
 Epiros 8
 Ermenistan 25, 64, 112
 Evrenos 17
 Falier, Marco (Kandiye dükası) 90
 Famagusta (Magosa) 42, 63, 66, 104
 Faroqi, Suraiya 1
 Fethiye (Makre, Meğri, Makri) 38, 64, 65,
 76
 Filantropenos 45, 117
 Filibe *bkz.* Plovdiv
 Flandre 83
 Floransa 2, 15, 24, 27, 88, 95-97, 102, 103,
 106, 126, 158, 159
 Foça (Phokaea) 6, 12, 38, 55, 57, 62, 63,
 65, 66, 82-86, 88-90, 99, 127, 128,
 153, 154
 Eski Foça 83, 109, 118, 161, 169
 Yeni Foça 13, 78, 79, 83, 118
 Fransa 8, 11, 20, 37, 97, 99
 Gaeta 25, 104
 Galata 62, 108, 127, 133, 134
 Gattilusio ailesi 5, 13, 82
 Gelibolu (Gallipoli) 7, 21, 23, 25, 27, 30,
 33-35, 38, 41, 76, 77, 89, 100, 101,
 127, 128, 133-135
 Germiyan Beyliği 6, 7, 17, 29, 96, 117
 Gilan 98
 Giresun (Kerasunt) 76, 85
 Girit 2, 6, 21, 26, 29, 37-40, 42, 43, 46-50,
 53-55, 65, 66, 69, 71, 75, 80, 89, 112,
 115, 116, 118, 129, 137, 153
 Girne *bkz.* Kyrenia
 Gradenigo, Giovanni (Kandiye dükası) 90
 Gregoras 3, 62

- Gregorius XI 112
 Gümüşhane (Argiron) 113
- Haçlı Seferleri 8, 12, 59, 67, 70
 Haçlılar 8
 Hamid Beyliği 6, 7
 Herakleia *bkz.* Marmara Ereğlisi
 Hollanda 20, 83, 118
 Hospitalier Şövalyeleri 13, 29, 33, 34, 37, 41, 43, 65, 112, 125, 126, 138, 168, 169
 Hunyadi Yanoş 10, 11
- Imber, Colin 133
 Innocentius VI 12
- İber Yarımadası 57, 113
 İbiza 42
 İbn Battuta 3, 17, 29, 38-40, 47, 55, 76, 96, 117
 İbrahim (Menteşe beyi) 26, 55, 78, 89
 İlyas (Menteşe beyi) 56, 90
 İncir Liman (Paralimne Limanı) 65, 76
 İngiltere 8, 20, 83, 88, 98
 İsa Bey 9
 İsfendiyaçoğulları 6, 8, 9, 113-115, 165
 İskender Bey 11
 İskenderiye 17, 25-27, 29, 34, 66, 98, 99, 101, 102, 112, 113, 115, 116
 İspanya 20, 83, 99
 İstanköy *bkz.* Kos
 İtalya 14, 19, 20, 21, 37, 44, 67, 75, 84, 125
 İzmir 6, 12, 40, 64, 67, 70, 113, 168, 169
 İzmit *bkz.* Nikomedia
 İznik *bkz.* Nikaea
 İzzeddin (Ayasuluk beyi) 96
- Kadı Kalesi (Ania) 38, 61, 76
 Kahire 34, 38, 41, 102, 138
 Kallipolis *bkz.* Gallipoli
 kambyo senedi 20, 21
 Kantakuzenos 3, 75
 Kapadokya 77
 Kapıdağ (Kyzikos) 86, 88, 89
 Karadeniz 6, 8, 12, 14, 37, 38, 42, 59, 60, 63, 66, 68, 69, 75, 85, 99, 116, 125
 Karahisar (Koloneia, Şebinkarahisar) 85, 86, 89
 Karaman Beyliği 7
 Karamanlılar 6, 9, 10
 Karesi Beyliği 6, 7, 38
 Karpathos (Kerpe) 6
 Kastamonu 6, 8, 97, 113-116, 165
 Karalanya 37, 66, 149
 Kefe *bkz.* Caffa
 Kerasunt *bkz.* Giresun
 Kerpe *bkz.* Karpathos
 Khalkokondyles 113, 114
 Khios (Sakız Adası) 5, 6, 13, 14, 23, 25, 27, 37, 41, 42, 44, 49, 50, 54, 57, 64, 66, 68, 78, 79, 82-84, 87, 91, 102, 104, 105, 109, 115, 116, 118, 121-125, 127, 134, 154, 159, 168, 169, 178-180
 Kıbrıs 25, 29, 37, 40, 43, 53, 63, 64, 66, 67, 75, 83, 102, 104, 106, 157-159
 Kırım 38, 42, 44, 65, 67, 69-71
 Kızılırmak 8
 Koloneia *bkz.* Karahisar
 Konstantinopolis 2, 4, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18, 21, 23, 25, 27, 28, 30-34, 39, 40, 42, 50, 59, 60, 62, 65, 69, 71-73, 76, 84, 86, 89, 93, 97, 98, 100, 102, 103, 106-108, 112, 115-117, 119-126, 129, 131, 133, 136, 147-151
 Konya 6, 62, 82, 86
 Korfu 61
 Kos (İstanköy) 6
 Kosova Savaşı 11, 114
 Köse Mihal 117
 Köseadağ Savaşı 5
 Krakov 20
 Kritovulos 114
 Küçükçekmece (Rhegion) 40, 57
 Kütahya (Coltai) 6, 17, 83, 86-89, 92, 99, 100, 129
 Kydones, Demetrius 38
 Kyrenia (Girne) 104
 Kyzikos *bkz.* Kapıdağ
- L'Ecluse 83, 84, 86, 88, 100
 Latinler 5, 6, 39-41, 51, 53, 55, 71, 72, 77, 107, 119-121, 127, 131, 134, 136
 Lazar 7
 Lesbos (Midilli) 6, 25, 82
 Liber Secretorum Fidelium Crucis 39
 Limassol 104

- Lo Vati 42
 Lombardiya 102, 106, 157, 158
 Longo Guistiniano 14, 125
 Lopadion *bkz.* Ulubat
 Lucca 98, 117
- Macaristan 8, 10, 45, 95
 Magnesia (Manisa) 38
 Magosa *bkz.* Famagusta
 Makedonya 7, 69, 123, 129
 Makre *bkz.* Fethiye
 Makri *bkz.* Fethiye
 Malatya 9
 Malkara 100
 Malvasia *bkz.* Monemvasia
 Manuel II 8, 84
 Maona 5, 13, 26, 79, 82, 84, 134
 Marco Polo 28, 97
 Mareşal Boucicault 8, 79
 Marmara Denizi 6, 9, 39, 86
 Marmara Ereğlisi (Herakleia) 39
 Marsilya 37
 Maveraünnehir 9
 Meğri *bkz.* Fethiye
 Mehmed I 9, 90, 114
 Mehmed II 3, 4, 10, 11, 26, 62, 72, 75, 77, 90, 91, 108, 111, 114, 117, 120, 121, 123-130, 137
 Memlükler 9, 17, 25, 37, 40
 Menteşe Beyliği 9, 13, 16, 51
 Meriç Nehri 7
 Mesembria limanı 59, 61
 Messina 25, 116
 Mısır 26, 28, 37, 41, 80, 83, 102, 113, 128, 138
 Middelburg 83, 84, 88
 Midilli *bkz.* Lesbos
 Mihail VIII Paleologos 5, 60, 84, 85
 Mikene *bkz.* Mykonos
 Milano 11
 Milano Antlaşması 12
 Milas 104
 Miletos *bkz.* Palatia
 Moğollar 5, 76
 Monemvasia (Malvasia) 75
 Monteferrati, Teodoro di 11
 Mora Yarımadası 8, 11
 Morosini, Marino (Kandiye dükası) 39, 77
- Muntaneer, Ramon 84
 Murad I 7, 13, 29, 56, 61, 63, 71-73, 92, 93, 96, 127-129, 132, 133, 136, 137, 163
 Murad II 10, 11, 17, 18, 82, 90, 111, 114, 128, 133, 135
 Musa (Menteşe beyi) 39, 56, 89, 118
 Musa Bey 9
 Mustafa Bey 9, 90, 97
 Mykonos (Mikene) 6
- Naksos (Nakşa) 6
 Nakşa (Naksos) Dukalığı 6
 Napoli 16, 25, 77, 104
 Narbonne 102, 106, 158
 Negroponte (Eğriboz) 6, 32, 33, 65, 75, 103
 Neşri 3, 17, 18, 117
 Niğbolu (Nikopolis) 8, 98
 Nikaea (İznik) 6
 Nikomedia (İzmit) 6, 24, 76, 106
 Niş 7
 Nişabur 96
 Nyssa *bkz.* Sultanhisar
- Officium Victualium* 63
 Orhan (Menteşe beyi) 39
 Orhan I 6, 7, 29, 48, 65, 163
 Orta Asya 9, 101
 Oruç Bey 3
 Osman I 6, 17
 Osmancık 113, 114
- Pahimeres 3
 Palatia (Balat/Miletos) 23, 38, 47, 66, 100
 Pannidos 63, 68
 Paphos 104
 Paralimne Limanı *bkz.* İncir Liman
 Patmos (Batnaz) 6
 Pegolotti, Francesco Balducci 2, 27, 61, 73, 78, 81, 84, 86-89, 98, 115, 157, 158
 Pera 6, 7, 11-14, 25, 37, 39, 40, 42, 43, 53, 55-59, 63, 68, 71, 76, 84, 86, 88, 89, 92, 97, 100, 109, 112, 115-117, 120-126, 129, 154, 159, 163, 165
 Pergamon *bkz.* Bergama
 Perpignan 102, 106, 158
 Petronion *bkz.* Bodrum

- Philippopolis *bkz.* Plovdiv
 Phokaea *bkz.* Foça
 Pisa 26, 97, 98, 153, 158
 Pius II 119
 Plinius (Yaşlı) 24
 Plovdiv (Philippopolis, Filibe) 7
 Prag 20
 Provence 75, 117
 Prusa *bkz.* Bursa

 Ragusa 18, 112, 113
 Rhegion *bkz.* Küçükçekmece
 Rimini, Marcha di Marco Battagli da 59, 70
 Rodos 6, 13, 25, 37, 38, 41, 43, 104, 105, 118, 125, 138, 178
 Roma 24
 Rusçuk 8
 Rükneddin (Ayasuluk beyi) 96

 Sagundino, Nicola 75
 Sakarya Nehri 6
 Sakız Adası *bkz.* Khios
 Samachi *bkz.* Amasra
 Samos (Sisam) 51, 54
 Samsun 9, 16, 23-25, 32-34, 38, 42, 65, 76, 103, 107, 113, 114, 127, 134, 144, 159, 160
 Sancta Unio 56, 77
 Sandwich 83
 Santorini (Santoron) 6
 Sanudo, Giovanni (Kandiye dükası) 89
 Saragosa 116
 sarraflar 19, 101
 Saruhan Beyliği 13, 55, 75
 Schiltberger, Johannes 98
 Scorpiata 69, 86-89, 93, 94, 129, 154
 Selanik 7, 34, 115, 120
 Selçuk *bkz.* Ayasuluk
 Selembria *bkz.* Silivri
 Setalia *bkz.* Antalya
 Setia 39
 Sırbistan 7, 8, 10
 Sicilya 38, 66, 71
 Sigismund (Macaristan kralı) 8
 Silivri (Selembria) 39, 40, 57
 Sinop 6, 8, 38, 42, 103, 113-116, 127, 134
 Sisam *bkz.* Samos

 Sivas 5, 8, 9, 97
 Sivastopol 42
 Southampton 83, 88
 Söğüt 6
 Srebrenica 137
 St. Jean Şövalyeleri 6
 Sultanhisar (Nyssa) 38
 Suriye 26, 83, 99, 112, 158
 Süleyman Bey 9, 13, 69, 127
 Süleyman Paşa (İsfendiyyar beyi) 23, 115, 116, 165

 Şam 26, 98, 112, 116
 Şebinkarahisar *bkz.* Karahisar
 Şemseddin Babâ Tuğrai 96
 Şeyh Bedreddin 9
 Şeyh İzzeddin 29, 117
 Şükrullah 3

 Tana (Azak) 66, 67, 69, 77, 116
 Tarnovo Çarlığı 7
 Tarsus 63, 64, 99
 Tatarlar 43, 44, 67, 71
 Tebriz 96
 Teke Beyliği 6, 7
 Tekirdağ 39, 63, 100, 101, 103
 Tenedos Savaşı (Chioggia Savaşı) 12
 Tenedos *bkz.* Bozcaada
Tevârih i Âli Osman [Âşıkpaşazade Tarihi] 3
 Theologos *bkz.* Ayasuluk
 Timur 2, 6, 9, 44
 Timurtaş 76
 Tinos (İstendil) 11
 Tokat 9
 Torino Barış Antlaşması 12
 Torsello, Marino Sanudo 39
 Trabzon 16, 24, 32, 33, 85, 98, 101, 103, 113, 116, 144, 160
 Trakya 63, 66
 Trilya (Triglia) 76, 89
 Tuna Nehri 8, 10
 Tunus 121, 134, 135, 137

 Ulubat (Ulek Abad, Lopadion) 6, 86, 88, 89
 Umur Bey 29, 39, 40, 75, 96, 117

 Üsküp 38, 45

- Valencia 42
 Varna 59
 Varna Savaşı 10, 11
 Venedik 1, 2, 6, 11-13, 15-17, 21, 24-27, 29, 34, 37, 42-45, 48, 51, 55, 56, 60-63, 65-70, 72, 73, 79, 92-94, 98-100, 103, 107, 108, 112, 113, 116, 122, 127, 129, 131, 132, 135, 137, 138, 147, 150, 154, 155
 Vidin 8
 Visconti, Filippo Maria 11
 Visconti, Giovanni 11
 Vladislav I (Macaristan kralı) 10
 Yahşi Fakih 3
 Yunanistan 7, 8, 34, 68, 82, 91, 105, 116, 123, 129
 Zaccaria ailesi 5, 6, 82, 84, 85
 Zachariadou, Elizabeth A. 69, 71, 79, 91, 108
 Zaganos Paşa 125
 Zagora 7
 Zhukov, K. A. 17, 79, 80, 92, 93
 Zonguldak 99

